

POLITICIANS SHARE LOCAL ISSUES THROUGH TWITTER: A SAMPLE OF THE POLITICIANS OF EASTERN ANATOLIA REGION

Nural İMİK TANYILDIZI, Gökhan ALPTEKİN***

Abstract

As a new media product, the Internet has great implications for the political sphere. The main purpose of the study is to determine whether the members of the Parliament use Twitter as a social media tool. Content analysis method was applied. In the research conducted between the dates of 01-31 May 2018, 48 deputies of the Eastern Anatolia Region shared their personal accounts through Twitter application. Accordingly, it was determined that the daily share rate of 48 deputies belonging to the Eastern Anatolia Region is 3.60 Tweets-Retweet. The province with the highest daily share is Erzurum. The minimum percentage of daily sharing is in Ardahan. "The development, environment and infrastructure" categories have a share ratio of 1.19 in total, while it is 2.55 in the "spore" category in the topics dealt with by parliamentarians in the tweets. As a result of the analyzes, it was seen that the application of Twitter did not use enough level by the deputies of Eastern Anatolia Region in order to inform the public and transfer the regional developments. However, it was found that the usage practices had more national sharing than the shares that they represent.

Key Words: Political Communication, Social Media, Twitter, Democracy

SIYASİLERİN YEREL KONULARI TWİTTER ÜZERİNDEN AKTARIMI: DOĞU ANADOLU BÖLGESİ MİLLETVEKİLLERİ ÖRNEĞİ

Öz

İnternetin bir yeni medya ürünü olarak siyasal alana uzanan büyük etkileri bulunmaktadır. Çalışmanın temel amacı TBMM üyelerinin bir sosyal medya aracı olan Twitter'ı aktif şekilde kullanıp kullanmadığını tespit etmektir. İçerik analizi yöntemine başvurulmuştur. Yapılan araştırmada 2018 yılının 01-31 Mayıs tarihleri arasında Doğu Anadolu Bölgesi'ne mensup 48 milletvekilinin Twitter uygulaması aracılığıyla şahsi hesaplarından yaptıkları paylaşımlar incelenmiştir. Buna göre Doğu Anadolu Bölgesi'ne mensup olan 48 milletvekilinin günlük paylaşım oranının 3.60 Tweet-Retweet olduğu saptanmıştır. Bölge illeri arasında en fazla günlük paylaşım oranına sahip il Erzurum'dur. En az günlük paylaşım yüzdesi ise Ardahan ilindedir. Milletvekillerinin tweetlerde ele aldığı konular içinde "imar, çevre ve altyapı" kategorisi toplamda 1.19'luk paylaşım oranına sahipken, "spor" kategorisinde ise bu oranın 2.55 olduğu görülmüştür. Yapılan analizler sonucunda Twitter uygulamasının kamuoyunu bilgilendirmek, bölgesel gelişmeleri aktarmak gibi amaçlarla, Doğu Anadolu Bölgesi milletvekilleri tarafından yeterli derece de kullanılmadığı görülmüştür. Kullanım pratiklerinin ise temsil ettikleri bölgelerle ilgili paylaşımlar dışında daha çok ulusal çapta paylaşımlar olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal İletişim, Sosyal Medya, Twitter, Demokrasi

قضايا محلية من السياسة على تويتر: حالة من منطقة شرق الأناضول

مقتطف

كنتجاء إعلامي جديد ، فإن الإنترنت نلتها تأثير كبير على المجال السياسي . الهدف من الدراسة هو تحديد ما إذا كان أعضاء البرلمان يستخدمون تويتر كأداة لتواصل اجتماعي . تم تطبيق طريقة تحليل المحتوى . في الدراسة ، تم تحليل 48 من أعضاء منطقة شرق الأناضول ، الذين هم أعضاء في منطقة الأناضول الشرقية ، بين 01-31 مايو 2014 Tweet-Retweet. عبر تطبيقهم على تويتر . وقال هذا ، كان معدل المشاركة اليومية من 48 نائباً من منطقة شرق الأناضول 3.60 المقاطعة التبادليها علم معدل للسهام اليوميها ضرور الحد الأدنى لنسبة المشاركة اليومية في آردان . فحينئذ تصنف البيئة البنوية التحتية لهصة 1.19 في المواضيع التي ناقشها أعضاء البرلمان في التغريدات ، فمن الواضح أن هذه النسبة هي 2.55 في فئة "الرياضة الدخن" . نتيجة لتحليلات ، كان ينظر إلى أن تطبيق تويتر لم يستخدم مستو كافي من قبلنا وإقليم شرق الأناضول من أجل إعلام الجمهور ونقل تطورنا الإقليمية . ومع ذلك ، فقد وجد أن ممارساتنا لاستخدام مليها مشاركتها وطنية أكثر من المشار كاتالتيتمثلها .

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, nimik@firat.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9177-759X>.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri, gkhn.alptekin@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9374-5471>

1. INTRODUCTION

Political communication is the expression of individuals as a special form of struggle of power among the communities. It is a concept that covers all communicative activities for political purposes in a very wide area. (Çankaya, 2015: 13). However, it is not easy to limit this area to a specific framework. (Mutlu, 2005: 363). Political communication studies define both political communication and political communication. (Tokgöz, 2010: 27). Big data has dramatically changed the study of political communications online as researchers access massive feeds of data on social media behavior, networks, and language. However, the nature of political communication remains inherently message-driven, where the composition, timing, and metaphor are necessary components of the overall message (Pal ve Gonavela, 2017: 97). As a new media product, the Internet has a great impact on the political sphere. Social media applications provided instant access to the masses. Thus, politicians communicate more easily with their voters.

When the literature on the subject is considered, it is seen that there are many studies in the field. It has reached the political parties and the leaders discussed the use of Twitter field work during the election period in Turkey (Genel, 2012; Bayraktutan vd. 2014; Keskin ve Sönmez, 2015). In other countries, studies on the use of social media in politics have been found. (Lutz, 2009; O'Donnell, 2011; Shirky, 2011; Vitak, vd, 2011, Momoc, 2013; Kasmani vd, 2014; Pal ve Gonavela, 2017; Weaver vd, 2018). In this study, the use of social media, one of the new media elements, in democratic political systems is examined. It has been moved a sample of the deputies from the Eastern Anatolia Region. In previous studies, the use of Twitter on political party leaders has been examined. In this study, a detailed analysis was made by using the sample of the deputies of Eastern Anatolia Region. Data was received over a more comprehensive time frame. Therefore, the study is important.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

Political communication is as old as political activities (Lilleker, 2013: 15). The concept of political communication began to develop and develop in the United States after the Second World War. It was widely used in Western European countries after the 1960s (Topuz, 1991: 7). Political communication is an interactive process concerning the transmission of information among politicians, the news media, and the public. The process operates downward from governing institutions toward citizens, horizontally in linkages among political actors, and also upward from public opinion toward authorities. Political communication has always been central to the electoral and policymaking process but since the early 1990s certain important developments have fundamentally altered this process, particularly postwar trends in the mass media moving from the traditional world of newspapers, radio, and television broadcasting toward the Internet (Norris, 2015: 342).

In the times of the printing machine and of the written information production, information consumers were more than the information producers, but today the number of those who generate news/events and disseminate them online for the large masses tend to become equal to the number of those who consume news/events. In the social media age, each citizen having access to an online communication platform turns into an information producer (Momoc, 2013: 117). The debate about the role of social media in supporting or discouraging exposure to various perspectives is pertinent to the argument of vigorous democracy.

This relates to the potential of Internet-based media to create a vibrant public sphere, which is a key concept in contemporary political communication (Kasmani vd. , 2014:348).

Social media is defined as a participant and a more mobile media type, which has its own specific rules and forms of communication (Büyükaslan et al. 2013: 137). The election campaigns, which are based on communication, have started to change in recent years due to changes in digital technologies (Chadwick, 2014; Tanyıldızı & Ateş, 2018: 49). Social media sites, in particular, are becoming increasingly important as communication platforms that should be taken into account in the process of political communication because of the increasing number of user members (Bayraktutan et al., 2014: 59-96).

3. RESEARCH METHODOLOGY

The main purpose of this study is to determine whether the members of the TBMM actively use Twitter as a social media tool. The aim of the course is to determine how often the deputies share the developments about the regions they represent in their social media accounts. The study covers the share of 48 deputies of the Eastern Anatolia Region on Twitter accounts which has a Twitter account between May 01-31.

Content analysis method was used in the research. Content analysis is an observation technique used in social or sociological research (Aziz, 2017: 129). It has been used extensively since the last 40-50 years. The deputies were determined with the help of a computer. It was determined whether the deputies identified were active participants on Twitter. According to the provincial and political parties, it was written on the coding chart which was arranged on the computer in the period of 01-31 May. The tweet-retweet sharing data part of the study was counted by following the day. It is marked on the coding chart between the specified date range. A second coding table was created for the categories created for the study. The data collected here is systematically categorized. All data collected in the study were divided into several slices by using mathematical proportions. It was then turned into a table.

In the research, the topic examined in the content analysis coding form is divided into several categories. These categories are given below:

Zoning, environment and infrastructure issues / sharing with culture, art and historical content / education, / economic, / sports / public order, health / Shares other than regional issues.

The shares other than regional issues are included in the following subheadings: shares made on a national scale, headquarters shares, personal visits that are not within the constituency, all kinds of content and special day shares that are not related to the provinces they represent and all the shares outside the local.

The hypotheses of the research are given below:

H⁰. Deputies from the Eastern Anatolia Region are not actively using Twitter, and the reason for the use of Twitter by deputies is to inform the public about local issues.

H¹. The deputies of the Eastern Anatolia Region convey the developments about the province they represent to the public adequately through their personal accounts.

H². In Eastern Anatolia, government party deputies are shared most on Twitter.

H³. Deputies of the Eastern Anatolia Region make the most shares on local issues about "Reconstruction Environment and Infrastructure" category.

4. FINDINGS

Table 1. The Rate of the Daily Tweet-RetweetSharingDeputies of Eastern Anatolia Region

Eastern Anatolia Region	Number of Deputies	Total Tweet-RetweetCount	Daily %
Ağrı	3	236	2.53
Ardahan	2	58	0.93
Bingöl	3	288	3.09
Bitlis	3	151	1.62
Elazığ	4	274	2.20
Erzurum	6	1243	6.68
Erzincan	2	65	1.04
Hakkâri	3	104	1.11
Iğdır	2	165	2.66
Kars	3	613	6.59
Malatya	6	922	4.95
Muş	3	176	1.89
Tunceli	2	80	1.29
Van	6	989	5.31
Total	48	5364	3.60

The rate of the daily tweet-retweet sharing deputies of Eastern Anatolia Region are given in Table 1. According to this data, the province with the highest share percentage was Erzurum. Kars was second in the region with 6.59 and third in Van with 5.31. Malatya was fourth with a rate of 4.95 and Bingöl was the fifth with a ratio of 3.09. Iğdır was the sixth in the 2.66s and Ağrı was the seventh in the 2.53. Elazığ was the eighth in the ratio of 2.20 and Muş was in the ninth in the ratio of 1.89. Bitlis was tenth compared to 1.62. Tunceli was the eleventh in 1.29, and Hakkâri in the 12th. Erzincan ranked 13th with a rate of 1.04, while Ardahan, with a 0.93 daily Tweet-Retweet sharing rate, ranked last. In total, the daily sharing rate of 48 members of the Parliament was 3.60.

Table 2. Distribution of Local Issues of “Ağrı” Deputies on Twitter

Deputy	Berdan Öztürk	Cesim Gökçe	Dirayet Taşdemir	Total
Politicalparty	Halkların Demokratik Party	Adalet Kalkınma Party	Ve Halkların Demokratik Party	
Development, Environment and Infrastructure	0	0	1	1
Culture, art and historical	2	1	7	10
Education	0	0	3	3
Ekonomi	0	0	5	5
Spore	0	0	0	0
Asayiş	0	1	3	4
Health	0	1	1	2
Shares other than regional issues	36	14	161	211
Total	38	17	181	236

In Table 2, the distribution of local issues of the deputies of Ağrı province on Twitter is given. In the light of the information obtained, it is seen that “Shares other than regional issues” are more than the other categories and they rank first in terms of numerical multiplicity. According to this information, the spore category is the last. According to the deputies of Ağrı province, Dirayet Taşdemir shared regional issues more frequently than the other deputies.

Table 3. Distribution of Local Issues of “Ardahan” Deputies on Twitter

Deputy	Orhan Atalay	Öztürk Yılmaz	Total
Political Party	Adalet Ve Kalkınma Party	Cumhuriyet Halk Party	
Development, Environment and Infrastructure	0	0	0
Culture, art and historical	0	2	2
Education	0	0	0
Economic	0	0	0
Spore	0	0	0
Security	0	0	0
Health	0	1	1
Shares other than regional issues	18	37	55
Total	18	40	58

According to the table, it is seen that shares other than regional issues are more than other categories and they are ranked first in terms of numerical multiplicity. Ardahan Deputy Öztürk Yılmaz's share of local content compared to the other regional deputy Orhan Atalay'da seen more sharing.

Table 4. Distribution of Local Issues of “Bingöl” Deputies on Twitter

Deputy	Cevdet Yılmaz	Enver Fehmioğlu	Hişyar Özsoy	Total
Political Party	Adalet Ve Kalkınma Party	Adalet Ve Kalkınma Party	Halkların Demokratik Party	

Development, Environment and Infrastructure	2	1	0	3
Culture, art and historical	10	0	0	10
Education	2	0	0	2
Economic	3	0	1	4
Spore	0	3	0	3
Security	0	1	0	1
Health	0	4	0	4
Shares other than regional issues	130	117	14	261
Total	147	126	15	288

According to the table, the first order in terms of numerical multiplicity is "Shares other than regional issues". Adalet ve Kalkınma Party's deputy Cevdet Yılmaz has been found to share more regional directions than the other Bingöl deputies. Out of all "Shares other than regional issues", it is concluded that most of the culture, art and historical categories were submitted. According to the table, the minimum transmission is in the security category.

Table 5. Distribution of Local Issues of “Bitlis” Deputies on Twitter

Deputy	Mahmut Gaydalı	Mizgin Irgat	Vedat Demiröz	Total
Political Party	Halkların Demokratik Party	Halkların Demokratik Party	Adalet ve Kalkınma Party	Ve
Development, Environment and Infrastructure	0	0	2	2
Culture, art and historical	0	4	8	12
Education	0	1	0	1
Economic	0	0	0	0
Spore	0	0	0	0
Security	0	0	0	0
Health	0	0	0	0
Shares other than regional issues	0	33	103	136
Total	0	38	113	151

As a result of the analysis, it is seen that “Shares other than regional issues” are more than the other categories. Adalet ve Kalkınma Party deputy Vedat Demiröz is a more active participant on Twitter than the other Bitlis deputies. It was also found that he made more local content.

Table 6. Distribution of Local Issues of “Elazığ” Deputies on Twitter

Deputy	Ejder Açıkkapı	Metin Bulut		Ömer Serdar		Tahir Öztürk		Total
		Adalet Kalkınma Party	Ve Adalet Kalkınma Party	Adalet Kalkınma Party	Ve Adalet Kalkınma Party	Adalet Kalkınma Party	Ve Adalet Kalkınma Party	
Development, Environment and Infrastructure	0		0		0		0	0
Culture, art and historical	2		2		1		2	7
Education	0		1		0		0	1
Economic	1		2		0		1	4
Spore	1		0		0		0	1
Security	2		0		0		0	2
Health	1		1		3		2	7
Shares other than regional issues	68		72		52		60	252
Total	75		78		56		65	274

Table 6 shows the distribution of local issues discussed by Elazığ deputies on Twitter. According to the data, “shares other than region” is more than other categories. It was found that Elazığ deputies were less involved in transferring local issues. Other most shared posts were made in “culture and health” categories.

Table 7. Distribution of Local Issues of “Erzurum” Deputies on Twitter

Deputy	İbrahim Aydemir	Kamil Aydın	Mustafa Ilıcalı	Orhan Deligöz	Recep Akdağ	Zehra Taşkesenlioğlu	Total
Political Party	Adalet Ve Kalkınma Party	Mhp	Adalet Ve Kalkınma Party	Adalet Ve Kalkınma Party	Adalet Ve Kalkınma Party	Adalet Ve Kalkınma Party	
Development, Environment and Infrastructure	2	0	8	4	1	3	18
Culture, art and historical	5	2	12	8	0	13	40
Education	3	0	13	2	0	4	22
Economic	4	0	9	1	1	8	23
Sports	8	6	74	19	6	9	122
Security	1	0	1	0	0	1	3
Health	4	0	7	4	0	1	16
Shares other than regional issues	154	109	221	181	31	303	999
Total	181	117	345	219	39	342	1243

In the table, it is seen that external sharing is more common than other categories. Mustafa Ilıcalı from Adalet ve Kalkınma Party was the name that shared the most of the local issues. “Sports” category is the first with 122 shares. The “safety” category with 3 shares was the last.

Table8. Distribution of Local Issues of “Erzincan” Deputies on Twitter

Deputy	Sebahattin Karakelle	Serkan Bayram	Total
Political Party	Adalet Ve Kalkınma Party	Adalet Ve Kalkınma Party	
Development, Environment and Infrastructure	0	3	3
Culture, art and historical	0	1	1
Education	0	1	1
Economic	0	2	2
Spore	0	2	2
Security	0	0	0
Health	0	0	0
Shares other than regional issues	0	56	56
Total	0	65	65

According to Table 8, “shares other than region” is more common than other shares. It was found that Serkan Bayram from the Adalet ve Kalkınma Party made more regional content than the other deputy. “the development, environment and infrastructure” category was the most commonly used categories after “Shares other than regional issues”.

Table 9. Distribution of Local Issues of “Hakkari” Deputies on Twitter

Deputy		Abdullah Zeydan	Nihat Akdoğan	Selma Irmak	Total
Political Party		Halkların Demokratik Party	Halkların Demokratik Party	Halkların Demokratik Party	
Development, and Infrastructure	Environment	0	0	0	0
Culture, art and historical		0	1	0	1
Education		0	0	0	0
Economic		0	1	0	1
Spore		0	0	0	0
Security		0	2	0	2
Health		0	1	0	1
Shares other than regional issues		0	96	3	99
Total		0	101	3	104

Table 9 shows the distribution of local issues discussed by Hakkari deputies on Twitter. Based on the available data, it is understood that “shares other than regional issues” are more numerical. Nihat Akdoğan, deputy of the Halkların Demokratik Party, shared the most local content.

Table 10. Distribution of Local Issues of “İğdır” Deputies on Twitter

Deputy		Mehmet Emin Adıyaman	Nurettin Aras	Total
Political Party		Halkların Demokratik Party	Adalet Ve Kalkınma Party	
Development, and Infrastructure	Environment	0	0	0
Culture, art and historical		2	0	2
Education		0	0	0

Economic	0	0	0
Spore	0	0	0
Security	7	0	7
Health	2	0	2
Shares other than regional issues	154	0	154
Total	165	0	165

Table 10 shows the distribution of local issues discussed by Iğdır deputies on Twitter. Within the scope of the research, the number of “shares other than regional issues” is higher than in other categories. Most categories have never been shared. It was determined that deputy Mehmet Emin Adıyaman shared more local content than the other district deputy. The “security” category was the second most commonly used category after “Shares other than regional issues”.

Table 11. Distribution of Local Issues of “Kars” Deputies on Twitter

Deputy	Ahmet Arslan		Ayhan Bilgen		Selahattin Beyribey	Total
	Adalet Kalkınma Party	Ve Halkların Demokratik Party	Adalet Kalkınma Party	Ve Halkların Demokratik Party		
Development, Environment and Infrastructure	10	0	3	0	13	
Culture, art and historical	2	0	2	0	4	
Education	3	0	3	0	6	
Economic	0	1	0	1	1	
Spore	0	1	2	1	3	
Security	0	0	0	0	0	
Health	1	0	3	0	4	
Shares other than regional issues	246	216	120	120	582	
Total	262	218	133	133	613	

“Shares other than regional issue” have more shares than others. Ahmet Arslan, a member of the Adalet ve Kalkınma Party, was found to have a higher share of local affairs than other Kars deputies. There is no share in the “security” category.

Tablo 12. Distribution of Local Issues of “Malatya” Deputies on Twitter

Deputy	Bülent Tüfenkci	Mustafa Şahin	Nurettin Yaşar	Öznur Çalık	Taha Özhan	Veli Ağbaba	Total
Political Party	Adalet Ve Kalkınma Parti	Adalet Ve Kalkınma Parti	Adalet Ve Kalkınma Parti	Adalet Ve Kalkınma Parti	Adalet Ve Kalkınma Parti	Cumhuriyet Halk Parti	
Development, Environment and Infrastructure	6	1	0	5	0	0	12
Culture, art and historical	2	2	0	5	0	5	14
Education	5	0	0	1	0	2	8
Economic	15	0	0	20	0	5	40
Spore	0	0	0	4	0	2	6
Security	0	1	0	0	0	0	1
Health	4	1	0	5	0	0	10
Shares other than regional issues	203	27	0	362	3	36	831
Total	235	32	0	402	3	250	922

Table 12 shows the distribution of local issues discussed by Malatya deputies on Twitter. From the table data, it was found that “Shares other than regional issues” were higher than the share numbers made under other local topics. Öznur Çalık, one of the deputy of the Adalet ve Kalkınma Party, shared the most local content. The shares made in the local topics were mostly in the “economy” and the least in the “security” category.

Table 13. Distribution of Local Issues of “Muş” Deputies on Twitter

Deputy	Ahmet Yıldırım	Burcu Özkan	Çelik	Mehmet Şimşek	Emin	Total
Political Party	Halkların Demokratik Party	Halkların Demokratik Party		Adalet ve Kalkınma Party		
Development, Environment and Infrastructure	0	0		0		0
Culture, art and historical	0	0		0		0
Education	0	0		0		0
Economic	0	0		0		0
Spore	0	0		0		0
Security	0	0		2		2
Health	0	0		2		2
Shares other than regional issues	127	0		45		172
Total	127	0		49		176

Table 13 shows the distribution of local issues discussed by Muş deputies on Twitter. Within the scope of the research, the number of “shares other than regional issues” is higher than in other categories. Most categories have never been shared. Adalet ve Kalkınma Party deputy Mehmet Emin Şimşek has more local content sharing than the other regional deputies.

Table 14. Distribution of Local Issues of “Tunceli” Deputies on Twitter

Deputy	Alican Önlü		Gürsel Erol	Total
	Halkların Party	Demokratik Party	Cumhuriyet Party	
Development, Environment and Infrastructure Sorunları	0		0	0
Culture, art and historical	4		1	5
Education	0		0	0
Economic	0		0	0
Spore	0		0	0
Security	0		0	0
Health	0		0	0
Shares other than regional issues	40		35	75
Total	44		36	80

From the table data, it was found that “Shares other than regional issues” were higher than the share numbers made under other local topics as in other regional cities. It was found that Halkların Demokratik Party deputy Alican Önlü shared more local-based content than Gürsel Erol, who was the other regional deputy. The other sharing was done in “culture, art and historical” category.

Table 15. Distribution of Local Issues of “Van” Deputies on Twitter

Deputy	Adem Geveri	Bedia Özgökçe Ertan	Beşir Atalay	Burhan Kayatürk	Lezgin Botan	Nadir Yıldırım	Total
Political Party	Halkların Demokratik Party	Halkların Demokratik Party	Adalet ve Kalkınma Party	Adalet ve Kalkınma Party	Halkların Demokratik Party	Halkların Demokratik Party	
Development, Environment and Infrastructure	0	8	0	4	0	0	12
Culture, art and historical	8	5	0	8	2	0	23
Education	0	0	0	2	1	0	3
Economic	2	5	0	3	2	0	12
Spore	0	0	0	0	0	0	0
Security	5	0	0	0	1	0	6
Health	1	1	0	1	7	0	10
Shares other than regional issues	259	241	0	86	336	1	923
Total	275	260	0	104	349	1	989

Table 15 shows the distribution of local issues discussed by Van deputies on Twitter. It was found that Halkların Demokratik Party deputy Bedia Özgökçe Ertan and Adalet ve Kalkınma Party deputy Burhan Kayatürk shared more local-based content than other deputies. The other sharing was done in “culture, art and historical” category.

Table 16. Share Ratio of Deputies on Twitter by Category

City	Development Environment and Infrastructure %	Culture, art and historical %	Education %	Economic %	Sports %	Security %	Health %	Shares other than regional issues %	Total %
Ağrı	0.42	4.23	1.27	2.11	0	1.69	0.84	89.4	100
Ardahan	0	3.44	0	0	0	0	1.72	94.8	100
Bingöl	1.04	3.47	0.69	1.38	1.04	0.34	1.38	90.6	100
Bitlis	1.32	7.94	0.66	0	0	0	0	90.0	100
Elazığ	0	2.55	0.36	1.45	0.36	0.72	2.55	91.9	100
Erzurum	1.44	3.21	1.76	1.85	9.81	0.24	1.28	80.3	100
Erzincan	4.61	1.53	1.53	3.07	3.07	0	0	86.1	100
Hakkâri	0	0.96	0	0.96	0	1.92	0.96	95.1	100
Kars	2.12	0.65	0.97	0.16	0.48	0	0.65	94.9	100
Iğdır	0	1.21	0	0	0	4.24	1.21	93.3	100
Tunceli	0	6.25	0	0	0	0	0	93.7	100
Malatya	1.30	1.51	0.86	4.33	0.65	0.10	1.08	90.1	100
Muş	0	0	0	0	0	1.13	1.13	97.7	100
Van	1.21	2.32	0.30	1.21	0	0.60	1.01	93.3	100
Toplm	1.19	2.44	0.87	1.71	2.55	0.52	1.09	89.5	100

The rates of sharing of the provinces in the Eastern Anatolia Region by category are given in Table 16. It is seen that the “Shares other than regional issues” is the first in all provinces. In the light of this information, when the other regional categories were evaluated among themselves, the most share was in the category of “culture, art and historical” with a ratio of 7.94. The least share was in the safety category with a ratio of 0.52.

Table 17. Top 10 Members of Parliament by Total Share on Twitter

Placement	Names Of Deputies	Total Sharing Number	City	Political party
1	Öznur Çalık	402	Malatya	Adalet Ve Kalkınma Party
2	Lezgin Botan	349	Van	Halkların Demokratik Party
3	Mustafa Ilıcalı	345	Erzurum	Adalet Ve Kalkınma Party
4	Zehra Taşkesenlioğlu	342	Erzurum	Adalet Ve Kalkınma Party
5	Adem Geveri	275	Van	Halkların Demokratik Party
6	Ahmet Arslan	262	Kars	Adalet Ve Kalkınma Party
7	Bedia Özgökçe Ertan	260	Van	Halkların Demokratik Party
8	Veli Ağbaba	250	Malatya	Cumhuriyet Halk Party
9	Bülent Tüfenkci	235	Malatya	Adalet Ve Kalkınma Party
10	Orhan Deligöz	219	Erzurum	Adalet Ve Kalkınma Party

In Table 17, the list of the top 10 deputies who have shared most of their personal accounts is given. Öznur Çalık is a deputy who is the most widely shared members. Lezgin Botan is the second. Mustafa Ilıcalı is third. In the first 10, it was seen that the most shares were made by the Adalet ve Kalkınma Party deputies. From the Cumhuriyet Halk Party, only Veli Ağbaba was able to take part in the table.

5. CONCLUSION

The results of this study are given below

- As a result of the research, it was determined that deputies would not be able to adequately transfer the problems of the region they represent to their personal accounts. It is seen that deputies share more than. “shares other than regional issues” is higher than in other regional issues.
- This study showed that the deputies of the government party in the Eastern Anatolia Region have shared more than another party deputy on Twitter.
- After “Shares other than regional issues” category, among the local issues, the most sharing was in the category of “culture, art and historical”

One of the most important tasks of deputies is to express the problems of the province they represent. As a result of the research, the level of sharing the regional problems of the deputies of the Eastern Anatolia Region is low. Deputies share many twitter shares. But sharing is usually a daily political debate as content. It is recommended that new media technologies be used in place and frequently by politicians.

REFERENCES

- Aziz, A.(2017). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri. Ankara, Türkiye: Nobel Yayınları.
- Bayraktutan G. ,Binark M. , Çomu T. , Doğu B. , İslamoğlu G. , Telli Büyükaslan, A., Kırık A. Mç., (2013). Sosyal Medya Araştırmaları Sosyalleşen birey, Konya, Türkiye: Çizgi Kitabevi.
- Chadwick, A.(2014). Thehybridmediasystem: politicsandpower. New York, Amerika: Oxford UniversityPress.
- Çankaya, E. (2015). Siyasal İletişim Dünyada Ve Türkiye’de, Ankara, Türkiye: İmge Kitabevi Yayınları.
- Genel, M. G. (2012). Siyasal iletişim kampanyalarında sosyal medyanın kullanımı (12 haziran 2011 seçimleri “twitter” örneği. *TheTurkish Online Journal of Design, Art AndCommunication* -Tojdac, 2 (4), 23-31.
- Gökgül A. N. (2016). Sosyal Medyanın Siyasal İletişim Aracı Olarak Kullanılması 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Twitter Örneği. *Yeni Yüzyıl Üniversitesi Dergisi*, İstanbul, 59-156.
- Kasmani, M.F. ,Rosidayu S., Noradzrah R. (2014). Can Twitter Be An Effective Platform ForPoliticalDiscourse İn Malaysia? A Study Of #Pru13. *Procedia -SocialAndBehavioralSciences*, 155, 348 – 355.
- Keskin, S., Sönmez, F. (2015). Liderler ve Takipçileri: PoliticalParty Liderlerinin Twitter Performansları Ve Takip İlişkisi. *Selçuk İletişim*, 29 (1), 339-362.
- Köseoğlu, Y. , Al, H. (2013). Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 103-125.
- Lilleker, D. (2013). Siyasal İletişim Temel Kavramlar. İstanbul, Türkiye: Kaknüs Yayınları.
- Lutz, M. (2009). TheSocialPulpit Barack Obama’sSocial Media Toolkit. Svp-DigitalPublicAffairs, Edelman. Retrieve (2009), From <http://www.edelman.com/image/insights/content/social%20pulpit%20barack%20obamas%20social%20media%20toolkit%201.09.pdf>, (e.t. 02. 05. 2018)
- Momoc, A. (2013). SocialMedia - Pr Tools ForRomanianPoliticians?. *Procedia - SocialAndBehavioralSciences*, 81, 116 – 121
- Mutlu, E. (2005). Globalleşme, Popüler Kültür Ve Medya. Ankara, Türkiye: Ütopya Yayınevi
- Norris, P. (2015). PoliticalCommunication. *International Encyclopedia Of TheSocial&BehavioralSciences*, (Second Edition), 342-349
- O’donnel, C. (2011). New StudyQuantifiesUse Of Social Media İn Arab Spring.” *Sciencedaily*. RetrievedJanuary 5, From <Http://Www.Washington.Edu/News/Articles/New-Study-Quantifiesuse-Of-Social-Media-İn-Arab-Spring>, (E.T. 02. 05. 2018)
- Pal, J. ,AndreGonawela. (2017). StudyingPoliticalCommunication On Twitter: The Case For Small Data. *CurrentOpinion in BehavioralSciences*, 18, 97-102
- Shirky, C. (2011). ThePoliticalPower Of Social Media. *ForeignAffairs*, 90 (1), 28-41
- Tanyıldızıİ.N. , Ateş, T. Y. (2018). PoliticalParty Genel Başkanlarının 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Twitter Mesajlarına Yönelik İçerik Ve Söylem Çözümlemesi, *Assam International RefereedJournal*, 10, 46-63

- Tokgöz, O. (2010). Seçimler, Siyasal Reklamlar Ve Siyasal İletişim. Ankara, Türkiye: İmge Kitabevi
- Topuz H. (1991). Siyasal Reklamcılık: Dünya Ve Türkiye'den Örneklerle. İstanbul, Türkiye: Cem Yayınevi
- Vitak, J., Zube, P., Smock, A., Caleb, C.T., Ellison, N., Lampe, C. (2011). It's Complicated: Facebook Users' Political Participation in The 2008 Election. *Cyberpsychology Behavior And Social Networking*, 14, 107-114
- Weavera, Iain S., Hywel Williams, I. Cioroianu, M. Williams, Travis Coan, Banducci, S. (2018). Dynamic Social Media Affiliations Among UK Politicians. *Social Networks*, 54, 132-144.

İSLAM DÜNYASINDA İNANÇ TURİZMİN YERİ VE ÖNEMİ: KUDÜS ÖRNEĞİ

*Prof. Dr. Sadettin PAKSOY¹
Dua'a İsmail Yacob AL-SAIFI²*

Özet

İnsanların ikamet ettikleri yerlerin dışına, inançları gereği kutsal sayılan yerleri görmek amacıyla yaptıkları geziler **İnanç Turizmi** olarak tanımlanır. Dünyadaki bütün dinler için kutsal sayılan yerler bulunmaktadır. İslam dini için kutsal sayılan yerlerin başında Mekke Medine ve Müslümanların ilk kiblesi olan Kudüs gelmektedir. İçerisinde Mescid-i Aksa ve Kubbet-üs Sahra'yı barındıran Doğu Kudüs, yaklaşık 70 kilometrelik bir alanı içermektedir. Tarihi M.Ö'ye dayanan Doğu Kudüs, 1948 yılında Arap-İsrail savaşında bir müddet Ürdün'ün elinde kalmıştır. 1967 yılındaki Altı Gün Savaşı'nda ise İsrail'in eline geçmiştir. Yahudiler ve Hristiyanlar için de kutsal sayılan Kudüs, Hz. Muhammed'in "Miraç"a yükseldiği yerdir. Bu nedenle Kudüs, her Müslüman için kutsaldır ve görülmeye değer bir inanç merkezidir. Hac ve umre yapan her Müslümanın gönlünde Kudüs'ü görme arzusu vardır. Bu çalışmada bir inanç merkezi olan Kudüs'ün Müslümanlar için önemi incelenmiştir. Çalışmanın verileri Kudüs ile ilgili yapılmış araştırmalardan elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam dünyası, İnanç turizmi, Kudüs.

LOCATION AND IMPORTANCE OF FAITH TOURISM IN ISLAMIC WORLD: THE EXAMPLE OF JERUSALEM

Abstract

Out of the places where people reside, the trips they have made to see places sacred to their faith are defined as Belief Tourism. There are places that are considered holy for all religions in the world. Mecca, Medina and Jerusalem which was the first of the Muslims, are among the most sacred places of Islam. East Jerusalem, which houses the Masjid al-Aqsa and the Dome of the Sahara, contains an area of approximately 70 kilometers. East Jerusalem, based on historical BC, was in the hands of Jordan for a while during the Arab-Israeli war in 1948. In the Six-Day War of 1967, Israel took over. Jerusalem, which is considered sacred for Jews and Christians, It is the place where Muhammad ascended to "Mirac". For this reason, Jerusalem is sacred to every Muslim and is a center of faith worth seeing. Every Muslim who makes pilgrimage and prayers has the desire to see Jerusalem in his heart. In this study, Jerusalem, a center of faith, has been examined for its importance to Muslims. The data of the study were obtained from researches on Jerusalem.

Keywords: Islamic world, Faith tourism, Jerusalem

GİRİŞ

İnsanoğlunun yaradılışında var olan görme ve öğrenme isteği, ekonomik, kültürel etkenlerle eski çağlardan bu yana insanları seyahate zorlamıştır. Zamanla bütün dünya insanlarını etkileyen turizm olgusu bugün çok büyük boyutlara ulaşmış ve önemli bir sektör haline dönüşmüştür (Artun, 2009: 1-6). Turizm sektörünün ülke ekonomisinde yeri ve önemi oldukça büyüktür. Milli gelire ve istihdama olan katkısı, ödemeler dengesi üzerindeki pozitif etkisi, yabancı sermaye yatırımlarını çekmekteki gücü, kalkınmadaki ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını dengelemekteki rolü dikkate alındığında turizm sektörünün önemi daha iyi anlaşılacaktır. Dolayısıyla turizm sektörü turistik çekiciliklere sahip ülkelerin kalkınmasında lokomotif görevi üstelenen en önemli sektörlerden biri olarak tanımlanabilir (Kozak, 2006:13). Turizm farklı kültür, dil ve tarihi olan pek çok insanın katıldığı kitlesel bir hareket niteliğindedir (Lundberg vd., 1995: 75-81). Turizmin geleceğe yönelik devamlılığını sağlamak sürdürülebilir bir turizm anlayışıyla mümkündür.

¹: Kilis 7 Aralık University, sadettinpaksoy64@gmail.com, Kilis-Turkey

²: Business PhD student dsaifi80@hotmail.com, Amman-Jordan.

Turizm arz potansiyelinin yüksek olduğu, yıpranmamış doğal, tarihi ve sosyo-kültürel çekiciliklere sahip ülkeler, kaynaklarını planlı ve koruma-kullanma ilkelerine bağlı kalarak kullanmalı, bu turistik arz kaynaklarına ek olarak turizmde ürün çeşitliliğini sağlayacak alternatif turizm aktiviteleri geliştirilmelidir (Çeken vd., 2009: 1217). İnsanların gerek mensubu oldukları dinin kutsal mekânlarını ve gerekse dini liderlerinin yaşadıkları yerleri görmek istemeleri sonucunda ortaya çıkan inanç turizmi önemli alternatif turizm türleri arasında yer almaktadır (Sezgin, 1995: 9).

Turistik ürün turistin, sürekli yaşadığı yerden ayrılıp tekrar aynı yere dönünceye kadar geçen süre içinde, satın aldığı mal ve hizmetlerin ve yaşadığı deneyimlerin bütünüdür (Usta, 2001:105). Turizmde ürün iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, bir ülke veya yörenin sahip olduğu tüm doğal, tarihi ve turistik kaynakların oluşturduğu turizm ürünüdür. İkincisi ise, tüketicilerin yer değiştirmeleri ve tatil yapmalarına imkan veren tüm hizmetler yani bir paket turu oluşturan turistik hizmetlerin türüdür (Hacıoğlu, 2008:39).

Bu noktadan hareketle yaptığımız araştırmada inanç turizmi açısından İslam dünyası için önemli bir yere sahipolan Kudüs'ün inanç turizminde yeri ve önemi incelenmiştir.

1. İNANÇ TURİZMİ

Bir turizm çeşidi olan inanç turizmi, aslında insanların inançlarını sergileme amacıyla kutsal olarak nitelendirdikleri yerleri ziyaret etmeleriyle başlamıştır (Karaman ve Usta, 2006: 474). İnsanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına, dini inançlarını gidermek ve inanç merkezlerini görmek amacıyla yaptıkları turistik amaçlı gezilere inanç turizmi denilmektedir. Dini motivasyonlarla ortaya çıkan bu seyahatler sırasında turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetlerin talep edilmesi ve geçici konaklamalardan yararlanılması bu hareketin bir turizm faaliyeti olarak değerlendirilebilmesi için bir zorunluluktur (Avcıkurt, 1997:81). İnanç turizmi bir alternatif turizm türü olmakla birlikte, bu turizm türü ve kültür turizmi arasındaki ayrımı yapmak kimi zaman zorlaşmaktadır. Geçmişten gelen dinsel mekânların aynı zamanda geçmiş medeniyetlere ait kültürel miras niteliğine de sahip olması, inanç turizmi ile kültür turizminin bir arada değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusunu akla getirmektedir (Richards, 2007: 210). İnanç turizmi çekicilikleri kimi zaman entelektüel ve kültürel motivasyonlarla ziyaret edilebilse de, bu alanları ziyaret etme sebebinin genel olarak din-inanç motivasyonu çerçevesinde şekillenmesi, bu çekicilikleri odak alan turistik faaliyetlerin inanç turizmi kapsamında değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır. Din-inanç amaçlı seyahatler özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde büyük gelişmeler göstermiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda din-inanç amaçlı turizmde büyük gelişmeler yaşanmıştır. 1994 yılına kadar yıllık inanç turizmi katılımcı sayısı 4,4 milyon kişiye kadar artmış 2006 yılına gelindiğinde yıllık 14,7 milyon kişiye yükselmiştir (Güzel, 2010: 90). Bugün bu sayı çok daha yüksektir.

İnsanları inanç turizmine yönlendiren nedenler şu şekilde sıralamak mümkündür (Güzel, 2010: 90-92):

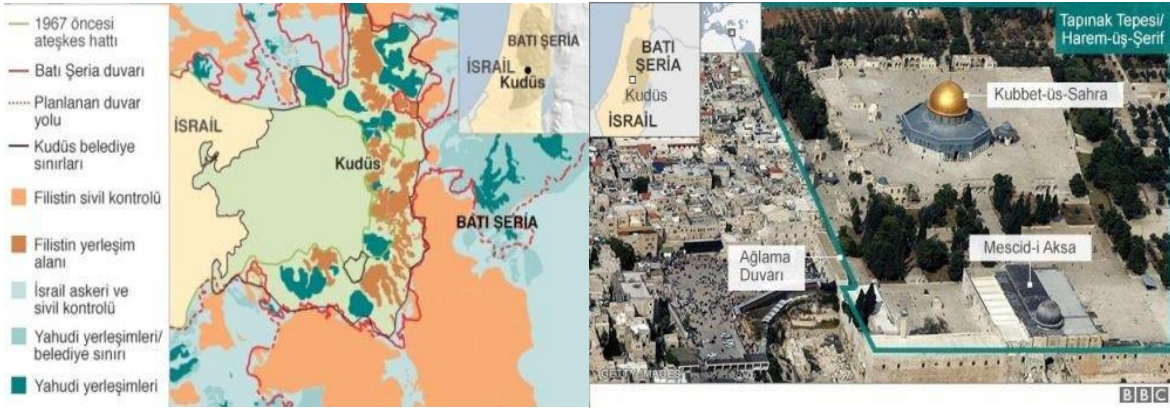
- Hac ziyaretini yerine getirerek manevi olarak rahatlamak,
- Aynı dine mensup kişilerle tanışmak ve buluşmak,
- Dini vazifeleri yerine getirmek,
- Dini açıdan önemli merkezleri görmek ve buralarda zaman geçirmek,
- Dini görevlerini yerine getirmek, dua etmek ve günahlardan kurtulmak.

İnanç Turizmi Zirvesi'nde yapılan konuşmalarda, dünyada bu amaçla seyahat eden yılda ortalama 300 milyon kişinin olduğuna dikkat çekilerek, inanç turizminin giderek yaygınlık kazandığına ve yalnızca kutsal yerlere yapılan dinsel ziyaretler olmaktan çıkarak, daha geniş kitlelere yayılma eğiliminde olduğuna vurgu yapılmıştır. Bugün gelinen noktada, inanç turizmi kapsamında seyahat edenlerin artık eskisi gibi 50 yaş ve üzerinden oluşmadığına, giderek genç kuşakların da bu tür seyahatlere ilgi göstermeye başladıklarına işaret edilmiştir. Buna göre inanç turizminin öneminin giderek arttığı ve inanç turizmine karşı artan bir ilgi olduğu söylenebilir (Özşahin, 2012:10). İnanç turizmi açısından bir değerlendirme yapıldığında Dünya çapında inanç turizminden elde edilen gelirin 20 milyar dolara yaklaşmış durumda olduğu görülmektedir. Türklerin yıllık hac ve umre için 1,1 milyar dolarlık harcama yapması ve inanç turizm içinde %5'lik payla önemli bir inanç turizmi pazarı olacağı düşünülmektedir. Son dönemlerde Müslüman, Hıristiyan, Musevi ve diğer din ve mezhepler için geliştirilen özel proje ve ürünler yaygınlaşmaktadır. Farklı ülkelerde gündeme gelen bu projelerin ortak noktasının 'din motifli' olması dikkat çekmektedir (Toksoy, 2011: 36-37). Türkiye toprakları İslam dinine inananlar için çok önemli bir merkezdir. Türk-İslam kültürünün ve altı yüzyıl İslam

dininin önderliğini yapmış, bir dünya imparatorluğu olan Osmanlı Devletinin ortaya koyduğu dini eserler yanında, manevi kimliği yüceltilmiş ‘evliya’ olarak nitelenen insanlara ait semavi dinler açısından önemli olan ziyaret yerleri, camiler, yatırlar, türbeler hemen her şehrimizde bulunmaktadır (Sargın, 2006: 4). Kudüs, semavi üç din için de (İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik) kutsal sayılan bir yer olup, her yıl inanç turizmi kapsamında yüzbinlerce turist tarafından ziyaret edilmektedir. Bu durum Kudüs’ün önemini her geçen gün daha da arttırmaktadır.

2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KUDÜS³

Eski Ahit'e göre, Yahuda ve İsrail'in kralı Davut Kudüs'ü Jebusitler'den M.Ö. 1000 yıllarında aldı. Yönetim merkezini Kudüs'e taşıyıp burayı başkent ve inanç merkezi yaptı.İncil'de yazıldığına göre Davut'un oğlu Süleyman, İbranice "Allah" anlamına gelen "Yahve"⁴ adına ilk tapınağı yaptırdı. Böylece Kudüs Yahudiliğin merkezi haline geldi.Babil Kralı İkinci Nebukadnezar, M.Ö. 597 ve 586'da şehri iki kez fethetti. Yahuda kralı ve toplumun üst tabakasını esir alarak Babil'e gönderdi ve Süleyman Mabedi'ni yıktırdı. Daha sonra Persler şehri ele geçirince sürgündekilerin dönmesine ve mabedin yeniden yapılmasına izin verildi.M.S. 63'e kadar Kudüs Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetinde kaldı. Kentteki direniş hareketi M.S. 66'da ilk Yahudi-Roma savaşına dönüştü. Savaş dört yıl sonra Roma zaferiyle ve Süleyman Mabedi'nin bir kez daha yıkılmasıyla sonuçlandı. Romalılar ve daha sonra gelen Bizanslılar şehri yaklaşık 600 yıl idare etti.Suriye topraklarını fetheden Müslüman orduları Filistin'e de ulaştı. İslam Halifesi Hz. Ömer'in emriyle Kudüs 637'de fethedildi.1070 yılında Papa II. Urban'ın emriyle Kudüs'ü Müslümanlardan almak için Haçlı seferleri başlatıldı. 200 yılda Kudüs için beş sefer gerçekleştirildi. Hristiyanlar ele geçirdikleri şehri fazla tutamadılar ve 1244 yılında Kudüs bir kez daha Müslümanların kontrolüne geçti.Mısır ve Arabistan'ın Osmanlılar tarafından alınmasının ardından Kudüs 1535'de Osmanlıların hakimiyet altına girdi. Osmanlı yönetiminde kent gelişti. İngilizlerin 1917'de Osmanlı Devleti'ni yenilgiye uğratmasının ardından Kudüs İngilizlerin yönetimine geçti.Kudüs, I. Dünya Savaşının ardından Milletler Cemiyeti tarafından İngiliz mandasına verildi. II. Dünya Savaşı ile Birleşik Krallık Filistin Mandası'nın yıkılmasının ardından BM, holokosttan kurtulanlara bir yurt oluşturulması için ülkenin bölünmesine karar verdi. Bunun üzerine bazı Arap ülkeleri İsrail'e savaş açarak Kudüs'ün bir kısmını işgal etti.Kudüs 1948'den 1967 yılına kadar Ürdün ile İsrail arasında bölünmüş bir kentti. İsrail 1967'de Mısır, Ürdün ve Suriye ile Altı Gün savaşına girdi ve Kudüs 1980 yılında İsrail Parlamentosu Knesset⁵ tarafından "İsrail'in ebedi başkenti" ilan edildi.

Kaynak: <https://bianet.org/bianet>, 2018.

³: <https://bianet.org/bianet>, 2018.

⁴: **Yahve**, İbranice bir kelime olup, "yhv" kelimesinin okunuşudur. Tevrat'ta Allah'ın "ELOHİM" le birlikte en çok geçen isimlerinden biridir. Arapça ve İbranice kardeş Sami dillerdir. Büyük bir ihtimalle, "ELOHİM", Arapça "ALLAHUMME!"(Allah'ım), "YAHVE" ise "YA HUVE" (YA HÜ!) manasına gelmektedir.

⁵: Knesset'in kanunen parlamenter egemenliği bulunur, basit çoğunlukla (bazen İsrail'in Temel Yasalarıyla çelişse bile) yasalar çıkarma hakkına sahiptir.

1917'DEN 2017'YE YÜZ YILDIR BİTMİYEN MESELE: KUDÜS

Donald Trump'ın ABD'nin Tel Aviv'deki büyükelçiliğini Kudüs'e taşıma sözü üzerine, Kudüs'ün başkenti olduğunu söyleyen Filistin ile 1980'de Kudüs'ü "ebedi" başkent ilan eden İsrail arasındaki çekişme bir kez daha dünya gündemine oturdu

1917
• **Balfour deklarasyonu:** Filistin toprakları üzerinde Yahudilere ait bir devletin kurulmasına izin verildi. O tarihten itibaren Filistine Yahudi göçü hız kazandı

1931
• Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni'nin girişimleriyle Kudüs'te Batılı devletlerin ve Milletler Cemiyeti'nin almış olduğu kararlara karşı 22 Müslüman ülkeden 153 temsilcinin katıldığı "**İslam Genel Kongresi**" düzenlendi

1947
• BM'nin **taksim planı**

1948
• 14 Mayıs'ta tarihi Filistin toprakları üzerinde **İsrail Devleti kuruldu**. Arap devletleri ile arasındaki savaşta İsrail, sınırlarını genişletti. Batı Kudüs İsrail yönetimine, Doğu Kudüs Ürdün'ün yönetimine geçti.

1967
• Doğu Kudüs, **6 gün savaşında** İsrail tarafından işgal edildi

1969
• Kible Mescidi, **Denis Michael Rohan** adlı Avusturyalı fanatik bir Yahudi'nin saldırısına maruz kaldı. Çıkan yangında "**Selahaddin Minberi**" ile güney duvarı tamamen yandı

1977
• Mısır Devlet Başkanı **Enver Sedat**, İsrail'i ve Kudüs'teki hakimiyetini kabul eden ilk Arap lider oldu

1980
• **İsrail Kudüs'ü başkent ilan etti**. BMGK, 478 no'lu kararı gereğince Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak ilan edilmesini tanımadı

1996
• İsrail'in Mescid-i Aksa muhitinde yaptığı kazı çalışmaları çerçevesinde Burak Duvarı'na (**Ağlama Duvarı**) çıkan bir tünel açması, Filistin'de halkın tepkisine neden oldu ve birkaç gün süren olaylarda 63 Filistinli öldürüldü, bin 600 kişi ise yaralandı

2000
• Dönemin İsrail Başbakanı **Ariel Sharon**'un, Mescid-i Aksa'ya baskın düzenlemesi, ikinci intifadanın ilk kıvılcımı oldu

2003
• İsrail, 2003'ten itibaren Yahudi yerleşimcileri, **Mescid-i Aksa'nın** avlusuna almaya ve zaman zaman Müslümanların girişlerine yas sınırlaması getirmeye başladı

2016
• **BMGK 23 Aralık'ta** İsrail'in işgali altındaki Doğu Kudüs ve diğer Filistin topraklarında yasa dışı **tüm yerleşim faaliyetlerini** "derhal ve tamamen" durdurmasını talep etti

22.01.2017 www.balfor.com/arsiv/arsiv.asp

Kaynak: <https://www.cnnturk.com>, 2018.

Kaynak: <https://www.google.com.tr>, 2018

3. KUDÜS'ÜN SOSYO-EKONOMİK YAPISI⁶

Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'dan çekilmesinden bu yana bölgedeki istikrarsızlıklar hala devam etmektedir. Özellikle İsrail'in işgali altındaki Filistin topraklarında siyasî çözümsüzlük mevcudiyetini korumaktadır. Filistin denildiğinde akla ilk gelen İsrail işgali, güvenlik tedbirleri, siyaset, çatışma vb. gelmektedir. Elbette bunların neticesindeki insanî sorunlar göz ardı edilmemelidir. Uluslararası gündemin ilk sıralarında yer alan Filistin'de, işgal güçleri tarafından şehit edilen, sakat bırakılan, parçalanmış aileler, vb. yanında sosyo-ekonomik problemler de olumsuz etkilerini göstermektedir. Bulunduğu coğrafyada ikiye bölünmüş Filistin topraklarının Gazze Şeridi'nde, sosyal ve ekonomik hayat günden güne kötüye gitmektedir. Gazze Şeridi'ndeki hayır ve yardım kurumlarının Koalisyon Koordinatörü Ahmet Al-Kurd 31 Ocak 2018 tarihinde yaptığı basın açıklamasında "Gazze'nin afet bölgesi haline geldiğini ve burada yaşayanlar için acil tedbirler alınmasının zorunlu" olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte Al-Kurd "Gazze'de Tasarruf" girişimini başlattıklarını ifade etti. Aslında Gazze Şeridi'ndeki olumsuz durumun haksız kuşatma ile daha da ağırlaştığını dünya kamuoyu bilmektedir. Dolayısıyla Al-Kurd'un beyanatındaki "bütün uluslararası kurumlara kuşatmayı sona erdirmek ve Gazze'deki 2 milyon nüfusun temel ihtiyaçlarını karşılamak için acilen müdahale" çağrısında bulunması bölgedeki vahameti gözler önüne sermektedir. Gazze'de nüfusun %80'i yoksulluk içerisindeyken, yine %65'i de yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Birde nüfusun dörtte üçünün acil yardıma ihtiyacı vardır. İsrail'in bir açık hava hapishanesi haline getirdiği Gazze'de ham madde ithalinin sınırlandırılması fabrikaların %80'ini kapatmış ve işsizlik %50'ye ulaşmıştır. Böylece Gazze ekonomisi yılda 250 milyon dolarlık bir kayıpla karşı karşıyadır. Sınırlı sağlık imkânlarına sahip Gazze'de beslenmenin içerik veya miktar açısından yetersiz olması sonucunda, vücudun ihtiyaçlarına karşın, sağlanan enerji ve besin tedarikinin yetersiz kalmasından kaynaklanan malnütrisyon ve anemi (kansızlık) hastalıklarının çocuklar arasındaki oranı %40'a yükselmiştir. Buna ek olarak 17.000 yetim malî güvenceden yoksun ve 50.000 engelli de tedavi rehabilitasyona ihtiyaç duymaktadır. Hastanelerde ilaç ve malzeme yetersizliği veya yokluğundan dolayı tedavi edilebilir durumdaki hastaların bile tedavileri mümkün olmamaktadır. Hastanelerde en temel ilaçlardan 230'unun bulunmaması sağlık sektörünün tıkanıp göstermektedir. İsrail yetkililer, yüzlerce tıbbî cihazın bakım işlemleri için gerekli yedek parçalarının Gazze'ye girişini engellemektedirler. Böylece Gazze'deki 13.000 kanser hastasının tedavisi yapılamamaktadır. Aynı zamanda sağlık alanında yaşanan olumsuz durum, yakıt-enerji krizi ve elektrik kesintileri ile içinden çıkılmaz bir hâl almaktadır. Gazze Sağlık Bakanlığı Sözcüsü Eşref Al-Kudra, hükümetin temizlik şirketlerine ödeme yapamamasından dolayı, hastanelerdeki temizlik çalışanlarının iş bıraktığını ve hastanelerde tıbbî hizmetlerin steril bir ortam verilmediğini belirtmiştir. Gazze'ye uluslararası tıbbî desteğin gelmesi ve Gazze dışında tedavi olabileceği imkânları da İsrail tarafından engellenmektedir. Gazze dışında tedavi olma izinlerinin verilmediğini Al-Mezan İnsan Hakları Merkezi, Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü, Filistinliler İçin Tıbbî Yardım Derneği ve İsrail İnsan Hakları Doktorları gibi sivil toplum kuruluşları da doğrulamaktadır. Birleşmiş Milletler Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, İsrail'in kısıtlamaları ile 2017 yılında Gazze dışında muayene olması gereken Filistinlilerin 11.000 doktor randevusu iptal edilmiştir. Bu durum İsrail güçlerinin sistemli bir şekilde Filistinlileri ölüme terk ettiğine işaret etmektedir. Diğer taraftan enerji krizi ve elektrik kesintileri dolayısıyla kanalizasyon pompaları kapatılmıştır. Böylelikle Gazze'deki atık suyun %95'inin arıtılmadan (günlük 150 bin m³) denize ve karaya boşaltıldığı çevre örgütlerince bildirilmektedir. Enerji krizinin sonucunda büyük bir çevre kirliliği ve yeni sağlık sorunlarının yaşanacağı kuvvetle muhtemeldir. Eskiden beri içme suyu kaynaklarının yeterli olmadığı da bilinen sorunlardandır. Gazze'deki kötü ekonomik gidişatta eğitim sektörü de nasibini almıştır. Üniversitelere kayıt yaptıranların %80'i yoksul ailelerden gelmektedir. Eğitim alanında çalışanlar maaşlarını düzenli alamamakta ve bu durum eğitimin kalitesini negatif yönde etkilemektedir. Üniversitelerin her yıl 10.000 yeni mezun verdiği Gazze'de genç işsizlik yükselişte olup, genç kuşak gelecekte ümitli olması mümkün gözükmemektedir. İsrail'in, Gazze'ye inşaat malzemelerinin girişine sıkı kısıtlamalar getirmesi üzerine, 2014 yılında yıkılan evlerin henüz %40'ı bile yeniden inşa edilememiştir. Günde 12 ile 20 saat elektrik kesintilerinin uygulandığı Gazze'de, enerji açığı 270 MW civarındadır. Geçtiğimiz yıl uzun süren elektrik kesintilerinden dolayı mum, gaz lambası vb. elektrik dışı aydınlatma ürünlerinin kullanıldığı evlerden 31'i yangında kullanılamaz hale gelirken, bu evlerde yaşayanlardan 23 kişi vefat etmiştir. Gazze'nin dışarıya açılan tek kapısı Mısır sınırındaki Refah Kapısı'dır. Kapı, 2017 yılında sadece 21 gün açık tutulmuştur. Gazze'ye gelmesi beklenen yardımlar ve ticarî malların Refah Kapısı'ndan geçişi

⁶: <http://www.yeniasya.com.tr>, 2018.

engellenmektedir. Buna ek olarak İsrail'in belirlediği hayatî öneme sahip 400 farklı çeşitteki ürünün girişini yasaklamıştır. Tedavisi zorunlu hastaların geçişlerinde bile İsrail güvenlik güçlerince keyfi tutuklamalar yaşanmaktadır. Gazze'de sosyo-ekonomik ve insanî boyuttan anlaşıldığı üzere yaşanan bütün yetersizlikler, yoksunluklar ve imkânsızlıkların aşılması, sosyo-ekonomik yapının iyileştirilmesi için insani anlamda girişimlerde bulunmak zorunludur. Çözüm sadece siyaset ve güvenlik tedbirlerinden ibaret değildir. İslâm dünyası ve uluslararası yardım kuruluşları Gazze'yi, Kudüs'ü ve bütün Filistin'i insanî boyutta da desteklemelidirler.

4. KUDÜS'ÜN MÜSLÜMANLAR İÇİN YERİ VE ÖNEMİ⁷

Tevhit inancının önderleri olan peygamberlerin Allah'ın dinini en yoğun olarak insanlara tebliğ ettikleri kutsal bir mekân olan Kudüs, tarih boyunca birçok devlet ve milletin ilgi odağı hâline gelmiştir. Kudüs, imar edildiği günden bu yana Şam diyarının merkezi ve başkenti olagelmıştır. Hz. İbrahim ve Hz. Lut'un Filistin bölgesine gelip yerleşmelerinden itibaren bu bölgenin tümü mübarek kabul edilmiştir. **“Biz onu (İbrahim'i) ve (yeğeni) Lut'u âlemler için mübarek kıldığımız arza (yere ulaştırıp) kurtardık.”** (Enbiya; 71). Bereketli kılınan bu bölgenin mübarek olarak kabul edilmesinin nedeni, Cenab-ı Allah'ın hikmetiyle buradan pek çok peygamberin gelip geçmesi ve burada vefat edip defnedilmesi veya meyve ve sebzelerle etrafının bereketlendirilmiş olmasından ileri gelmektedir. Hz. Peygamber; **“Ziyaretler ancak üç mekâna yapılır. Mekke'deki Mescidü'l-Haram'a, Medine'deki benim bu mescidime ve Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya.”** buyurmuştur. Resulullah'ın bu hadisi ile bu üç belde İslam'da kutsal ilan edilmiş ve bunların dışında kutsiyeti olan başka bir dördüncü şehirden söz edilmemiştir. Ancak Şam ve İstanbul da hadislerde zikredildiklerinden bir bakıma kutsiyetlerine işaret edilmiş beldelerdir. İslam'ın Mekke'de ilk tebliğ edildiği günlerde bu dinin en önemli ibadetlerinden biri olan namazın Mescid-i Aksa'ya yönelerek kılınması İslam'ın ilk kiblesinin bulunduğu Kudüs şehrinin önemini açıkça gösterir. Müslümanlar bu ilk kiblenin kutsiyetini idrak ederek tarih boyunca buraya sahip çıkılması gerektiğinin bilinciyle hareket etmiş ve bu mukaddes beldeyi her zaman koruyarak tevhit inancının bayrağı altında bulunması gerektiğine inanmışlardır. Kudüs ebediyen İslam'ın ilk kiblesi olma özelliğini koruyacak ve Müslümanlar buraya sahip çıkmak zorunda olduklarını hep idrak edecek ve bu beldenin Haçlı veya Yahudiler tarafından işgal edilmesi hâlinde tarihte olduğu gibi mutlaka kurtarılması gereğine inanarak çalışacaklardır. Kudüs Yahudilerin değil, Hz. Âdem'den bu yana gelen tevhidin temsilcisi peygamberlerin mirasıdır. Bu miras nesilden nesile Allah'a itaat eden salih kullara devredilmiş ve onlar buna sahip çıkmıştır. Cenab-ı Allah bu kutsal toprakların daima salih kimselerin yönetiminde kalmasını irade buyurmuş, fasık ve zorbaların hâkimiyetine geçen bu toprakların tekrar peygamberlerin veya peygamber mirasçılarının eline geçmesini istemiştir. Bunun için de sık sık bu bölgeye peygamberler gönderip onları uyarmıştır. Hz. Musa'dan sonra gelen ve İsrailoğullarına⁸ mensup birçok peygamberin (Hz. Davud ve ardından Hz. Süleyman'ın) bu topraklarda Allah'ın şeriatıyla güçlü bir devlet olarak hükmetmelerinin sebebi budur. Hz. Davud öncesinde de Allah İsrailoğullarını tekrar küfre karşı cihat etme hususunda imtihan etmiş ve onlara Talut'u hükümdar olarak belirlemiştir. Fakat onlar yine itaat etmeyip isyan ederek bu mukaddes topraklar uğruna savaşmaktan kaçınmışlardır. İşte bütün bu olaylar çerçevesinde, (Hz. Davud ve Hz. Süleyman'dan sonra) bu kutsal mekân ve toprakların mutlaka mümin ve muvahhitlerin yönetiminde olması gerektiğini anlıyoruz. Kâfir ve müşriklerin bu topraklar üzerinde velayet hakları olmamalıdır. Özellikle daha sonra Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya'yı öldüren kitlenin bu topraklar üzerinde velayet hakkına sahip olamayacakları açıktır. Yahudiler bu topraklara Hz. Musa zamanında sahip çıkmayıp, **“Git, sen ve Rabbin savaşın...”** demişler ve bu kutsal mekânları korumaya yanaşmamışlardır. Bu tutumlarının sonucunda da kutsal topraklar ellerinden alınmıştır. Hatta onlar bu yerleri koruma fırsatı ellerine birkaç kez geçmesine rağmen aynı isyan ve korkaklığı gösterdikleri için artık bu mescit ve çevresi hakkında hiçbir sahiplik iddiasında bulunamayacaklardır. Bu durumu Cenab-ı Allah onlara çeşitli vesilelerle defalarca bildirmiştir. Buna rağmen çağımızda dünyayı fesada boğarak Filistin'i işgal edip bunca insanın kanına girmeleri, boşuna günah çıkartma gayret ve ikiyüzlülüklerinden başka bir şey değildir. Bu nedenle Cenab-ı Allah, salih bir kulu ve habibi olan son peygamber Hz. Muhammed (sav)'e bu kutsal mekânı teslim etmek ve bu yerlerin kıyamete kadar onun ve ümmetinin elinde kalmasını temin etmek için onu **İsra ve Miraç** vasıtasıyla alıp oraya götürmüştür. İsra olayında bir devir teslim merasimi vardır. Cenab-ı Allah, İsra ve Miraç gecesinde bu mekânı bütün peygamberlerin ruhlarının şahitliğiyle Resulullah (sav)'a teslim etmiş, o

⁷: <http://www.yeniasya.com.tr>, 2018.

⁸: İsrailoğulları, İbrani din büyüğü ve atası Yakup'un 12 oğlunun soyundan gelenlere verilen isimdir. İbrahimi dinlerde Yakup'a Allah tarafından İsrail ismi verildiğine inanılır. Yakup, İslam'a göre peygamberdir ve Kur'an'da da İsrail ismi Yakup yerine kullanılmıştır.

da bu mübarek şehri ümmetine bir miras olarak devretmiştir. Burada Cenab-ı Allah'ın bu devir ve teslimden sonra bu mukaddes şehir ve mescidi, peygamberlerini katleden ve yeryüzünü fesada boğan bir milletin elinden alarak Resulullah'a teslim ettiği gayet açıktır. İşte bundan dolayı biz Müslümanlar inancımız gereği Hz. Peygamber'in İsrâ ve Miraç mekânı olan bu yere büyük bir kutsiyet izafe edip buranın ebedi kutsiyetine inanırız. İslam fetihlerinin ve İslam'ı bütün insanlığa tebliğ maksadıyla Hicaz bölgesinden çıkarak dünyaya açılmanın ilk günlerinde, ulaşılması ve fethedilmesi gereken bir mekân olarak görülen Filistin ve özellikle Beytü'l-Makdis (Kudüs), fetih hareketlerinin başlangıcında İslam toprağı hâline getirilen ilk yerlerdendir. Bu mirasa sahip çıkmak maksadıyla Kudüs, 638 yılında Hz. Ömer tarafından Bizanslıların elinden alınarak İslam devletinin topraklarına dâhil edilmiştir. Hz. Ömer zamanında her gün genişleyen İslam fetihleri, Ecnâdeyn Zaferi'yle Bizans kapılarını iyice araladı. Hristiyanların kutsal merkezi olan Kudüs'ün de içinde bulunduğu Filistin bölgesi, Suriye orduları başkumandanı Ebu Ubeydelbnu'l-Cerrah'ın yönetiminde fethedildi. Şehri bizzat halifeye teslim etmek isteyen Kudüslülerin talebi üzerine Hz. Ömer İbnü'l-Hattab, İslam ümmetinin halifesi olarak başkent Medine'den çıkıp Filistin'e geldi. Son derece mütevazı elbiseler içinde Kudüs'e giren Hz. Ömer, şehre İslam'ın verdiği izzet ve şerefle girdiklerini, üzerindeki yamalı elbiselerin hiçbir değeri olmadığını hâl ve davranışlarıyla anlatıyordu. Büyük halife Hz. Ömer, şehrin anahtarını Patrik Sophronios'tan bizzat teslim aldıktan sonra, burada yaşayan ve Müslüman olmayan kimselere tam bir din hürriyeti ve güven içinde yaşayacaklarına dair yazılı bir eman (güven) verdi. Bu tarihten sonra Kudüs, Haçlı işgaline kadar sürekli İslam devletlerinin hâkimiyetinde kaldı. Hz. Peygamberin 23 yıllık peygamberlik süresinde 14 yıl boyunca namazlarını Mescid-i Aksa'ya yönelerek kıldığı bu mukaddes mekânın (etrafi mübarek kılınmış mescit ve kutsal şehir Kudüs'ün) işgal altında olması bütün ümmet için bir züldür. Şehir, tarihte zaman zaman Haçlı veya Yahudiler tarafından işgal edilmişse de bu işgaller kısa süreli olmuş ve Müslümanlar bu beldeyi kurtarmanın yolunu bulmuştur. Haçlılar büyük ordular hâlinde Filistin'e saldırıp bir asra yakın bir müddet buraya yerleşmişler ancak onların orada ebediyen kalacaklarına hiçbir Müslüman inanmamıştır. 638 yılından 1099 yılına kadar İslam beldesi olarak kalan bu mübarek şehir, 461 yıl süreyle el-Makdis gibi çok sayıda büyük ilim ve fikir adamı yetiştirmiş, büyük bir kültür merkezi hâline gelmiştir. 1099 yılına gelindiğinde Haçlı ordularınca işgal edilmiş ve 88 yıl gibi tarihte hiç önemi olmayacak kadar kısa bir süre işgal altında kalmıştır. Selahaddin el-Eyyubi 1187 yılında Kudüs'ü kuşattığında Beytü'l-Makdis'e beslediği sevgi sebebiyle bu mübarek beldeyi savaş felaketinden korumak istemiş, bunun için de birkaç kez çok elverişli şartlarla Haçlıları teslim olmaya davet etmiş ancak netice alamamıştır. O, bu kutsal şehrin surlarını yıkmak, binalarını yok etmek ve en ufak bir taarruzla şehre zulüm yapmaktan çekiniyordu. Bu nedenle O da Hz. Ömer gibi barış yoluyla şehri teslim almaya çalıştı. Bunun için şehre elçiler gönderip, ***"Kudüs'ün Allah'ın kutsal saydığı beldelerden biri olduğuna büyük bir inancım vardır. Sizin de kutsallığına inandığınız bu beldeye muhasara ve savaşın gerektirdiği yollarla hücum etmek ve girmek istemiyorum."*** dedi. Kutsal mekânlar, salih kulların sahipliğinde kutsallıklarına paralel olarak korunurlar. Temennimiz, İslam dünyasındaki uyanış ve direniş hareketlerinin güç kazanması, bu kutsal mekânların tekrar Allah'ın kendilerinden razı olduğu salih kulların eline geçmesidir. Bunun ilk işaretlerinin görülmeye başlanmış olması bu ümidimizi arttırmaktadır. Her geçen gün güçlenen Müslümanlar, bir gün mutlaka işgal altındaki bu toprakları kurtaracak ve yeniden salih kimseler ve müminler yeryüzüne mirasçı olacaklardır. Korkak ve üzerlerine zillet vurulmuş Yahudilerin Filistin'i boydan boya bölen utanç duvarını yapmalarının sebebi, bu toprakların öte tarafında saklanmak içindir. Batı yakasında barınamayacaklarını anladıkları için bu duvarı inşa ettiler.

6.SONUÇ

İnsanların sürekli yaşadıkları ve çalıştıkları yerlerin dışına dini ihtiyaçlarını karşılamak için (ibadet yapmak vb.) inanç merkezlerine yaptıkları geziler inanç turizmi kapsamında değerlendirilmektedir.

Dünyada insanlar tarafından bilinen ve kabul görülen dinlerde İslamiyet'te Mekke, Medine ve Kudüs; Hristiyanlıkta Kudüs, Roma ve Efes; Musevilikte yine Kudüs, kutsal mekânlar olarak en çok inanç turizmi kapsamında ziyaret edilen inanç merkezlerdir. Bir başka deyişle, her üç semavi din de Kudüs'ü kutsal mekân kabul etmektedir.

Bugün Birleşmiş Milletler Teşkilâtına üye 193 bağımsız devlet bulunmaktadır. Bu devletlerin 60'ı, yani üye sayısının %31'i Müslüman ülkedir. 7,4 milyar insanın yaşadığı dünyamızda yaklaşık 1,8 milyar (%24,1) Müslüman bulunmaktadır. Yani, dünya nüfusunun yaklaşık %25'ini Müslümanlar oluşturmaktadır.

Türkiye'den, İslam ülkelerinden ve İslam ülkesi olmayan Müslümanların yaşadığı diğer ülkelerden yılın her günü Mekke ve Medine milyonlarca Müslüman tarafından inanç turizmi kapsamında (Hac ve

Umre) ziyaret edilmektedir. Ne acıdır ki, İsrail'in işgali altında bulunan ve kutsal mekânlar arasında 3. sırada bulunan Kudüs ve Müslümanların ilk kıblesi Mescid-i Aksa çok az Müslüman tarafından ziyaret edilmektedir.

İslam dünyası için çok büyük öneme sahip olan Kudüs;bugün her zamankinden daha fazla Müslümanların sevgisine, sahipliğine, korumasına ve ziyaretine ihtiyaç duymaktadır. 1,8 milyar Müslümanına sadece %5'i Kudüs'ü ziyaret etse ve Kudüs'ü gönülden desteklese, belki de Kudüs bu kadar mahzun olmayacaktır.Öyleyse tatil planlarımızı bugünden itibaren Kudüs için yapalım, ne dersiniz?

KAYNAKLAR

- ARTUN, E., 2009, Hatay İnanç Merkezlerinin Hatay'ın Tanıtılmasına Katkısı Üzerine Görüşler Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi.
- AVCIKURT, C., 2003, Turizm Sosyolojisi, Detay Yayıncılık, Ankara.
- ÇEKEN, H., DALGIN, T., KARADAĞ, L., 2009, Küreselleşme ve Uluslararası Turizm, 10. Ulusal Turizm Kongresi, 21-24 Ekim. Mersin, 1209-1218.
- EYKAY, İ., DALGIN, T., ve ÇEKEN, H. 2015. İnanç Turizmi Potansiyeli Açısından Antakya'nın Değerlendirilmesi, Journal of Life Economics (JLE), <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/302812>, Erişim: 01.10.2018.
- GÜZEL, F. Ö., 2010, Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Yeni Bir Dinamik: İnanç Turizmi, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt:2, 90-92.
- HACIOĞLU, N. (2008), TurizmPazarlaması, Nobel Yayıncılık, İstanbul.
- <http://www.siyerinebi.com/tr/haberler/kudus-ve-mescid-i-aksanin-islamdaki-yeri>; Erişim: 01.10.2018. Prof. Dr. Ahmet Ağırakça / İHH AKADEMİ.
- http://www.yeniasya.com.tr/muhammet-ortlek/gazze-nin-sosyo-ekonomik-insani-boyutu_453781, Erişim: 02.10.2018.
- <https://bianet.org/bianet/siyaset/192235-kudus-un-onemi-ve-kisa-tarihi>, Erişim: 01.10.2018.
- <https://www.cnnturk.com/ajanda/kudus-tarihi-gecmisten-bugune-kuduste-yasananlar>, Erişim: 01.10.2018.
- <https://www.google.com.tr>, 2018.
- KARAMAN, S. ve USTA, K., 2006, İnanç Turizmi Açısından İznik ve Bir Uygulama Çalışması, III. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi, 20-22 Nisan, Balıkesir, ss.473-489.
- KOZAK, N., KOZAK, M. A., KOZAK, M., 2006, Genel Turizm İlkeler-Kavramlar, (Altıncı Baskı), Detay Yayıncılık, Ankara.
- LUNDBERG, E. D., STAVENGA, M.H. and KRISHNAMOORTHY, M., 1995, TourismEconomics, John Wiley&Sons, Inc., Canada.
- ÖZŞAHİN, E., 2010, Antakya'da (Hatay) Yer Seçiminin Jeomorfolojik Özellikler ve Doğal Risk Açısından Değerlendirilmesi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 13, Sayı 23, 1-16.
- ÖZŞAHİN, E., 2012, İnanç Turizmi ve Jeomorfoloji İlişkisine Bir Örnek: Mekke (Suudi Arabistan), Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 32, 1-16.
- RİCHARDS, G. 2007, CulturalTourism: Global andLocalPerspectives, TheHaworthPress, Binghamton.
- SARGIN, S., 2006, Yalvaç'ta İnanç Turizmi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2, 3-5.
- SEZGİN, O. M., 1995, Genel Turizm, Tutibay Yayınları, Ankara.
- TOKSOY, İ., 2011, Resort, Aylık Turizm ve Seyahat Endüstrisi Dergisi, Sayı: 98, 36-38.
- USTA, Ö. (2001). GenelTurizm, AnadoluMatbaacılık, İzmir.

TÜRKİYE’NİN SEÇİLMİŞ BEŞ AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKESİYLE OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN İNCELENMESİ (2008-2017)

*Sumru BAKAN**

*Hakan SELCİ***

Öz

Endüstri içi ticaret, çok uluslu şirketlerin etkisi, ölçek ekonomileri ve ürün farklılaştırması gibi faktörlerin de etkisi ile öne çıkan Yeni Dış Ticaret Teorileri arasında yer almaktadır. Dünya ticaretinde önemli bir yeri olan otomotiv sektörü ürün farklılaştırması ile tüketici tercihlerinin firmalar tarafından etkilenmeye çalışıldığı sektörlerden biridir. Üreticiler, ürettikleri araçların tasarım, motor gücü, konfor, güvenlik, yakıt tüketimi vb. özellikleri ile diğerlerinden daha farklı ve üstün olduğuna tüketicileri inandırarak pazar paylarını arttırmaya çalışmaktadırlar. Türkiye de son yıllarda yabancı markaların açtığı üretim tesisleri ile dünyada otomotiv ticaretinde kendine önemli bir yer edinmiştir.

Çalışmada Türkiye’nin seçilmiş beş AB ülkesi ile otomotiv sektörünün birbirine benzer malların ülkeler arasında karşılıklı dış ticareti anlamına gelen endüstri içi ticareti Grubel-Lloyd endeksi yardımıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla konuyla ilgili tez, makale, kitap vb. yazılı ve elektronik kaynaklardan ve TÜİK tarafından yayınlanan istatistiklerden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelime: Türkiye, Avrupa Birliği, Otomotiv Sektörü, Endüstri İçi Ticaret, Grubel-Lloyd Endeksi.

INTRA-INDUSTRIAL TRADE BETWEEN TURKEY AND FIVE SELECTED EUROPEAN UNION COUNTRY IN AUTOMOTIVE SECTOR (2008-2017)

Abstract

Intra-industry trade is one of the New Foreign Trade Theories which have come to the forefront with the effect of multinational companies, economies of scale and product differentiation. The automotive sector, which has an important place in world trade, is one of the sectors in which the consumer preferences are tried to be affected by product differentiation. The manufacturers try to increase their market share by convincing consumers that their vehicles' features like; design, engine power, comfort, safety, fuel consumption and etc. are different and superior than the others. Turkey has gained an important place in world automotive trade with the help of automotive manufacturing plants opened by foreign brands in recent years.

In the study, the intra-industry trade which means mutual foreign trade between countries of similar goods in the automotive sector in Turkey with five selected EU countries will be tried to reveal with the help of Grubel-Lloyd index. For this purpose, written and electronic sources such as thesis, articles, books and statistics published by TURKSTAT have been used.

Key Words: Turkey, European Union, Automotive Sector, Intra-Industry Trade, Grubel-Lloyd Index.

1. GİRİŞ

Uluslararası ticaret toplumların ekonomik olarak büyümesinde ve refah düzeylerinin artışında her zaman büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu nedenle uluslararası iktisat yazınında önemli bir yer edinerek dinamik bir gelişim göstermiştir. II. Dünya Savaşı sonrasına kadar ülkeler arasında gerçekleşen ticaretin daha çok farklı gelişmişlik düzeyine ve üretiminde farklı faktör yoğunluğuna sahip ülkeler arasında ve tam uzmanlaşma gerektiren ürünler bazında gerçekleştiğini, yani dış ticarete endüstriler arası bir ürün ticaretinin egemen olduğunu savunan klasik dış ticaret teorileri uluslararası iktisat alanında yaygın olarak kabul görmüştür.

* Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İktisat Bölümü, sumrubakan@kilis.edu.tr, 0 (348) 8139334/1514

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, SBE, İktisat Anabilim Dalı, hkanselci@kilis.edu.tr, 0(348) 8132666/1075

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ticaret üzerine yapılan çalışmalarda ise uluslararası ticaretin klasik dış ticaret teorilerinin iddia ettiği şekilde gerçekleşmediği ve benzer gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler arasında aynı endüstrilerde üretilen ürünler bazında yoğun bir ticaret yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu gelişmeler ışığında dünya ticaretini açıklamaya yönelik farklı iktisatçılarca yeni dış ticaret teorileri geliştirilmeye başlanmıştır.

Yeni dış ticaret teorilerinden biri olan endüstri içi ticaret teorisinin ilk çalışmalarından biri olan ve Macar iktisatçı Bela Balassa tarafından 1963 yılında yapılan çalışmada Avrupa Birliği (AB), eski adı ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) üyesi ülkeler arasında gerçekleşen ticaretin daha çok endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleştiği saptanmıştır (Bilici,2007: 9).

Üretime, istihdama ve ihracata katkısı ve yedek parça üretimi, plastik, metal, kimya, demir-çelik, akaryakıt, sigorta gibi birçok sektörle ilişkisi olması sebebiyle ekonominin tümünü etkileyen otomotiv sektörünün dünya ve Türkiye ticaretinde önemli bir yeri vardır. Sektörün dünya imalat sanayi ürünleri ticareti içindeki payı son on yıldır yaklaşık olarak % 7'dir. Türkiye ise otomotiv üretiminde Avrupa'da ilk sırada yer alırken, dünyada 14. sıradadır. Otomotiv sektörü % 18'lik payla Türkiye'nin ihracatında son 11 yıldır lider konumdadır (<http://www.osd.org.tr>, 2018).

Bu çalışmanın amacı Türkiye ile seçilmiş AB üyesi beş ülke (Almanya, Fransa, İngiltere, İspanya ve Çekya) arasındaki endüstri içi ticaretin düzeyini ortaya koymaktır. Birinci bölümde endüstri içi ticaret kavramı açıklanmaya çalışılmış, ikinci bölümde ise otomotiv sektörünün dünyada, AB'de ve Türkiye'deki gelişimi ve güncel yapısı ortaya konulmuştur. Üçüncü ve son bölümde de TÜİK'ten elde edilen verilerle hesaplanan Grubel-Lloyd endeksi kullanılarak Türkiye'nin seçilmiş beş AB üyesi ülkeyle otomotiv sektöründeki endüstri içi ticaretinin düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır.

2. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET KAVRAMI

Endüstri-içi ticaret (EİT) bir ülkenin aynı endüstri grubuna giren fakat kalite, dış görünüş, kullanım özellikleri ve marka açısından farklılıklar gösteren malları eş zamanlı ihraç ve ithal etmesi olarak tanımlanan bir dış ticaret şeklidir.

Diğer bir tanımlamaya göre, “bir ülkenin belli sanayi dallarında uzmanlaşmak yerine, aynı sanayi dalına ilişkin mal veya mal grubunda aynı dönemde hem ihracatçı, hem ithalatçı durumunda bulunmasıdır” (Yılmaz, 2014: 250).

Endüstri içi ticaret kavramı için Grubel-Lloyd, Aquino, Loertscher, Wolter, Lindert, Pugel, Havrylyshyn, Kunzel gibi iktisatçılarca farklı tanımlamalar yapılmış olsa da kısaca, benzer özelliklere sahip ülkeler arasında aynı endüstriye ait bir ürünün hem ithalatının hem de ihracatının yapılmasıyla ortaya çıkan bir ticaret türü olarak ifade edilebilir (Özel, 2012: 4-5).

Hilgert'in (1935), 1930'lu yıllardaki durgunluk döneminde ikili ticaret anlaşmaları doğrultusunda ortaya çıkan ikili ihracat ve ithalat artışları için fayda ve maliyet analizleri yaptığı çalışması konuya ilişkin ilk çalışma olarak kabul edilmektedir. Sonraki yıllarda Frankle, Verdoorn, Michaely ve Balassa'nın da bu alanda önemli çalışmaları olmuştur. Ülkeler arasında benzer malların eşanlı olarak ithal ve ihraç edilmesinin yeni bir ticaret olgusu ile açıklanması gerektiği ise ilk defa Kojima (1964) tarafından ortaya konmuştur. Kojima, aynı kategorideki ürünlerin eşanlı ihracat ve ithalatının özellikle gelişmiş ülkelerde daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Kojima bu ticaret şeklini “yatay ticaret” olarak tanımlamaktadır (Bilici, 2007: 9-10).

Uluslararası ticarete ortaya çıkan bu yeni olguyu açıklamak üzere “endüstri içi ticaret” kavramı ilk kez Balassa tarafından, AET'nin kurulmasının ardından, Topluluk içinde oluşan ticari ilişkileri incelediği çalışmasında kullanılmıştır. Balassa, söz konusu çalışmasında yeni dönemle birlikte özellikle sanayi ürünleri ticaretinin klasik endüstriler arası ticarettten endüstri içi ticarete dönüştüğünü gözlemlemiştir (Öcal, 2004: 8).

Endüstri içi ticaretin ortaya çıkmasının nedenleri ise mallar, ülkeler ve piyasalara ilişkin nedenler olarak üç grupta incelenebilir.

Mallara ilişkin nedenler incelendiğinde homojen ve heterojen mallarda endüstri içi ticareti doğuran farklı nedenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Homojen malların, endüstri içi uzmanlaşma olmaksızın endüstri içi ticarete konu olma nedenleri arasında sınır ticareti, kategorik toplulaştırma, zamanda farklılaşma, antrepo ve yeniden ihrac rejimi gibi nedenler yer almaktadır. Heterojen mallarda ise çok uluslu şirketler, ölçek ekonomileri, monopolcü rekabet, ekonomik entegrasyonların varlığı vb. nedenlerle endüstri içi ticaret ortaya çıkmaktadır (Aydın,2008: 74).

Endüstri içi ticaretin ortaya çıkmasında kişi başına gelir düzeyleri ve farklılıkları, ekonomik gelişmişlik veya kalkınma düzeyleri ve farklılıkları, ülkeler-arası faktör donatım farklılıkları, ekonomik-siyasi entegrasyonların ve ticari kısıtlamaların varlığı, taşıma ve işlem maliyetleri, ortak sınırların bulunması, coğrafi mesafe, ülke ve piyasaların ortalama ekonomik büyüklüğü, benzer dil ve ortak kültürel özelliklerin mevcudiyeti, çok uluslu şirketler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları gibi ülkelere özgü nedenler de yer almaktadır (Diken, 2015: 32). Gelişmişlik düzeyi yüksek, kişi başına düşen geliri birbirine yakın ülkeler endüstri içi ticaretin yoğun olduğu ülkelerdir. Aralarında gümrük engeli bulunmayan, veya gümrüklerin düşük olduğu ülkeler arasında, komşu ülkeler ve ekonomik entegrasyona girmiş ülkeler arasında endüstri içi ticaret yüksektir. Ayrıca pazar payları arasında büyük fark bulunmayan ülkeler arasında da endüstri içi ticaret yoğunudur. Ancak küçük iç pazara sahip ülkeler de dış pazar için üretim yaparak pazarlarını genişletebilecekleri gibi büyük pazarlara üretim yapmanın getireceği ölçek ekonomileri ve ürün çeşitlendirmesinden yararlanabilirler. Dolayısıyla pazar çapının küçük olması endüstri içi ticaret için engel oluşturmaz (Yılmaz,2014: 259).

Endüstri içi ticaretin piyasalara ilişkin nedenleri incelendiğinde teknelci rekabetin geçerli olduğu piyasalarda endüstri içi ticaretin yoğun bir şekilde gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Uluslararası ticaretin önünde gümrük gibi engellerin olmadığı ve piyasalara girişin serbest olduğu durumlarda monopolcü rekabet şiddetlenmekte ve endüstri içi ticaret yoğunlaşmaktadır. Ayrıca çok uluslu şirketlerin egemen olduğu piyasalarda da endüstri içi ticaret daha yoğunudur (Yılmaz, 2014: 260). Piyasalardaki üretimin yoğunlaşmasının artması endüstri içi ticareti olumsuz etkiler. Bunun nedeni yoğunlaşan üretimin yurtiçi talebin karşılanmasına yetecek bir üretim yapısına neden olmasıdır. Böylece yurtiçi talep yerli üretimle karşılanır ve ithalat azalır. Azalan ithalat sonucunda ise endüstri içi ticaret olumsuz etkilenir. Endüstri içi ticaret ile AR-GE faaliyetleri arasında ise olumlu bir ilişki söz konusudur. Yenilikçi ürünler teknolojik ürün farklılaştırmasını ön plana çıkaracağından endüstri içi ticaret artmakta ve endüstri içi ticaret ile AR-GE faaliyetleri arasında pozitif bir ilişki ortaya çıkmaktadır (Diken, 2015: 35-36).

Endüstri içi ticaret, ticareti yapılan mallar kalitelerine göre değerlendirildiğinde yatay endüstri içi ticaret ve dikey endüstri içi ticaret olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yatay endüstri içi ticaret, belirli bir zaman aralığında belirli bir endüstri içinde aynı kalitedeki ürünlerin ihracatı ve ithalatıdır. İhracatı ve ithalatı yapılan mallar farklı kaliteye sahip olduklarında geçerli olan durum ise dikey endüstri içi ticarettir (Lindqvist, 2006: 9).

Dış ticaret yazınında dikey endüstri içi ticaret daha çok gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticareti (Kuzey-Güney ticareti), yatay endüstri içi ticaret ise gelişmiş ülkelerin kendi arasındaki ticareti (Kuzey-Kuzey ticareti) açıklamak için kullanılır. Fakat son dönemdeki çalışmalarda gelişmiş ülkeler arasındaki ticarete bile dikey endüstri içi ticaretin yatay endüstri içi ticaret ile karşılaştırıldığında daha önemli olduğuna ilişkin bulgular elde edilmektedir (Diken, 2015: 7).

Yatay endüstri içi ticarete konu olan mallar genellikle kullanımı yaygın olan sabun, deterjan, içecek, sigara, spor ayakkabıları, krem diş fırçası vs. gibi dayanıksız ürünlerden oluşur. Ticarete konu olan malların kalite düzeylerinin farklılaştığı dikey endüstri içi ticarete konu olan mallara ise otomobiller, kişisel bilgisayarlar, televizyon setleri, akıllı telefonlar örnek olarak verilebilir (Küçükkefe, 2009: 27-28).

Ampirik gözlemler, yatay endüstri içi ticaretin ürün farklılaşması, ölçek ekonomileri, piyasa büyüklüğü ve dolaysız yabancı yatırımlarla pozitif, beşeri sermaye donatımı ve coğrafi mesafe ile negatif ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Nispi faktör donatımları tarafından belirlenen dikey endüstri içi ticaret ise, dolaysız yabancı yatırımlarla pozitif, ölçek ekonomileri ile negatif ilişkilidir (Aydın, 2008: 40).

Lipsev ve Finger gibi bazı iktisatçılar endüstri içi ticareti istatistiki bir yanılı olarak değerlendirirken bazı iktisatçılar bu yeni kavramı benimseyerek endüstri içi ticareti ölçmeye yönelik çalışmalar yapmışlardır (Yılmaz, 2014: 250).

Endüstri içi ticaretin ölçülmesine yönelik çalışmalar sonucu ortaya çıkan endekslerin ardından bu hesaplamalardaki malların ayırımında kullanılan endüstri kavramının tanımına ve kapsamına ilişkin sorular ortaya çıkmıştır (Küçükefe, 2009: 78). Bir endüstrinin herkesçe kabul edilebilecek kesin bir tanımının yapılmasının ve pratikte farklı ürünlerin nasıl sınıflandırılacağına karar vermenin zorluğu sebebiyle endüstri içi ticaret ve endüstriler arası ticaret ayırımının nasıl yapılacağı bu aşamada karşılaşılan önemli sorunsallardır. Bu ve benzeri sebeplerle endüstri içi ticaretin seviyesini tam olarak belirlemek genellikle mümkün değildir. Endüstri kavramının tanımlanması ve ürünlerin sınıflandırılması problemini bir kenara bırakırsak endüstri içi ticaretin hesaplanmasına yönelik farklı iktisatçılarda çeşitli formüller önerilmiştir (Grimwade, 1989: 92-93).

Endüstri içi ticareti ölçmede kullanılan belli başlı endeksler Balassa Endeksi, Verdoorn Endeksi, Michaely Endeksi, Grubel-Lloyd Endeksi, Aquino Endeksi, Bergstrand Endeksi, Glejser Endeksi, Hamilton-Kniest Endeksi, Brühlhart Endeksi, Menon-Dixon Endeksi vb. şeklinde sıralanabilir. Söz konusu endekslerden çalışmada da kullanılacak olan Grubel-Lloyd endeksi son bölümde kısaca açıklanmıştır.

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE OTOMOTİV SEKTÖRÜ

Otomotiv endüstrisi motorlu karayolu taşıma araçlarının ve bu araçlar için yedek parça, aksam ve sistem gibi gerekli donanımların üretiminin yapıldığı sanayi kollarından oluşmaktadır. Otomotiv sektörü, demir-çelik, hafif metaller, petro-kimya, boya, plastik, kauçuk ve lastik gibi sanayi dallarının önemli bir ürün alıcısı ve turizm, alt yapı, inşaat, ulaştırma ve tarım sektörlerinde ihtiyaç duyulan motorlu taşıtların tedarikçisi olması sebebiyle otomotiv sektöründe yaşanan ilerlemeler, bu sektörleri de olumlu yönde etkilemektedir. Bu vb. sebeplerle dünya genelinde lokomotif sektörlerden biri olarak kabul edilir (Akçay, 2017: 33).

16. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi'nin otomotiv sektörünün temellerinin atılmasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Devrimin en önemli sonuçlarından biri olan buharlı makinelerin tekerlekli araçlarda kullanılması ile ilk motorlu araçlar ortaya çıkmıştır (Batman, 2014: 10). Otomotiv endüstrisinin ortaya çıkışı 18. yüzyıl sonlarında Avrupa'da gerçekleşse de sektörün gelişip güçlenmesinde asıl pay sahibi Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmuştur (Ayaz, 2010: 33).

Günümüzde kullanılan içten yanmalı motorlu otomobilin ilk üretimini ise 1886 yılında Karl Benz ve Gottlieb Daimler yapmıştır. Henry FORD'un 1900'lü yılların başında seri üretim yaklaşımı ile 'T' modelini üretmeye başlaması sektörün ilk adımları olarak kabul edilir. ABD'de güçlenerek gelişen sektör, II. Dünya Savaşı sonrasında önce Avrupa'da sonrasında ise Uzak Doğu ülkelerinin pazarlarında yerini almıştır. Zamanla kalite, ürün çeşitliliği, marka ve model geliştirme gibi unsurların önem kazanması ve bunlara enerji tasarrufu ve hava kirliliği gibi problemlerin popüler hale gelmesinin de eklenmesiyle artan rekabet koşulları sonucunda üretim alanları özellikle 1990'lı yıllarda gelişmekte olan diğer ülkelere kaymıştır. Sektörde yaşanan geçiş süreci 2008 finansal krizi ile birlikte hızlanmış ve ülkelerin dünya üretiminden aldığı paylarda önemli değişimler yaşanmıştır. ABD, Japonya ve Kanada'nın üretim payları azalırken, Almanya'da değişim olmamış, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin ise üretimdeki payları artmıştır (Yılmaz ve diğerleri, 2017: 685-686).

Avrupa otomotiv sektörünün ilk ortaya çıktığı kıta olsa da, sektörün bu bölgede gerçek anlamda gelişim göstermesi II. Dünya Savaşı sonrasında söz konusu olmuştur. Otomotiv sektörü Avrupalı ülkelere savaş sonrası çok büyük bir yıkım yaşayan Avrupa ekonomisini onarmak için bir ihracat aracı olarak görülmüştür. Örneğin İngiltere'de otomotiv endüstrisinin çıktısının yarısı ihracata ayrılmış ve savaştan sonra birkaç yıl yurt içi alışırları sınırlanmıştır. Savaş sonrasında İngiliz otomobil endüstrisini olası bir Amerikan egemenliğine karşı korumak amacıyla hükümet tarafından da desteklenen birleşmeler yaşanmış hatta İngiliz Leyland firması finansal zorluklar yaşadığında hükümet tarafından satın alınmıştır. Savaş sonrasında otomobil sanayisi neredeyse tamamen yıkılan Almanya'da ise Volkswagen merkezli yeniden doğuş yaşanmıştır. Audi, BMW ve Opel bu dönemde öne çıkan diğer markalardır. İtalya'da ise 1899'da kurulan ve 1950'lere kadar önemli bir pazar payı olmayan Fiat (Fabbrica Italiana Automobili Torino) İtalyan otomotiv üretiminde başı çekmiştir. Fransa'da ise Renault, Peugeot, Citroen ve Simca merkezli bir otomotiv endüstrisi varlık göstermiştir. Diğer ülkelere kıyasla daha küçük ölçekli bir üretici olan İsveç'te ise 1960'lı ve 1970'li yıllarda Volvo ve Saab önem kazanmıştır (<https://www.britannica.com>, 2018).

Avrupa kıtası otomotiv üreticileri 2000'li yılların başında dünya piyasalarında lider konumda iken, günümüzde ise Asya-Okyanusya ve Amerika'nın ardından üçüncü sıraya gerilemiştir (Yılmaz, 2016: 40).

Otomotiv endüstrisi Avrupa'nın refahı için çok kritik öneme sahiptir. Sektör AB'de yaklaşık 12,6 milyon kişiye iş imkânı sağlarken AB GSYİH'sinin de % 6,8'ini oluşturmaktadır. Sadece otomotiv imalatı sektöründe istihdam edilen 3,3 milyon kişi toplam AB imalat sanayi istihdamının neredeyse % 11'ini oluşturmaktadır. Sektör dünya geneline yaptığı ihracattan 90 milyar Euro dış ticaret fazlası elde eder. (<https://www.acea.be>, 2018).

Türk insanının otomobille tanışması Osmanlı Devleti'nin son yıllarına rast gelmektedir. Ülkeye ilk otomobil girişi II. Abdülhamid döneminde özel izinle gerçekleşmiştir. II. Meşrutiyetle birlikte ülkedeki otomobil sayısı artmaya başlamış dönemin bakanlarına birer adet otomobil tahsis edilmiştir (İçingür ve Çengelci, 2016: 3). Cumhuriyetin ilk yıllarında gerek ekonomik koşullar nedeniyle ve gerekse devletin belirlediği temel ulaşım stratejisi demiryolu ulaşımı olduğu içi otomotiv sektöründe gelişim görülmemiştir (Batman, 2014: 33).

Ford ile 1928 yılında 25 yıllık anlaşma yapılmış ve firmanın Tophane'de otomobil montajına başlamışıyla montaj yoluyla da olsa ülke içinde otomobil üretimi başlamıştır. Kurulan montaj fabrikasında ilk etapta otomobil, kamyon ve traktör üretiminin yapılması ve üretilen araçların bir kısmının Rusya'ya ihracatı planlanmıştır. Fakat 1929 Ekonomik Buhranın da etkisiyle hedeflenen ihracat gerçekleşmemiş ve fabrika 1934 yılında üretimini durdurmuştur. Böylece Türkiye'de ilk montaj üretim denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Pişkin, 2017: 25). Türkiye Otomotiv Sanayinde 1950'li yıllarda yeniden canlanma yaşanmaya başlanmıştır. Bu dönemde Marshall yardımlarıyla ülkeye giren traktörlerin tarımdaki faydası traktör üretimi üzerinde çalışmalar başlamasına neden olmuştur. Bu çalışmalar sonucunda 1954 yılında "Türk Traktör" markasıyla başlayan traktör üretimi, 1962 yılında Uzel firmasının MasseyFerguson lisansını almasıyla daha da hızlanmış. 1955 yılında Türk WillysOverland şirketinin jeep ve kamyon üretimine başlaması, Amerikan merkezli Federal Truck kamyon şirketinin lisansı altında Türk Kamyonları Fabrikasının kurulması, Koç Holding'in Ford ile sözleşme imzalayarak kurduğu Otosan'da 1960 yılında tamamı Türk işçilerle günde 4 adet otomobil ve 8 adet kamyon üretmeye başlaması bu dönemde Türk otomotiv sektöründe yaşanan diğer gelişmeler olarak gösterilebilir (Başbuğ, 2017: 57-58).

Otomotiv endüstrisi Türkiye'de kurulduğu ilk yıllarda montaj sanayi ağırlıklı olsa da yerli otomobil üretimi denemeleri de olmuştur. 1960'lı yıllarda yerli otomobil üretilmesi fikrinin gündeme gelmesi ve kamuoyunda ciddi bir şekilde tartışılmaya başlanması ile dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in talimatıyla ilk yerli otomobil projesi başlatılmış ve Eskişehir Devlet Demiryolları fabrikası mühendisleri tarafından ilk yerli otomobil "Devrim" adıyla 4 adet üretilmiştir. Ancak o günün ekonomik ve siyasi koşulları sebebiyle seri üretimine geçilememiştir (Başbuğ, 2017: 58).

Devrim arabaları her ne kadar başarısız olsa da Türkiye'de yerli otomobil konusunda güçlü bir düşünsel altyapı oluşmasına neden olmuştur. Yıllarca yerli otomobil üretme hayali olan Vehbi Koç'un girişimleriyle "Anadol" marka yerli otomobil üretilmiştir. 1966 yılında başlanan Anadol'un üretimine, 1984 yılında son verilmiştir. Bu süreçte söz konusu marka ile 93,188 adet otomobil ve pick-up üretilmiştir (<https://blog.ford.com.tr>, 2018).

Anadol'un üretimi devam ederken artan talebi gören ve faydalanmak isteyen Türk Otomobil Fabrikası AŞ (TOFAŞ) ve Renault lisansını alan OYAK firması Türkiye'de farklı modellerde otomobil üretmeye başlamıştır. Aynı yıllarda yan sanayide de gelişme yaşanmış ve bu döneme kadar sadece koltuk, lastik gibi parçaların üretilmediği yan sanayide motor aksamı, piston, sekman ve subab üretimine başlanmıştır (Başbuğ, 2017: 59).

Türk otomotiv sanayinin gelişmesinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında yer alan "otomotiv sanayinin endüstrileşmedeki itici gücünden yararlanma" ilkesine uygun olarak hazırlanan "Montaj Sanayi Talimatı" önemli bir etkiye sahiptir. Her parçanın "yerli üretimle gerçekleştirilmesi" politikasından hareketle belirli yerlilik oranına ulaşabilmek için ithal ikameci politikalarla ithal mallarındaki koruma oranları yüksek tutulmuş, ithali yasak parçalar listesi genişletilmiş ve çok sayıda yan sanayi kuruluşu sektörde üretime başlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren ise benimsenen liberal politikaların da etkisiyle koruma oranları indirilmiş⁹, ekonomik ölçekteki yeni yatırımlar ve belirli büyüklükteki genişletme yatırımları desteklenmiştir.

⁹Gümrük vergileri oranı ortalama %76.3 seviyesinde ve birçok sanayi mamulü üzerindeki vergi oranı ortalama %100 veya üzerinde kalmıştır. 1984'de yapılan değişikliklerle ortalama %76.3 olan gümrük vergileri %48.9'a düşürülmüştür (Özel, 2011: 84).

1 Ocak 1996 tarihinde itibaren yürürlüğe giren Gümrük Birliği anlaşması ile otomotiv sektöründe ciddi bir rekabet yaşanmaya başlanmıştır. Anlaşmada otomotiv sektörüne yönelik olarak kullanılmış otomobil ithalatının belli bir süre için yasaklanması da benimsenmiştir (Bedir, 2002: 26-27).

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişiyle birlikte Avrupa pazarına ihracatta zorluklar yaşayan Honda, Toyota ve Hyundai gibi Asyalı otomotiv markaları Türkiye'de yeni fabrikalar kurmuş böylelikle Türkiye'de ürettikleri araçları Avrupa pazarına kolayca ihraç etmiştir. (Pişkin, 2017: 28):

Otomotiv sektörü tıpkı dünya genelinde olduğu gibi Türkiye ekonomisi içerisinde de önemli bir yere sahiptir. Sektörün Türkiye ekonomisine katkıları istihdam olanakları yaratması, vergi gelirleri, ülke üretimine katkıları, dış ticaretteki yeri, yabancı yatırımları ve teknolojik yenilikleri ülkeye çekmesi vb. olarak ifade edilebilir (Otomotiv Sektöründe Gündem, 2013: 2).

Türkiye otomotiv sektörü istihdam verileri incelendiğinde sektörde 2000 yılında yaklaşık 28 bin kişi istihdam edilirken, günümüzde bu sayı 55 bine ulaşmıştır. (Otomotiv Sanayi Genel ve İstatistik Bülteni, 2018). Otomotiv sektörü Türkiye'nin dış ticareti açısından da önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin SITC Rev.3 Düzey 3 alt grup sınıflandırmasına göre 2000-2017 yılları arasında otomotiv sektörü dış ticaret istatistikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Otomotiv Sektörü Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	İhracat (\$)	İthalat (\$)	Dış Ticaret Dengesi (\$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
2008	17.991.068.856	12.358.393.808	5.632.675.048	146%
2009	11.891.197.571	8.744.719.706	3.146.477.865	136%
2010	13.522.244.590	13.174.430.322	347.814.268	103%
2011	15.444.543.975	16.782.187.440	-1.337.643.465	92%
2012	14.664.192.086	14.184.642.589	479.549.497	103%
2013	16.528.654.941	16.493.566.375	35.088.566	100%
2014	17.435.680.157	15.400.777.575	2.034.902.582	113%
2015	16.870.974.156	17.065.125.905	-194.151.749	99%
2016	19.272.518.348	17.389.966.100	1.882.552.248	111%
2017	23.469.407.174	17.042.630.864	6.426.776.310	138%

Kaynak: (TÜİK, 2018)

Tablo 1 incelendiğinde Türkiye Otomotiv Sektörü'nün ihracatta oldukça dengeli bir seyir izlediği görülmektedir. Tabloya göre, 2009 yılında yaşanan ciddi düşüş hariç ihracat düzenli olarak artış eğilimindeyken, ithalat özellikle 2010 yılı sonrasında belirli bir düzeyde sabit kalmıştır. Söz konusu tablodan elde edilen veriler ışığında sektör, 2011 ve 2015 yılları hariç, sürekli dış ticaret fazlası verirken, 2017 yılında yaklaşık 6.5 milyar Dolar fazla vermiştir. Yine söz konusu tabloya göre ihracatın ithalatı karşılama oranı da genel olarak % 100'e yakın veya bu oranın üstünde gerçekleşmiştir. Buna göre, Türkiye'de otomotiv sektörünün kriz dönemi hariç başarılı bir dış ticaret performansı gösterdiği belirtilebilir.

2016 yılı verileri dikkate alındığında Türk otomotiv sektörü, imalat sanayi üretiminin % 8'ini, Türkiye GSYİH'sinin ise % 3'ünü oluşturmaktadır. İstihdamda ise sanayi istihdamının % 15'ini, Türkiye toplam istihdamının % 5,5' ini oluşturmaktadır. Yine 2016 yılında Türkiye'de vergi gelirlerinin % 5,6'sı otomotiv sektöründen elde edilmiştir (<https://www.cnnturk.com>, 2018).

2018 yılı dış ticaret verilerine göre ise Türkiye 1 Ocak-30 Haziran 2018 arasında yaklaşık 16 milyar dolarlık ihracat yapmıştır. Bu dönemdeki ihracatın % 77'si AB'ye, % 7'si Kuzey ve Güney Amerika'ya, % 6'sı Orta Doğu'ya geri kalan kısmı da dünyanın diğer bölgelerine yapılmıştır (<http://www.oib.org.tr>, 2018).

4. LİTERATÜR TARAMASI

Yeni Dış Ticaret Teorilerinden biri olan ve uluslararası ticaretteki önemi gittikçe artan Endüstri İçi Ticaret'in ölçülmesine yönelik çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu alanda çalışma yapan ilk iktisatçılar olarak Pieter Verdoorn, Bela Balassa, Herbert Grubel ve Peter Lloyd gösterilebilir. Endüstri içi ticaretin ölçülmesine yönelik çalışmaların bazılarında aşağıda yer verilmiştir.

Hellvin (1996), çalışmasında 1980-1992 yılları arasında Çin ile OECD ülkeleri arasındaki endüstri içi ticaretin düzeyi SITC Rev. 3 verileri ve Ağırlıklı En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular Çin'in OECD ülkeleriyle olan toplam ticareti içinde endüstri içi ticaretin payının 1980 yılında % 12 iken, 1992 yılında % 20'ye yükseldiğini göstermektedir. Çin'in endüstri içi ticaretinde en yüksek payı alan ülkelerin ise Japonya ve Birleşik Krallık olduğu belirtilmiştir. Çin ve OECD ülkeleri arasında faktör donatımı bakımından büyük farklar olması sebebiyle gerçekleşen endüstri içi ticaretin dikey yapıda olacağı beklentisinin ampirik kanıtlarla desteklendiği ifade edilmiştir.

Küçükahmetoğlu (2001) ise yaptığı çalışmada 1989-1998 dönemi için Türkiye'nin AB ülkeleri, AB dışı ülkeler ve bir bütün olarak Dünya ülkeleri ile endüstri içi ticaretini Grubel-Lloyd Endeksini kullanarak incelemiştir. Söz konusu araştırmacı, hesaplanan endeks değerlerinin ele alınan dönem boyunca artış gösterdiğini ve Türkiye'nin standart teknoloji ürünlerindeki endüstri içi ticaretinin ara teknoloji ve ileri teknoloji ürünlerindeki endüstri içi ticaretinden daha yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymuştur.

Şimşek (2005) de çalışmasında, ilk olarak İki Yönlü Ticaret endeksini kullanarak Türkiye'nin OECD ile çok yönlü ve OECD ülkeleri ile iki yönlü düzeyde yaptığı ticaret içindeki endüstri içi ticaretin payını yatay-dikey endüstri içi ticaret ayrımını göz önünde bulundurarak incelemiştir. Yapılan ölçümler neticesinde Türkiye'de düşük kalite dikey endüstri içi dış ticaretin egemen olduğu sonucunu ulaştırmıştır. Ayrıca Çin'de endüstri içi ticaretin artış nedenleri arasında hızlı ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları gösterilmektedir.

Xing (2007), Çin'in iki önemli ticari ortağı olan ABD ve Japonya ile 1984'ten 2014'e kadar gerçekleşen endüstri içi ticaretinde yaşanan değişimi Grubel-Lloyd endeksini kullanarak analiz etmiştir. Ampirik sonuçlar Çin'in her iki ülkeyle olan endüstri içi ticaretinin arttığını, ayrıca Japonya ile gerçekleşen endüstri içi ticaretinin ABD ile arasındaki endüstri içi ticarettten % 10 daha fazla olduğunu ve toplam ticaretinin % 35'ini oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bunlara ek olarak Japonya'nın Çin'deki doğrudan sermaye yatırımlarının iki ülke arasındaki endüstri içi ticareti artırıcı etki yaptığı belirtilmiştir.

Başkol (2009) tarafından yapılan çalışmada ise, 1969-2009 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaretinde endüstri içi ticaretin payı SITC Rev. 3 verileri bazında Grubel-Lloyd endeksi kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda Türkiye'nin dış ticaretinde endüstri-içi ticaretin payının ele alınan dönemde dalgalı bir seyir izlemekle birlikte artış gösterdiği görülmüştür. Bununla birlikte yapı olarak hala endüstriler arası ticaretin Türkiye'nin dış ticaretine hakim olduğu anlaşılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular gerçekleşen endüstri-içi ticaretin ağırlıklı olarak standart teknolojili ürünlerden oluştuğunu yüksek teknolojiye sahip endüstriler için hesaplanan endeks değerlerinin ise çok düşük düzeylerde kaldığını göstermektedir.

Yine, Başkol (2010) tarafından yapılan bir başka çalışmada Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki endüstri içi ticaret, 1992-2009 dönemi için SITC Rev. 3 dış ticaret verileri düzeyinde Grubel-Lloyd endeksi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular incelenen dönem boyunca endüstri içi ticaretin payında artış görüldüğünü ancak endüstrilerin birçoğunda endüstri içi ticaretin varlığından söz edilemeyeceğini ve Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticaretin yaygın olarak endüstriler arası ticaret olarak gerçekleştiğini ortaya koymuştur.

Han ve Lee (2012) tarafından yapılan çalışmanın amacı Kore firmalarının Çin’de gerçekleştirdiği doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının iki ülke arasında gerçekleşen dikey endüstri içi ticaret üzerindeki etkilerinin belirlenmesidir. Çalışmada COMTRADE üzerinden elde edilen SITC Rev. 5 düzeyindeki veriler kullanılarak hazırlanan ekonometrik model kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, 1990’dan sonra iki ülke arasındaki endüstri-içi ticaretin gerçekleştirilen ticaretin yaklaşık %50’sini oluşturduğu ve endüstri-içi ticaretin çoğunluğunun dikey endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmüştür. Tekstil, fabrikasyon metal ve makine sanayi ile elektronik sanayisinde dikey endüstri-içi ticaret artarken yatay endüstri-içi ticaretin azaldığı, kimya sanayinde ise 2000’li yıllardan itibaren yatay endüstri-içi ticaret artarken dikey endüstri-içi ticaretin azaldığı belirlenmiştir.

Kalaycı (2013) de yaptığı çalışmada, 1995-2010 dönemi için Türkiye ve Rusya arasındaki ticaretin yapısının endüstri içi ticaret şeklinde mi yoksa endüstriler arası ticaret şeklinde mi gerçekleştiğini Grubel-Lloyd endeksi yardımıyla incelemiş ve araştırma sonucunda iki ülke arasında gerçekleşen ticaretin endüstriler arası ticaret şeklinde gerçekleştiği bulgusuna ulaşmıştır.

Yurttançıkılmaz (2013) ise 1995-2009 dönemi için Türkiye’nin AB ile ticaretinde endüstri içi ticaretin düzeyini ve Türkiye’nin endüstri içi ticarete avantajlı olduğu ürünleri Grubel-Lloyd ve Balassa endekslerini kullanarak belirlemiştir. Çalışma sonuçlarına göre Türkiye’nin gelişmesine ve ekonomik refahının artmasına paralel olarak tüketim kalıpları, tercihleri ve alışkanlıkları AB’ye yakınlaşmakta bu durum ise AB ile olan dış ticaretinde endüstri içi ticaretin payının artmasına yol açmaktadır. Sanayi malları, makine ve ulaşım araçları Türkiye’nin endüstri içi ticarete avantajlı olduğu sektörler olarak gösterilirken, tekstil sektörünü de içeren çeşitli mamul mal sektöründe Türkiye’nin endüstri içi ticaretteki avantajının giderek azaldığı belirtilmiştir.

Saraçoğlu ve Kortan (2014) tarafından yapılan çalışmada ise, UNCTAD veri tabanından 1995-2012 dönemine ait SITC Rev. 1 kategorisine göre ana ürün gruplarında Türkiye ve seçilmiş Geçiş Ekonomilerine (Arnavutluk, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Makedonya, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan) ait ihracat ve ithalat verileri kullanılmış ve Grubel-Lloyd ve Loertscher-Wolter endekslerinden yararlanılmıştır. Analize konu olan dönemde Türkiye’nin seçilmiş Geçiş Ekonomileri ile ikili ticaretinde genel itibariyle “Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri”, “Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar”, “canadalı hayvanlar ve gıda maddeleri” ve “Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler” ürün gruplarında endüstri-içi ticarete daha sık rastlandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, söz konusu çalışma sonucunda “sular, alkollü içkiler, tütün ve mamulleri”, “hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar” ve “çeşitli mamul eşya” ürün gruplarında endüstri-içi ticaretin daha ender görüldüğü ifade edilmiştir.

Şahin (2015) tarafından yapılan çalışmada ise, Türkiye’nin G-8 ülkeleri ile 1996-2014 dönemi endüstri-içi ticaret düzeyi incelenmiştir. Çalışmada SITC Rev. 3 sınıflandırması baz alınarak, tarımsal ürünler ve imalat ürünleri endüstri-içi ticaret düzeyi Grubel-Lloyd endeksi yardımıyla ölçülmüştür. Sonuç olarak Türkiye ve G-8 ülkelerinin endüstri-içi ticaret seviyelerinin hem tarımsal ürünlerde hem de imalat ürünlerinde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Şahin (2016a) tarafından yapılmış bir başka çalışmada ise Türkiye’nin endüstri içi ticaret seviyesi 1992-2013 yılları arasında Grubel-Lloyd endeksiyle faktör yoğunluğuna göre ölçülmüştür. Yapılan incelemede Türkiye’nin hammadde yoğun, emek yoğun ve sermaye yoğun mallarda endüstri-içi ticaretinin yüksek olduğu, kolay taklit edilen araştırma bazlı ve zor taklit edilen araştırma bazlı mallarda ise endüstri-içi ticaret seviyesinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öte yandan, Şahin (2016b), bir diğer çalışmasında 2000-2014 yılları arasında beyaz eşya sektöründe Türkiye ile seçilmiş ülkeler (ABD, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere, Çin, Japonya ve Kore) arasında gerçekleşen dış ticaretin yapısını SITC Rev. 3 sınıflandırmasını ve Grubel-Lloyd endeksini kullanarak analiz etmiştir. Söz konusu çalışmaya göre, adı geçen ülkelerle Türkiye arasında beyaz eşya sektöründe endüstri içi ticaretin seviyesi düşük olduğu ve gerçekleşen endüstri içi ticaretin de düşük kaliteli dikey endüstri içi ticaret şeklinde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

5. TÜRKİYE’NİN SEÇİLMİŞ AB ÜYESİ ÜLKELERLE OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE 2007-2017 YILLARI ARASINDA ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÖLÇÜLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde TÜİK’ten elde edilen verilerle Grubel-Lloyd Endeksi kullanılarak Türkiye’nin seçilmiş 5 AB ülkesi (Almanya, Çekya, Fransa, İngiltere, İspanya) ile otomotiv sektöründe endüstri içi ticaretinin düzeyi ölçülmeye çalışılacaktır.

Endüstri içi ticaretin düzeyini ölçmek amacıyla konuyla ilgili literatürde yoğun olarak kullanılan Grubel-Lloyd Endeksi’ne başvurulacak ve aşağıdaki formülden yararlanılacaktır (Mangır, 2017: 4).

$$EİT = 1 - \frac{|X_I - M_I|}{(X_I + M_I)} \quad 0 \leq EİT \leq 1$$

Endeks Değeri (EİT);

- EİT=0 olması durumunda ülkede söz konusu mal grubunda endüstri içi ticaretin olmadığı yani o mal grubunda sadece ihracat veya sadece ithalat yapıldığını gösterir.
- EİT<0,50 olması durumunda söz konusu mal grubunda gerçekleşen endüstri içi ticaret düşük bir düzeyde gerçekleşmektedir.
- EİT>0,50 ise söz konusu mal grubunda yüksek seviyede endüstri içi ticaret gerçekleşmektedir.
- EİT=1 olması ise ülkenin ticaretinde o mal grubunda yapılan ihracat ve ithalat değerlerinin birbirine çok yakın olduğunu gösterir.

Çalışmada kullanılan veriler SITC Rev.3 bazında 3 haneli düzeyde TÜİK’ten elde edilen otomotiv sektörünün 2008-2017 yılları arası ihracat ve ithalat rakamlarından oluşmaktadır.

TÜİK veri tabanında otomotiv sektörü SITC Rev.3 bazında 3. Düzeyde aşağıdaki gibi alt gruplara ayrılmıştır (TÜİK, 2018).

781 – Motorlu yolcu taşıtları (binek otomobiller vb.)

782 – Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar

783 – Başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları

784 – Motorlu Taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri

785 – Motosikletler, bisikletler, sakatlar için koltuklar vb. aksam parçaları

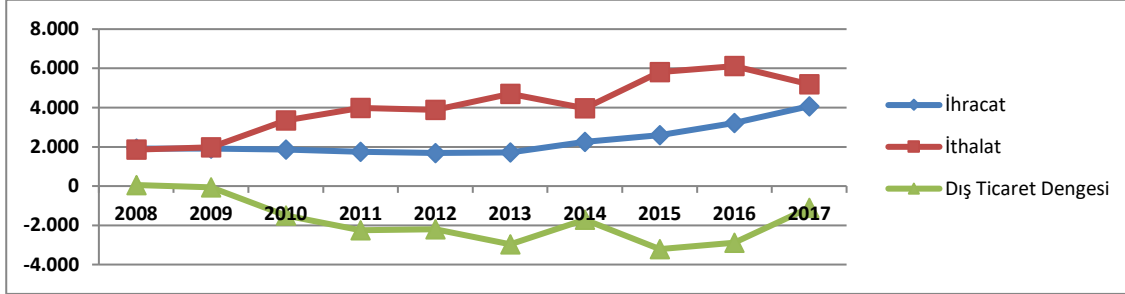
786 – Römorklar ve yarı römorklar

5.1. 781-Motorlu Yolcu Taşıtları (binek otomobiller vb.) Alt Grubunda Endüstri İçi Ticaret

Türkiye’nin motorlu yolcu taşıtları (binek otomobiller vb.) alt grubunda 2008-2017 yılları arasında ilgili AB ülkeleriyle toplam ihracat ve ithalat rakamları ile gerçekleşen dış ticaret dengesi aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik.1: Türkiye'nin 2008-2017 Yılları Arasında Motorlu Yolcu Taşıtları (Binek Otomobiller vb.) Alt

Grubunda Seçilmiş AB Ülkeleriyle Dış Ticareti (Milyon Euro)

Kaynak: (TÜİK,2018)

Türkiye'nin adı geçen ülkelerle motorlu yolcu taşıtları (binek otomobiller vb.) alt grubunda gerçekleşen dış ticareti, TÜİK'ten alınan verilerle hazırlanan grafik doğrultusunda incelendiğinde ihracatın ilk yıllarda 2 milyar Euro seviyelerinde seyrederken 2013 yılı sonrasında ciddi bir artış göstererek yaklaşık 2 katına çıktığı görülmektedir. Türkiye'nin bu mal grubunda ithalatının ise daha dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. 2016 yılında 6.1 milyar Euro ile en yüksek seviyesine ulaşan ithalat miktarı 2017 yılında yaklaşık 1 milyar Euro düşüş göstermiştir. Dış ticaret dengesinin ise 2008 yılı hariç sürekli açık verdiği görülmektedir.

Tablo 2'de ise Türkiye'nin bu mal grubunda ilgili ülkelerle 2008-2017 yılları arasında dış ticareti ve Grubel-Lloyd endeksleri verilmiştir.

Tablo.2: Türkiye'nin 2008-2017 Yılları Arasında Motorlu Yolcu Taşıtları (Binek Otomobiller vb.) Alt Grubunda Seçilmiş AB Ülkeleriyle Dış Ticareti (Milyon Euro) Ve GL Endeksleri

Yılla r	ALMANYA			FRANSA			İNGİLTERE			İSPANYA			ÇEKYA		
	X	M	GL End .	X	M	GL End .	X	M	GL End .	X	M	GL End .	X	M	GL End .
2008	397,8	795,0	0,67	1.024, 3	348, 4	0,51	122, 5	200, 5	0,76	297, 6	478,4	0,77	70, 4	36,5	0,68
2009	229,3	1.016, 9	0,37	1.384, 2	245, 5	0,30	99,1	180, 8	0,71	154, 8	496,8	0,48	36, 3	35,5	0,99
2010	422,7	1.787, 6	0,38	891,6	368, 6	0,59	145, 6	322, 7	0,62	301, 4	800,0	0,55	99, 5	74,3	0,85
2011	424,9	2.147, 5	0,33	828,6	455, 8	0,71	100, 0	389, 7	0,41	301, 2	868,0	0,52	92, 2	129, 7	0,83
2012	443,3	2.173, 8	0,34	823,7	396, 9	0,65	112, 8	364, 7	0,47	224, 5	689,9	0,49	83, 5	267, 2	0,48
2013	380,4	2.589, 6	0,26	766,2	272, 6	0,52	287, 6	547, 9	0,69	234, 9	907,5	0,41	50, 9	376, 7	0,24

2014	563,2	2.358,4	0,39	797,0	155,0	0,33	498,9	417,0	0,91	331,7	702,1	0,64	62,3	335,6	0,31
2015	567,8	3.264,4	0,30	793,7	271,1	0,51	739,5	635,7	0,92	445,5	1.156,3	0,56	52,3	484,7	0,19
2016	874,1	3.097,2	0,44	1.023,8	370,0	0,53	675,3	711,0	0,97	585,1	1.347,5	0,61	62,3	587,1	0,19
2017	1.023,5	2.596,4	0,57	1.310,7	355,4	0,43	873,4	600,1	0,81	805,1	1.121,5	0,84	57,6	510,6	0,20

KAYNAK: (TÜİK, 2018)

Tabloya göre Fransa 2008-2017 yılları arasında motorlu yolcu taşıtları (binek otomobiller vb.) alt grubunda 5 ülke içinde Türkiye'den en çok ihracat yapan ülkeyken, Almanya Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülkedir.

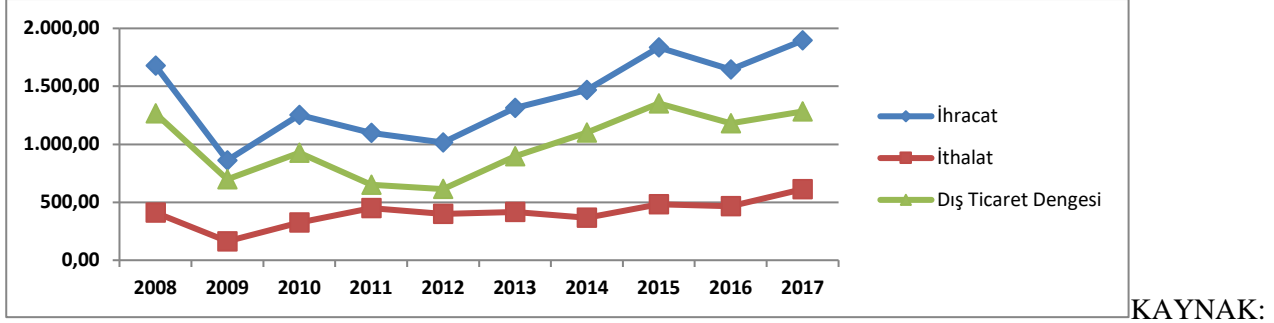
Tablodaki Grubel-Lloyd endeksleri incelendiğinde 2008-2017 yılları arasında motorlu yolcu taşıtları (binek otomobiller vb.) alt grubunda Türkiye'nin seçilmiş AB ülkeleri ile endüstri içi ticaretine ilişkin şu çıkarımlar yapılabilir:

- Almanya ile bu mal grubunda gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde 2008 ve 2017 yılları hariç GL endeksinin 0,50 değerinin altında olduğu ve düşük seviyede bir endüstri içi ticaretin yaşandığı,
- Fransa ile bu mal grubunda gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde 2009, 2014 ve 2017 yılları hariç GL endeksinin 0,50 değerini aştığı ve endüstri içi ticaret düzeyinin Almanya'ya kıyasla daha yüksek bir düzey yaşandığı,
- İngiltere ile bu mal grubunda gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde 2011 ve 2012 yılları hariç GL endeksinin 0,50 değerinin üstünde gerçekleştiği ve yoğun bir endüstri içi ticaretin yaşandığı,
- İspanya ile bu mal grubunda gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde 2009, 2012 ve 2013 yılları hariç GL endeksinin 0,50 değerinin üstünde olduğu ve bu yıllarda İngiltere'ye kıyasla daha düşük olsa da yine de yüksek bir endüstri içi ticaretin yaşandığı,
- Çekya ile bu mal grubunda gerçekleşen ticaretin yapısı incelendiğinde ise ilk 4 yıl oldukça yüksek bir seviyede endüstri içi ticaret yaşanırken, 2012 yılından itibaren endüstri içi ticaret seviyesinde ciddi bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Çekya ile Türkiye arasındaki endüstri içi ticaretin 2012 yılından sonra ciddi bir şekilde düşmesinde bu yıldan itibaren ihracatta ciddi bir değişiklik yaşanmazken ithalatın önemli ölçüde artmasının etkili olduğu ifade edilebilir.

5.2. 782-Eşya Taşımaya Mahsus Motorlu Araçlar Alt Grubunda Endüstri İçi Ticaret

Türkiye'nin eşya taşımaya mahsus motorlu araçlar alt grubunda 2008-2017 yılları arasında ilgili AB ülkeleriyle toplam ihracat ve ithalat rakamları ile gerçekleşen dış ticaret dengesi aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik.2: Türkiye'nin 2008-2017 Yılları Arasında Eşya Taşımaya Mahsus Motorlu Araçlar Alt Grubunda Seçilmiş AB Ülkeleriyle Dış Ticareti (Milyon Euro)

KAYNAK:

(TÜİK,2018)

Türkiye'nin adı geçen ülkelerle eşya taşımaya mahsus motorlu araçlar alt grubunda gerçekleşen dış ticareti, TÜİK'ten alınan verilerle hazırlanan grafik doğrultusunda incelendiğinde ihracatının 2009 yılı hariç 1 milyar Euro ile 2 milyar Euro arasında gerçekleştiği görülmektedir. 2008-2017 arasında bu alt grupta gerçekleşen ithalat ise daha istikrarlı bir seyir izlemiştir ve ithalatın 2009 yılı hariç 500 milyon Euro'ya yakın düzeylerde gerçekleştiği ifade edilebilir. Bu mal grubunda ihracat ithalattan sürekli daha yüksek miktarda gerçekleşmiş ve dış ticaret dengesi fazla vermiştir.

Tablo 3'de ise Türkiye'nin bu mal grubunda ilgili ülkelerle 2008-2017 yılları arasında dış ticareti ve Grubel-Lloyd endeksleri verilmiştir.

Tablo.3: Türkiye'nin 2008-2017 Yılları Arasında Eşya Taşımaya Mahsus Motorlu Araçlar Alt Grubunda Seçilmiş AB Ülkeleriyle Dış Ticareti (Milyon Euro) ve GL Endeksleri

Yıllar	ALMANYA			FRANSA			İNGİLTERE			İSPANYA			ÇEKYA		
	X	M	GL End.	X	M	GL End.	X	M	GL End.	X	M	GL End.	X	M	GL End.
2008	412,08	210,32	0,68	385,73	123,08	0,48	662,92	9,36	0,03	192,12	68,38	0,53	25,40	0,03	0,00
2009	198,61	96,80	0,66	291,92	32,43	0,20	303,75	4,74	0,03	49,81	29,07	0,74	17,74	0,19	0,02
2010	244,72	184,02	0,86	365,53	80,27	0,36	501,02	18,54	0,07	126,35	42,12	0,50	15,38		0,00
2011	163,25	248,28	0,79	383,13	128,67	0,50	415,50	9,62	0,05	137,23	63,44	0,63	0,32	0,06	0,31
2012	178,43	217,83	0,90	288,87	108,37	0,55	439,78	3,84	0,02	106,75	70,40	0,79	0,39	0,31	0,89
2013	165,23	259,17	0,78	263,30	97,55	0,54	770,64	8,60	0,02	113,40	51,51	0,62	0,74		0,00
2014	185,8	231,1	0,89	279,4	73,66	0,42	872,63	10,7	0,02	129,0	51,32	0,57	0,53		0,00

	2	9		3				9		3					
2015	252,8 6	322,8 5	0,88	292,8 2	127,9 2	0,61	1.085,2 3	9,19	0,02	202,0 1	22,48	0,20	2,11		0,00
2016	320,9 3	325,9 5	0,99	325,9 4	68,35	0,35	797,06	2,11	0,01	198,5 3	69,13	0,52	2,90		0,00
2017	281,6 6	396,8 1	0,83	359,7 9	10,72	0,06	1.037,2 3	3,44	0,01	213,9 9	104,6 9	0,66	2,43	0,3 3	0,24

[Kaynak: \(TÜİK,2018\)](#)

[2008-2017 yılları arasında eşya taşımaya mahsus motorlu araçlar mal grubunda Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler sırasıyla İngiltere ve Fransa olmuştur. İngiltere'ye yıllık ortalama olarak yaklaşık 688 milyon Euro'luk mal ihraç edilirken ikinci sıradaki Fransa'da bu değer yaklaşık 323 milyon Euro'dur. Türkiye'nin ithalatında ise Almanya öne çıkmaktadır. Türkiye, bu mal grubunda Almanya'dan yıllık ortalama olarak yaklaşık 250 milyon Euro'luk ithalat yapmaktadır.](#)

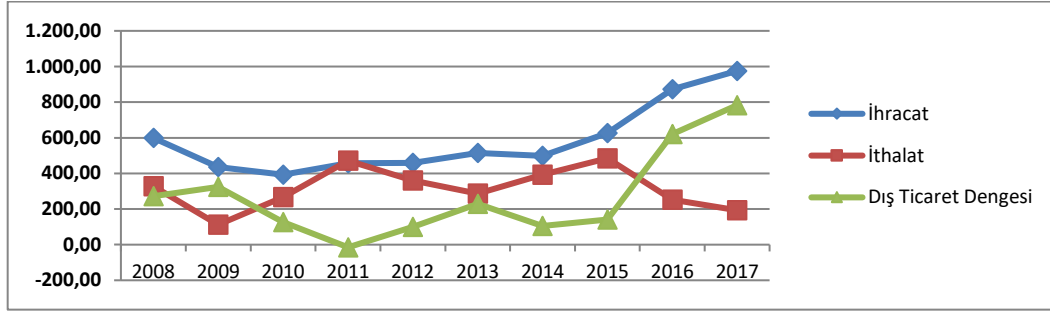
[Bu mal grubunda ilgili dönem için tablodaki GL endeksi değerleri doğrultusunda şu çıkarımlar yapılabilir:](#)

- [Almanya ile gerçekleşen ticaretin GL endeksi değerleri tüm yıllarda 0,50'nin üstündedir. Bu dönemde GL endeksinin ortalama değeri ise 0,83 olarak hesaplanmıştır. Bu da Türkiye ile Almanya arasında bu mal grubunda yüksek bir endüstri içi ticaretin yaşandığının göstergesidir.](#)
- [İlgili mal grubunda Fransa ile Türkiye arasında gerçekleşen ticarete ilişkin GL endekslerinin ise birkaç yıl hariç 0,50 değerini aşmadığı ve 2008-2017 arası dönem için ortalama 0,41 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu sebeple iki ülke için düşük bir endüstri içi ticaret düzeyinden söz etmek mümkündür.](#)
- [Türkiye ile İngiltere arasında 2008-2017 arasındaki GL endeksinin ortalama değeri ise 0,03'tür. Bu değer 5 ülke içerisindeki en düşük değerdir. Değerin düşük olmasında Türkiye'nin bu mal grubunda ortalama 688 milyon Euro'luk ihracatı ile ortalama 8 milyon Euro olarak gerçekleşen ithalatı arasındaki aşırı fark etkili olmuştur. Bu veriler göz önüne alındığında bu mal grubunda iki ülke arasında endüstri içi ticaretin varlığından söz etmek mümkün değildir.](#)
- [İspanya ile gerçekleşen ticarete ise GL endeksi, 2015 yılı hariç hiçbir zaman 0,50'nin altına düşmemiştir. Bu mal grubunda 10 yıllık süreç içerisinde GL değeri ortalaması 0,58 olmuş ve İspanya Almanya'dan sonra endüstri içi ticaretin en yoğun yaşandığı ülke olmuştur.](#)
- [Çekya içinse 5 yıl için TÜİK veri tabanında ithalat verilerine ulaşamamıştır. Bu nedenle çok sağlıklı bir değerlendirme yapılamasa da GL endeksinin 0,89 değerini aldığı 2012 yılı haricinde düşük yoğunlukta bir endüstri içi ticaretten söz edilebilir.](#)

5.3. 783-Başka Yerde Belirtilmeyen Motorlu Karayolu Taşıtları Alt Grubunda Endüstri İçi Ticaret

Türkiye'nin başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları alt grubunda 2008-2017 yılları arasında ilgili AB ülkeleriyle toplam ihracat ve ithalat rakamları ile gerçekleşen dış ticaret dengesi Grafik 3'de yer almaktadır.

Grafik.3: Türkiye'nin 2008-2017 Yılları Arasında Başka Yerde Belirtilmeyen Motorlu Karayolu Taşıtları Alt Grubunda Seçilmiş AB Ülkeleriyle Dış Ticareti (Milyon Euro)

Kaynak: (TÜİK, 2018)

TÜİK'ten elde edilen verilerle hazırlanan grafikten 2008-2014 arasında dalgalı bir seyir izleyen ihracatın 2014 sonrasında istikrarlı bir şekilde artış gösterdiği görülmektedir. İthalat ise bu aralıkta istikrarsız bir görünüme sahiptir. 2008 yılında yaklaşık 600 milyon Euro olan ihracat değeri dönem sonunda yaklaşık 400 milyon Euro artarak 1 milyar Euro düzeyine yaklaşmıştır. İthalatta ise dönem sonuna gelindiğinde dönem başına kıyasla yaklaşık 130 milyon Euro'luk bir düşüş yaşanmıştır. 2011 yılı hariç sürekli fazla veren dış ticaret dengesi de özellikle 2015 yılında sonra ciddi bir artış göstermiş ve 2017 yılında 800 milyon Euro seviyelerine yaklaşmıştır.

Türkiye'nin başka yerde belirtilmeyen motorlu karayolu taşıtları alt grubunda 2008-2017 yılları arasında ilgili AB ülkeleriyle ülkeler bazında toplam ihracat ve ithalat rakamları ile TÜİK'ten alınan verilerle hesaplanan GL endeksleri Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo.4: Türkiye'nin 2008-2017 Yılları Arasında Başka Yerde Belirtilmeyen Motorlu Karayolu Taşıtları Alt Grubunda Seçilmiş AB Ülkeleriyle Dış Ticareti (Milyon Euro) ve GL Endeksleri

Yıllar	ALMANYA			FRANSA			İNGİLTERE			İSPANYA			ÇEKYA		
	X	M	GL End .	X	M	GL End .	X	M	GL End .	X	M	GL End .	X	M	GL End .
2008	223,98	270,57	0,91	187,90	55,83	0,46	115,33	0,33	0,01	30,13	0,25	0,02	41,55		0,00
2009	154,75	105,40	0,81	205,30	6,53	0,06	59,57		0,00	5,13	0,16	0,06	11,21		0,00
2010	125,17	225,77	0,71	187,50	40,16	0,35	53,86		0,00	13,42	0,25	0,04	12,78		0,00
2011	151,34	432,23	0,52	191,60	37,79	0,33	90,68		0,00	12,27	1,83	0,26	11,03		0,00
2012	129,42	318,23	0,58	210,80	39,16	0,31	95,73		0,00	14,35	2,14	0,26	8,94		0,00
2013	183,60	256,33	0,83	183,50	256,33	0,83	78,42		0,00	12,84	26,96	0,65	23,38		0,00
2014	208,3	281,5	0,85	208,3	281,5	0,85	56,51		0,00	17,5	42,5	0,58	12,9		0,00

	1	4		0	4				7	5		9			
2015	264,0 9	328,5 3	0,89	264,0 0	328,5 3	0,89	101,5 3	0,0 3	0,00	28,6 1	50,8 1	0,72	13,6 0	0,00	
2016	354,6 0	179,7 3	0,67	354,6 0	179,7 3	0,67	105,1 6		0,00	94,7 7	29,9 7	0,48	21,4 5	0,00	
2017	413,1 1	115,6 3	0,44	413,1 1	115,6 3	0,44	98,84	0,0 8	0,00	98,4 0	4,26	0,08	19,5 1	0,1 5	0,02

[Kaynak: \(TÜİK, 2018\)](#)

Bu mal grubunda Türkiye'nin dış ticaretinde öne çıkan ülkeler hem ihracatta hem de ithalatta Almanya ve Fransa olmuştur. Fransa bu mal grubunda Türkiye'nin ihracatında ilk sırada yer alırken, Almanya ise Türkiye'nin ithalatında ilk sırada yer almaktadır.

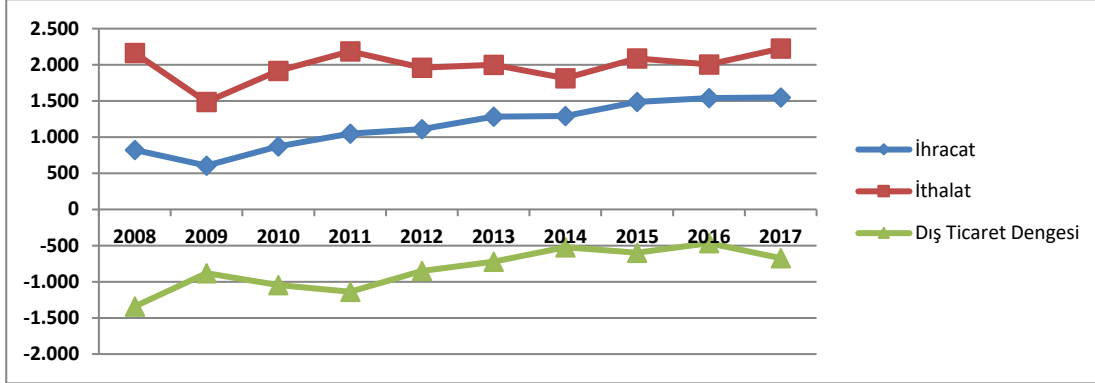
TÜİK'ten elde edilen verilerle hazırlanan tablodan Türkiye'nin ilgili ülkelerle endüstri içi ticaretine ilişkin şu çıkarımlar yapılabilir:

- 10 yıllık dönemdeki GL endeksi değeri ortalama 0,72 olan Almanya ile bu mal grubunda yoğun bir endüstri içi ticaret yaşanmaktadır.
- Fransa ile yapılan ticarete ise GL endeks değerleri 2013-2016 arasında 0,50'nin üstüne çıkmış bu yıllarda iki ülke arasında yoğun bir endüstri içi ticaret gerçekleşmiştir. Diğer yıllarda ise GL endeksi 0,50'nin altında gerçekleşmiş ve endüstri içi ticaretin düzeyi düşük kalmıştır. Özellikle 2009 yılında 0,06 olarak hesaplanan GL endeksi bu yılda neredeyse iki ülke arasında bu mal grubunda hiç endüstri içi ticaret yaşanmadığına işaret etmektedir. Buna rağmen GL endeksinin 10 yıllık ortalama değeri 0,52 olarak ölçülmüş ve Almanya'dan sonra en yüksek GL endeks değeri olmuştur.
- Türkiye'nin bu mal grubunda İspanya ile ticareti incelendiğinde ilk 3 yıl neredeyse hiç endüstri içi ticaret yaşanmadığı görülmektedir. Sonrasında 2011-2015 yılları arasında artan endüstri içi ticaret düzeyi 2016 ve 2017 yıllarında tekrar düşüşe geçmiştir. Türkiye İspanya arasındaki bu mal grubunda gerçekleşen endüstri içi ticaretin GL endeks değerinin ortalaması yaklaşık 0,31 düzeyinde gerçekleştiği gözlenmektedir. Bu ise söz konusu ülke ile düşük yoğunlukta bir endüstri içi ticaret yaşandığı şeklinde yorumlanabilir
- İngiltere ve Çekya içinse birçok yıl için ithalat verisi elde edilememiştir. İthalat verisine ulaşılan yıllarda ise GL endeks değeri ya sıfıra çok yakın ya da eşittir. Bu nedenle bu iki ülke ile Türkiye arasında bu mal grubunda endüstri içi ticaretten söz etmenin mümkün olmadığı söylenebilir.

5.4. 784-Motorlu Taşıtların Aksam ve Parçaları ile Şase ve Karoserleri (772, 781, 782, 783 için) Alt Grubunda Endüstri İçi Ticaret

Türkiye'nin motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri (772, 781, 782, 783) alt grubunda 2008-2017 yılları arasında ilgili AB ülkeleriyle toplam ihracat ve ithalat rakamları ile gerçekleşen dış ticaret dengesi Grafik 4'de yer almaktadır.

Grafik.4: Türkiye'nin 2008-2017 Yılları Arasında Motorlu Taşıtların Aksam Ve Parçaları İle Şase Ve Karoserleri (772, 781, 782, 783) Alt Grubunda Seçilmiş AB Ülkeleriyle Dış Ticareti (Milyon Euro)

Kaynak: (TÜİK, 2018)

Söz konusu grafik incelendiğinde, bu mal grubunda Türkiye'nin ilgili 5 AB ülkesine ihracatının bu ülkelerden gerçekleştirdiği ithalattan daha az olduğu ve dolayısıyla dış ticaret dengesi sürekli açık verdiği görülmektedir. İthalat 2009 yılı hariç yaklaşık 2 milyar Euro düzeyinde dalgalanırken, ihracat 2009 yılında yaşamış olduğu düşüşten sonra istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir.

Türkiye'nin motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri (772, 781 782, 783 için) alt grubunda 2008-2017 yılları arasında ilgili AB ülkeleriyle ülkeler bazında toplam ihracat ve ithalat rakamları ile TÜİK'ten alınan verilerle hesaplanan GL endeksleri ise Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo.5: Türkiye'nin 2008-2017 Yılları Arasında Motorlu Taşıtların Aksam Ve Parçaları İle Şase Ve Karoserleri (772, 781, 782, 783 İçin) Alt Grubunda Seçilmiş AB Ülkeleriyle Dış Ticareti (Milyon Euro) Ve GL Endeksleri

Yıllar	ALMANYA			FRANSA			İNGİLTERE			İSPANYA			ÇEKYA		
	X	M	GL End.	X	M	GL End.	X	M	GL End.	X	M	GL End.	X	M	GL End.
2008	344	975	0,52	211	654	0,49	206	202	0,99	50	184	0,42	12	150	0,15
2009	233	524	0,62	181	597	0,46	142	115	0,89	38	144	0,42	11	107	0,19
2010	379	789	0,65	207	651	0,48	201	147	0,84	60	190	0,48	22	139	0,27
2011	508	1.041	0,66	229	630	0,53	216	171	0,89	72	193	0,54	23	149	0,26
2012	524	910	0,73	269	540	0,66	228	168	0,85	70	179	0,56	22	165	0,23
2013	552	993	0,71	325	463	0,83	268	153	0,73	109	195	0,72	26	198	0,24
2014	618	956	0,79	268	364	0,85	235	113	0,65	131	196	0,80	36	185	0,33
2015	675	1.094	0,76	322	388	0,91	275	155	0,72	166	246	0,81	49	203	0,39
2016	716	982	0,84	334	384	0,93	264	163	0,76	169	233	0,84	55	244	0,37
2017	771	1.089	0,83	306	423	0,84	251	192	0,87	163	227	0,84	57	293	0,33

[Kaynak: \(TÜİK, 2018\)](#)

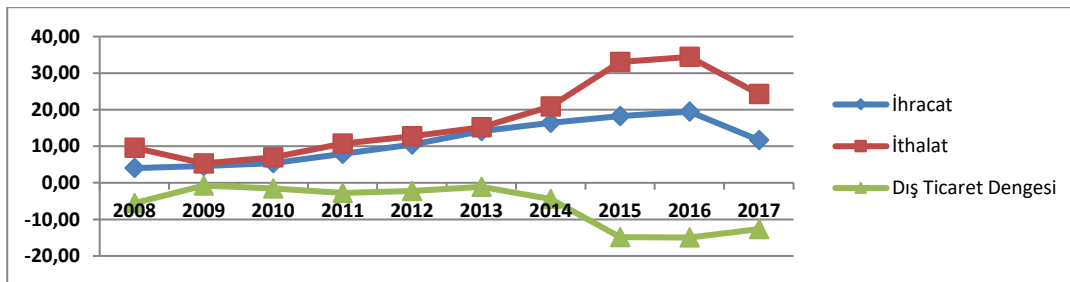
Tablo 5'e göre, Türkiye'nin bu mal grubunda da dış ticaretinde öne çıkan ülkeler Almanya ve Fransa olmuştur. Almanya Türkiye'nin hem ihracatında hem ithalatında ilk sıradayken onu Fransa takip etmektedir. GL endeksleri incelendiğindeyse endüstri içi ticaret seviyesine ilişkin şu çıkarımları yapılabilir:

- Türkiye ile Almanya arasında bu mal grubunda gerçekleşen ticaretin GL endeksinin ortalama değeri yaklaşık 0,7'dir ki bu da yoğun bir endüstri içi ticarete işaret etmektedir. Hiçbir yılda 0,50 değerinin altına düşmeyen endeks değerinin son iki yılda 0,8 değerini de aştığı görülmektedir.
- Türkiye-Fransa dış ticaretinde GL endeks değeri ilk 3 yıl 0,50'nin altında olmakla beraber 10 yılın ortalama değeri 0,70 ile Almanya ile neredeyse aynıdır ve yine yoğun bir endüstri içi ticaretten söz edilebilir.
- Bu mal grubunda Türkiye ile İngiltere arasında yaşanan ticaretin GL endeks değerinin ortalaması da yaklaşık 0,82 ile 5 ülke içinde en yüksek olanıdır. Yoğun bir endüstri içi ticaretin yaşandığı bu mal grubunda GL endeks değeri 2008 yılında 0,99 olarak ölçülmüş ve neredeyse ihracat ve ithalat birbirine eşit miktarda gerçekleşmiştir.
- İspanya ile Türkiye arasında ise düşük yoğunlukta başlayan endüstri içi ticaretin düzeyi son 5 yılda ciddi şekilde artmıştır. Özellikle ihracatta yaşanan ciddi artış endüstri içi ticaretin seviyesinin artmasında etkili olmuştur.
- Çekya ise bu mal grubunda Türkiye ile ticarete en düşük GL endeks değerine sahip ülkedir. 0,50'nin üstüne hiç çıkmayan endeks değerinin 10 yıllık ortalamasının 0,28 olarak hesaplandığı görülmektedir. Buna göre, iki ülke arası ticarete düşük yoğunlukta bir endüstri içi ticaretin varlığından söz etmek mümkündür.

5.5. 785-Motosikletler, Bisikletler, Hasta-Sakatlar Taşıyıcılar, vb. ve Bunların Aksam Parçaları Alt Grubunda Endüstri İçi Ticaret

Türkiye'nin 2008-2017 yılları arasında seçilmiş beş AB ülkesiyle gerçekleşen toplam ihracat ve ithalatı ile dış ticaret dengesi Grafik 5'de gösterilmiştir.

Grafik.5: Türkiye'nin 2008-2017 Yılları Arasında Motosikletler, Bisikletler, Hasta-Sakatlar Taşıyıcılar, vb. ve Bunların Aksam Parçaları Alt Grubunda Seçilmiş AB Ülkeleriyle Dış Ticareti (Milyon Euro)

[Kaynak: \(TÜİK, 2018\)](#)

TÜİK'ten elde edilen verilerle hazırlanan söz konusu grafik incelendiğinde Türkiye'nin bu mal grubunda beş AB ülkesiyle dış ticaretinin oldukça düşük bir düzeyde gerçekleştiği, toplam ithalatının tüm dönem boyunca ihracatı aştığı ve dış ticaret dengesinin sürekli açık verdiği görülmektedir. 2009-2014 yılları arasında birbirine yakın seyreden ihracat ve ithalat arasındaki fark 2014 yılı sonrasında açılmıştır.

Türkiye'nin motosikletler, bisikletler, hasta-sakatlar taşıyıcılar, vb. ve bunların aksam parçaları alt grubunda 2008-2017 yılları arasında ilgili AB ülkeleriyle ülkeler bazında toplam ihracat ve ithalat rakamları ile TÜİK'ten alınan verilerle hesaplanan GL endeksleri de Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo.6: Türkiye'nin 2008-2017 Yılları Arasında Motosikletler, Bisikletler, Hasta-Sakatlar Taşıyıcılar, vb. ve Bunların Aksam Parçaları Alt Grubunda Seçilmiş AB Ülkeleriyle Dış Ticareti (Milyon Euro) ve GL Endeksleri

Yıllar	ALMANYA			FRANSA			İNGİLTERE			İSPANYA			ÇEKYA		
	X	M	GL End.	X	M	GL End.	X	M	GL End.	X	M	GL End.	X	M	GL End.
2008	1,07	5,35	0,33	1,94	1,79	0,96	0,21	0,36	0,74	0,71	1,80	0,57	0,09	0,28	0,50
2009	1,79	3,21	0,72	1,29	0,98	0,86	1,16	0,22	0,32	0,22	0,76	0,45	0,09	0,13	0,83
2010	1,86	4,48	0,59	0,51	1,05	0,66	1,85	0,50	0,42	1,07	0,72	0,80	0,07	0,17	0,61
2011	1,76	6,22	0,44	0,52	1,92	0,43	2,95	0,67	0,37	2,58	1,54	0,75	0,10	0,32	0,47
2012	2,00	6,67	0,46	2,60	3,57	0,84	2,81	0,96	0,51	2,89	1,24	0,60	0,16	0,28	0,71
2013	1,78	6,40	0,44	5,97	6,38	0,97	3,30	1,61	0,66	2,91	0,53	0,31	0,13	0,29	0,62
2014	2,45	8,25	0,46	5,47	10,34	0,69	4,93	1,01	0,34	3,49	0,61	0,30	0,11	0,69	0,28
2015	2,68	13,92	0,32	5,28	16,39	0,49	6,91	1,11	0,28	3,26	0,67	0,34	0,12	0,99	0,22
2016	5,34	12,94	0,58	7,25	18,68	0,56	5,03	1,26	0,40	1,66	0,77	0,64	0,18	0,78	0,38
2017	5,04	12,58	0,57	2,25	9,50	0,38	3,59	0,78	0,36	0,55	0,80	0,81	0,24	0,63	0,55

Kaynak: (TÜİK, 2018)

Türkiye'nin motosikletler, bisikletler, hasta-sakatlar taşıyıcıları, vb. ve bunların parçaları alt grubunda on yıllık dönemde beş AB ülkesiyle gerçekleşen dış ticareti incelendiğinde Türkiye'nin ihracatında sırasıyla Fransa, İngiltere ve Almanya ön plana çıktığı gözlenmektedir. Türkiye'nin ithalatında ise Almanya ilk sırada yer alırken, onu Fransa takip etmektedir. Tablodaki GL endeksleri incelendiğinde şu çıkarımlara ulaşılabilir:

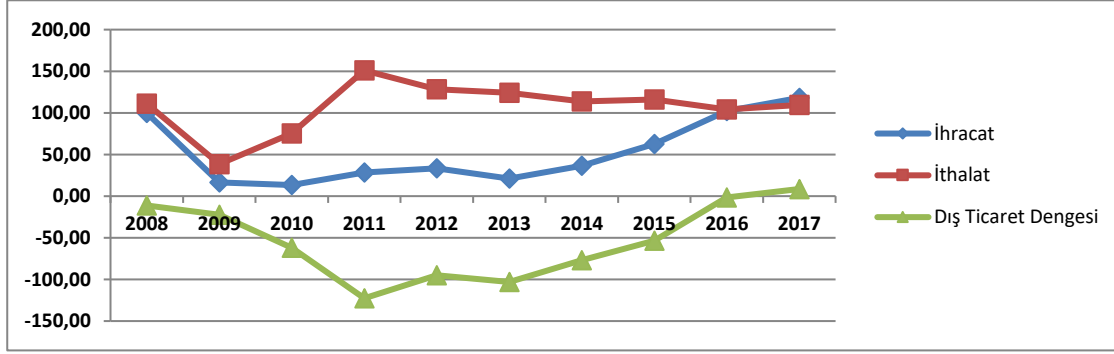
- Türkiye'nin Almanya ile bu mal grubunda gerçekleşen ticaretinin GL endeksleri değerlerinin 2009, 2010, 2016 ve 2017 yılları dışında 0,50 değerinin altında gerçekleştiği görülmektedir. 10 yıllık süreçte GL endeksinin ortalama değeri ise 0,49 olarak ölçülmüştür. Bu nedenle bu mal grubunda iki ülke arasında yoğun bir düzeyde olmasa da endüstri içi ticaretin gerçekleştiği belirtilebilir.
- Fransa ile ise 2011, 2015 ve 2017 yılları dışında GL endeksinin 0,50 değerinin üstünde değerler aldığı görülmektedir. Endeksin 0,68 olarak ölçülen on yıllık ortalama değeri de iki ülke arasında yoğun bir endüstri içi ticarete işaret etmektedir.
- 2008-2017 yılları arasında ise Türkiye ile İngiltere arasındaki ticaret sonucu oluşan GL endeksleri genellikle 0,50 değerinin altındadır. On yıllık dönemin GL endeks ortalaması ise 0,44 olarak hesaplanmıştır. Bu veriler ışığında düşük yoğunlukta bir endüstri içi ticaret yaşandığı söylenebilir.
- Söz konusu verilere göre, Türkiye ile İspanya arasında büyük boyutta bir ticaret yaşanmasa da ihracat ve ithalat değerleri birbirine yakın olduğundan GL endeksi ortalaması 0,56 olarak gerçekleşmiştir. Bu ise iki ülke arasında yoğun bir endüstri içi ticaret gerçekleştiği şeklinde yorumlanabilir.
- Türkiye'nin motosikletler, bisikletler, hasta-sakatlar taşıyıcıları, vb. ve bunların parçaları alt grubunda on yıllık dönemde en düşük ticaret değerleri Çekya ile gerçekleşse de 0,52 olarak

hesaplanan GL endeks değeri ortalaması, 0,50 değerini aşarak orta yoğunlukta bir endüstri içi ticaretin varlığını göstermektedir.

5.6. 786-Römorklar ve Yarı Römorklar Alt Grubunda Endüstri İçi Ticaret

Türkiye'nin 2008-2017 yılları arasında römorklar ve yarı römorklar alt grubunda seçilmiş beş AB ülkesiyle gerçekleşen toplam ihracatı ve ithalatı ile dış ticaret dengesi aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik.5: Türkiye'nin 2008-2017 Yılları Arasında Römorklar ve Yarı Römorklar Alt Grubunda Seçilmiş AB Ülkeleriyle Dış Ticareti (Milyon Euro)

Kaynak: (TÜİK, 2018)

Römorklar ve yarı römorklar alt grubunda Türkiye ile beş AB üyesi ülke arasındaki ticaret dengesi on yıllık süreçte 2017 yılı hariç sürekli açık vermiştir. 2011 yılına kadar artan dış ticaret açıkları bu yıldan sonra kapanmaya başlamış ve 2017 yılında fazla verilmiştir. Dış ticaret dengesinin açığın kapanmasında ve 2017 yılında fazla vermesinde ihracattaki artışın ithalattaki düşüşe göre daha etkili olduğu ifade edilebilir.

Türkiye'nin römorklar ve yarı römorklar alt grubunda 2008-2017 yılları arasında ilgili AB ülkeleriyle ülkeler bazında toplam ihracat ve ithalat rakamları ile TÜİK'ten alınan verilerle hesaplanan GL endeksleri Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo.7: Türkiye'nin 2008-2017 yılları arasında römorklar ve yarı römorklar alt grubunda seçilmiş AB ülkeleriyle dış ticareti (Milyon Euro) ve GL Endeksleri

Yıllar	ALMANYA			FRANSA			İNGİLTERE			İSPANYA			ÇEKYA		
	X	M	GL End.	X	M	GL End.	X	M	GL End.	X	M	GL End.	X	M	GL End.
2008	61,09	90,12	0,81	37,24	12,71	0,51	1,07	0,74	0,82	0,33	0,84	0,56	0,00	6,52	0,00
2009	11,74	35,60	0,50	2,99	1,07	0,53	0,29	0,54	0,70	0,13	0,39	0,50	1,19	0,94	0,88
2010	9,67	67,42	0,25	2,86	2,74	0,98	0,45	0,86	0,68	0,29	0,27	0,98	0,08	3,81	0,04
2011	23,30	138,01	0,29	2,74	5,72	0,65	0,86	3,52	0,39	0,68	0,91	0,85	0,08	2,84	0,05
2012	25,17	114,14	0,36	3,50	4,49	0,88	1,32	2,28	0,73	0,21	4,35	0,09	3,32	3,07	0,96
2013	15,67	110,92	0,25	2,98	3,47	0,92	0,56	1,32	0,60	0,27	3,13	0,16	1,64	5,38	0,47
2014	30,99	104,98	0,46	3,27	0,98	0,46	0,86	1,84	0,64	1,00	2,58	0,56	0,46	3,22	0,25
2015	51,21	106,72	0,65	7,23	1,90	0,42	2,65	0,66	0,40	0,83	3,22	0,41	0,76	3,60	0,35

2016	83,27	93,70	0,94	15,24	1,51	0,18	1,14	0,70	0,76	2,08	3,84	0,70	0,65	4,28	0,26
2017	89,89	97,23	0,96	18,54	3,64	0,33	3,09	0,44	0,25	5,47	4,90	0,94	1,04	3,23	0,49

[Kaynak: \(TÜİK, 2018\)](#)

Tabloya göre, Türkiye'nin 2008-2017 yılları arasında römorklar ve yarı römorklar alt grubundaki ticaretinde beş ülke içerisinde Almanya belirgin şekilde öne çıkmaktadır. Öyle ki, diğer dört ülkenin toplam ihracat ve ithalat miktarları Almanya ile gerçekleşen ticaret düzeyine ulaşmamaktadır. Türkiye ile Almanya arasındaki ticarete ithalat ihracat arasındaki fark on yıllık sürecin ilk yıllarında ithalat lehine ciddi şekilde artarken son yıllarda aradaki fark kapanmıştır. Tablodaki GL endeksleri incelendiğinde Türkiye'nin ilgili ülkelerle endüstri içi ticaretine ilişkin şu çıkarımlar yapılabilir:

- Türkiye Almanya arası ticarete ihracat ithalat arasındaki farkın arttığı yıllarda GL endeksi değeri de 0,50'nin altında değerler alırken, diğer yıllarda endeks değeri 0,50 barajını aşmış ve on yıllık dönemde endeksin ortalama değeri 0,55 olarak gerçekleşmiştir. Endüstri içi ticaretin düzeyinde dönem içinde dalgalanmalar görülse de on yıllık süreçte genel olarak orta düzeyde bir endüstri içi ticaretin varlığından söz edilebilir.
- Türkiye Fransa ticaretinde ise endeks değeri ilk yıllarda oldukça yüksek değerler almıştır. Dolayısıyla, iki ülke arasında yoğun bir endüstri içi ticaret yaşandığı ifade edilebilir. 2014 yılından itibaren ise endeks değeri 0,50'nin altına düşmüş ve endüstri içi ticaretin düzeyi de gerilemiştir. Endeksin on yıllık ortalama değerinin 0,58 olması dikkate alındığında iki ülke arasında çoğunlukla yoğun bir endüstri içi ticaretin yaşandığı belirtilebilir.
- Toplam ticaret hacmi en düşük ülke olan İngiltere ise on yıl ortalaması 0,60 olan endeks değeri ile bu mal grubunda Türkiye ile endüstri ticareti en yoğun olan ülkedir.
- Türkiye İspanya arasındaki ticaret hacmi oldukça düşük olmakla beraber 2012, 2013 ve 2015 yılları hariç endeks değeri 0,50'nin üzerindedir ve endeksin ortalama değeri 0,58 olarak hesaplanmıştır. 0,58'lik endeks değerinin yoğun bir endüstri içi ticarete işaret ettiği ifade edilebilir.
- Beş ülke içerisinde Türkiye ile en düşük endüstri içi ticaret yoğunluğuna sahip ülke ise Çekya'dır. Endeks değerinin 0,88 ve 0,96 olarak gerçekleştiği 2009 ve 2012 yılları hariç iki ülke arasındaki endüstri içi ticaret oldukça düşük bir düzeyde gerçekleşmektedir.

5.7. Türkiye'nin Seçilmiş AB Üyesi Ülkelerle Otomotiv Sektörü Endüstri İçi Ticaretinin Genel Değerlendirmesi

2008-2017 yılları arasında Türkiye'nin beş AB ülkesi ile SITC Rev.3 ürün kodlamasının 3. düzey alt gruplarının her biri için hesaplanan Grubel-Lloyd endeksleri Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo.8: Türkiye'nin Seçilmiş AB Ülkeleri ile Otomotiv Sektörü Endüstri İçi Ticaret Düzeyine İlişkin Grubel-Lloyd Endeksleri

ÜLKELER	SITC REV.3 KODLARI	YILLAR										Ortalama GL Değeri
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Almanya	781	0,67	0,37	0,38	0,33	0,34	0,26	0,39	0,30	0,44	0,57	0,41
	782	0,68	0,66	0,86	0,79	0,90	0,78	0,89	0,88	0,99	0,83	0,83
	783	0,91	0,81	0,71	0,52	0,58	0,83	0,85	0,89	0,67	0,44	0,72
	784	0,53	0,62	0,65	0,66	0,73	0,71	0,79	0,76	0,84	0,83	0,71
	785	0,33	0,72	0,59	0,44	0,46	0,44	0,46	0,32	0,58	0,57	0,49
	786	0,81	0,50	0,25	0,29	0,36	0,25	0,46	0,65	0,94	0,96	0,55
Fransa	781	0,51	0,30	0,59	0,71	0,65	0,52	0,33	0,51	0,53	0,43	0,51
	782	0,48	0,20	0,36	0,50	0,55	0,54	0,42	0,65	0,35	0,06	0,41
	783	0,46	0,06	0,35	0,33	0,31	0,83	0,85	0,89	0,67	0,44	0,52
	784	0,49	0,46	0,48	0,53	0,66	0,83	0,85	0,91	0,93	0,84	0,70
	785	0,96	0,86	0,66	0,43	0,84	0,97	0,69	0,49	0,56	0,38	0,68
	786	0,51	0,53	0,98	0,65	0,88	0,92	0,46	0,42	0,18	0,33	0,59
İngiltere	781	0,76	0,71	0,62	0,41	0,47	0,69	0,91	0,92	0,97	0,81	0,73
	782	0,03	0,03	0,07	0,05	0,02	0,02	0,02	0,02	0,01	0,01	0,03
	783	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	784	0,99	0,89	0,84	0,89	0,85	0,73	0,65	0,72	0,76	0,87	0,82
	785	0,74	0,32	0,42	0,37	0,51	0,66	0,34	0,28	0,40	0,36	0,44
	786	0,82	0,70	0,68	0,39	0,73	0,60	0,64	0,40	0,76	0,25	0,60
İspanya	781	0,77	0,48	0,55	0,52	0,49	0,41	0,64	0,56	0,61	0,84	0,59
	782	0,53	0,74	0,50	0,63	0,79	0,62	0,57	0,20	0,52	0,66	0,58
	783	0,02	0,06	0,04	0,26	0,26	0,65	0,58	0,72	0,48	0,08	0,32
	784	0,42	0,42	0,48	0,54	0,56	0,72	0,80	0,81	0,84	0,84	0,64
	785	0,57	0,45	0,80	0,75	0,60	0,31	0,30	0,34	0,64	0,81	0,56
	786	0,56	0,50	0,98	0,85	0,09	0,16	0,56	0,41	0,70	0,94	0,58

Çekya	781	0,68	0,99	0,85	0,83	0,48	0,24	0,31	0,19	0,19	0,20	0,50
	782	0,00	0,02	0,00	0,31	0,89	0,00	0,00	0,00	0,00	0,24	0,15
	783	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00
	784	0,15	0,19	0,27	0,26	0,23	0,24	0,33	0,39	0,37	0,33	0,28
	785	0,50	0,83	0,61	0,47	0,71	0,62	0,28	0,22	0,38	0,55	0,52
	786	0,00	0,88	0,04	0,05	0,96	0,47	0,25	0,35	0,26	0,49	0,38

[Kaynak: \(TÜİK, 2018\)](#)

Grubel-Lloyd endekslerinin gösterildiği tablo dikkatle incelendiğinde otomotiv sektöründe Türkiye ile Almanya, Fransa ve İspanya ile genel olarak yoğun bir endüstri içi ticaretin yaşandığı ifade edilebilir.

Türkiye ile İngiltere arasında ise 781, 784 ve 786 kodlu alt gruplarda yoğun bir endüstri içi ticaret yaşanmaktadır. 785 kodlu alt grupta ortalama olarak düşük yoğunlukta da olsa da endüstri içi ticaret söz konusuysen, diğer iki alt grup için endüstri içi ticaretin varlığından söz etmek mümkün değildir.

Çekya ise Türkiye ile otomotiv sektöründe en düşük endüstri içi ticaretin gerçekleştiği ülkedir. Çekya ile ticarete 781 ve 785 kodlu mal gruplarında orta düzeyde bir endüstri içi ticaretin yaşandığı belirtilebilir. 781 kodlu mal grubunda endeks değerinin ortalama değeri 0,50'ye eşitken, 782 kodlu alt grupta endeks değeri 0,52 olarak hesaplanmıştır.

İngiltere ve Çekya'ya ilişkin 783 kodlu mal grubunda Türkiye'den mal ihracatı ile ilgili verilere ulaşıldığı halde, Türkiye'nin adı geçen ülkelere yaptığı ithalata ilişkin verilere ulaşamamış olması, ele alınan yıllar arasında endeks değerinin sıfıra eşit çıkmasına yol açmıştır.

Diğer yandan, Türkiye'nin Çekya ile 782 kodlu mal grubunda ticareti incelendiğinde GL endeks değerinin 0,50'nin üzerinde olduğu 2012 yılında endüstri içi ticaretten söz edilebilir. Dış ticaret verileri incelendiğinde 2010, 2013, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında Türkiye'nin bu mal grubunda Çekya'ya ihracat yaparken Çekya'dan mal ithal etmediği görülmektedir. Bu nedenle tek yönlü bir ticaret yaşanmış ve endüstri içi ticaret gerçekleşmemiştir. Diğer yıllarda ise düşük yoğunlukta da olsa endüstri içi ticaretten söz edilebilir.

6. SONUÇ

II. Dünya Savaşı sonrasında dünya ticaretinde yaşanan değişim sadece ticaretin boyutuyla sınırlı kalmamış, dünya ticaretinin yapısı da değişmiştir. Bunun sonucunda, geleneksel dış ticaret teorilerinin dünyada yaşanan ticareti açıklamakta yetersiz kalması üzerine yeni dış ticaret teorileri geliştirilmiştir. Yeni geliştirilen teorilerden biri olan ve benzer gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin aynı mal grubuna ait ürünleri aynı anda hem ihraç hem de ithal etmeleri olarak tanımlanan endüstri içi ticaret teorisi de genel olarak ürün farklılaştırması ve ölçek ekonomileri ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda endüstri içi ticaret kavramı teorik olarak incelenmiş, otomotiv sektörünün gelişimi ve sektörün dünyadaki, AB'deki ve Türkiye'deki durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son olarak, Türkiye'nin beş AB ülkesi ile otomotiv sektöründe yaşanan endüstri içi ticaretin düzeyi TÜİK'ten SITC Rev.3 bazında elde edilen veriler kullanılarak hesaplanan Grubel-Lloyd endeksi ile incelenmiştir.

Sonuç olarak, endüstri içi ticarete ülkemizde gösterilen ilginin 25 yıldır artış gösterdiği ve konu üzerine yapılan çalışmaların Türkiye'nin belirli ülke veya ülke gruplarıyla endüstri içi ticaretinin ölçülmesi şeklinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Otomotiv sektörü ise istihdama ve ihracata katkısı, çok sayıda sanayi dalı ile ilişkili olması sebebiyle bu sanayilerde de istihdam ve üretim artışı sağlaması, yeni bir katma değer oluşturması ve yapılan yüksek miktardaki AR-GE yatırımları ile yeni teknolojik gelişmelerin yaşanmasında önemli katkısının olması gibi faktörler göz önüne alındığında hem Dünya ve AB hem de Türkiye için önemli bir sektör olma özelliği taşımaktadır.

Otomotiv sektörü genel olarak değerlendirildiğinde; özellikle Almanya, Fransa ve İspanya ile 2008-2017 yılları arasında yoğun bir endüstri içi ticaret yaşanmış, İngiltere ve Çekya ile Türkiye arasında da düşük bir yoğunlukta da olsa endüstri içi ticaret gerçekleşmiştir. Türkiye ile beş AB ülkesi arasında otomotiv sektörünün tümünde orta düzeyde bir endüstri içi ticaretin gerçekleştiği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akçay, B. (2017). Teşvik Sistemi ve Otomotiv Sektörü Açısından Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Ayaz, T. (2010). Otomotiv Endüstrisinde Stratejik Yönetim. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, A. (2008). Endüstri İçi Ticaret: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, A. (2008) Türkiye Endüstrisinde Endüstri İçi Ticaretin Yapısı. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/203510>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).
- Başbuğ, A. K. (2017). Türkiye’de Milli Gelir Artış Hızının Otomotiv Sektörünün Büyümesine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Başkol, M. O. (2005). Endüstri İçi Ticaret Teorisi Açısından Dış Ticaret Yapımızın Değerlemesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Başkol, M. O. (2009). “Türkiye’nin Endüstri İçi Ticaretinin Analizi.” Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, 28(2):1-24.
- Başkol, M. O. (2010). Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Analizi. International Conference On Eurasian Economies. 386-391.
- Batman, K. (2014). Türkiye’de Otomotiv Sektörüne Yapılan Yatırımlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bedir, A. (2002). Türkiye’de Otomotiv Sanayi Gelişme Perspektifi. <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/3310/gelisme.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.06.2018).
- Bilici, Ö. (2007). Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasında Endüstri İçi Ticaretin Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Can, M. (2011). Türkiye’nin Bölge Ülkeleriyle Endüstri içi Ticaretinin Gelişimi: 1995-2009. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Diken, A. Ö. (2015). Endüstri İçi Ticaret Kavramı: Nedenleri, Ölçüm Yöntemleri ve Türkiye ile AB Arasında Endüstri İçi Ticaretin Gelişimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Grimwade, N. (1989). “Intra-Industry Trade and Specialization”, http://ls-tlss.ucl.ac.uk/course-materials/ECON1005_71959.pdf, (Erişim Tarihi: 13.06.2018).
- Han, K., Lee, J. (2012). FDI and Vertical Intra-Industry Trade Between Korea and China. Korea and the World Economy, 13(1):115-139.
- Hellvin, L. (1996). Vertical Intra-Industry Trade Between China and OECD Countries. OECD development Centre Working Paper, 114:6-35.
- Lindqvist, R. (2006). Intra-Industry Trade An Analyses of Measurements. Master Thesis, Lund University School of Economics and Management, İsveç.

- İçingür, Y., Çengelci, A. (2016). Türkiye’de Otomotiv Endüstrisinin Sektörel Analizi. <http://sutod.selcuk.edu.tr/sutod/article/view/316/297>, (Erişim Tarihi: 15.06.2018).
- Kalaycı, C. (2013). “Rusya Federasyonu ile Ticarete Türkiye’nin Açmazları.” Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(1):37-57.
- Korkmaz, M. (2016). Otomotiv Sektör Raporu. İzmir Ticaret Odası AR&GE Bülten. sf. 18-23.
- Küçükahmetoğlu, O. (2001). “Endüstri İçi Ticaret ve Türkiye.” Avrupa Araştırmaları Dergisi, 9(2):129-153.
- Küçükefe, B. (2009). Türkiye’nin Endüstri İçi Ticareti. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Otomotiv Sanayii Genel ve İstatistik Bülteni. (2018) <http://www.osd.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 15.06.2018).
- Otomotiv Sektöründe Gündem, Ocak-Eylül 2013. https://www.vergidegundem.com/tr/c/document_library/get_file?uuid=db7c180b-7023-4e1e-adb4-b3683860a435&groupId=10156 (Erişim Tarihi: 13.06.2018).
- Öcal, Ö. (2004). Türkiye’nin Avrupa Birliği ile Olan Endüstri İçi Ticareti. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Özel, H. A., (2011). “Türkiye’de Ticari Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi.” Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(2): 73-92.
- Özel, E. (2012). Türk Tekstil Sanayi Endüstri İçi Ticaretin Yapısı ve İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Özkaya, M. H. (2010). “Tekstil Sektöründe Endüstri İçi Ticareti Etkileyen Faktörler Üzerine Ampirik Çalışma.” Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2):136-157.
- Özörnek Tunç, Ş. (2012). Türkiye’nin OECD Ülkeleri ile Endüstri İçi Ticaretinin Değerlendirilmesi (2000-2010). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Malatya.
- Pişkin, S. (2017). Otomotiv Sektör Raporu: Türkiye Otomotiv Sanayii Rekabet Gücü ve Talep Dinamikleri Perspektifinde 2020 İç Pazar Beklentileri. http://www.osd.org.tr/sites/1/upload/files/otomotiv_sektor_raporu_tskb-2208.pdf, (Erişim Tarihi: 15.06.2018).
- Saraçoğlu, S. ve Kortan, I. (2014). “Türkiye ve Seçilmiş Geçiş Ekonomilerinin İkili Ticaret Bazında Endüstri-İçi Ticaretinin Analizi.” Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi, 1(2):45-70.
- Şahin, D. (2015). “Türkiye’nin ve G-8 Ülkelerinin Endüstri-İçi Ticaretinin Statik Analizi.” İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 3(3):98-107.
- Şahin, D. (2016a). “Faktör Yoğunluğuna Göre Endüstri-İçi Ticaretin Statik Ölçümü: Türkiye Örneği.” Akademik Bakış Dergisi, 54:174-187.
- Şahin, D. (2016b). “Türkiye Beyaz Eşya Sektörünün Dış Ticaret Yapısı: Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırmalı Bir Analiz.” Kesit Akademi Dergisi, 2(4):104-125.
- Şentürk, C. (2014). Endüstri içi Ticaretin Belirleyicileri: Türkiye’nin İmalat Sanayi Endüstri İçi Ticaretine Yönelik Panel Veri Analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Şimşek, N. (2005). “Türkiye’nin Yatay ve Dikey Endüstri-İçi Dış Ticareti.” Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 20(1):43-62.
- Xing, Y. (2007). Foreign Direct Investment and China's Bilateral Intra-Industry Trade With Japan and the US. Bank of Finland BOFIT Discussion Papers, 1:1-27.
- Yılmaz, E. (2016). Türk Otomotiv Sanayinin Gelişimi ve İkinci El Otomobil Fiyatının Belirleyicileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

- Yılmaz, E. Ş. (2014). Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi. Efil Yayınevi, Ankara.
- Yılmaz, S., Taştan, K., Ecek, N., Çınar, E. (2017). “Otomotiv Sektörünün Dünyadaki ve Türkiye’deki Değişimi.”Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 7(3):685-695.
- Yurttaçkız, Z. Ç. (2013). “Türkiye’nin AB Pazarında Endüstri-İç Ticaret Açısından Avantajlı Olduğu Ürünlerin Belirlenmesi.”Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, 14(1):1-22.
- <http://www.osd.org.tr/facts-about-automotive-industry>, (Erişim Tarihi: 28.07.2018).
- <http://www.oica.net/category/economic-contributions/>, (Erişim Tarihi: 11.07.2018).
- <https://www.britannica.com/technology/automotive-industry#ref65778>, (Erişim Tarihi: 10.07.2018).
- <https://www.acea.be/automobile-industry/facts-about-the-industry>, (Erişim Tarihi: 10.07.2018).
- https://ec.europa.eu/growth/sectors/automotive_en, (Erişim Tarihi: 10.07.2018).
- <https://blog.ford.com.tr/yarim-yuzyillik-yerli-efsane-adol/>, (Erişim Tarihi: 11.07.2018).
- <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, (Erişim Tarihi: 13.07.2018).
- <http://www.oib.org.tr/tr/default.html>, (Erişim Tarihi: 13.07.2018).
- <https://www.cnnturk.com/otomobil/rakamlarla-turkiyede-otomotiv-sektoru?page=1>, (Erişim Tarihi: 15.07.2018).

MODERN, POSTMODERN VE POSTBÜROKRATİK KAMU YÖNETİMİ YAKLAŞIMLARI

Hamza ATEŞ¹⁰

A. Muhammet BANAZILI¹¹

Öz

Aydınlanma çabası olarak nitelendirilebilecek olan modernizm olgusu kendini birçok alanda hissettirdiği gibi Kamu Yönetimi alanında da hissettirmiştir. Bu kapsamda modernizm, doğa ve sosyal bilimler alanında nesnellığe dayanırken kamu yönetimi anlayışında ise; bürokratik ilkelerin standardizasyonuna ve bütünlüğüne dayanmıştır. Modernizmin, Geleneksel Kamu Yönetimi (GKY) anlayışının benimsediği savları içerisinde ihtiva etmesi bu kavramı sorgulatmaya başlamıştır. Öyle ki, başta Batılı devletler olmak üzere, tüm dünya genelinde kamu yönetimleri önemli bir değişim sürecine girmişlerdir. Modernizm hareketine tepki olarak ortaya çıkan Postmodern kamu yönetimi kavramı, kamu yönetimindeki bürokratik engelleri ortadan kaldırmayı, esnekliği artırmayı ve modernizmin savunmuş olduğu akılcılık, nesnellik gibi kavramları sorgulamayı amaçlamıştır. Modernizm ve Postmodernizm kavramlarında yaşanan gelişmeler bürokrasiyi de etkisi altına almış, bürokrasinin aşılması için postbürokratik yaklaşıma doğru bir yönelim söz konusu olmuştur. Bu çalışmanın amacı; modernizm, postmodernizm ve postbürokrasi kavramlarını yönetsel çerçevede ele alarak açıklamaktır. Bu kapsamda çalışmada, konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca çalışmada, modern, postmodern ve postbürokratik kamu yönetimi yaklaşımları karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Postmodernizm, Postbürokrasi, Modernizm, Postmodernizm ve Postbürokratik Kamu Yönetimi Yaklaşımları.

MODERN, POSTMODERN AND POSTBUREAUCRATIC PUBLIC ADMINISTRATION APPROACHES

Abstract

The phenomenon of modernism, which can be described as an effort of enlightenment, made itself felt in many areas and felt in the field of Public Administration. In this context, while modernism is based on objectivity in the field of natural and social sciences, in the understanding of public administration; it was based on the standardization and integrity of bureaucratic principles. The inclusion of modernism within the arguments adopted by the Traditional Public Administration (TPA), caused the concept of modernism to be questioned. Thus, public administrations, especially in the Western countries, have entered a significant process of change all over the world. The concept of postmodern public administration, which emerged in response to the movement of modernism, aimed at eliminating bureaucratic obstacles in public administration, increasing flexibility and questioning concepts such as rationality and objectivity advocated by modernism. The developments in the concepts of modernism and postmodernism have also affected the bureaucracy, there has been a tendency towards a post-bureaucratic approach to overcome bureaucracy. The purpose of this study is; to explain the concepts of modernism, postmodernism and postbureaucratic managerial framework. In this context, a literature review on the subject is presented. What's more, modern, postmodern and postbureaucratic public administration approaches are contrasted and compared.

Keywords: Modernism, Postmodernism, Postbureaucracy, Modernism, Postmodernism and Postbureaucratic Public Administration Approaches.

¹⁰ Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul, hamza.ates@medeniyet.edu.tr

¹¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul, a.muhammetbnzl@gmail.com

GİRİŞ

Küreselleşme rüzgârlarının yansıması olarak, özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru, bütün dünyada gerek sanat ve sosyal alanda gerekse ekonomi ve siyaset alanında pek çok değişim yaşanmıştır. Bu değişimlere bağlı olarak kamu yönetimleri de etkilenmiştir. Fordist ve Weberyan bürokrasi anlayışı tarafından şekillenen modern yapılanmalar yerini daha çok yönetişimci, esnek, desantirilize edilmiş yeni kamu yönetimi anlayışı ilkelerini benimseyen postmodern yönetim anlayışına bırakmıştır.

Akılcılık ve aydınlanma anlayışını esas alan modernizm anlayışına alternatif olarak bu yaklaşımları eleştiren ve tepki gösteren postmodernizm anlayışı ortaya çıkmıştır. Modernizm ile bir hesaplaşma olan Postmodernizm, bu yönünden dolayı modernizm ile iç içe geçmiş durumdadır. Modernizm ve Postmodernizme ilişkin yaşanan gelişmelere bağlı olarak kamu yönetiminde yeni anlayışlarının benimsenmesi gerekliliği de kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda bürokrasinin katılıklarının aşılması amacıyla postbürokratik paradigma doğmuştur. Çalışma; modernizm, postmodernizm ve postbürokratik kavramları açıklanarak, kamu yönetimi yaklaşımları çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada, modern, postmodern ve postbürokracy kamu yönetimi yaklaşımları irdelenmiş ve karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

1. MODERNİZM KAVRAMI, MODERN TOPLUM VE MODERNLEŞME

Etimolojik olarak *modern* sözcüğü, Latince “modernus” sözcüğünden evrilerek günümüze gelmiştir. Modern sözcüğünün Fransızcadaki karşılığı ise “şimdiki zamana ait olmak”tır. Günümüzdeki anlamıyla modernizm; dünyayı yeniden yorumlamayı, insan özgürlüğü ve bağımsızlığını, refah yaşam biçimini açıklamak için kullanılmaktadır (Yıldırım, 2010: 703). Modern sözcüğünün anlamları çeşitlilik göstermesine rağmen en genel tanımıyla modernizm veya modernlik; eski olandan yeni olana doğru bir geçişin sonucu olarak tanımlanabilir (Habermas, 1994: 31-32). Yapılan çeşitli tanımlarda da görüldüğü üzere modernizmin dinamiklerini değişim ve dönüşüm oluşturmaktadır.

Modernizmin temel parametrelerini genel itibarıyla kapitalizm, endüstriyalizm, kentlilik, demokrasi, ussallık, bürokrasi, uzmanlaşma, farklılaşma, bilimsel bilgi, teknoloji ve ulus devleti oluşturmaktadır. Bilim, bilgi, değerler ve inançlar, ortak insani değerler, kesin doğrular ve evrensel gerçeklikler modernizmi tasvir etmektedir (Harvey, 2003: 25). Şüphesiz toplumsal modernleşme, siyasal ve ekonomik gelişmenin uzantısı haline gelmiştir (Çam, 1995: 224). Genel olarak bakıldığında modern dönemde meydana gelen değişim ve dönüşümleri dört grup halinde belirtmek mümkündür (Ateş, 2003: 391):

i) Kapitalist ekonominin küresel boyutlara erişmesi ve sanayi devriminin ardından, bu döneme ait olan sınıflı toplumsal şekillenmelerin gittikçe gelişmesi ve oturması,

ii) İnsanların günlük yaşamlarının gün geçtikçe daha rasyonel bir hal alması,

iii) Oldukça merkeziyetçi, adem-i merkeziyetçilikten uzak olan devlet aygıtının bürokratik kurumlarının yapılanması ve yaygınlaşması,

iv) Bilimsel ve teknik alanlarda yaşanan gelişmelerin sonucuna bağlı olarak, etkilerinin küresel ölçekte ivme kazanması ve genişlemesi.

Yaşanan bu gelişmelerle beraber modernleşme sürecine geçilmiştir. Böylelikle insanlık, modernite denilen yeni bir yaşam tarzı ve modernizm olarak gelişen bir dünya kültürünü inşa etmeye yönelmiştir. Zira hayat alanları artık farklılıklardan meydana gelerek, insan ilişkilerinde ve kurumsal yapıların yönlendirilmesinde “akıl” tek rehber olma özelliğine sahip olmuştur (Sarıbay, 1999: 46).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın kapanmasından sonraki dönemlerde, modernizm sürecinin siyasal yönlerine ilişkin yapılan çalışmalarda artışlar olmuştur. Modernleşme ve sanayileşme yönündeki ilerlemeler, psikolojik ve ekonomik özelliklere dayanarak ele alınmış ve farklı kültüre, etnisitelere sahip bireylerin nasıl bir arada yaşayabileceği araştırılmıştır. Bu yapısal, kültürel ve zihinsel değişikliklerin yasal oluşum ve hareketlere de etkide bulunması beklenebilir görünmektedir (Ateş, 2003: 392).

Woodrow Wilson tarafından 1887 senesinde kaleme alınan “*Yönetimin İncelenmesi*” adlı makalesiyle beraber, modern kamu yönetimi paradigması, bir taraftan siyaset ile diğer taraftan politika yapıcıların yönetilmesi ile icra edilen teknik bir devlet mekanizması olarak, bir örgüt kuramı çerçevesine yerleştirilmiştir (Şaylan, 2012: 614). Bu örgüt kuramına Weber, “ideal tip bürokrasi” adı vermiştir. Bu model, detaylı yazılı kurallara dayanan ve biçimselliğin ön planda olduğu, gayri şahsılıktan uzak, katı hiyerarşiyi ve kariyeri esas alan ve merkezîyetçi özellikler barındırmaktadır. Modelin içeriğine bakıldığında; devletin kamusal nitelikteki mal ve hizmetlerin üretilmesi ve sunulmasında, kendi örgütleri aracılığıyla doğrudan üstlenilmesini vesiyaset-idare ayrımının yapıp, sınırlarının belirlenmesi gerektiği fikri hâkimdir (Eryılmaz, 2013: 44-47).

Genel itibarıyla Modernizm ve kamu yönetimi arasındaki ilişkiyi üç başlık altında toplamak mümkündür (Yıldırım, 2010: 706-709);

- Olguculuk (Pozitivizm) ve Bilimsel Yönetim
- Nesnellik ve En İyi Tek Yol Anlayışı
- Belirlenmişlik ve Süreç Odaklılık

2. POSTMODERNİZM KAVRAMI VE POSTMODERN KAMU YÖNETİMİ YAKLAŞIMI

Postmodern kelimesi ilk kez 1989 senesinde Hummel ve 1989 senesinde Dennard tarafından kullanılmıştır. Postmodernizm kavramı ise ilk olarak Arnold Toynbee tarafından kaleme alınan ve 1939’da yayınlanan “*A Study of History*” adlı eserinde kullanılmıştır. Toynbee, modern dönemin 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar süregeldiğini ve I. Dünya Savaşı ile sona erdiğini belirtmiştir. Bundan sonraki dönemi ise postmodern bir devrin olduğunu öne sürmektedir. Postmodern çağın en belirgin özelliği, büyük savaşların, devrimlerin ve karmaşaların ortaya çıkmış olmasıdır. Bu karmaşa aynı zamanda bir kültürel çöküşü de ifade etmektedir (Toynbee, 1978: 5). Jean François Lyotard tarafından 1994 yılında yazılan “*Postmodern Toplum*” başlıklı kitabı ise postmodern literatür alanında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Aslan ve Yılmaz, 2001: 102). Postmodernizme yönelik yapılan birçok tanım olmasından dolayı, kesin ve net olarak bir tanımın yapılması neredeyse mümkün değildir. Postmodernizm kavramına getirilen belli başlı tanımlamalar irdelendiğinde (Ateş, 2003: 392); F. Jameson; “geç kapitalizmin mantığı”, A. Huysen; “neo-modernizm”, Marc Argue; “üst modernizm”, E. Gellner; “görecelik”, Guyy Debord; “gösteri toplumu” olarak açıklamışlardır.

Modernizmin görüşlerine karşı eleştiri getiren bu akımın temelinde; modernizmin getirmiş olduğu akılcılık, maddecilik, telkin, teslimiyet, insanı kendi himayesi altına alıp köleleştiren ve metalaştıran teknolojiye ve bilime karşı tepki gösterme mantığı yatmaktadır. İhab Hassan (1985, 123-124); genel kabulleri yıkmaya gayesindeki postmodernizmle, modernizm arasındaki farkları; “*postmodernizmde romantizm yerine parafizik, birleştiricilik yerine ayırıcılık, amaç yerine oyun, tasarım yerine rastlantı, bütünselleştirme yerine yapıbozum, bütünlüğün yerine parçalanma, büyük anlatıların yerine küçük anlatı, metafizik yerine ironi, nesnellüğün yerine sübjektiflik ve belirlenmişlik yerine belirsizlik geçer*” şeklinde ifade etmiştir. Postmodernizm hem tarihsel bir döneme atıfta bulunan hem de kendine özgü özellikleri olan bir kavram olarak anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere postmodernizme ilişkin, bütünlüğü esas almayan, parçalı ve parçalanmış bir yapıyı sembolize ettiğinden dolayı eleştiriler getirilmiştir. Bu eleştirilerden yola çıkarak postmodernizmin genel özelliklerini belirtmek mümkün olacaktır. Postmodernist akımın başlıca özellikleri şunlardır (Özsevgeç, 2017: 137-138):

- Bütünleşmenin yerine parçalanmışlık,
- Kurallara ve Otoritelere karşı çıkış,
- Özne’nin (ben’in) yitirilmesi,
- Geleneksel olarak kabul görmüş genel kanılara karşı ironi,
- Merkezîleşme,
- Geçmiş tamamen terk etmemek, gelecek için onu bir köprü olarak kullanmak,
- Evrensel ve milli kültürden ziyade “çoğulcu kültür” anlayışı benimsenir,
- Dine ilişkin olarak pozitif bir tutum söz konusudur,

- Modernizm ve onun sahip olduğu değerlere karşı şüphecî ve sorgulayıcı bir tavır bulunmaktadır.

Tablo 1. Modernizm – Postmodernizm Arasındaki Farklar

ETKİ ALANLARI	MODERNİZM	POSTMODERNİZM
Yaşandığı Dönem	1750'ler, 1890-1945	II. Dünya Savaşı Sonrası
Kültür	Alt-Üst Kültür Ayrımı	Popüler Kültür
Müzik ve Tiyatro	Beethoven, Mozart	Evrensel Müzikler
Bilim	Gözlem ve Bilimsel Rasyonelizm	Kuantum Fiziği
Sanat	Kübizm ve İzlenimcilik	Montaj ve Pastiş
Siyaset	Makro siyasa ve merkezileşmiş siyasi parti	Mikro Siyasa, Geç Kapitalizm
Genel Hitabet	Tek tip bir dünya akımı, tutarlı, Silsile	Gelecek belirsiz ve Eklektisizm
Mimari	Biçimselcilik	Tarihsel Reformlar
Sembolizm	Kötü İmparatorluk, Dünya Komünizmi	Anlama bağlı olarak çıkartılan semboller
Edebiyat	Roman	Popüler kültür ve T.V.
Ekonomi/İktisat	Fordizm (Kitle Üretimi)	Postfordizm (Küresel Yerellik)

Kaynak: (www.geneseo.edu.,2009).

Postmodernistler, bürokratik organizasyona ve onun çevresinde gelişen rasyonel süreçlere eleştirel bir yaklaşım getirmiştir. Postmodern kamu yönetiminin dayanmış olduğu argüman, bürokratik sistem anlayışını, vatandaşa dönük demokratik çıktılara yönelmeyi ifade etmeye çalışmak olmuştur (Fox ve Millar, 1995: 45). Postmodernistler, teknik alanda yaşanan değişimlerin, tek başına, bürokrasinin hantal, katı ve sakat yapısını düzeltmede başarısız olunacağını savunmaktadır (Demirel, 2014: 174). Yani postmodern kurumlar, makine-makine ilişkisine dayanan yapının yerine insan-insan ilişkisine dayanan dönüşümü sağlamalıdır (Murphy, 2000: 134).

Postmodernizm ve postmodern yönetim anlayışı, modern teorinin günümüz toplumlarının ihtiyaçlarına tam olarak karşılık verememesinden dolayı ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda modernizm, batılı olmayan toplumların siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan seviyelerini yükseltmesi bir kenara, onları batı kültürüne ve piyasasına daha da bağımlı hale getirmekten öteye gidememiştir. Bu bağlamda postmodern görüş, modern toplumun kesin olarak demokratik toplum olmadığını savunarak modernizm akımını reddetmiştir. Postmodern yaklaşıma göre; batılı olmayan toplumlar, kendi

demokrasilerini ve kurumlarını kendileri oluşturmalarıdır (Aydın, 1997: 19). Bu bakımdan postmodern kamu yönetimi anlayışı, kamu yönetiminde bir “paradigma değişimine” gidilmesine neden olmuştur.

Tablo 2. Modern ve Postmodern Kamu Yönetimi Anlayışlarının Karşılaştırılması

KAMU YÖNETİMİ	MODERN K.Y. YAKLAŞIMI	POSTMODERN K.Y. YAKLAŞIMI
Kurumlar/Yapılar	Katı Bürokratik Yapı, Hiyerarşi ve Güçlü Merkeziyetçilik	Dar Merkez, Geniş- Yatay Çevre, Yerelleşme
İşleyiş/Sistemler	Merkezi Kontrole Hedefler, Denetim, Merkezi	Desantralize Kontrol, Performans Hedefleri, Fiyatlandırma Merkezleri ve İç Pazarlar, Performans
Kadrolama	Sabit-Sürekli ve Geniş Personel Kadrosu, Merkezileşmiş Pazarlık, Tepedeki Kişileri Eğitme,	Az Sayıda Uzman Personel Esneklik, Geniş Çevre, Yerleşmiş Pazarlık, Herkesi Eğitme
Yönetim Anlayışı	Otoriter ve Merkezi, Yasal ve Finansal Güvenilirlik,	Esnek Yönetim/Katılımcı, Fayda-Maliyet Analizi
	Profesyonellik, Hizmet Dağılımında Nicelik, Yönetimde Erkeklerle öncelik, Personele Sürekli Direktiflerde Bulunma	Müşteri/Hemşeri Talepleri, Hizmet Dağılımında Nitelik, İnsani merkezlik, Personele Vizyon Verme

Kaynak: (İzci ve Akkuş, 2017: 318).

Tablo-1’de modern ve postmodern kamu yönetimi yaklaşımları arasındaki farklılıklarda da belirtildiği üzere modern yönetim anlayışı daha bürokratik, katı ve insan davranışlarını ikinci planda tutarken, postmodern yönetim yaklaşımında ise adem-i merkeziyetçi, uzmanlaşmaya dikkat çeken ve insan unsuru üzerinde durduğu anlaşılmaktadır.

3. POSTBÜROKRASİ KAVRAMI VE POSTBÜROKRATİK KAMU YÖNETİMİ YAKLAŞIMI

Postbürokrasi kavramını açıklamadan önce, bürokrasi kavramına değinmek gerekmektedir. Kelime olarak bürokrasi; “Bureau” ile “Cratie” sözcüklerinden türemiştir. Eski Fransızcadaki “la bure (çuha)” ve Yunancadaki “cratie (hâkimiyet-otorite)” anlamlarının harmanlanmasıyla ortaya çıkmıştır (Terzi, 2012: 13). Kabaca burada ifade edilmek istenen anlam; “büroların hâkimiyetidir”. Bürokrasi kavramını ilk olarak dile getiren Fransız iktisatçı –Vincent de Gournay- yazmış olduğu bir mektubunda bürokrasiye ilişkin şu tanımlamada bulunmuştur; “Bureaumanie adında, büyük tahribatlara yol açan bir rahatsızlığımız var. Bazen bir hükümet şekline dönüşebilen bu rahatsızlık, Bureaucratie olarak karşımıza çıkmaktadır” (Aykaç, 1997: 15).

Bürokrasi kavramını ilk olarak ele alan kişi Gournay olsa da, bu kavramı detaylı bir şekilde incelemiş ve analiz etmiş ilk sosyal bilimci Alman Marx Weber’dir. Kamu kuruluşlarını incelerken yukardan aşağı (top-down) ve aşağıdan yukarı (down-top) bir perspektifi benimseyen Weber, kamu örgütlerinde bir takım olumsuzluklarının olduğunu saptamıştır. Bürokrasinin bu olumsuz yanlarını ise şu şekilde sıralamıştır (Wilson, 1996: 11);

- Bürokratik örgüt mekanizmasının ulaşmak isteği amaç ile bu örgütlerde çalışanların amaçları arasında çatışma söz konusu olduğundan dolayı bu durum bürokrasinin hantallaşmasına ve verimsiz bir şekilde işlemesine yol açmaktadır,
- Bürokratik yapılanma içerisinde inovasyon ve teknolojiye karşı çalışanlar tarafından bir direnç vardır,
- Astlık-üstlük (hiyerarşik) yapılanmanın fazla olmasından dolayı aşırı denetimin olması ve buna bağlı olarak kırtasiyeciliğin artmasına yol açmaktadır,
- Çalışanların her sorunun kaynağını sisteme bağlaması, çalışanları sorumluluk almaktan caydırmaktadır,
- Tüm bu unsurlar neticesinde bürokrasi, kamusal ihtiyaçları karşılama noktasında yavaş ve yetersiz kalmaktadır.

Bürokrasi kavramına ilişkin olarak genel çerçeve belirtildikten sonra postbürokrasi kavramının açıklanmasına geçilebilir. Postbürokrasi, bürokrasinin ilkelerinden hareket ederek, resmi hiyerarşik seviyelerinin minimize edilmesiyle örgütlerin daha yatay-düz hale getirilmesi, kurallara itaat etmekten ziyade esnekliğin ön plana çıkartılması, dikey kariyerdan ziyade yatay kariyerin esas alınması ve hem örgüt içerisinde hem de örgütler arasında sınırların esnetilmesi şeklinde belirtmek mümkündür (Ateş, 2003: 86). Postbürokrasi anlayışıyla klasik bürokrasi anlayışının katı ilkeleri yumuşatılmaya çalışılmıştır (Çelik, 2015: 143).

Postbürokratik yönetim anlayışını savunanlar, onu yeni örgütsel modelleri, gelişen ve değişen şartlara göre üretim ve yönetim sistemlerini reforme etmek amacıyla yola çıkmışlardır. Özellikle 17. ve 18. yy’lerde Batı Avrupa’da meydana gelen Aydınlanma Hareketinin etkileri günümüze kadar kendisini hissettirmektedir. Bundan dolayı günümüzde, bilgi devrimi sonrası süreç yaşanmaktadır. “Üçüncü Dalga Değişim” olarak nitelendirilebilecek bu dönem, örgütlerin yatay bütünleşmesini ve içe kapalı mekanik bir görünümünden uzak, çevreye karşı duyarlı ve iletişim halinde olan yeni biçimlenmelerin ortaya çıkmasıyla kendisini göstermektedir (Tüz, 2001: 1). Ayrıca kapitalist gelişmeyle beraber günümüzdeki örgütlerin öğrenen, şebeke ve sanal örgütler gibi modelleri içermesi gerekmektedir. Ateş (2003, 91)’e göre ise; bu örgüt modellerinin ana temaları şu şekilde olmalıdır;

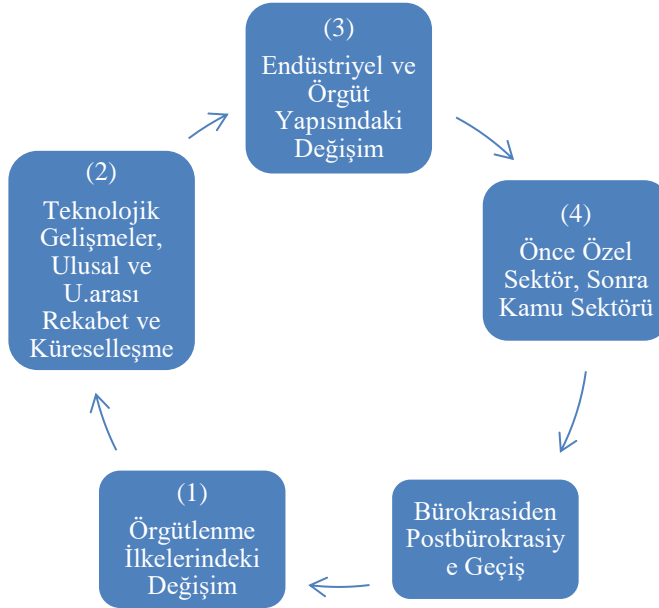
- Globalleşen dünyanın getirisi olarak yükselen rekabet şartlarına örgütlerin ayak uydurabilmesi için çevresel değişimlere karşı açık olmalıdır,
- Örgütsel modeller değişime giderek daha esnek bir yapıya bürünmelidir,
- Müşteri memnuniyetinin sağlanması, işleri kolaylaştırıcı sürdürülebilir metotların kullanılması gerekmektedir,
- Karmaşık bir yapı sergileyen ilişkilerin düzenlenebilmesi adına, örgüt içi ve örgütler arası hizmet ilişkilerinin artırılması gerektiği ve
- Kamu-Özel sektör arasındaki farklılıkların giderilmesi üzerinde durulmalıdır.

Postbürokratik yönetim anlayışının taşıması gereken özelliklerin yukarıda belirtildiği gibi olması gerektiği üzerine bir fikir birliğinden söz etmek yanlış olmayacaktır. Ancak bu ilkelerin hangilerinin benimsendiği ya da hangilerinin benimsenecek olacağı konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır (Ralston ve Thomason, 1997). Bu bağlamda postbürokrasi modelinin tanımlanmış olduğu yeni yönetim yaklaşımının taşıması gereken genel özellikleri şu şekilde belirtilebilir (Şat, 2009: 99);

- Weber'in kendi bürokrasi tipolojisinde belirttiği gibi değişimlere karşılık veremeyen bir örgüt yapısının yerine, değişimlere karşı direnç göstermeyen ve yenilikleri kucaklayabilen bir örgüt,
- Piyasa etkinliğindeki rolü minimum olan ve hakem rolündeki bir devlet,
- Bürokrasi ve Siyasetin birbirlerine karşı hesapçı değil, sorunların çözümünde ve kamu yönetimi sürecinde paydaşçı olmaları,
- Devlet rasyonel davranış sergileyerek, piyasadaki başarılı uygulamaları kendi bünyesine transfer etmelidir.

Postbürokrasiye ilişkin olarak yukarıda anlatılan düşünceler doğrultusunda Postbürokrasi kendisine özgü bir yönetim biçimi oluşturmuştur. Bu bağlamda postbürokrasi yaklaşımı, Yeni Kamu Yönetimi (YKY) anlayışını da beraberinde getirmiştir. Özellikle ABD'de Al Gore'nin öncülüğünde başlatılan “Devletin Yeniden İnşası” hareketiyle beraber devletin de anonim bir şirket gibi yönetilmesi ve postbürokratik ilkelerin yönetim aygıtının içerisine yerleştirilmesi gerektiği vurgusuyla kamu örgütlerinde, postbürokratik tipin öne sürdüğü benzer birimler inşa edilmeye başlanmıştır (Thompson ve Riccucci, 1998: 232).

Şekil 1. Bürokrasiden Post Bürokrasiye Geçiş Evreleri

Bürokratik ve postbürokratik yönetim yaklaşımlarına değindikten sonra, her iki modelin desteklediği paradigmaları tablo halinde kıyaslayarak gösterilmesi, iki yaklaşım arasındaki ilişkinin ve farklılıkların ortaya koyulmasında kolaylık sağlayacaktır.

Tablo 3. Bürokratik ve Postbürokratik Yönetim Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

BÜROKRATİK YAKLAŞIM

POSTBÜROKRATİK YAKLAŞIM

Kamu yararı vardır.	Vatandaşların değer verdiği sonuçlar üzerinde durulur.
Yazılı kurallar esastır.	Yazılı kurallara uygunluğun yanı sıra üretime verilen öncelik
Verimlilik ön planda	Nitelik ve Değer ön planda
Otorite ve Görev Yapısının tanımlanması	Hizmet, Amaç, Müşteri ve Sonuçların belirlenmesi
Sorumluluğun dayatılması	Sorumluluğun üstlenilmesinde engellerin kaldırılması
Toplu halde hareket	İnisiyatif tanınması
Kural ve Prosedürleri izleme	Problemlerin çözülmesi ve Süreçleri İyileştirme
Süreklilik arz eden süreç analizleri ve iyileştirilmesi	Problemlerin saptanması ve çözülmesi
Yönetsel Kurumların İşletilmesi	Müşteri zevk ve tercihlerinin analiz edilmesi ve ölçülmesi
Sonuçların Analizi ve Ölçümü	Feedback (geri bildirim) artırılması
Kontrol	Normlara Bağlılığın Kazandırılması
Maliyetleri kabul etmeme ve bahane üretme	Değerin üretilmesi
Monopolcülük	Rekabetçilik
Kurallara ve Sürece ön planda tutma	Performansa dayalılığı ön planda tutma
Sert hiyerarşi	Sözleşme ekseniyeti
Dar merkezi yönetim	Yetki Devri
Önceden belirlenmiş ve detaylı planlara göre yönetim	Esnek ve İhtiyaçların karşılanmasına dönük yönetim
Maliyet Kontrolü	Kalite Kontrolü

Kaynak: (Barzelay, 1992: 118 ve Oral, 2002: 17).

SONUÇ

Günümüz dünyasında insan faktörü ön plana çıkmaktadır. İçinde bulunulan veya yakın zamanı anlatmaya çalışan modernizmin temel argümanları; birey, akıl ve diyalektik üzerine oturtulmuştur. Modernizm hareketiyle beraber, birey ve birey aklına değer veren yeni bir sosyal düzen inşa edilmiştir. Geleneksel olarak kamu yönetimi, modernizmin idari anlamdaki yansıması olmuştur. Bu kapsamda bürokrasiler, modernist hareketlerin yapıldığı idari yerler konumundadır. Fakat çağımızda bilgi üreten ve üretilen bilgiyi hızlı bir şekilde tüketen bir toplumun olmasından dolayı bu yaklaşımın prestij kaybettiğini öne sürmek mümkündür.

Postmodernizm, modernizmin temel olarak benimsediği değerlere karşı bir tepki niteliğinde ortaya çıkmıştır. Postmodernizm, modernizmin ilkelerini her ne kadar derinden sarsmış olsa da, evrensel olarak kabul gören bir formülasyonda bulunamamıştır. Ancak postmodern yaklaşım ile kamu yönetimi açısından, bürokratik yönetim modelinin ve modern düşünüş anlayışının eleştirilmesine yol açmıştır. Postmodern yaklaşım, modernizmin olgucu (pozitivist) ve rasyonel bakış açısını yererek, bütünleştirici bir yaklaşımdan ziyade parçalanmış ve bölünmüş bir yapıyı ön plana çıkartmıştır. Öyle ki, Geleneksel Kamu Yönetim anlayışının benimsediği sert hiyerarşi ve bireyciliğe vurgu yapan kavramlar yerini, postmodern yaklaşım ile hiyerarşinin azaltıldığı ve yönetişimci bir anlayışa bırakmıştır.

Bürokrasi olgusu ise devletlerin ve kurumlarının var olduğu günden bu yana süre gelen çok köklü bir geçmişe sahiptir. Bu olgunun temel çerçevesi Marx Weber tarafından çizilmiş olsa da, ondan sonraki birçok sosyal bilimci bu olgunun açıklanmasında birçok katkı sağlamıştır. Devlet yönetimi ve bürokrasinin iç içe geçmiş olmasından dolayı, postmodernist düşünce tasavvurunun da etkisi ile bürokrasi kavramı postbürokrasi olarak evrilmiştir. Böylelikle bürokratik işleyişe dayanan kamu yönetiminin engellerini kaldırma noktasında önemli adımlar atıldığı söylenebilir. Bu ilkelerin, tüm dünyada aynı ölçüde içselleştirileceği konusu ise tartışmaya açıktır. Ancak, postbürokratik yönetim yaklaşımının öne sürmü olduğu prensiplerin, kamu yapılanmasında daha etkin, verimli ve nitelikli bir oluşumun ortaya çıkartabileceği yadsınamaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Aslan, Seyfettin & Yılmaz, Abdullah (2001), “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”, *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt: 2, Sayı, 2, ss. 93-108.
- Ateş, Hamza (2003), “Postbürokratik Kamu Yönetimi”, (Ed, Asım Balcı, Namık Kemal Öztürk, Ahmet Nohutçu ve Bayram Coşkun), *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, Seçkin Yayınları, Ankara, ss. 85-108.
- Ateş, Hamza (2003), “Postmodern Toplum, Devlet ve Kamu Yönetimi”, (Ed, Asım Balcı, Namık Kemal Öztürk, Ahmet Nohutçu ve Bayram Coşkun), *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar*, Seçkin Yayınları, Ankara, ss. 389-417.
- Aydın, Ahmet Hamdi (1997), “21. Yüzyıla Doğru Türk Polisinin Organizasyon Yapısı ve Yönetim Sisteminde Postmodern Değişim”, *TODAİE*, Ankara.
- Aykaç, Burhan (1997), “Kamu Bürokrasisi ve Türk Kamu Personel Yönetiminde Bürokratik Eğilimler”, *Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası*, Ankara.
- Barzelay, Michael (1992), “Breaking Through Bureaucracy”, *University of California Press*, Berkeley.
- Çam, Esat (1995), “Siyaset Bilimine Giriş”, *İstanbul: Der Yayınları*.
- Çelik, Nuriye (2015), “Postbürokratik Kamu Yönetimi ve Demokrasi”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 135-152.
- Demirel, Demokaan (2014), “Modernizmden Postmodernizme Kamu Yönetimi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 2, ss. 169-178.

- Eryılmaz, Bilâl (2013), “Kamu Yönetimi”,(Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 5. Baskı), Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Fox, Charles & Hugh Miller (1995), “Postmodern Public Administration: Toward Discourse”, London, Sage Publications.
- Habermas, Jürgen (1994), “Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje”, Necmi Zekâ (Ed.), Postmodernizm, (Çev. Güleğül Naliş, Dumrul Sabuncuoğlu ve Deniz Erksan), Kıyı Yayınları, İstanbul, ss.31-44.
- Harvey, David (2003), “Postmodernliğin Durumu”, (Çev: Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul.
- Hassan, Ihab (1985), “The Culture of Postmodernism”, *Theory, Culture and Society*, Sayı: 123- 124. ss.119-131.
- Murphy, W. John (2000), “Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri”, (Çev. Hüsamettin Arslan), İkinci Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- İzci, Alevok Naciye & Akkuş, Baran (2017), “Modernizm, Postmodernizm ve Türkiye’de Kamu Yönetiminde Uygulamaları”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 6, ss. 309-324.
- Oral, Bülent (2002), “Postbürokrasi”, Yayınlanmamış Araştırma Makalesi, Kocaeli Üniversitesi.
- Özsevgenç, Yıldırım (2017), “Postmodernizm Üzerine”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 54, ss. 135-142.
- Ralston, M. Steven & Thomason, W. Ray (1997), “Employment Interviewing and Postbureaucracy”, *Journal of Business & Technical Communication*, Cilt: 11, Sayı: 1.
- Sarıbay, Ali Yaşar (1999), “Postmodernite ve Kültür Olarak İslam”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı: 25, s. 46.
- Şat, Nur (2009), “Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı: Weber Bürokrasisinin SonuMu?”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2 Sayı:1, ss. 93-108.
- Şaylan, Gencay (2012), “Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım ve Yeni Açılımlar Üzerine Düşünceler”, (Edt: Burhan Aykaç, Şenol Durgun, Hüseyin Yayman), Türkiye’de Kamu Yönetimi, İkinci Basım, Yargı Yayınevi, Ankara, 2012, ss.607-629.
- Wilson, James (1996), “Bürokrasi: Kamu Kuruluşları Neyi, Niçin Yaparlar”,(Çeviren: S. Yalçındağ vd.), TODAİE Yayınları, Ankara.
- Terzi, Mehmet Akif (2012), “Bürokrasi ve Memur”, Sistem Ofset, Ankara.
- Thompson, J. Frank & Riccucci, M. Norma (1998), “Reinventing Government”, *Annual Review of Political Science*, Sayı: 1, ss. 231-257.
- Toynbee, Arnold (1978), “Tarih Bilinci”, Bateş Yayınları, İstanbul.
- Tüz, Melek (2001), “Yeni Örgüt Modelleri”, *Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 3.
- Yıldırım, Murat (2010), “Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 703-719.

İnternet Kaynağı

<https://www.geneseo.edu/>, (Erişim Tarihi: 07.11.2018).

YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ KULLANIMINDAKİ GELİŞMELER; GÜNEŞ ENERJİ SİSTEMLERİ VE FİNANSMAN MODELLERİ¹²

DEVELOPMENTS IN THE USE OF RENEWABLE ENERGY SOURCES; SOLAR ENERGY SYSTEMS AND FINANCING MODELS

*Canhal KARAKAŞ ULUSOY**

ÖZET

Günümüzde hızlı nüfus artışı, nüfusun kentlerde yoğunlaşması, kentsel planlamanın, enerji verimliliği ve güvenliğinin dikkate alınmadan yapılması, ulaşım, sanayi ve konutlarda enerji sarfiyatının artması ve sonuç olarak tüketim toplumuna dönüşülmesi nedeniyle enerjiye olan talep giderek artmaktadır. Bununla birlikte artan enerji talebinin karşılanabilmesi ve küresel iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında; küresel enerji arzı, iletimi, dağıtımı ve tüketimi, geleneksel enerji kaynaklarından yenilenebilir enerji kaynaklarına (su, güneş, rüzgar, jeotermal, dalga, biokütle ve atıklar) ve bütünsel planlamaya doğru kayma eğilimindedir.

Son dönemlerde küresel ölçekte özellikle güneş enerjisine olan ilginin arttığı görülmektedir. Panel ve hücre teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, kurulumların kolaylığı, zaman içerisinde düşen maliyetler ve çeşitli devletlerin aldıkları önlem ve sağladıkları teşvikler sayesinde, fotovoltaik sistemler kendisine küresel alanda oldukça önemli bir yer edinmiştir. Özellikle kablo kayıplarının azaltıldığı net elektriğin elde edildiği çatı sistemleri, güneş enerjisinin geleceği olarak düşünülmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre 2050 yılına kadar güneş enerjisinin dünya elektrik ihtiyacının %11'ini karşılayacağı öngörülmektedir. Ancak güneş enerjisi, sürdürülebilir, temiz enerji kaynağı olmakla birlikte, elektrik üretiminin saat, gün ve mevsim ile doğru orantılı değiştiği kesintili bir kaynaktır. Bu nedenle enerji arzı güvenliği ve etkin kullanımı için enerji depolama teknolojileri de geliştirilmeye başlanmıştır. Bu teknolojiler, elektrik şebekelerinin daha etkin, verimli, düşük karbon emisyonlu ve güvenilir çalışmasına katkı sağlamaktadır.

Enerjide dışa bağımlı olan, elektrik üretimi amacıyla kullanılan kömürün yüzde 90'ını, doğal gazın ise neredeyse tamamını yurtdışından ithal eden Türkiye, yenilenebilir enerji kaynakları bakımından zengin olmasına rağmen, sektörde henüz yenidir. Ancak; Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti enerjide dışa bağımlılığı azaltmak amacı ile enerji üretim ve tüketiminde kaynak çeşitliliğini ve yerli enerji projelerini desteklemeye başlamıştır. 2023 yılı itibarı ile doğal gazla dayalı elektrik üretim oranının %50'den %30'lar seviyesine çekilmesi, yenilenebilir enerji oranının da %30'lara erişmesi hedeflenmektedir. Türkiye'nin bu hedeflere ulaşabilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarına çok daha fazla yatırım yapabilmesi için hem yüksek fiyatlı kurulum malzemelerinin yerli üretime geçilerek maliyetlerinin düşürülmesi, hem de gerekli finansman kaynakları ve mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir.

Bu kapsamda makalede özellikle bu konuda öncü ülkelerden biri olan Almanya'daki gelişmeler ve finansal mekanizmalar irdelenerek, güneş enerji sistemlerinin teknik özellikleri, sistem kurulumları, bu konudaki çevresel yaklaşımlar ve tartışmalar ele alınacaktır. Ayrıca Türkiye'deki yasal/yönetimsel durum ve finansman modelleri ile bütünsel enerji sistem yönetiminin Türkiye açısından önemi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Güneş Enerji Sistemleri, Enerji Depolama Teknolojileri, Finansal Mekanizmalar.

¹²Bu makale, 25-27 Ekim 2018 tarihinde Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde düzenlenen 12. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu'nda (KAYSEM 12) sunulan bildirinin geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

* Dr., Karayolları Genel Müdürlüğü, Türkiye, c.karakasulusoy@gmail.com

ABSTRACT:

Today rapid population growth, concentration on urban areas, doing urban planning without regarding any energy efficiency and security, the increase of energy consumption in the transportation, industry and houses, and eventually because of shifting to consumer society, energy demand has gradually increased. Besides, the meeting growing energy demand and within the scope of struggling with global climate change, the global energy supply, transmission, distribution and consumption tend to change from conventional energy sources into renewable energy ones (hydro, solar, wind, geothermal, tide, biofuels and waste) and integrated planning.

It has recently seen that increase especially interesting of solar energy on a global scale. Due to developments of panel and cell technologies, facility of its setup, decreasing its cost in time and various countries's precautions and incentives, photovoltaic (PV) systems have considerably gained a place in the global market. In particular, roof systems getting net energy with decreasing cable losses are thought the future of solar energy. According to International Energy Agency (IEA), it is projected that solar energy will met 11% of world electrical demand by 2050. Solar energy, however, is a non-continuous source that varies directly by the hour, day and season as well as it is sustainable and clean energy source. Because of this, it has begun to improve energy storage technologies for security of energy supply and efficient use. This technologies contribute grid circuits to work more efficient, productive, with low carbon emission and stable.

Turkey that is dependent on outside in terms of energy and imports 90 % of coal being used electric power generation, also almost whole of natural gas, has entered the sector newly.although She is rich with regard to renewable energy sources. However, State of the Republic of Turkey has begun to give support resources diversity at energy generating and consumption and domestic energy projects in order to reduce energy dependency on outside. As of 2023, it will be aimed at electric generation rate depending natural gas to reduce from 50 % to 30%, while renewable energy rate to attain about 30%. As Turkey achieve the aim and can invest in renewable energy sources much more, it is necessary both to be reduced their cost passing domestic production of high cost setup equipment and to be established required financial sources and mechanisms.

In this context, in this article, as principally being scrutinized developments and financial mechanisms in German, the one of the pioneer countries, it will be dealt with technical specifications of solar energy systems, system setups, environmental approaches and discussions on this subject. Furthermore, it will be tried to reveal the importance of integrated energy system management in terms of Turkey along with legal/managerial condition and financial models in Turkey.

Key Words:Renewable Energy Sources, Solar Energy Systems, Energy Storage Technologies, Financial Mechanisms.

1. GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz yirmi birinci yüzyılda, toplumların varoluş mücadeleleri ve yerkürenin doğal dengesine tekrar kavuşturulma çabaları;uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte,hem sektör içi hem de sektörler arası, ekonomik, sosyal ve çevresel parametrelerin bütünsel ve eş zamanlı değerlendirilmesinin gerekli olduğu, politik, yönetsel ve teknolojik dönüşümleri zorunlu kılmaktadır. Nitekim küresel elektrik enerjisi arzında da;üretim amaçlı kaynak kullanımı, elektrik iletim ve dağıtım sistemleri, yönetim ve finansman modelleri açısından, enerji güvenliğinin ve verimliliğinin sağlanması, enerjiye bağlı mevcut ekonomik, sosyal ve çevresel sorunların çözülmesi ve öngörülen risklere karşı önlemlerin alınması amacıyla, fosil yakıtlara dayalı merkezi konvansiyonel enerji arzı modellerinden, yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı yerel, ayrık, çeşitlendirilmiş, dağıtılmış,depolanabilen, verimli, akıllı enerji sistemmodellerine geçiş için politik ve teknik çalışmaların arttığına şahitlik etmekteyiz.

Genel olarak enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi elde etme yönünde yapılan çalışmalara hız verilmesinin nedenleri irdelendiğinde; küresel nüfus artışı, nüfusun kentlerde yoğunlaşması,kent sınırlarının genişletilmesi ve sektörler arası bütünsellik ve verimlilik düşünülmeden kent planlamasının yapılması,ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile doğru orantılı olarak yaşam standartlarının her geçen gün artması ile birlikte, toplumların zamanla tüketim toplumuna dönüşmesi birinci sırada yer alan önemli sorunlar zinciri olarak görülmektedir.

Birleşmiş Milletler 2017 Dünya Nüfusu Araştırma Raporu'na göre; dünya nüfusu 2017 yılı ortalarında yaklaşık 7.6 milyardır. 2030 yılında yaklaşık 8.6 milyar; 2050 yılında yaklaşık 9.8 milyar ve 2100 yılında ise, yaklaşık 11.2 milyar olacağı öngörülmektedir (UN, 2017:1-2). Bu nüfusun büyük çoğunluğu da kentlerde yaşamaktadır. 1990'larda dünya nüfusunun %43'ü (2.3 milyar) kentlerde yaşarken, 2015 yılında bu oran %54'e (4 milyar) yükselmiştir. Bu yüzyılın ortalarında ise bu oranın %68'e ulaşacağı belirtilmektedir (UN, 2018:1; UN-HABITAT, 2016:5-22).

Nüfus artışı ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak ulaşım, konut, sanayi, altyapı hizmetleri ve tarımda enerji talebi artmaktadır. 2015 yılı verilerine göre küresel elektrik tüketimi 22,200 TWs (tera vat saat) olmuştur. Bu tüketimin %42'si sanayide, %27'si evsel tüketimde, %22'si ticari ve kamu hizmetlerinde, %3'ü tarım ve ormancılıkta, %2'si ulaşımda kullanılmıştır. Mevcut elektrik tüketiminin karşılanmasına yönelik olarak son on yılda küresel elektrik üretimi her yıl ortalama %2.8 büyümektedir. Her sektörde dijitalleşmeye geçilmesi, elektrikli araçların kullanılmaya başlanması gibi teknolojik gelişmelerle birlikte gelecekte elektrik enerjisine olacak talep daha da artacaktır. Fosil kaynakların rezervlerinin azalması ve yüzyıl sonra tamamen tükeneceğinin hesaplanması nedeniyle, enerji üretiminin sadece fosil yakıtlardan karşılanabilmesi artık sürdürülebilir görülmemektedir. Bundan dolayı; aslında 1970'li yıllarda başlayan ancak ekonomik olmayan yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi elde etme yönünde teknolojik çalışmalara 2000'li yıllarla birlikte hız verilmiştir. Nitekim 2015 yılı verilerine göre 24,100 TWs olan toplam elektrik üretiminin %76.5'i yenilenebilir olmayan kaynaklardan, %23.5'i ise yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilmiştir (IRENA, OECD/IEA, REN21, 2018:57-58).

Elektrik enerjisi elde etmede, ulaşım, sanayi ve ısınmada ağırlıklı olarak şu an için fosil yakıtların kullanılması nedeniyle atmosferdeki sera gazlarının artışına bağlı olarak küresel iklim değişikliğinin meydana gelmesi ve bunun sonucunda, sıcaklık artışı, hava, su ve toprak kirliliğinin ciddi halk sağlığı sorunlarına sebep olması, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmenin en önemli ikincil sebebidir. Bu konuda verilen küresel çabalar, ülkeleri politika değişikliğine yönlendirmeleri bakımından etkili olabilmektedir. Nitekim BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Protokolü'nün ardından, 04 Kasım 2016 tarihinde 195 ülkenin taraf olmasıyla yürürlüğe giren Paris Anlaşması, kabulünden yaklaşık bir yıl sonra yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın uzun dönemli hedefi, sanayileşme öncesi dönemle kıyaslandığında küresel sıcaklık artışının 2°C'nin olabileceğince altında tutulmasıdır (Madde 2). Bu hedef fosil yakıt (petrol, kömür) kullanımının tedricen azaltılarak, yenilenebilir enerjiye yönelmesini gerektirmektedir (Dış İşleri Bakanlığı, 2018). Özellikle hızla büyüyen ağırlıklı olarak fosil yakıtlara dayalı elektrik üretimi ve ulaşım sektörünün kontrol altında tutulmasının sera gazı azaltım stratejilerinin başarıya ulaşmasında kilit rol oynayacağı düşünülmektedir (Princiotta, 2011:17). Dolayısıyla ülkeler, sera gazı azaltım hedeflerine ulaşabilmeleri için yenilenebilir düşük karbonlu enerji üretimine, daha verimli teknolojik kullanımına geçişlerini hızlandırmışlardır (IRENA, OECD/IEA, REN21, 2018:19). Büyük ölçüde fosil yakıtların kullanıldığı elektrik üretiminde, yenilenebilir enerji kaynakları olan hidroenerji, biyoenerji, jeotermal enerji ve atıklardan faydalanmanın yanında rüzgar, güneş ve dalgadan elektrik elde etme yönünde yasal, finansal ve teknolojik çalışmalara daha fazla önem vermeye başlanmıştır. Elektrik sektöründe yenilenebilir enerjinin payının, rüzgar ve güneşten elektrik üretimi ile 2050 yılına kadar %85'e çıkartılması öngörülmektedir. Düşük karbonlu elektrik üretiminin elektrik üretiminde ana taşıyıcı olabilmesi için 2015 yılında yaklaşık %20 olan son sektörel kullanımının, 2050 yılında %40'a çıkması gerektiği belirtilmektedir (IRENA, 2018:10). Bu dönüşüm, elektrik sisteminin planlanmasında, sistem ve piyasanın işletilmesinde, kamu politikasında da yeni yaklaşımlar ve yasal düzenlemeleri beraberinde getirecektir.

Ulaşım sektöründe elektrikli araç kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalar hızlanmıştır. Ancak; Paris Antlaşması'ndaki hedeflere ulaşmak için yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının şu anki kullanımından altı kat daha fazla olması, yenilenebilir enerji kullanımının, tüm sektörlerde enerji verimliliğinin sağlanmasına yönelik sektörel planlama ve uygulamalarla birleştirilmesi gerekliliğindedir, özellikle dikkat çekilmektedir (IRENA, 2018:8). Enerji verimliliğinin sağlanmadan, sadece yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelinerek, hedeflenen sera gazı azaltımının başarılamayacağı konusu, üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biridir.

Bununla birlikte yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına dayalı yeni bir enerji modeline geçişin uluslararası ilişkiler boyutu da son derece önemlidir. Küresel ölçekte fosil kaynak rezerv alanlarının bazı ülkelerde yoğunlaşması nedeniyle çoğu devletin enerjide dışa bağımlı durumda olması, bu kaynakların ekonomik ve politik kontrolünü elinde bulundurmak ve bunu uluslararası ilişkilerde bir güç olarak kullanmak amacıyla, özellikle gelişmiş ülkelerin, fosil kaynakların bulunduğu gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde, ekonomik-siyasi istikrarsız ortamları oluşturması da, ulusal ve uluslararası güvenlik açısından yaşanan çok önemli bir sorundur. Bu nedenle yenilenebilir enerji kaynak kullanımının, enerji ithalatına dayanmayı azaltarak uluslararası enerji savaşlarını azaltacağı ve istikrarlı olmayan küresel enerji piyasasına karşı enerji güvenliğini sağlamayı kolaylaştıracağı düşünülmektedir (IRENA, OECD/IEA, REN21, 2018:19). Ayrıca mevcutta elektrik enerjisi elde etmek için kullanılan fosil yakıtlara dayalı konvansiyonel enerji arzı modelinde, elektrik enerjisi depolanamamakta ve üretildiği anda eş zamanlı olarak tüketiciye ulaştırılması gerekmektedir. Elektrik enerjisi üretiminde kullanılan doğalgaz, kömür gibi kaynakların yerleşim alanlarının uzağında olması, hava kirliliği ve güvenlik sorunu gibi sebeplerden dolayı elektrik enerjisi üreten santrallerin de genellikle yerleşim alanlarının uzağında tesis edilmesine neden olmaktadır. Santrallerden elektriğin tüketiciye ulaştırılması, iletim ve dağıtım hatlarıyla sağlanmaktadır. Santrallerde üretilen elektrik enerjisi, yüksek gerilimli iletim hatlarıyla yerleşim birimlerinin veya sanayi bölgelerinin yakınına kurulan trafo merkezlerine iletilmektedir. Trafo merkezlerinde yüksek gerilim uygun değerlere indirgenerek, orta gerilimli dağıtım hatlarıyla şehirlerin girişindeki dağıtım trafolarına bağlanmaktadır. Buradan da kent içi dağıtım hatlarıyla abonelerin kullanımına sunulmaktadır (Kul ve diğ., 2013).

Modelde, bir bölgenin ve ülkenin elektrik enerjisi talebini kesintisiz bir şekilde karşılamak üzere o ülkenin bütün elektrik santralleri, trafo merkezleri ve tüketicilerinin birbirine bağlı olduğu, tüketimdeki değişimlere karşın üretimi ayarlamayı sağlayan enterkonnekte sistem ile merkezi bir kontrol mekanizması da oluşturulmuştur. Enterkonnekte sistemin ülkeler arasında tesis edilmesiyle de ülkeler arası elektrik enerjisi ticareti yapılabilir. Dolayısıyla, fosil yakıtlara dayalı konvansiyonel enerji arzı modelinde, üretim için gerekli olan doğalgaz ve kömür yataklarının araştırılması, ülke sınırları içinde bulunmuyorsa veya rezerv hacmi sınırlıysa dışarıdan ithal edilmesi, doğalgazın boru hatlarıyla, kömürün kara ve deniz taşımacılığıyla getirilmesi, uygun yerlerde depolanması, elektrik üretim veya santrallerinin kurulması, tüm ülkeyi kapsayan iletim ve dağıtım hatlarını içeren elektrik sistemlerinin inşası, birbirine bağlı bu sistemlerin işletilmesi, bakım ve onarımı, denetim ve güvenliğinin sağlanması, son derece maliyetli ve zor bir iştir.

Yeni enerji modelinde ise; yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı olarak enerji kaynaklarının çeşitlendirildiği tamamen esnek üretimin olduğu, enerji arz ve talebinin yönetilebileceği akıllı şebeke sistemlerinin planlandığı, dijitalleşmiş akıllı şebeke yönetimi ve standartlarının oluşturulduğu, anlık sistem takibinin yapılabilmesi ve hataların, şebeke kayıp ve kaçığının anında giderilebileceği nesnelere interneti ve yapay zeka gibi teknolojilerin kullanıldığı dijital kontrollerin yapılabilmesi enerji verimli sistemlerin kurulması hedeflenmektedir (IRENA, OECD/IEA, REN21, 2018:81-93; IEA, 2017). Burada müşterek olarak hedeflenen, enerji verimliliği, arz güvenliği ve çevresel uyum üçgeninin kurulmasıdır (Droste-Franke ve Diğ., 2012:9). Enerji verimli ve güvenli yeni sistemlerin yaygınlaştırılması amacıyla; yenilenebilir elektrik üretim sisteminin mevcut şebekeye bağlanabileceği enerji yükü kalitesinin şebekenin kabul edebileceği kaliteye getirilebileceği yük dengelemesinin yapıldığı, mevcut şebekeden enerji alıp vermenin başarılabilmesi enerji depolama çalışmaları yürütülmektedir. Enerji depolama sistemlerinin geliştirilmesi ile merkezi enerji dağıtım sisteminden tamamen bağımsız olarak enerji ihtiyacının yerel olarak karşılanabileceği şebekeden bağımsız ayırık sistemler (off-grid) de kurulabilecektir. Bu sayede; uzun hatlar şeklinde olan enerji iletim ve dağıtım şebekelerinin yaygınlaştırılmasının gerekli olmayacağı, dolayısıyla; maliyetli olan bu yatırımların her yere yapılma zorunluluğunun ortadan kalkacağı, daha küçük, ayırık, yerel, hatta evsel sistemlerle elektrik ihtiyacının karşılanabileceği, dolayısıyla mevcut şebeke kayıp kaçaklarının minimuma indirilebileceği ve sonuç olarak enerjiye erişimin daha az maliyetle sağlanacağı öngörülmektedir. Ayrıca tüketicilerin de enerji tüketiminde tercihlerinin ve ekonomik koşullarına göre seçme özgürlüklerinin olması söz konusu olacaktır.

2. YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI

İlk büyük petrol krizinden sonra 1970'lerde, güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı denenmiştir. O dönemlerde en önemli konuların ekonomik konular olmasından dolayı petrol fiyatlarının düşmesiyle birlikte bu kaynakların kullanımından ve finansal destek gerektiren Ar-Ge çalışmalarından vazgeçilmiştir. 1990'lı yıllarla birlikte, fosil enerji sistem kullanımından kaynaklı hava kirliliği gibi çevre sorunları, buna bağlı sağlık sorunlarının ciddi boyutlarda yaşanmaya başlanması ve tüm dünyayı tehdit eden iklim değişikliği etkilerinin azaltım zorunluluğunun ortaya çıkmasıyla, tekrar yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelinmiştir (Camacho et al., 2012:4).

Yerkürede asla tükenmeyen güneş radyasyonu ve jeotermal ısı gibi temel enerji kaynaklarının yenilenebilir enerji kaynakları olduğu düşünülmektedir. Temel enerji kaynakları arasında güneş enerjisi, yeryüzünde doğrudan ve dolaylı enerji kaynaklarının birçoğunun oluşumunda etkin olan tek kaynaktır. Güneş enerjisine bağlı olarak yenilenebilir olarak oluşan dolaylı yenilenebilir enerji kaynakları; hidroenerji, rüzgar, okyanus enerjisi ve biokütle enerjisidir (Dinçer and Zamfirescu, 2011:283). Jeotermal ve atıklardan elde edilen enerji de yenilenebilir enerji kaynakları olarak değerlendirilmektedir.

a. HidroEnerji , Rüzgar Enerjisi, Jeotermal Enerji , Okyanus Enerjisi ve Biokütle Enerjisi

Genel olarak değinmek gerekirse, hidroelektrik santralleri, akarsu veya yüksek noktalardan düşürülen suyun kinetik enerjisinden elektrik enerjisi üreten teknolojilerdir. Bu üretimde, kanal ya da borular içine alınan su, türbinlere doğru akıtılır. Elektrik üretimi için pervane gibi kolları olan türbinlerin dönmesi ile önce suyun kinetik enerjisi mekanik enerjiye dönüştürülür. Sonra, türbinlere bağlı jeneratörlerle elektrik enerjisi elde edilir (Ghosh and Mark, 2011:157; YEGM: 2018).

Rüzgarın kinetik enerjisinden elektrik üretmek için ise rüzgar türbinleri kullanılır. Rüzgar türbinleri, rüzgarın kinetik enerjisini ilk önce mekanik enerjiye, sonra da elektrik enerjisine dönüştüren makinelerdir (Ghosh and Mark, 2011:6). Bir rüzgar türbini, çevredeki engellerin rüzgar hız profilini değiştirmeyeceği yükseklikteki bir kule üzerine yerleştirilmiş gövde ve rotordan oluşur. Kanatlar ve göbek, rotor olarak adlandırılır. Kanatlar polyester ile kuvvetlendirilmiş, fiberglass veya epoxy ile güçlendirilmiş fiber karbondan yapılmakta ve çelik omurga ile desteklenmektedir. Rotor düşük devirli bir ana mil ile bağlıdır. Rüzgarın kinetik enerjisi rotor tarafından mekanik enerjiye çevrilir ve düşük devirli ana milin dönüş hareketi gövde içerisindeki iletim sistemine (dişli kutusu vb.), oradan da jeneratöre aktarılır. Böylelikle elektrik enerjisi elde edilir (YEGM: 2018). Ticari olarak üretilen rüzgar türbinlerinin boyut ve kapasitesi 1982 ile 2006 yılları arasında hızla büyüyerek, kısa süre içinde güvenilir enerji teknolojileri haline getirilmiştir (Gasch and Twele, 2012:1).

Bir diğer yenilenebilir enerji kaynağı olan jeotermal enerjinin ise; yerkürenin kabuk tabakasının altında kayaçların erimiş halde bulunduğu manto katmanında, radyoaktif maddelerin bozunması sonucu sürekli üretilen ısıdan kaynaklandığına inanılmaktadır. Bu faaliyet dünyanın oluşumundan beri devam etmektedir. Dolayısıyla jeotermal enerji de, güneş gibi temel yenilenebilir enerji kaynağıdır (Ghosh and Prelas, 2011:217) ve yer kabuğunun işletilebilir derinliklerinde birikmiş basınç altındaki sıcak su, buhar, gaz veya sıcak kuru kayaçların içerdiği termal enerji olarak tanımlanmaktadır. Yeraltına sızan sular burada gözenekli ve geçirimli özellikleri bulunan hazne kayalarda toplanmaktadır. Çeşitli araştırma tekniklerinin uygulanması sonucunda, jeotermal enerjinin olduğu uygun jeolojik koşullarda yapılan sondajlarla aşırı derecede ısınmış sular, yağ ve kuru buhar olarak yeryüzüne çıkarılmaktadır. Bu jeotermal akışkan, üzerindeki basıncın azalması ile su-buhar fazlarına ayrılmaktadır. Ayrılan buhar, jeotermal santrallere gönderilerek, elektrik enerjisine dönüştürülmektedir. Yer kabuğunun derinliklerinden elde edilen kızgın kuru buhar ise, doğrudan jeotermal santrallere gönderilerek elektrik enerjisi elde edilmektedir (Sara Enerji, 2018).

Okyanus enerjisi ise, okyanus ve denizlerden elde edilen enerjidir. Dünyanın en geniş güneş enerjisi kolektörü ve enerji depolama sistemi olan yerkürenin %70'ini kapsayan okyanusların, teorik olarak 60 milyon kilometre kare yüzey alanı, enerji içeriği bakımından, günlük 250 milyar varil petrole denk gelecek güneş ışınımını absorbe etmektedir. Okyanusun depoladığı bu enerji, çeşitli formlarda olup potansiyel olarak elektrik üretiminde kullanılabilir. Okyanustan elektrik elde etmek için birkaç teknoloji geliştirilmiştir.

Bunlar; dalga gücü, gel-git gücü, gelgit akıntı enerjisi, okyanus ısıl enerji dönüşümü ve tuzluluk gradyan enerjisidir (Ghosh and Prelas, 2011:267).

Biokütle enerjiside, biokütle adı verilen çeşitli biyolojik kaynaklardan elde edilen enerjidir (Ghosh and Prelas, 2011:327). Biokütle için mısır, buğday gibi özel olarak yetiştirilen bitkiler, otlar, yosunlar, denizdeki algler, hayvan dışkıları, gübre ve sanayi atıkları, evlerden atılan tüm organik çöpler (meyve ve sebze artıkları) kaynak oluşturmaktadır (YEGM, 2018). Biyokütle enerjisi, biyokütle atıklarının yakılarak veya farklı işlemlerden geçirilerek kullanılması sonucunda elde edilen enerjidir.

Yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde günümüzde en fazla elektrik enerjisi elde edilen yenilenebilir enerji kaynağı hidroelektrik santralleridir. 2015 yılı verilerine göre hidroelektrik santralleri dünya elektrik üretiminin %17.2'sini, rüzgar %3.5'ini, biyoenerji %1.4'ünü, güneş fotovoltaik sistemler %1'ini, jeotermal %0.3'ünü ve yoğunlaştırılmış güneş santrali ve okyanus %0.1'ini karşılamaktadır (IRENA, OECD/IEA, REN21, 2018:57-58). Ancak son dönemlerde, bu makalede detaylı olarak ele alınacak olan güneş enerji sistemlerine olan küresel ilgi artmıştır.

2.2. Güneş

Yarıçapı 6.955×10^5 km olan güneş, dünya çapının 109 katı olup, dünyadan yaklaşık olarak 149.600.000 km uzaklıktadır. Güneşin merkez sıcaklığı 15 milyon °K (Kelvin derece) iken yüzey sıcaklığı yaklaşık 5800 °K'dir. Güneşin toplam kütesinin %72'si hidrojen %26'sı helyumdan oluşmaktadır. Güneşin merkezinde gerçekleşen füzyon reaksiyonları güneşin sahip olduğu enerjinin kaynağını oluşturmaktadır. Füzyon reaksiyonu iki atom çekirdeğinin birleşerek başka bir atom çekirdeği oluşturmasıdır. Güneşin merkezinde hidrojen gazı çok sıcak olan plazma ortamında proton ve elektronları iyonize olmuş bir şekilde hareket eder. Proton-proton birleşmesi sonucunda helyum meydana gelir. Helyumun oluşumu sırasında belirli bir kütle kaybı gerçekleşir. Einstein'ın, $\Delta E = \Delta m c^2$ (ΔE enerji, Δm kütle, c ışık hızı) şeklinde formüle ettiği üzere kayıp kütle enerjiye dönüşmüştür. Güneşte gerçekleşen bu reaksiyonlar sonucu açığa çıkan bu enerjinin elektromanyetik radyasyon şeklinde dünya atmosferinin dışına gelen miktarı 1367 W/m^2 (vat/metrekare)'dir. Bunun %30'u atmosfer tarafından geri yansıtılmakta, %20'si atmosfer ve bulutlarda tutulmakta, ancak %50'si yeryüzüne ulaşabilmektedir (Camacho et al., 2012:4; Özgün, 2018:27-32; YEGM, 2018).

Yenilenebilir enerjinin önem kazanmaya başladığı andan itibaren, güneş enerjisinin, insanlığın kullanabileceği faydalı enerjiye nasıl dönüştürülebileceği konusu bilim insanları ve mühendislerin ilgilendiği konular arasına girmiştir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda güneş enerjisinden termal enerji ve elektrik enerjisi forumunda yararlanabilme teknolojileri zamanla geliştirilebilmiştir. Bunların arasında günümüzde elektrik enerjisi üretiminde dünyada en yaygın olarak kullanılan sistemler, fotovoltaik enerji sistemleridir. Bu sistemler yarı iletken teknolojisine dayalı doğrudan elektrik enerjisi üreten sistemlerdir (Sangster, 2010:65-66; Özgün, 2018:15-18).

2.2.1. Fotovoltaik enerji sistemleri

İlk kez fotovoltaik etkiyi 1839'da Alexandre-Edmond Becquerel gözlemlemiştir. 1873'de de Willoughby Smith'in, güneş ışınının selenyumun iletkenliğini bin kat arttırdığını keşfetmesiyle, fotovoltaik elektrik üretim tarihi başlamıştır. Sonra, 1876'da William Grylls Adams ve Richard Evand Day ise, selenyumun ışına maruz kaldığında elektrik ürettiğini göstermişlerdir. 1905'de ise Albert Einstein, kendisine 1921'de Nobel Ödülü kazandıran fotovoltaik etki üzerine makalesini yayınlamıştır (Burn et al., 2011:162).

Bununla birlikte yarı iletken teknolojisi ve fotovoltaiklerin özelliklerinin belirlenmesinde 1916'da Jan Czochralski'nin tek kristal metodunu keşfetmesi önemli bir adım olmuştur. Teknik, 1940'larda daha da geliştirilmiştir. 1954'de ABD'de Bell Laboratuvarları ilk silikon güneş hücresini üretmiştir. Maliyetlerinin çok yüksek olmasından dolayı 1950 ve 1960'larda ilk olarak uzay çalışmalarında kullanılmıştır (Burn et al., 2011:162-163).

Fotovoltaik enerji sistemleri; fotovoltaik hücre, fotovoltaik panel, inverter, sistemi koruyan elektrikli ekipmanlar, kablolar ve elektrikli bağlantı elemanları, sayaç ve izleme programından oluşmaktadır. Sistem parçalarının bir birleriyle uyumlu bir şekilde seçilmesi sistemin verimini, güvenliğini ve ömrünü doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle her bir projede hangi ekipmanların tercih edileceği son derece önemlidir (Özgün, 2018:90-91).

Fotovoltaik hücreler; güneşten gelen farklı dalga boylarına sahip elektromanyetik dalgalar olan enerji yüklü fotonların yarı iletken içindeki elektronları uarması ile elektrik üretimini sağlayan yapılardır. Yarı-iletken özellik gösteren birçok element arasında fotovoltaik hücre yapmak için en elverişli olanlar, silisyum, galyum arsenit, kadmiyum tellür, alüminyum, indiyum, bor gibi yarı iletken elementlerdir. Fotovoltaik hücreler, teknolojik gelişmelere bağlı olarak farklı boyut ve verimde üretilebilmektedir. Bunlar; monokristal, polikristal, ince film ve çok katmanlı fotovoltaik hücrelerdir. Yüzeyleri kare, dikdörtgen, daire şeklinde biçimlendirilmektedir. Alanları genellikle 100 cm²'dir. Kalınlıkları ise 0,1- 0,4 mm arasında değişmektedir. (Burn et al., 2011:161; Rekiöva and Matagne, 2012:4; Özgün, 2018:18; GÜNDER, 2018:1-2; YEGM, 2018).

Fotovoltaik panel; fotovoltaik hücrelerin seri ve paralel bağlanması ve dış etkenlere karşı korunması için bir çerçeve içine yerleştirilmesi ile oluşturulur. Paneller, monokristal, polikristal ve ince film fotovoltaik hücrelerin elektriksel ve mekaniksel dizayn koşullarına bağlı olarak farklı tiplerde üretilir. Güç talebiyle ilişkili olarak modüller birbirlerine seri ya da paralel bağlanarak bir kaç vattan mega vatlara kadar sistem oluşturulabilir. Tablo 1'de hücre ve panel verimliliğinin hücre tipi teknolojilerine göre nasıl değiştiği görülmektedir. Günümüzde %44 verimlilik düzeyine ulaşan hücreler olmasına rağmen, ticari olarak henüz üretilmemektedir. Bugünkü teknolojiye panelin çalışma ömrü yaklaşık 25 yıldır. Ancak önerilen verimin 25 yıl boyunca elde edilebilmesinde sertifikalı panellerin kullanılması gerekliliği önemli bir detaydır. Sistemin geneli incelendiğinde toplam maliyetin %55-60'ını fotovoltaik paneller oluşturmaktadır (Özgün, 2018:92-95; YEGM, 2018).

Hücre ve panelde verimlilik artışını sağlamak amacıyla farklı yarı iletkenler kullanılarak en az on yıl süren laboratuvar ve Ar-Ge çalışmaları yapılmaktadır. Gelecekte, hücre ve panel verimliliğinin daha da artacağı öngörülmektedir. Burada önemli olan Ar-Ge çalışmalarına devam edilmesidir.

Tablo 1. Hücre ve panel verimleri karşılaştırma tablosu (Özgün, 2018:92)

Hücre Tipi	Hücre Verimi (%)	Panel Verimi (%)
Monokristal	24	13-17
Polikristal	18	11-15
Amorf Silikon İnce Film	11-12	5-8

İnverter ise; panellerin ürettiği doğru akımı, alternatif akıma çeviren ve şebekeye bağlı sistemlerde fotovoltaik sistemin şebeke ile uyumlu çalışmasını sağlayan elektronik kontrol cihazıdır. Şebekeden ayrık sistemlerde kullanılan inverterler ise, depolama ünitesi olan akülerde depolanmış doğru akımı alternatif akıma çevirmek için kullanılmaktadır (Camacho vd., 2012:11; Özgün, 2018:92-95).

Sistemin güvenli çalışması, can ve mal kayıplarının önlenmesi amacıyla kullanılan sigorta gibi sistemi koruyan elektriksel ekipmanların doğru seçimi ve boyutlandırılması da son derece önemlidir. Bunun yanında sistemin diğer ekipmanları olan kablolar ve elektriksel bağlantı elemanlarının, yüksek sıcaklık değişimleri, UV ışınları, rüzgar, kum, yağmur ve kar gibi dış etkilerden en az etkilenen şekilde üretilmesi gerekir. Tüm ekipmanların birbirleriyle uyumlu çalışıp çalışmadığı, 25 yıllık kullanım ömründe sistem veriminin yıllar içinde ne şekilde değiştiği gibi sistemin performansının belirlenmesine yönelik teknik takibin yanında, üretilen enerjinin dağıtım şirketlerine satışı için yapılacak anlaşmada, üretilen ve tüketilen enerjinin kesin olarak bilinmesi gerekliliği nedeniyle sayaç ve izleme programları da fotovoltaik sistemin ekipmanları içinde yer almaktadır (Özgün, 2018:109-123).

Fotovoltaik sistemler, yer, çatı, bina yüzeyi ve otoparklarda kurulabilmektedir. Sistem, şebekeye bağlı ve şebekeden ayrık sistemler (off-grid) şeklinde tasarlanabilmektedir. (Özgün 2018:85). Şebekeden ayrık sistemler olarak daha çok bireysel veya lokal ölçekte kullanımlar için kurulan çatı sistemleri önem

kazanmaya başlamıştır. Özellikle şu an için henüz çok yeni olan enerji depolama sistemlerinin yaygın hale geleceği gelecekte, ayırık ve özellikle çatı sistemlerinin daha da yaygınlaşacağı öngörülmektedir.

Çatı sistemleri kurulurken, güneş paneli kurulmak istenen evin çatısının uygun olup olmadığının belirlenmesi, çatı cephesi, eğimi, statığı, invertör alanı ve toz emisyonu gibi faktörlerin incelenmesi, çatının hangi yöne baktığını ve gün içinde ne kadar güneş ışını aldığı belirlenmesi gerekmektedir. Çatı cephesinin güney yönlü oluşu, verimliliği olumlu yönde etkilemektedir. Yani panellerin güneye, güney batıya ya da güney doğuya bakacak şekilde monte edilmesi en iyi sonucu vermektedir. 1 kW elektrik üretimi için ortalama 8 m² alan gereklidir. Çatı alanı hesaplanırken gölge yapacak baca, çanak anten, ağaç, çevre binalar, su deposu, asansör kulesi gibi etkenlere dikkat edilmeli, tüm gün boyunca kesintisiz güneş alan alanlara paneller kurulmalıdır. Paneller için en ideal eğim 30 ile 45 derece arasındadır. Ancak, 15 derece ile 50 derece arasına kadar montaj yapılması mümkündür. Bunun dışındaki eğimlerde performans kaybı görülmektedir (GÜNDER ve diğ., 2018:8).

Fotovoltaik sistemler tasarlanırken öncelikle sistemin kurulacağı koordinatların global ışınım değerlerinin bilinmesi gerekmektedir. Çünkü fotovoltaik hücrelerin üreteceği güç, üzerine gelen güneş ışığının yoğunluğu ve dalga boyuyla orantılıdır. Güneş ışınlarını dik alan paneller daha fazla enerji üretmektedir. Güneş ışınımının yoğunluğu, atmosferdeki soğrulmalar ve saçılmalar, su buharı ve hava kirliliği, enlem ve boylam değişimlerine bağlı olarak mevsimsel, aylık, günlük ve saatlik olarak değişir. Bu nedenle, kurulum yapılacak alana hangi gün, saat, ay ve mevsimde hangi yoğunluk ve açıda güneş ışığının gelebileceğinin bilinmesi gerekir. Bunun için yeryüzü ölçümleri ve hesaplamalı uydu verileri olmak üzere iki yöntem kullanılır. Yeryüzü ölçümleri için ölçüm istasyonları kurularak, pirometre ile sürekli ölçüm yapılır. Uydu verilerinden hesaplama yönteminde ise uydudan alınan veriler program aracılığıyla değerlendirilerek gerekli bilgiler hesaplanır. Bunun için yaygın olarak, örneğin, PVGIS (Photovoltaic Geographical Information System) olarak bilinen Avrupa Birliği tarafından desteklenen ışınım veri bankası kullanılmaktadır (Özgün 2018:32-45).

2.2.2. Fotovoltaik enerji sisteminin gelişimi ve finansman modellerine örnek ülke Almanya deneyimi

Almanya'da yaşanan 1973/1974 ve 1979/1980 petrol şokları, ithal ham maddelere bağımlılığı azaltma arzusu, ekonomik büyümenin sınırlandırılmasının gerekliliğinin ve fosil yakıt rezervlerinin biteceğinin farkına varılması, konvansiyonel enerji kaynaklarının çevresel etkileri, nükleer enerjiye karşı duyulan tepkiler, ABD, Japonya ve Avustralya gibi diğer ülkelerde güneş enerjisi konusundaki gelişmeler, tükenmeyen enerji kaynaklarına dayalı teknolojilerin çekiciliği, Almanya'da fotovoltaiklerin gelişmesine neden olan başlıca sebepler olarak söylenebilir (Burnsvd., 2011:163).

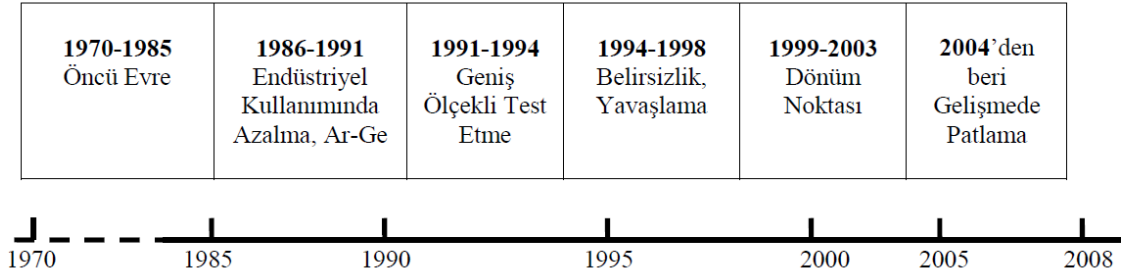
1970'lerden günümüze geçen yaklaşık 60 yıllık bu süreçte, fotovoltaiklerden elektrik enerjisi elde etme konusunda çalışan aktörler, çıkartılan yasalar, uygulanan finansal mekanizmalar ve teşvik programları, fotovoltaik enerji sistemlerinin teknoloji, ekipman ve standartlarının gelişmesine, verimlilik artışına, ticari olarak kullanımlarının yaygınlaştırılmaya başlanmasına olanak sağlamıştır. 1991 yılında yürürlüğe giren Elektrik Tarife Yasası ve 1998 yılında çıkartılan Yenilenebilir Enerji Kaynakları Yasası, fotovoltaik enerjinin kullanımının yaygınlaştırılması için oluşturulan önemli düzenlemelerdir. Her iki yasa da dönemin ihtiyaçları gereği muhtelif dönemlerde revizyona uğramıştır (Burnsvd., 2011:51).

Fotovoltaik enerji sistemlerinin gelişiminde etkin olan esas aktör, Federal Araştırma Bakanlığı olmuştur. Bakanlık; eyalet yönetimleri, belediyeler, bu konuda çalışan ve teknoloji geliştiren AEG-Telefunken, Siemens gibi özel sektör temsilcileri, üniversiteler ve araştırma enstitüleri arasında işbirliğini sağlamıştır (Burns et al., 2011:165). Gelişimi sağlamak için finansal destek de, devlet tarafından sağlanmıştır. Devlet desteği federal, eyalet ve belediye seviyelerinde gerçekleştirilmiştir. Federal seviyede, araştırma geliştirme projeleri için federal teşvik programları uygulanmış, araştırma fonları sağlanmış ve hibeler verilmiştir. Eyaletler ve belediyelerin verdiği fonlar da enerji araştırmalarına çok önemli katkı sağlamıştır. Örneğin eyaletlerin verdiği katkı 2003'de, Federal Yönetimin toplam araştırma harcamalarının üçte biri olan 80 milyon Avro olmuştur (Burnsvd., 2011:57).

1994 yılında başlatılan ve 1999 yılında genişletilen Federal Yönetim Pazar Teşvik Programı, yenilenebilir enerji kaynaklarına destek veren önemli bir programdır. Örneğin bu program, 2006-2008 yılları arasında tüm yenilenebilir enerji santrallerinin inşasının %95'inden fazlasını desteklemiştir (Burnsvd., 2011:52).

Federal Araştırma Fonları ise, 1970'lerden beri, enerji araştırma ve geliştirmeyi destekleyen fonlar olmuştur. Bu fonlar yardımıyla, Birinci Araştırma ve Enerji Teknoloji Programı (1977-1980), İkinci Enerji Araştırma Programı (1980-1990), Üçüncü Enerji Araştırma ve Enerji Teknolojileri Programı (1990-1996), Dördüncü Araştırma ve Enerji Teknolojileri Çerçeve Programı (1996-2005), Beşinci Enerji Araştırma (Yenilik ve Yeni Enerji Teknolojileri) Programı (2005-2008) gerçekleştirilmiştir (Burnsvd., 2011:51-57). Gelişmeye yönelik teknik çalışmalar durmaksızın halen devam etmektedir.

Almanya'da 1970'lerde başlayan fotovoltaik enerji sistemlerinin gelişim dönemleri, dönemsel faktörler ve fotovoltaiklerdeki sistematik gelişmeler dikkate alınarak altı dönemde ele alınmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Almanya'da Fotovoltaiklerin Gelişme Evreleri (Burnsvd., 2011:162)

1970-1985 Dönemi: İlk fotovoltaik santral 1983'de, Pellworm adasındakurulmuştur. Bu santral, AEG tarafından üretilen hücrelerin kullanıldığı pilot santraldir. Federal araştırma fonu ile finanse edilen santral, 300 kW çıkışı ile o zaman Avrupa'daki en büyük santraldir. Fotovoltaiklerle ilgili tüm önemli keşifler bu santralden elde edilen bilgiye dayanılarak 1984'de yapılmıştır. Nitekim, %18 laboratuvar verimine sahip mono kristal silikon güneş hücreleri bu dönemde üretilmiştir. Ayrıca endüstriyel üretim için potansiyele sahip üç ince film teknolojisi keşfedilmiştir. Fotovoltaik hücrelerin kurulum prensipleri de bu dönemde oluşturulmuştur. O dönemden günümüze, güneşten elektrik enerjisi üretmek için teknolojik gelişmeleri ilerletme faaliyetleri 4 alana odaklanmıştır: Mono veya polikristal silikondan ve ince filminden güneş hücreleri geliştirme, inverter geliştirme ve endüstriyel üretim teknolojisi geliştirmektir. Bu dönemde fotovoltaik hücrelerin verimi düşük, kurulum maliyetleri çok yüksektir. Bunun yanı sıra, 1980'lerin ikinci yarısında, fotovoltaik sistemlerin mevcut elektrik şebekesine ilk bağlantısı yapılmıştır (Burnsvd., 2011:168, 175).

1986-1991 Dönemi: İlk fotovoltaik santral kurulumundan elde edilen bilgiler, elektrik üretiminde fotovoltaik teknolojinin potansiyelini göstermiştir. Ancak sanayicilerin, fotovoltaiklerin verimliliğinin artırılması beklentileri karşılanamamıştır. Bu nedenle, İkinci Enerji Araştırma Programı, teknoloji geliştirmeye odaklanmıştır. Araştırma fonları azaltılmıştır. Ancak, Çernobil Kazası'ndan sonra fonlar tekrar artırılmıştır. Fotovoltaikler, çevre dostu elektrik üretim teknolojisi olarak yeniden önem kazanmaya başlamıştır Bu dönemde, araştırma ve geliştirme politikalarını, fonların kullanım alanlarını belirlemek amacıyla, araştırmacıların, sektör temsilcilerinin, proje yöneticilerinin, diğer sektör temsilcilerinin katıldığı özellikle *Glottertal Talks* isimi verilen stratejik uzman tartışmalarının yapılmaya başlandığı görülmektedir. İlki 1987'de yapılmıştır (Burnsvd., 2011:169-173, 177-178).

1991-1994 Dönemi:Bu dönemde, Federal Almanya Yönetimi'nin İklim Koruma Programı, Rio Konferansı,sürdürülebilir gelişme prensipleri,gelişmeleri yönlendiren önemli kavramsal faktörlerdir. Bunun yanı sıra, yeniden birleşen Almanya'nın, ulusal enerji politikalarını Avrupa pazarıyla bütünleştirilmesi çalışmaları da bu dönemde başlamıştır. Fotovoltaik sistemler açısından bu dönemi karakterize eden en önemli gelişmelerden biri, 1000 Çatı Programı'dır. Elektrik Tarife Anlaşmasıyla birlikte geniş ölçekli test programı olarak 1000 Çatı Programı, teknolojik ve politik gelişmelerde kilit rol oynamıştır. Üreticilere, sistem tedarikçilerine ve kurulum firmalarına güvenilir sistem ve bileşenlerin önerilmesini sağlamıştır. Program, Almanya'da destek programlarının izlenmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmış ve yurt dışında birçok benzer programlara ilham kaynağı olmuştur. Özel konutları enerji üretim süreçleriyle bütünleştirmiştir. Endüstri dışındaki kullanımlar dışında, farklı sektörlerde kullanımların araştırılmasını tetiklemiştir: Bunlar; materyallerin gelişimi, sistem teknolojisi, üretim teknolojisi ve aynı zamanda bu teknolojilerin değişken

yelpazesidir. 1990 yılında, kurumsal yapıları ve ağırları oluşturmak amacıyla verilen çabalar sonucunda, tüm ilgili araştırma kurumları birleştirilerek, bu sektörün gelişiminde önemli kilometre taşı olan Güneş Enerjisi Araştırma Birliği kurulmuştur(Burnsvd., 2011:178-184).Fotovoltaik sistemlerin gelişme ve yaygınlaşması,ilk bu dönemde görülmüştür.

1994-1998 Dönemi:1990'ların başında umut verici dönemden sonra, 1000 Çatı Programı devam etmemişve pazar tanıtım programının oluşturulması içinoluşturulan sonraki planlar başarısız olmuştur.Federal Yönetim fonları azaltılmıştır. Ancak, bu dönemdeneoliberal ekonominin belediyeler, eyalet yönetimleri ve özel sektörün güçlenmesine neden olması, fotovoltaik sektöründe hem yatırımların finansmanının karşılanmasında, hem de yatırımın yapılmasında geniş platformlu işbirliğinin vebirçok sayıda sektöre girecek yeni firmanın kurulmasına yol açmıştır(Burns et al., 2011:184).Bu dönemdeAlmanya'da, fotovoltaik alanda uzmanlık artık son derece gelişmiştir. Ancak, halen kırılgan olan fotovoltaik pazarın konumu tehdit altındadır. Federal Yönetim, Almanya'da fotovoltaik pazarın gelişmesi için uygun bir stratejiye sahip değildir. Hiç bir bakanlık, fotovoltaik pazarın genişlemesinde sorumluluk almamaktadır. Ancak özellikle belediyelerin, elektrik üretiminde fotovoltaiklerin gelişiminin devam etmesi için sistemin maliyetini karşılamak amacıyla hibeler vermesi, fotovoltaik teknolojisinin gelişiminin devam etmesini sağlayan çok önemli bir adım olmuştur. Hem fotovoltaik pazar, hem de örnek kurulum alanında bir çok sayıda belediye, ilk kez bu dönemde, maliyeti karşılama ve farklı fon modellerini uygulama sorumluluğunu üstlenmiştir (Burnsvd., 2011:193).

1999-2003 Dönemi: Bu dönem, fotovoltaik gelişimdeulusal seviyede çok önemli politika önlemlerinin yukarıya doğru gidişi ateşlemesinden dolayı dönüm noktası olarak tanımlanmaktadır. ABD ve Japonya gibi öncü ülkelerdeki gelişmelerde bunu teşvik etmiştir. Ancak, istenmeyen sonuçlar da ortaya çıkmıştır. Yüksek talep ve sınırlı üretim kapasitesi, fotovoltaik modül fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Bunun yanısıra tarihi alanları koruma birliklerinin temsilcileri, koruma altındaki binalara fotovoltaik sistemlerin kurulmasına karşı duruş sergilemişlerdir. Çevreciler de, bu sistemlerin olası negatif etkilerine dikkat çekerek yere montajlı sistemlerle ilgili endişelerini yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardır (Burnsvd., 2011:193).

Yeni yönetime gelen Kırmızı-Yeşil Federal Yönetimi ise, bu dönemde en önemli itici güç olmuştur. Yenilenebilir enerjiyi desteklemek için Federal Ekonomi Bakanlığı işbirliğinde oldukça sıkı çalışılmış ve 100,000 Çatı Programı'nın onaydan geçirilmesi başarılmıştır. Federal Çevre Bakanlığı ve Almanya Federal Meclisi'ndeki (Bundestag) bir çok grup, Yenilenebilir Enerji Kaynakları Yasası'nda fotovoltaiklerin dönüm noktası olmasında önemli rol oynamıştır. Bu başarının diğer bir bileşeni olanbir çok eyalet, destek programları başlatmıştır(Burnsvd., 2011:203).

Yeni kurulan veya birleştirilen birlikler mevcut faaliyetleri desteklemiş, bakanlıklara, Federal Yönetime ve parlamentoya güç katmıştır(Burn vd., 2011:204).

2004'den Sonraki Dönem:Yenilenebilir Enerji KaynaklarıYasası'nın değiştirilmiş versiyonu, 2004'den beri gelişmelerin patlamasının arkasındaki itici güç olmuştur. Aslında, Almanya'da fotovoltaik pazarın genişlemesine ek olarak sektörün kesintisiz devam etmesini de sağlamıştır. Ancak üreticilerin özellikle silikon maddesinde yokluk çekmeleri gelişimi yavaşlatmıştır (Burns et al., 2011:222). Bu dönemde sistem artık ticari olarak yurt içi ve dışı pazarlanabilir duruma gelmiştir. Sistemin veriminin %40'lara çıkarılması çalışmalarınaodaklanılmıştır.

Bunun yanında, özellikle çatı sistemlerinin mevcut konvansiyonel elektrik şebekesine bağlanmadan güvenli ve sürdürülebilir elektrik enerjisi sağlayabilmesi amacıyla depolama sistemlerinin geliştirilmesine odaklanılmıştır.Ocak 2013'den sonra,fotovoltaik güneş enerji sistemlerinde batarya depolama sistemlerinin kullanımının yaygınlaştırılması için eyalet fonu sağlanmıştır. Buna göre; kendi çatılarındaki güneş elektrik sistemlerine batarya depolama sistemlerini dahil etmek isteyen sistem kullanıcılarına, her kilovat başına maksimum 660 Avro finansal destek verilecektir. Güneş enerji sisteminin boyutuna ek olarak, depolama sisteminin satışındaverilecek eyalet fonunun tam miktarı, seçilen depolama sisteminin maliyetine bağlı olacaktır. Sistem kullanıcıları, güneş enerji sistemlerini Ocak 2013'den sonra kurmuşlarsa ve maksimum 30 kilovat kapasiteye sahiplerse, bu fona başvurabilecektir.Depolama sistemlerinin güneş enerjisi kullanıcılarına, kendi ürettikleri güneş enerjisini direkt tüketme paylarını iki katından daha fazlaya çıkartmaları imkanını sağlayacağı belirtilmektedir. Ayrıca, kendi çatılarında ürettikleri güneş enerjisi, şirketlerden alınan elektrikten önemli ölçüde daha ucuzdur. Bununla birlikte Güneş Enerji Sistemi, Frankfurt

Enstitüsü tarafından hesaplandığı üzere, batarya depolama sisteminin kullanıldığı fotovoltaik bir sisteme sahip müstakil bir evde, elektrik tüketimi %60'a kadar azaltılabilmektedir. Depolanan elektrik, ya tüketilmekte, ya da elektrik şebekesini besleyebilmektedir. Bu durumda, fotovoltaik sistemlerin uygulanmasına yönelik destek oranlarına göre, elektrik şebekesine verilen elektrikten para kazanılacaktır (BSW-Solar, 2013:1).

Sonuç olarak, Almanya Federal Ağ İdaresi (Bundesnetzagentur) tarafından açıklanan verilere göre, 2018 Ağustos Ayı sonu itibarı ile Almanya'da teşvik mekanizmasından yararlanan, şebeke bağlantısı olan güneş elektrliği sistemlerinin kurulu gücü 44,95 GW'ya ulaşmıştır (Yeşil Ekonomi, 2018a). Almanya, on yıl içinde çatı sistemlerinde 42 GW kapasiteye erişmeyi, 2030 yılında %100 yerli enerji kaynakları kullanmayı hedeflemektedir (GÜNDER, 2018:3).

2.2.3. Çevresel tartışmalar

Güneş enerjisiyle ilgili en önemli çevresel tartışmaların; yersel kurulumlar için geniş arazilere gereksinim duyulması, bu alanlarda yaşayan canlıların zarar görüp görmeyeceği, karayollarına yakın kurulumlarda parlama ve ışıdamadan kaynaklı trafik güvenliği sorununun yaşanabilmesi, güneş kolektörlerinin üretimi ve bertarafı esnasında karşılaşılabilecek zararlı materyaller, güneş enerjisinin saat, gün, ay ve mevsimle doğru orantılı kesintili bir kaynak olması nedeniyle, elektrik enerjisinin depolanması gerektiği düşüncesiyle birlikte ortaya çıkabilecek etkilerin neler olabileceği konuları üzerinde yapıldığı görülmektedir.

Fotovoltaik sistemlerin verimliliğinin daha da artırılması durumunda, kilovat saat başına gerekli olan alan miktarının azaltılmasının mümkün olacağı belirtilmektedir. Bununla birlikte çatı sistemleri kurulum ve kullanımının artırılması, enerji depolama sistemlerinin geliştirilmesi ve bunların inşaat sektörüyle bütünleştirilmesiyle, yersel güneş enerji sistem kurulumlarının çok daha azalacağı öngörülerinde bulunmaktadır (Miller and Gage, 2011: 389).

Güneş enerji sistemlerinin kurulacağı alanlardaki canlıların ise uygun yaşam alanlarına taşınarak korunabildikleri projeleryapılmaktadır. Örneğin; Meksika'da Eylül 2018 tarihinde İtalyan Enerji Şirketi Enel Green Power tarafından uygulamaya geçirilen 828 MW gücündeki Villanueva GES Projesi'nde yerel ekosistemi korumak için kaktüsler gibi 150 binden fazla bitki ile 25 binden fazla kurbağa, yılan ve kertenkele gibi canlı, uygun yaşam alanlarına taşınmıştır (Yeşil Ekonomi, 2018b).

Fotovoltaik sistemlerle ilgili endişe duyulan diğer bir konu, üretim prosesi ve fotovoltaik hücrelerin üretimi için gerekli olan yarı iletkenlerin çevre ve insan sağlığına verebilecekleri zararlarıdır. Fotovoltaik sistemlerde örneğin kadmiyum tellurium (CdTe) bileşenlerinin kullanılması ve maden işletmeciliğinde artan kadmiyum emisyonları potansiyeli, kadmiyumun artırılması, üzerinde önemle durulması gereken konulardır. Fotovoltaik hücre ve modül üretiminde kullanılan diğer zararlı materyaller ise; arsenik bileşenleri, karbon tetra klorit, hidrojen florit, hidrojen sülfid, kurşun ve selenyum bileşenleridir. Fikir ayrılıkları olmasına rağmen, üretimde kullanılan bileşenlerin herhangi bir yangın durumunda serbest kalabileceğine yönelik görüşler de vardır. Bu nedenle fotovoltaik modüllerin üretimi, kullanımı ve bertarafı uzmanlık gerektiren son derece önemli bir konudur. Ömrünü tamamlamış fotovoltaik modüllerin teknolojik ve ekolojik olarak uygun geri dönüşüm ve kazanım yöntemleriyle bertarafının yapılması durumunda, çevresel etkilerinin minimuma indirilebileceği düşünülmektedir (Miller and Gage, 2011: 389-390).

Güneş enerji sistemleri ile ilgili tartışılan bu sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla yeni bilimsel çalışmalar ise durmaksızın devam etmektedir. Bu çalışmalara iki örnek verilebilir. Birincisi, Fransız güneş araştırmacılarının potansiyel olarak mevcut güneş modüllerinden çok daha fazla güç elde edilebileceği ve çok daha az yersel alanların kullanılacağı fikirler üzerinde yaptıkları çalışmalarıdır. Örneğin; Jean François Guillemoles, kot olarak bulutlardan daha yükseğe hareketli fotovoltaik balonlar yerleştirme fikri ile hava kapalı veya yağmurlu olsa dahi enerjinin üretilebileceğini savunmaktadır. Bu tezinin uygulamaya geçirilebilmesi için yapılacak işbirlikleri araştırılmaktadır. Uygun koşulların sağlanması durumunda, prototipinin iki yıl içinde üretilebileceği belirtilmektedir (<https://gineersnow.com>, 2018).

İkincisi, uzayda güneş enerjisi üretip, radyo dalgaları aracılığıyla yeryüzüne elektrik enerjisi iletme konusunda yapılan araştırma geliştirme çalışmalarıdır. Bu kapsamda dünya yörüngesine yerleştirilecek devasa güneş enerjisi uyduları ile uzayda üretilecek elektrik enerjisinin yeryüzüne iletilmesi yoluyla, dünyanın enerji sorununun çözülmesi planlanmaktadır. Mevcut teknolojik gelişmelerle bu projenin yapılabilirliğinin söz konusu olduğu belirtilmektedir. Ancak maliyetin yıllık kabaca 200 milyar \$ olacağı

ifade edilmektedir. Söz konusu bu araştırma ve geliştirme projesinde ABD, Avrupa Birliği, Çin, Japonya ve Hindistan işbirliği içinde çalışmaktadır (Flournoy, 2012).

3. TÜRKİYE'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ KULLANIMI

Türkiye'nin elektrik enerji ihtiyacı; nüfus artışı, nüfusun kentlerde yoğunlaşması, kentlerin genişlemesi, konut, sanayi, ticarethane, ulaşım, tarım, kentsel altyapı sistemleri ve benzerlerinde enerji tüketiminin artması sonucu gün geçtikçe artmaktadır. Bunun yanısıra ağırlıklı olarak fosil yakıtlara dayalı elektrik enerjisi üretiminde dışa bağımlı olunması, enerji maliyetlerinin değişken olmasına ve enerji güvenliği sorunlarının yaşanmasına yol açmaktadır.

Küresel enerji fiyatlarının istikrarsızlığı Türkiye ekonomisini kırılgan hale getirmekte ve cari açığın artmasına neden olmaktadır. Örneğin; 2014 yılında küresel enerji fiyat artışlarının çok yüksek olmasından dolayı, Türkiye'nin enerji ithalat maliyeti 53 milyar US \$'a kadar yükselmiş, 2017 yılında 36 milyar US \$'a düşmüştür (Saygın ve diğ., 2018:4). Küresel enerji piyasasındaki her türlü aşağı veya yukarı doğru değişimler, doğrudan Türkiye ekonomisini etkilemektedir.

Bu nedenle, enerji arz güvenliğini sağlamak, iklim değişikliği azaltım ve uyum politikaları ölçeğinde küresel ölçekte verilen mücadelenin içinde yer almak ve finansal mekanizmalardan yararlanabilmek, sera gazı emisyon miktarını, fosil yakıt kullanımından kaynaklı hava, su, toprak kirliliğini azaltmak ve yaşanan ve yaşanması öngörülen olası sağlık sorunlarıyla baş edebilmek amacıyla, Türkiye, 2011 yılından itibaren yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi elde etme seçeneklerini değerlendirmeye başlamıştır.

Bunun yanında Türkiye Paris Anlaşması'nı imzalamış, ancak henüz onaylamamıştır. Ancak sera gazı azaltım taahhüdünde bulunmuştur. 2016 yılında açıklanan karbondioksit (CO₂) eşdeğeri olarak toplam sera gazı emisyon değeri 496.1 milyon ton (Mt) CO₂'dir. 2020'de 673 Mt CO₂'in 599 Mt CO₂'e; 2025'de 934 Mt CO₂'in 790 Mt CO₂'e; 2030'da 1175 Mt CO₂'in 929 Mt CO₂'e indirileceği, dolayısıyla %21 oranında azaltım yapılacağı taahhüt edilmiştir (<https://www4.unfccc.int>; Bkz. Saygın ve diğ., 2018:8). Bunun yanında, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan 2018 tarihli Türkiye Sera Gazı Envanter Raporu'na göre; 2016 yılı CO₂ eşdeğeri olarak toplam sera gazı emisyonunun %72.8'nin enerji sektöründen kaynaklandığı görülmektedir (TÜİK, 2018).

TÜİK verilerine göre Türkiye'nin 2017 yılı nüfusu 80.810.525 kişidir. Bu nüfusun 74.761.132 (%92.5) kişisi il ve ilçelerde, 6.049.393 (%7.5) kişisi belde ve köylerde yaşamaktadır. 2019 yılında bu nüfusun ortalama 83 milyon, 2027 yılında 90 milyon olacağı öngörülmektedir. Elektrik enerjisi üretim miktarına bakıldığında; Türkiye'nin 2016 yılı enerji kaynaklarına göre elektrik enerjisi üretimi toplam 274.408 GWh (gigavat saat) saat olup, bunun %33,7'si kömürden, %32,5'i doğal gazdan, %24,5'i hidro enerjiden, %8,6'sı yenilenebilir enerji kaynaklarından ve atıklardan, %0,7'si sıvı yakıtlardan sağlanmıştır (TÜİK, 2018). Görüldüğü üzere 2016 verilerine göre fosil kaynaklardan enerji üretimi, %66'nın üzerindedir ve doğal gazın hemen hemen tamamı, kömürün de nerdeyse %90'ını ithal edilmektedir. 2016 yılı toplam net elektrik tüketim miktarı ise, 231.204 GWh olup, bunun %46,9'u sanayide, %22,2'si konutlarda, %18,8'i ticarethanelerde, %3,9'u resmi dairelerde, %1,8'i aydınlatmada ve %6,4'ü ise diğer alanlarda kullanılmıştır (TÜİK, 2018).

2017 yılı sonu itibarıyla Türkiye'nin brüt elektrik enerjisi talebi 294,9 milyar kilovat saat (kWh) olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında mevcut sistemle, termik santrallerden 210,5 milyar kWh, hidrolik santrallerden 58,4 milyar kWh, rüzgarsantrallerinden 17,9 milyar kWh, jeotermal santrallerinden 6,0 milyar kWh ile güneş enerji santrallerinden 2,7 milyar kWh olmak üzere toplam 295,5 milyar kWh üretim yapılmıştır (TEİAŞ, 2018:2).

Temel parametreler olarak nüfus, sanayi ve ekonomik gelişmeler dikkate alınarak yapılan talep tahmin çalışmaları sonuçlarına göre önümüzdeki on yıllık dönemde talebin ortalama %4,5 oranında artması beklenmektedir. 5 yıllık üretim kapasite projeksiyonuna bakıldığında, 2019 yılında enerji talebinin 319,5 Milyar kWh olacağı öngörülmektedir (TEİAŞ, 2018:3). Türkiye elektrik enerji talebinin 2027 yılında düşük senaryoya göre %4,0 artış ile yaklaşık 420 milyar kWh'i aşması, baz senaryoya göre ortalama %4,7 ile yaklaşık 450 milyar kWh'i aşması, yüksek senaryoya göre ise ortalama %5,7 artış ile yaklaşık 500 milyar kWh'i aşması beklenmektedir (TEİAŞ, 2017:56).

Talep artışının fosil yakıtlardan karşılanması politikasına devam edilmesi durumunda, enerji güvenliği sorunu devam edecek, sera gazı emisyon değeri çok daha yükselecek, buna bağlı olarak çok büyük olasılıkla yeni, çok ciddi çevre ve sağlık sorunları ortaya çıkacaktır.

Gelecek enerji güvenliğinin sağlanabilmesi ancak milli kaynaklara dayalı yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım oranlarının artırılmasıyla sadece değil, aynı zamanda, her sektörde enerji verimliliğinin sağlanması, enerji verimliliği için sektörler arası bütünleşmenin başarılabilmesi, enerji verimliliği ile yenilenebilir enerji kullanımının her sektörde bütünleştirilmesi, son derece önemlidir. Bu nedenle gerekli örgütsel ve yasal düzenlemeler yapılmaya çalışılmaktadır.

3.2. Örgütsel ve Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de enerji üretim, iletim ve dağıtımından, enerji piyasasının düzenlenmesi, enerji ithalat ve ihracatının yapılması, enerji arz güvenliği ve veriminin sağlanması ve izlenmesinden, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesinden, enerji politikalarının üretilmesinden 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu gereği merkezi yönetim olarak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) sorumludur. Günümüz itibariyle Bakanlığın merkez teşkilatında, Enerji İşleri Genel Müdürlüğü yer almaktadır. 2 Kasım 2011 tarihinde yayımlanan 662 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuş olan Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü (YEGM, 2018) ise, 10 Temmuz 2018 sayılı Resmi Gazetede (R.G.’de) yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’ne (Kararname Numarası: 1) göre, Enerji İşleri Genel Müdürlüğü altında Daire Başkanlığı’na dönüştürülmüştür. Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, yenilenebilir enerji kaynakları, enerji verimliliği, yerli kaynaklara dayalı enerji politikalarının belirlenmesi ve enerji arz güvenliğinden sorumludur.

Enerji sektöründe liberalleşmenin getirdiği örgütsel ve yasal yeniden yapılanma sonucu Bakanlığa bağlı kuruluşlar, ilgili kuruluş olarak anonim şirkete dönüştürülmüştür. Bunlar; elektrik arzında hizmet veren genel müdürlükler olan Elektrik Üretim Anonim Şirketi (EÜAŞ), Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi (TEİAŞ), Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.’dir (TEDAŞ), (TEİAŞ, 2014:11; TEİAŞ, 2018:2). 01.12.2018 tarihi itibariyle üretimde, 4 kamu kuruluşu, 889 özel sektör; tedarikte, 1 kamu kuruluşu, 154 özel sektör; dağıtımda 21 özel dağıtım şirketi, iletimde ise sadece TEİAŞ hizmet vermektedir (EPIAŞ, 2018). 03/03/2001 tarihli ve 24335 (Mükerrer) sayılı R.G.’de yayımlanan 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile kurulmuş olan Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) ise ilişkili kuruluş olarak, piyasanın düzenlenmesi ve izlenmesi hizmetinden sorumludur (EPDK, 2018).

Yasal düzenlemelere bakıldığında; yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi elde etmek için lisanslı ve lisansız yatırımlar yapılmasına yönelik düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Türkiye’de, 17 Mayıs 2005 tarihli R.G.’de yayımlanan 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun ile yenilenebilir enerji yatırımlarının yolu açılmıştır (Özberk, 2018:58). 8 Ocak 2011 tarihli R.G.’de yayımlanan 6094 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun’da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ve daha sonra yürürlüğe giren 21.07.2011 tarih ve 28001 sayılı R.G.’de yayımlanan Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Belgelendirilmesi ve Desteklenmesine İlişkin Yönetmelikle birlikte, Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destek Mekanizması (YEKDEM) getirilerek lisanslı yatırımların önü açılmıştır.

6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu’nda belirtildiği üzere yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi elde etmek isteyen anonim veya limited şirketlerinin Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu’ndan öncelikle ön lisans, sonrasında lisans alması gerekmektedir. Güneş enerjisi yatırımlarında, ön lisans alındıktan sonra, lisans alınmadan önce 25.11.2014 tarih ve 29186 sayılı ÇED Yönetmeliği gereği; 2 hektar ve üzeri alanlarda kurulması planlanan kurulu gücü 1-10 MWe (mega vat elektrik) olacak güneş enerjisi yatırımları için ÇED Gerekli Değildir Belgesi, 10 Mwe ve üzeri için ÇED Olumlu Belgesi alınması zorunludur.

Lisanssız yatırımlar ise; 02.10.2013 tarih ve 28783 sayılı R.G.’de yayımlanan Elektrik Piyasasında Lisansız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelik yürürlüğe girdikten sonra hızlanmıştır. Bu Yönetmeliğe göre 1 MW’a kadar yapılacak üretimde ön lisan, lisans ve şirket kurma yükümlülüğü yoktur. Ayrıca, ihtiyacın üzerindeki elektriğin mevcut sisteme verilmesi durumunda YEKDEM’den de yararlanılabilmektedir.

Bunun yanı sıra, çatı mevzuatı olarak bilinen, tüketim tesisiyle aynı noktada olan ve 10 kW güç ile sınırlanan üretim tesisleri için başvuruları ve başvuru sonrası işlemleri düzenleyen EPDK’nın 28.12.2017

tarih ve 7590 sayılı kararı olan; Elektrik Piyasasında Tüketim Tesisi İle Aynı Ölçüm Noktasından Bağlı ve Güneş Enerjisine Dayalı Üretim Tesisleri İçin Lisanssız Üretim Başvurularına ve İhtiyaç Fazlası Enerjinin Değerlendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar, 18/01/2018 tarihli R.G.'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Enerji teknolojisindeki ve piyasadaki gelişmeler dikkate alınarak 10 kW'a kadar (10 kW dahil) olan cephe uygulamalı üretim tesislerinin de bu mevzuat kapsamına alınması kararlaştırılmıştır. Bu itibarla söz konusu usul ve esaslar, sadece çatı uygulamalarını değil, cephe uygulamalarını da kapsamaktadır.

Çatı mevzuatı olarak bilinen Elektrik Piyasasında Tüketim Tesisi İle Aynı Ölçüm Noktasından Bağlı ve Güneş Enerjisine Dayalı Üretim Tesisleri İçin Lisanssız Üretim Başvurularına ve İhtiyaç Fazlası Enerjinin Değerlendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar, Lisanssız Elektrik Yönetmeliğinde olmayan birçok kolaylığı beraberinde getirmiştir. Elektrik aboneliği olan her şahıs veya şirket güneş enerjisi sistemi kurdurabilmektedir. Konutlar için izin verilen üretim, abonelin abonelik sözleşme gücü ile sınırlıdır (GÜNDER ve diğ., 2018:8). Yani bölgedeki elektrik dağıtım firması ile yapılan sözleşmedeki maksimum güç kadar bir güç için başvuru yapılır. Bu güç 10 kW saati geçer ise 10 kW ve altı uygulamalar için getirilen kolaylıklardan yararlanılamaz. 10 kW altı çatı sistemlerinin kurulumu için 18 Ocak 2018 tarihli R.G.'de yayımlanan EPDK'nın 7590 sayılı ve 28.12.2017 tarihli kurul kararına göre; lisanssız üretim bağlantı başvuru formu, nüfus cüzdan fotokopisi (tüzel kişiler için yetki belgesi), tapu kaydı, kira sözleşmesi veya kullanım hakkını gösterir belge, apartman sakinleri için karar defteri noter onaylı sureti, abone sözleşmesi, inşaat ruhsatı veya inşaat ruhsatı yerine geçen belge ile birlikte ilgili şebeke işletmecisinin merkez veya taşra birimine başvurulur. Üretim ile tüketim tesisi aynı ölçüm noktasında olması zorunludur (GÜNDER ve diğ., 2018:16). Ayrıca ÇED Yönetmeliğinde lisanssız üretim ile çatı/cephce uygulamaları birbirinden ayrılarak, çatı uygulamaları ve binaların cephelerine yapılacak güneş enerji sistemleri ÇED Yönetmeliği hükümlerinden muaf tutulmuştur.

3.2. Güneş Enerji Sistemlerinin Kullanımındaki Gelişmeler ve Finansman Modelleri

ETKB tarafından hazırlanan Türkiye'nin Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlası'na göre; Türkiye'nin yıllık toplam güneşlenme süresi 2.741 saat (günlük toplamı 7,5 saat), yıllık toplam gelen güneş enerjisi 1.527 kW saat/m².yıl, günlük ortalama 4.18 kW/m² olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin güneş enerjisi potansiyeli 380 milyar kW saat/yıl olarak hesaplanmıştır (ETKB, 2018) olup, güneş enerjisi üretimi için son derece elverişli bir ortama sahip olduğu görülmektedir. Küresel ölçekte 2010 yılından bu yana fotovoltaik modül fiyatlarındaki %83 oranındaki düşüş, seviyelendirilmiş enerji maliyetine¹³de yansımış, 2010-2017 yılları arasında büyük ölçekli fotovoltaik projelerin seviyelendirilmiş enerji maliyetlerinin küresel ağırlıklı ortalaması %73 oranında azalmıştır. Bu durum, Türkiye'nin güneş enerjisi yatırımlarına başlanılmasını tetiklemiştir. Türkiye, 2023 yılı itibari ile doğalgaza dayalı elektrik üretim oranını %50'den %30'lara seviyesine indirmeyi, yenilenebilir enerji kaynaklarından gerçekleştirilecek üretim oranını ise % 30'lara çıkarmayı hedeflenmektedir (GÜNDER, 2016:6). Türkiye'de 2014 yılı sonunda 248 MW olan güneş enerjisi kurulu gücü, Temmuz 2018 sonunda, 4.8 GW seviyesine yükselmiştir (GÜNDER, 2018a: 3-7). ETKB tarafından 2023 yılı hedefi 5.0 GW, 2027 yılı hedefi ise 15 GW olarak belirlenmiştir.

Türkiye'nin fotovoltaik sistemlerle elektrik enerji elde etme konusunda sektörde henüz yeni olmasından dolayı, bu sistemlerin kurulumuna yönelik makine, ekipman ve hizmetler büyük oranda ithal edilmekte, teknoloji, yetişmiş eleman ve finansal kaynak sorunları yanında, sistemlerin standartlaşması, veriminin denetlenmesi ve izlenmesi sıkıntıları yaşanmaktadır. Yatırımların yerli olmayan malzeme ve teknolojilerin kullanılarak yurt dışı kredilerine dayanılarak yapılması, yatırım maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, gecikmeden ve hiç ara verilmeden, uluslararası standartları sağlayacak yerli fotovoltaik sistem kurulumunda gerekli olan tüm ekipman ve yazılımların yerli üretiminin yapılabilmesi için üniversite-kamu-özel sektör işbirliğinde Ar-Ge çalışmalarının yapılması, finansman kaynakları ve mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir.

3.2.1. Finansman modelleri

Türkiye'de güneş enerjisi projeleri (GES) için devlet çeşitli destek mekanizmaları sunmaktadır. YEKDEM'e dayalı elektrik üreticileri için uygulanan 2020 yılına kadar 13,3 ABD Dolar Cent/kW saatten başlayan sabit birim fiyatla 10 yıllık alım garantisi, 5 yıl garantili yerli ürün desteği, iletim hatları izin

¹³Seviyelendirilmiş enerji maliyeti; bir güneş enerji santralinin yatırım, işletme, bakım ve benzeri masraflarının dahil edilerek hesaplandığı enerji birim maliyetidir.

ve kira bedellerinde ilk 10 yıl için sağlanan indirim ve destekler ve KDV avantajı GES projelerine sunulan önemli teşviklerdir (GÜNDER,2016:6).Ancak;ilk yatırım maliyetleri çok yüksek olan GES'lerin finansman ihtiyacının karşılanması, yatırımın gerçekleştirilmesinde karşılaşılan en önemli sorundur.

Türkiye'de GES yatırımları için finansman, uluslararası kuruluş ve bankalar ile ulusal ticari kredi veren kuruluş ve bankalardan karşılanmaktadır. Finansmanın sağlanmasında üç ayrı model uygulanmaktadır: Öz sermaye kullanımı, EPC (**Engineering Procurement and Construction = Mühendislik, Tedarik ve Kurulum**) firması finansmanı ve projenin finansmanı (GÜNDER,2016:6).

Öz sermaye kullanımında yatırımcı firmalar, kendi öz kaynaklarını kullanarak yatırım yapmakta veya öz sermayesine karşılık anahtar teslimi şeklinde sistem kurulumunu mühendislik firmalarına yaptırmaktadır (GÜNDER,2016:7).

EPC firması modeli ise; yatırımcının kredi limitlerini aşması veya finansal verilerin yeni kredi kullanımı için uygun bulunmaması durumunda uygulanmaktadır. Öncelikle yatırımcı, EPC firması ile anlaşmakta, EPC firması tüm maliyetleri karşılamak amacıyla bankaya başvurmaktadır. Bankadan kredi kullanımı için gerekli teminat EPC firması tarafından karşılanmaktadır. Krediyi EPC firması almaktadır, ancak; sistemin sahibi yatırımcı olduğundan kredi giderlerini yatırımcı üstlenmektedir (GÜNDER,2016:8).

Proje finansmanı modelinde ise; yatırımcı ve EPC firmasının kredi verilebilir bulunması durumunda daha çok kullanılan bir modeldir. Yatırımcının bankaya kredi talebinde bulunması üzerine, hakkediş usulüyle kredi tahsisi yatırımcıya değil, anahtar teslimi sistem kuracak olan EPC firmasına yapılmaktadır. Ancak, kredi geri ödemesinden yatırımcı sorumlu olmaktadır (GÜNDER,2016:9).

Finansman türü olarak; hibeler, uluslararası finans kuruluşlarının programları, banka kredileri ve finansal kiralama (leasing) türleri mevcuttur (GÜNDER,2016:9).

Hibeler:Hibeler, kalkınma ajansları ve Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) tarafından verilmektedir. TKDK, özellikle kırsal kalkınma alanında faaliyet gösteren kuruluşlara Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPARD) desteği ile %50'ye kadar hibe fırsatı sunmaktadır.Bunun yanı sıra kalkınma ajansları GES projeleri için hibe seçeneklerini son yıllarda kullanmaya başlamışlardır. Temiz Enerji Mali Destek Programları kalkınma ajansı destekleriyle ilan edilmektedir. Kalkınma ajansları, kar amacı güden şirketlere projelerinin yüzde 50'sine kadar, kar amacı gütmeyen kuruluşlara ise proje bedelinin yüzde 75'ine kadar mali destek imkanı sağlayabilmektedir. Bu destek paketleri yıldan yıla ve ajanstan ajansa değişiklik gösterebilmektedir. Hibe destek programlarının esas amacı, elektrik ihtiyacının yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanmasını sağlamaktır. Bu nedenle hibeler, çoğunlukla tüketimi olan kuruluşları ve özellikle kırsalda tarımsal faaliyet yürüten tüzel kişilikleri hedeflemektedir.Türkiye'de henüz yatırımcılara açık, uluslararası hibe programı bulunmamaktadır (GÜNDER,2016:10).

Uluslararası Finansman:Uluslararası finans kuruluşları olarak Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (The European Bank for Reconstruction and Development - EBRD), Asya Kalkınma Bankası gibi kıta ve çevresi özelinde hizmet veren kalkınma bankaları ile Fransa Kalkınma Bankası, Alman Yatırım Bankası, Japon Kalkınma Bankası gibi gelişmiş ülkelerin kendi kalkınma bankaları, enerji yatırımlarına fon sağlamaktadır. GES yatırımları için bu fonlar ulusal ticari bankalar aracılığıyla verilmektedir.Bu kapsamda Türkiye'de; Türkiye Sürdürülebilir Enerji Finansman Programı (TurSEFF), Türkiye Orta Ölçekli Sürdürülebilir Enerji Finansman Programı (MidSEFF) ve Türkiye Konutlarda Enerji Verimliliği Finansman Programı (TuREEFF) uygulanmaktadır (GÜNDER,2016:12-14).

TurSEFF, kamu ve özel sektör tarafından uygulanacak sürdürülebilir enerji ve kaynak verimliliği yatırımları için finansman sağlamak üzere oluşturulmuş bir programdır. Proje, EBRD tarafından geliştirilmiştir. 2010 yılından bu yana Avrupa Birliği tarafından desteklenen bu programda, katılımcı finansal kuruluşlar olarak; Aklease, Garanti Leasing, QNB Finans leasing, İş Bankası ve Vakıfbank bulunmaktadır. İlk faz (2010-2013) ve ikinci faz (2013-2017) süresince 1000'den fazla yatırım projesine 535 milyon €'dan fazla finansman sağlanmıştır. 2017'de EBRD tarafından TurSEFF'in üçüncü fazı başlatılmıştır. Finansman miktarı 400 milyon €'dur. 2015 sonu itibariyle bu program kapsamında lisanssız yaklaşık 152 MW'lık GES finansmanı sağlanmıştır (TurSEFF, 2018).

MidSEFF, Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa Komisyonu'nun desteğiyle EBRD tarafından uygulamaya konan bir programdır. Bu program kapsamında; yenilenebilir enerji, atıktan enerji elde etme ve endüstriyel enerji verimliliği konularında orta ölçekli yatırımların finansmanı için toplam 1 milyar Avro tutarındaki krediyi, Akbank, Denizbank, Finansbank, Garanti Bankası, İş Bankası, Vakıfbank, Yapı Kredi Bankası aracılığıyla özel sektöre kullanılmaktadır. Programda her ne kadar GES projeleri desteklense de, ölçek açısından büyük projelerin hedef alınması ve lisanslı sektörün yeterli düzeyde gelişmemiş olmasından dolayı, bu program altında henüz GES finansmanı karşılanmamıştır. Lisanslı GES'in gelişmesi durumunda projeler desteklenebilecektir (GÜNDER,2016:13).

TuREEFF ise; EBRD tarafından geliştirilip Temiz Teknoloji Fonu ve Avrupa Birliği tarafından desteklenen, konutlarda enerji verimliliği projelerinin gerçekleştirilmesine finansal destek sağlayan bir çerçeve programdır. Programda Şekerbankve İş Bankası ulusal katılımcı bankalar olarak yer almaktadır (GÜNDER,2016:14).

Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı yatırımların finansmanı için uluslararası piyasalardan düşük faizli borçlanılabilmesi amacıyla yeşil tahvillerin kullanılabilmesi de son derece önemlidir. Türkiye de ilk yeşil tahvil ihracı, 2016 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) tarafından yapılmıştır. TSKB uluslararası piyasalara 300 Milyon dolarlık 5 yıl vadeli yeşil tahvil ihracı gerçekleştirmiştir. 2016 yılı Aralık Ayı sonu itibarıyla TSKB tarafından Türkiye'de toplam kurulu gücü 86 MW olan toplam 83 adet GES finanse edilmiştir. Özellikle dünyada yeşil tahvillerin daha çok yenilenebilir enerji yatırımlarının finansmanında kullanıldığı düşünüldüğünde, Türkiye'de yeşil tahvil piyasasının gelişmesi en çok yenilenebilir enerji alanında yatırım yapacak firmalar için önemli bir finansman aracı olacağı düşünülmektedir (Kandır Yılmaz ve Yakar, 2017:s.17; TSKB, 2018).

Bununla birlikteTürkiye, Paris Anlaşması'nı imzalamıştır.Ancak, Ek-1 listesinde yer aldığından dolayı, Yeşil İklim Fonu ve Temiz Kalkınma Mekanizması altındaki finansal desteklerden yararlanamamaktadır. Bu nedenleAnlaşmayı onaylamamaktadır.Yenilenebilir enerji kaynaklarına daha fazla yatırım yapabilmek amacıyla bu mekanizmalardan yararlanabilmek içinAralık 2018'de yapılan COP24 Birleşmiş Milletler İklim Zirvesi'nde Türkiye'nin Ek 1'den, dolayısıyla gelişmiş ülke sınıflandırmasından çıkma önerisi, zirvenin müzakere gündemine dahi alınmamıştır(<https://www.iklimhaber.org/turkiyenin-ek-1den-cikma-onerisi-muzakere-gundemine-giremedi/>, 2018). Bu durumda, söz konusu bu finansal destek mekanizmalarından diğer gelişmekte olan ülkeler yararlanırken, Türkiye yararlanamayacaktır.

Banka Kredileri:Yenilenebilir kaynaklardan enerji elde etme yönünde sağlanan yurtdışı finansmanı, firmalara, Türkiye'deki ticari bankalar aracılığıyla kullanılmaktadır. Ekim 2013 tarihinden itibaren lisansız GES yatırımları için Türk Bankaları kredi sağlamıştır. Kredilendirme firmaların teminatları baz alınarak gerçekleştirilmiştir. Güneş enerjisi yatırımlarının Türkiye'de henüz yeni olması ve yüksek risk taşıdığından düşünülmesinden dolayı, bankalar güneş enerjisi projelerini ihtiyaç kredisi gibi değerlendirerek işlem yapmaktadır. GES projelerine yurtdışından kredi temin etmede faaliyet gösteren bankalar; özellikle Garanti Bankası, Halk Bankası, Türkiye Ekonomi Bankası, TSKB, Türkiye Finans'dır (GÜNDER,2016:14-16).

Garanti Bankası, "Kendi Elektrikliğini Üreten KOBİ Destek Kredisi" adı altında, KOBİ kapsamına giren firmalara lisanssız GES projeleri için 2 yıla kadargeri ödemesiz kredi programı önermektedir.Halkbank, "Lisanssız Elektrik Üretimi Destek Kredisi" ve "Fransız Kalkınma Ajansı Yenilenebilir Enerji Kredisi" adlı kredi paketleri sunmaktadır. Lisanssız elektrik paketi, KOBİ sınıfına giren firmalara yönelik bir finansman modeli olup 2 yılı geri ödemesiz 7 yıla kadar vade seçenekleri mevcuttur. Fransız Kalkınma Ajansı paketinde yenilenebilir enerji projelerini daha geniş müşteri portföyüne sunmakta, KOBİ'ler için öngörülen azami 250 çalışan sayısını 500'e kadar çıkartabilmektedir. Proje başına üst limit 5.000.000 Avro'dur. 3 yılı geri ödemesiz, toplam 10 yıllık bir vadelenendirme seçeneği vardır. Türkiye Ekonomi Bankası, enerji verimliliği, yenilenebilir enerji, enerji tasarrufu ve karbon salınımına dikkat çekmek ve KOBİ'lerin bu konuya yatırım yapmalarını teşvik etmek amacıyla, Fransız Kalkınma Ajansı tarafından sunulan toplamda 50.000.000 Avro tutarındaki fon, 1 yılı geri ödemesiz toplam 7 yıla varan vadelerle müşterilere sunulmaktadır.Türkiye Finans Bankası, "Kendi Elektrikliğini Kendin Üret" sloganı ile lisanssız enerji üretimine konu olan projelerinanahtar teslim maliyetlerini 1 yıla kadar geri ödemesiz toplam 5 yıl vadeli finansman kaynakları ile kredilendirmektedir(GÜNDER,2016:16-17).

Finansal kiralama (leasing) : Bu modelde, GES’lerde, sistemin satın alınması yerine, yatırımcı firma tarafından uzun vadeli kiralanarak kullanılması sağlanmaktadır. Sistemin sahipliği genellikle 10 yıl süresince, sistemin ödemesi bitene kadar finansal kiralama kuruluşunda kalmaktadır (GÜNDER,2016:18).

4. SONUÇ

Her yeni modelin uygulanması, Almanya örneğinde görüldüğü üzere uzun süre çalışma gerektirmektedir. Çünkü; tüm enerji kaynakları karmaşık bir arz zincirinin unsurudur. Modelin olgunlaşması ve verimli olabilmesi, üretimden tüketime birbirleriyle bağlantılı olan sistemin bütün unsurlarının uyumlu bir şekilde çalışması ile mümkün olabilir (Curley,2014:12-13). Yeni sistemin enerji arz güvenliğini sağlayıp sağlayamayacağı, sistemin öngörülen enerji verimliliğinin uygulamada karşılığının olup olmayacağı uzun süreli alansal prototip deneme çalışmalarıyla netliğe kavuşturulabileceği ve bunun da ciddi finansal kaynak ve Ar-Ge çalışması gerektirdiği aşikardır. Dolayısıyla; başlangıç aşamalarında, yenilenebilir enerji kaynakları gibi henüz yeni kullanılmaya başlanan alternatif kaynaklara dayalı enerji çözümlerinde; düzenleme, denetleme ve standartlarda yetersizliklerin yaşanması, teknolojik pürüzlerle karşılaşılması, verimlilik sorunlarının olması, piyasa talebinde değişimlerin olması, ilk yatırım maliyetlerinin çok yüksek olması ve uygun finansal mekanizmaların bulunamaması, çevresel etkilerinin henüz tam olarak bilinmemesi, sistemlerin ekonomikliği ve güvenilir olup olmadıkları gibi sorunlar yaşanması normaldir.

Ayrıca buna ek olarak; özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yenilenebilir elektrik enerjisi üretiminde kullanılan teknoloji, yazılım, malzeme ve ekipmanların ithal edilme zorunluluğu, yetişmiş insan kapasitesi eksikliği ve finans sorunu söz konusudur. Bu nedenle yeni modellerin olgunlaştırılması ve millileştirilmesi için yerli teknoloji, malzeme ve ekipmanların geliştirilmesi, verimliliğin artırılması yönünde teknolojik Ar-Ge çalışmalarının yapılabilmesi, çevresel tartışmaların dikkate alınarak, çevreye ve canlılara verilebilecek negatif etkileri en aza indirecek projelerin yapılabilmesi, hücre üretiminde kullanılan mevcut yarı iletkenlerin bertarafında ve yeniden kullanımında çevreye duyarlı teknoloji ve yöntemlerin kullanılmasının yanı sıra, bor gibi ülkemizde bol bulunan yarı iletkenlerin kullanımına yönelik çalışmaların yapılabilmesi, eğitilmiş insan kapasitesinin artırılabilmesi amacıyla politik ve finansal destekle birlikte yeterli zamanın verilmesi, sonrasında yatırımların yaygınlaştırılması tercih edilmelidir. Türkiye’de Bölüm 4.2.1’de açıklandığı üzere, yenilenebilir enerji sistem kuruluşlarının neredeyse tamamının uluslararası kredilere dayalı olarak gerçekleştirilmesi durumu; yurt içi ekonomik ve politik istikrarsızlık durumlarında, yurt dışı kredi temininin azalmasına veya kredi veren finans kuruluşları aracılığıyla Türkiye’nin enerji sektörünün istenildiği şekilde yönlendirilmesi ve kontrol altına alınması riskini taşımaktadır. Bu nedenle yerli teknolojik gelişmeyi sağlamanın yanında yurt içi finans kaynaklarına dayalı yerli finansman modellerinin de geliştirilmesi son derece önemli ve gereklidir. Bu konuda Almanya deneyimi model alınabilecek güzel bir örnektir.

Bununla birlikte; gelecekte çatı sistemlerinin yaygınlaştırılabilmesi için yerel güneş enerjisi potansiyeli değerleri dikkate alınarak, kentsel dönüşüm sürecini yaşayan Türkiye’nin, bina projelerine, enerji verimliliği ve çatı sistem projelerinin entegre edilmesi zorunluluğunu getirmesi gerekir. Ayrıca henüz çok yeni teknoloji olan, enerji sektörünü ve enerji yönetim modellerini kökten değiştirecek enerji depolama, elektrifikasyon ve dijitalleşme gibi gelişmelere yönelik üniversite, kamu ve özel sektör ortaklığında proje ve Ar-Ge çalışmalarının yapılması, yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji elde edilmesi politikalarıyla, her sektörde enerji verimliliğinin sağlanması politika ve uygulamalarının bütünleştirilmesi, Bölüm 2.2.3’de bahsedilen uzayda güneş enerjisi üretimi projesinde, Türkiye’nin hem kendisi, hem de dünyanın gelecekteki enerji politikalarını yönlendirme, yönetme ve enerji güvenliğini sağlama konusunda söz sahibi olabilmesi için orta ve uzun dönemli enerji politikalarını kurgularken, bu konuyu ilk sırada değerlendirmesi, bu tarz uluslararası projeler içinde olması, Türkiye’nin enerji güvenliğinin sağlanması açısından son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

- Burns, Elke, Ohlhorst, Dörte, Wenzel, Bernd, Köppel, Johann (2011). *Renewable Energies in Germany's Electricity Market A Biography of Innovation Process*, ISBN 978-90-481-9904-4, Springer.
- BSW-Solar (2013). www.solarwirtschaft.de, Erişim Tarihi: 10.10.2018.
- Camacho, F. Eduardo, Berenguel, Manuel, Rubio, R. Francisco, Martinez, Diego (2012). *Control of Solar Energy Systems*, Springer.
- Curley, Michael (2014). *Finance Policy For Renewable Energy and A Sustainable Environment*, CRC Press Taylor& Francis Group.
- Dış İşleri Bakanlığı (2018). <http://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 01.11.2018.
- Dinçer, İ. and Zamfirescu, C. (2011). *Sustainable Energy Systems and Applications*, DOI 10.1007/978-0-387-95861-3_9, Springer Science+Business Media.
- Droste-Franke, Bert, P. Paal, Boris, Rehtanz, Christian, Sauer, Dirk Uwe, Schneider, Jens-Peter, Miranda, Schreurs, Ziesemer Thomas (2012). *Balancing Renewable Electricity Energy Storage, Demand Side Management, and Network Extension from an Interdisciplinary Perspective*, e-ISBN 978-3-642-25157-3, Springer.
- EPDK (2018). <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/1-1167/tarihce>;
Erişim Tarihi: 05.12.2018.
- EPIAŞ (2018). <https://rapor.epias.com.tr/rapor/xhtml/dgpKatilimciSayisi.xhtml>;
Erişim Tarihi: 09.12.2018.
- ETKB (2018). <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Gunes>; Erişim Tarihi: 12.12.2018.
- Flournoy, Don M. (2012). *Solar Power Satellites*, Springer Brifs in Space Development, DOI 10.1007/978-1-4614-2000-2_1, Springer-
- Gasch, Robert and Twele, Jochen (2012). *Wind Power Plants: Fundamentals, Design, Construction and Operation*, DOI 10.1007/978-3-642-22938-1_1 Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Ghosh, K. Tushar and Prelas, A. Mark (2011). *Energy Resources and Systems Volume 2: Renewable Resources*, ISBN 978-94-007-1401-4, Springer.
- GÜNDER (2018). *Güneş Enerjisi Bilgilendirme Klavuzu*.
- GÜNDER (2018a). *Güneşin Sürdürülebilirliğini Sağlamak Güneş Enerjisi Yol Haritası*.
- GÜNDER vd., (2018). *Güneş Enerjisi Bilgilendirme Klavuzu Sahil Kentlerinde Çatı Üstü Kurulumlar Projesi*.
- GÜNDER (2016). *Güneş Enerjisi İçin Finansman Modelleri*, Ankara.
- IEA (2017). *Energy Technology Perspective 2017 Catalysing Energy Technology Transformations Executive Summary*.
- IRENA, OECD/IEA and REN21 (2018). *Renewable Energy Policies in a Time of Transition*, ISBN 978-92-9260-061-7.
- IRENA (2018). *Global Energy Transformatio A Roadmap To 2050*, ISBN978-92-9260-059-4, pp.76.
- Kandır , Yılmaz, Serkan, Yakar, Soner (2017). “Yeşil Tahvil Piyasaları: Türkiye’de Yeşil Tahvil Piyasasının Geliştirilmesi İçin Öneriler”, *Ç.Ö. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 26, Sayı 2, s. 159-175.
- Kul, Metin, Uyaroğlu, Yılmaz, Ayasun, Saffet, Vatansever, Fahri, Eminoğlu, Ulaş ve İmal, Nazım (2013). *Elektrik Enerjisi İletim ve Dağıtım*, ed. Süleyman Demir, Anadolu Üniversitesi, ISBN 978-975-06-1440-8.

- Miller, C., Andrew and Gage, Cynthia, L. (2011). "Potential Adverse Environmental Impacts of Greenhouse Gas Mitigation Strategies", F.T. Princiotta (ed.), *Global Climate Change-The Technology Challenge*, Advances in Global Change Research 38, DOI 10, 1007/978-90-481-3153-2_12, Springer, pp.377- 415.
- Özberk, Osman (2018). "Ülkemiz Solar Enerji Sektörünün Durum Değerlendirmesi", *Gündergi*, Mart Sayısı, s.58-59.
- Özgün, Haluk (2018).*Fotovoltaik Enerji Sistemleri Temel Kavramlar ve Örnek Projelerle Fotovoltaik Güneş Enerji Sistemleri*, GÜNDER.
- Princiotta, Frank (2011). "Global Climate Change and Mitigation Challenge" in *Global Climate Change-The Technology Challenge*, ed. Frank Princiotta, Springer, pp.1-51.
- Rekiova, Djamil, Matagne, Enest (2012).*Optimization of Photovoltaic Power Systems Modelization, Simulation and Control*, Springer.
- Sangster, J., Alan (2010).*Energy For a Warming World, A Plan To Taster The Demise of Fossil Fuels*, Springer, ISSN 1865-3529.
- Sara Enerji (2018).<http://www.saraenerji.com.tr/index.php/faaliyet/8-blog/4-jeotermal-enerji>; Erişim Tarihi: 10.11.2018.
- Saygın, Değer, Hoffman, Max, Gordon, Phillip (2018).*How Turkey Can Ensure A Successful Energy Transition*.
- TEİAŞ (2014).*Stratejik Plan 2015-2019*.
- TEİAŞ (2017).*On Yıllık Talep Tahminleri Raporu (2018-2027) Raporu*.
- TEİAŞ (2018).*2017 Yılı Türkiye Elektrik İletimi Sektör Raporu*.
- TÜİK (2018).www.tuik.gov.tr; Erişim Tarihi: 10.12.2018.
- TÜİK (2018).*Turkish Greenhouse Gas Inventory 1990-2016, National Inventory Report For Submission Under The United Nations Framework Convention On Climate Change*.
- TurSEFF (2018).www.turSEFF.org; Erişim Tarihi: 14.12.2018.
- TSKB (2018).
<http://www.tskb.com.tr/tr/surdurulebilir-bankacilik/surdurulebilirliğin-finansmanı/yenilenebilir-enerji>;
Erişim Tarihi: 17.12.2018.
- United Nations (2015). *Paris Agreement*.
- UN-HABITAT (2016).*Urbanization And Development: Emerging Futures, World Cities Report 2016*.
- United Nations (2017).*World Population Prospects The 2017 Revision Key Findings and Advance Tables*, ESA/P/WP/248, New York.
- United Nations(2018). World Urbanization Prospects: The 2018 Revision.
- YEGM (2018).<http://www.yegm.gov.tr>, Erişim Tarihi: 09.11.2018.
https://www4.unfccc.int/sites/submissions/INDC/Published%20Documents/Turkey/1/The_INDC_of_TURKEY_v.15.19.30.pdf; Erişim Tarihi: 11.12.2018.
- <https://www.iklimhaber.org/turkiyenin-ek-1den-cikma-onerisi-muzakere-gundemine-giremedi/>; Erişim Tarihi: 03.12.2018.
- Yeşil Ekonomi (2018a).
<https://yesilekonomi.com/almanya-yillik-25-gw-gunes-hedefine-ulasmak-uzere/>;
Erişim Tarihi:10.10.2018.

Yeşil Ekonomi (2018b).

<https://yesilekonomi.com/amerika-kitasinin-en-buyuk-gunes-santrali-devreye-girdi/>;

Erişim Tarihi: 10.10.2018.

<https://gineersnow.com/industries/renewables/solar-balloons-clouds-will-get-energy-amid-rain>;

Tarihi:10.10.2018.

Erişim

02.10.2013 tarih ve 28783 sayılı Resmi Gazete.

21.07.2011 tarih ve 28001 sayılı Resmi Gazete.

EVRELERİ İLE BİLİMSEL ARAŞTIRMA SÜRECİ VE RAPORLAŞTIRILMASI

Aydın USTA¹⁴

ÖZ

Geleneklere bağlı araştırmalardan farklı olarak bilimsel araştırmalar, sistemli ampirik gözlemlere ve mantıksal analizlere dayalıdır. Ayrıca bilimsel araştırmalar insani, fiziki ve finansal kaynaklar açısından bir maliyet gerektirir. Bu nedenle bilimsel bir araştırmaya başvurulabilmesi için ortada bir sorunun olması gerekir.

Çalışma, araştırma sorunsalının formüle edilmesinden, araştırma raporunun yazımı dâhil olmak üzere, bilimsel araştırmanın her aşamasını ele almaktadır. Bu bağlamda çalışmada araştırma sorunsalının bileşenleri tanımlanmış ve yöntembilim ile ilgili kavramlara açıklık getirilmiştir. Çalışma bu biçimi ile araştırma raporunun hazırlanması konusunda teorik bir çalışma olarak kabul edilebilir.

Çalışmanın amacı, bilimsel bir araştırmada adı geçen kavramları tanımlamak, açıklamak ve araştırma süreci içerisindeki işlem basamaklarını sıralamaktır. Bu bağlamda çalışmanın yöntemi ise dolaylı ve alıntısız araştırma yöntemidir. Etkili bir araştırmanın gerçekleştirilmesinde; araştırma sorunsalının formüle edilmesinden sonra, araştırma yaklaşım, tip ve yönteminin belirlenmesi ise bu araştırmanın ulaştığı en önemli sonuçtur.

Anahtar Kelimeler: Sorunsal, Yöntembilim, Araştırma Yaklaşımı, Araştırma Tipi, Araştırma Yöntemi.

Stages of Scientific Research Process and Reporting

ABSTRACT

Unlike traditional research, scientific research is based on systematic, empirical observations and logical analysis. In addition, scientific research requires a cost in terms of human resources, physical resources and financial resources. Therefore, there must be a problem in order to conduct a scientific research.

This study addresses every aspect of a scientific research, including the formulation of the research problem and the writing of the research report. In this context, the components of the research problem were defined and the concepts related to methodology were clarified. The study, with this form, can be considered a theoretical work on the preparation of research reports.

The aim of the study is to describe and explain the concepts of scientific research and summarize the steps in a research process. In this context, indirect quotational research methodology was used in the study. The need for determination of the research design, type and method after the formulation of research problem for an effective research is the most important outcome of this study.

Keywords: Problematic, Methodology, Research Design, Research Type, Research Method.

GİRİŞ

İnsanlar, sürekli olarak karşılaştıkları sorunlara güvenilir çözümler arama uğraşısı içerisindeyler. Her sorun çözümü belli kararların alınmasını; her karar belli bilgilerin elde edilmesini gerektirir (Karasar, 1994: 3). Bilgi edinilmesi ise ancak bilimsel araştırmalarla sağlanabilmektedir. Ayrıca bilimsel araştırmaların bilim çevrelerince kabul edilen kurallara uygun olması gerekir.

Bilim; kendine özgü bir yöntem ile yaşamın farklı uygulamalarını ele alan çeşitli teorilerin bir bütünüdür. Bilimsel araştırma ise akla dayalı olarak toplumsal, ekonomik vb. sorunların araştırılmasını içermektedir. Çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalan günümüz insanı, bu mevcut sorunlarına çözüm üretme çabası içerisindeydir. Ancak bu çözüm üretme çabaları yeterli bilgi birikimini gerektirmektedir. Teoriler, olayların nasıl gerçekleştiğini açıklamaya çalışır. Teori, “neden” sorusuna cevap aramakta ve kavramlar arasındaki ilişkilerin test edilerek açıklanmasını mümkün kılmaktadır (Şahin ve Gürbüz, 2014: 707). Teori, bilimde bir konuya bakış açısını da anlatır. Bu bakış açısı konuya yaklaşımın özelliklerini belirler. Teori birbirleriyle bağıntılı kavramlar, tanımlamalar ve öneriler setidir; değişkenler arasında ilişkileri belirleyerek, fenomeni açıklama ve tahmin amacıyla, fenomen hakkında sistemli bir görüş sunar (Erdoğan, 2003: 93). Bilimsel araştırmaların temel amacı ise yeni teoriler üretmektir.

Bilimsel araştırma süreci, bir sorunun sorulmasıyla başlamakta; sorudan hareketle düşünme sürecine geçilmekte ve sorulan soruya bir yanıt bulunmasıyla bu süreç sona erdirilmekte; arkasından da yeni sorular ve yeni süreçlerle araştırmalar sürdürülmektedir.

¹⁴ Prof. Dr. İnönü Üniversitesi, aydin.usta@inonu.edu.tr

Araştırma yapmak bir soruna çözüm üretmek, bir olguyu/olayı/sorunu anlamak amacıyla söz konusu sorun/olgu/olay üzerinde düşünmek demektir. Bir başka ifade ile araştırma; araştırmacının bir konu hakkında bilgi gereksinimini hissettiğinde bilgi sahibi olmak için gerçekleştirdiği girişimlerdir (Usta, 2011: 177). Bilimsel araştırma genellikle etkilerin nedenlerini bulmak için yapılmaktadır.

Bilimsel araştırmanın formüle edilmiş sorunsal ve yöntembilimsel bileşenleri içermesi sonuçların gerçekliğini, yorumların güvenilirliğini; bir başka ifade ile bilimsellik derecesini artırmaktadır. Bilindiği üzere bilimsel araştırma, mümkün olduğunca nesnel veri toplamayı, tarafsız yorumu, geçerli ve güvenilir yöntemlerle genellemeler yapmayı esas alan bir çalışmadır (Şahin ve Gürbüz, 2014: 706).

Bilimsel araştırmalar zaman ve maliyet bakımından önemli harcamaları gerektirmektedir. Bu nedenle bilimsel araştırma sadece ekonomik, sosyal veya insani sorunların çözümüne yöneliktir. Buna karşılık bilimsel bir çalışma, alanında bilimsel bilgilerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Alana kazandırılan bilgilerin kalitesi ise öncelikle araştırmanın projelendirilmesine yani planlanmasına bağlıdır. Bu çalışma bilimsel araştırmaların projelendirilmesine ve raporlaştırılmasına yöneliktir.

Bilimsel araştırma yapmak, çaba ve özveri ister. Araştırma yapmak ayrıca bilimsel disipline uymayı gerektirir. Bu bağlamda araştırmanın her aşamasında yapılacak işler ve verilecek kararlar o araştırmanın sonraki aşamaları göz önüne alınarak belirlenmelidir (Usta, 2011: 178). Bir araştırmada araştırma önerisi ile neyin, ne zaman, ne ile nasıl gerçekleştirileceği planlanmakta; araştırma raporu ile ise gerçekleştirilen bu önerinin/projenin sonuçları gösterilmektedir. Her ikisi de bir araştırma yönetiminin önemli aşamalarıdır denilebilir.

Çalışma, araştırma sorunsalının formüle edilmesinden, araştırma raporunun yazımı dâhil olmak üzere, bilimsel araştırmanın her aşamasını ele almaktadır. Çalışmada öncelikle araştırma süreci hakkında bilgi verilmekte; arkasından sorunsal formüle edilmekte (*konu, amaç, hipotez ve soru*) daha sonra da yöntembilimsel işlemler sıralanmaktadır.

BİLİMSEL BİR ARAŞTIRMANIN ÖZELLİKLERİ

Herhangi bir durumu, çeşitli yönleri ile ve belirli kurallar çerçevesinde ortaya koyma çalışmalarına genel anlamda araştırma denilmektedir (Yeşil, 2010: 49). Araştırma; sorunlara güvenilir çözümler aramak amacı ile planlı ve sistemli olarak, verilerin toplanması, çözümlenmesi, yorumlanarak değerlendirilmesi ve rapor edilmesi sürecidir (Mouly ve Best'den akt: Karasar, 1994: 22). Bir başka tanıma göre araştırma, belli bir amaca ulaşmak için ele alınan öznel bir sorunun düzenlenmesi, sistemli bir biçimde veri toplanması ve kaydedilmesi, eleştirel gözle verilerin değerlendirilmesi sürecidir (Sekaran'dan akt: Özdemir, 2008: 2). Bilimsel araştırma, fenomenleri incelemeyi, gözlemlerle bilgi elde etmeyi ve böylelikle problemleri çözmeyi hedefleyen dinamik bir süreçtir. Araştırmanın işlevleri tanımlama, açıklama, anlama, denetleme, olayları görme ve yönlendirmedir.

Bilimsel araştırma, bir sorununun çözümünde söz konusu olan bilgi eksikliğini gidermek amacıyla yapılmaktadır. Ancak araştırma sonucunda elde edilen bilgiler genellenebildiğinde araştırma etkili olabilmektedir. Bilimsel olarak ele alınan ve geçerliliği kabul edilen bir araştırma sürecinin temel kavramları farklı araştırmacılar tarafından, farklı araştırmalarda kullanılabilir.

Bilimsel bir çalışma üç aşamadan oluşmaktadır: Birinci aşama planlama aşamasıdır ki bu aşamada bir kurama dayalı olarak varsayım/sorun tanımlaması ile birlikte bir araştırma önerisi (*projesi*) hazırlanır. İkinci aşama hazırlanan bu öneriye göre araştırmanın gerçekleştirilmesi aşamasıdır ki, bu aşamada uygulamalar, izlemeler ve değerlendirmeler yer alır. Üçüncü aşama ise araştırma raporunun yazım aşamasıdır. Bu aşamada da belirli bir sıranın izlenmesi ve yöntembilime uyulması gerekmektedir (Usta, 2011: 177).

Bilimsel araştırma; toplumu tanımaya yönelik, toplumsal değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalışan; toplumsal bir sorun ile ilgili neden, niçin, nasıl, ne zaman, nerede gibi sorulara yanıt arayan bilimsel bilgi üretme işlemidir (Özdamar, 2003: 2). Bu bağlamda araştırmanın her aşamasında yapılacak işler ve verilecek kararlar o araştırmanın sonraki aşamaları göz önüne alınarak belirlenmelidir. Bilimsel bir araştırmada incelenecek sorun (veya konu) kuramsal anlamlılığa sahip olmalıdır. Tüm bu faaliyetler epistemoloji disiplini çerçevesinde yürütülmektedir (Usta, 2011: 178).

Bilimsel araştırmalar neticesinde elde edilen bilgiler, genellikle toplumun sosyo - ekonomik sorunlarının çözümünde kullanılır. Bu nedenle bilimsel bilgilerin, etik disiplini çerçevesinde, toplumsal yarar açısından irdelenmesi gerekmektedir (Erdoğan, 2001). Etiğin genel teorisi olan “teleolojiye” göre asıl olan toplumsal yararadır; bu nedenle bilimsel çalışma toplumsal yarara katkı sağlamalıdır.

Doğru bilgiye ulaşmada bilimsel araştırmaların yeri ve önemi büyüktür. Çünkü bilimsel araştırmalar uzun deneyimlerden sonra geliştirilmiştir. Daha da önemlisi bilimsel çalışmalar yöntemli ve sistematik çalışmalardır. Sistematik çalışmalar; incelediği olayları tanımlar, açıklar ve sınıflandırır (Tremblay ve Perrier, 2006: 1).

Bilimsel araştırmanın işlevsel olarak, güvenilir ve sağlam iki kanıtı bulunmaktadır (Balso ve Lewis, 2007: 17): Birincisi bilimsel çalışma, sonuçları açık biçimde ortaya koyar. İnanırcı bir hakem olarak iddialarını ve bilgi elde etmede kullandığı yöntemlerini açıklar. İkincisi, ortaya koyduğu sonuçlar mantıklıdır. Ayrıca bilimsel araştırma yöntemleri sistematiktir; yani belirli ve kesindir. Tutarlı ve uygun bilgileri bir araya getirir. Bilimsel araştırmada araştırmacı, içinde yaşadığı toplumun kültürel, ahlaki ve dini değerlerinden etkilenmez. Bilimsel araştırma, bilimsel bilgiye ulaşmak için kullandığı araçlarla ve izlediği amaçlarla diğer araştırma biçimlerinden ayrılır. Bilimsel bilgi ölçülebilir veya tekrar gözlemlenebilir olmalıdır.

Tüm disiplinlerde araştırmacıların uyması gereken kurallar dört temel ilkeye dayanır (Balso ve Lewis, 2007: 8):

- Araştırmacı çalışma içerisinde nesnelliğini kanıtlamak zorundadır. Araştırmacı, kişisel düşüncesi ne olursa olsun, uygun verileri toplamak ve yorumlamak için uygun yöntemlerle çalışır. Kişisel değerlerine ve inançlarına ters düşse de sonuçları dürüstçe sunar.
- Araştırmacı hipotezlerini deneye dayalı yöntemlerle doğrulamak zorundadır. Araştırmacı, kişisel deneyimlerine, sezgilerine veya geleneklerine dayalı olarak çalışmalarını sürdürmez.
- Bilimsel araştırma mevcut bilimsel bilgiyi elde edilen yeni bilgilerle daha iyi duruma getirmeyi öngörür. Araştırma kolektif bir çalışmadır; önceki çalışmalar üzerine kuruludur ve gelecekteki araştırmalar için bir ortam hazırlar.
- Araştırmacı başka araştırmacıların anlayabileceği yorumlayabileceği biçimde dürüst ve açık biçimde sonuçları ortaya koyar. Bu bağlamda, araştırma yöntemi ve araştırma mantığı kapalı olmamalı, şeffaf olmalıdır.

Gerçekte araştırma çalışmaları sadece değişimin kapısını açan, geleceği kestiren ve yenilik yapan değil; aynı zamanda üretim tekniklerini, araçları iyileştirmeyi sağlayan ve yaşam koşullarını düzelten insanın elindeki bir anahtardır (Roger, A. G. ve Raoul, K. R.: 2010). Bu anlamda bilimsel araştırmaların, toplumsal yarar açısından önem taşıdığı söylenebilir.

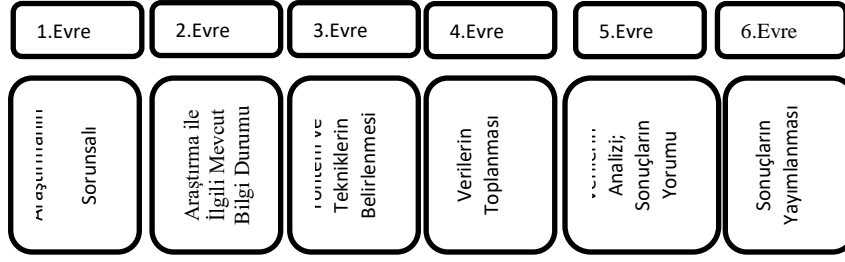
BİLİMSEL ARAŞTIRMANIN EVRELERİ

Her araştırmanın fikrinsel bir başlangıcı vardır. Araştırma projesinin ayrıntıları belirlenmeden evvel çeşitli biçimlerde fikirler oluşmaya başlar. Araştırmacıların bir konuyu merak etmesi, ona ilgi duyması, yapılan benzer araştırmalar, bireylerin ya da toplumların karşılaştıkları çeşitli sorunlar araştırma fikrinin oluşmasına kaynaklık edebilir (Genç, 2010: 79). Bilimsel araştırmalar alana orijinal katkı sağlayan çalışmalardır. Bu araştırmalarda belirli yöntemlerden yararlanarak gerçek bilgiye ulaşılır. Bu tür çalışmalar genellikle ayrıntılı araştırmayı, titiz ve eleştirel analizleri içerir. Böylece belirli sonuçlara ve sistematik doğrulamalara ulaşılabilir.

Bilimsel araştırma, bilim çevrelerinin de kabul edebileceği bilimsel yöntemlerin kullanımını gerektirir. Bu anlamda araştırma, bir seri aşamanın gerçekleştirilmesidir. Bu aşamalar Şekil 1’de şematik olarak ifade edilmektedir.

Araştırma planının yazılı dökümüne “*araştırma önerisi*” denir. Araştırma önerisi, araştırmayı gerçekleştirmek için izlenecek süreci önceden gösterir ve çok sayıda evreyi içerir. Araştırma raporu ise bitmiş bir araştırmanın sonuçlarını içeren bir dokümandır. Rapor, öneri unsurlarından bazılarını içerir ancak raporun rolü daha çok analiz sonuçlarını ortaya koymada kendini gösterir (Karasar, 1994: 38). Önceden hazırlanan araştırma önerisi, hazırlanacak araştırma raporunun kalitesini iyileştirir.

Şekil. 1: Bilimsel Araştırmanın Evreleri

Kaynak: (Balso ve Lewis, 2007: 17).

Araştırma önerisi araştırmayı gerçekleştiren çalışmaların evrelerinin belirlenmesine yönelik bir araçtır. Öneri, çalışmanın mantıksal olarak yapılandırılmasına ve etkili bir analizin gerçekleştirilmesine katkı sağlayan bir düşünce organizasyonudur. Hazırlık niteliğindeki bu çalışma ana çizgiden sapmayı önler ve araştırmacıya zaman kazandırır.

Araştırma önerisinin, araştırma konusunun belirlenmesine yardım etmek, araştırma evrelerinin planlanmasını sağlamak ve strateji ve yöntem seçimine katkı sağlamak gibi üç işlevi bulunmaktadır (Mace ve Petry, 2017: 4).

Araştırma önerisi, araştırmanın başlangıcında kurgulanan aşamalardan oluşur ki bu süreçte araştırma nesnesi sınırlandırılır ve her bir aşamanın gerçekleştirilme biçimi gösterilir. Öneri sadece araştırmanın yapılandırılması değil aynı zamanda araştırma konusu üzerinde düşünmek demektir. Mace ve Petry'ye göre (2017: 2) araştırma önerisi ile çalışma nesnesi hakkında şu üç soruyu cevaplandırmak gerekir:

- Araştırmanın sorunu nedir?
- Bu sorunla ilgili olarak ne ortaya konulmak istenmektedir?
- Gösterimde süreç nasıl işletilmektedir?

İlk soruya verilecek yanıt beraberinde bir tartışmayı getirir. İkinci soruya verilecek yanıt bir kavramlaştırmayı, açıklamayı ortaya koyar. Üçüncüsü ise bir yönlendirmeyi içerir.

Araştırma önerisi, araştırma raporunun yazılma aşamaları gibi yapılmalıdır. Fakat hipotezlerin test edilmesi, bulgular, yorumlar ve özet kısmı ancak araştırma bittikten sonra yazılacağı için bunlar öneride yer almaz (Kartal, 2010: 144).

Görüldüğü üzere araştırma önerisinde yer alan unsurlar, bitmiş bir araştırma için hazırlanan raporun "giriş", "sorunsal", "araştırmanın bilgi durumu" ve "yöntembilim" bölümlerinin büyük oranda aynıdır. Bir başka deyimle bu bilgiler araştırma raporunun ilgili bölümlerine aynen yazılabilir. Raporun önemli farkı ise analiz, yorum, karşılaştırma, eleştiri ve genel sonuç bölümlerini içermesidir.

Araştırmanın Sorunsalı (Konu, Sorun, Soru, Hipotez)

Bilimsel bir araştırma çalışması, dikkatli bir hazırlığı gerektirmektedir. Bu hazırlığa başlanılmadan evvel araştırmanın sorunsalının formüle edilmesi, söz konusu hazırlığa bir çerçeve oluşturmaktadır.

Sorunsal çerçevesinde her şeyden önce neden sonuç ilişkilerini araştırmak için bir konu, sorun seçilmesi gerekir. Bir konuyu veya sorunu seçme ve onu incelenen bir biçime getirme sürecine araştırmanın sorunsalı denir (Erdoğan, 2003: 14). Konu/sorun seçimi araştırma tasarımının (*proje, yürütme ve rapor yazımı*) temelini oluşturmaktadır. Araştırma konusunu ve sorununu belirgin bir biçimde formüle edilmesi demek "ne" sorusuna cevap verir. Belirlenen yöntem ise bilgiye ulaşmada "nasıl" sorusuna cevap verir.

Tablo.1: Araştırmanın Sorunsalının Bileşenleri

ARAŞTIRMANIN KONUSU	
TANIM	Üzerinde araştırma yapılan süjedir.
SORU	Yapılan araştırma ne üzerinedir?
ÖRNEK	Kanada'daki göçmen çocuklarında görülen okuldan kaçma davranışı.
ARAŞTIRMANIN SORUNU	
TANIM	Araştırmacının ilgi duyduğu durumun açıklanmasıdır.
SORU	Neyi anlamak veya açıklamak istiyorsunuz?
ÖRNEK	Araştırmacı, Kanada'daki göçmen çocuklarının okuldan kaçma davranışları ile yaşları arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı istiyor.
ARAŞTIRMA SORUSU	
TANIM	Araştırma sorununun soru biçimine dönüştürülmesidir.
SORU	Hangi soruyu yanıtlamak istiyorsunuz?
ÖRNEK	Kanada'ya göç eden ailelerin daha küçük yaşlardaki çocuklarında da okuldan kaçma davranışı görülüyor mu?
ARAŞTIRMA HİPOTEZİ	
TANIM	Tahmin edilen sonucun açıklanmasıdır.
SORU	Öngörülen hangi sonuçları elde etmek istiyorsunuz?
ÖRNEK	Kanada'ya taşındıklarında beş yaşından küçük olan çocuklarda okuldan kaçma davranışı daha az görülmektedir.

Kaynak: (Long, 2004: 4).

Araştırma konusu, araştırmada ele alınan düşünce, olay veya durumun içinde yer aldığı bilgiler topluluğu olarak tanımlanabilir. Araştırmacıyı araştırma yapmaya zorlayan sorunu içine alan genel bilgi kümesi araştırma konusu olmaktadır. Araştırma konusunun seçimi araştırmada yapılacak faaliyetlerin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Özdemir, 2008: 23).

Şekil 2: Araştırmanın Sorunsalı

Kaynak: (Lotarski, 2007: 1).

Sorunsal hem bir süreç hem de bir çıktıdır. Süreç olarak sorunsal, çalışmayı uygun bir biçimde tanımlamak için konuyu sorunsallaştırmak, ele almak ve zaman boyutunda araştırmaktır. Bir çıktı olarak projenin/raporun “giriş” bölümünden sonra yer alan sorunsal, konuyu sorgulayarak yapılan bir sentezdir (Lotarski, 2007: 1). Sorunsal belirlenen konunun gerekçelendirilmesine dayalı olarak nasıl inceleneceğini açıklar.

Örneğin; engelli çocukların topluma uyumlaştırılması konusunu ele alalım. Bunların uyumlaştırılması sorununun araştırılmasının gerekçesi “giriş” bölümünde ortaya konulur. Sorunun hangi boyutlarda ve nasıl ele alınması gerektiği sorunu ise “araştırmanın sorunsalı” bölümünde irdelenir.

Petit Rober’e göre sorunsal, soru sorma bilimi ve sanatıdır (Petit Robert, 1978: 1534). Sorunsalın unsurları (konu, sorun, soru, hipotez) arasında bir ilişki bulunmaktadır. Sorunsal konuya bağlı olarak sorgulamayı gerektirir; ayrıca çalışmayı sınırlandırır, yönlendirir ve sentezler. Araştırma sorunu genel olarak iki veya daha çok değişken arasındaki ne tip bir ilişkinin olduğu konusundaki bilgi eksikliğidir.

Sorun, içinde bulunulan durum ile arzu edilen durum arasındaki farktır. Bilimsel araştırma açısından bu fark bilgi eksikliğidir. Araştırma süreci bu farkı kapatmak için yürütülen faaliyetlerdir (Mace ve Petry, 2017: 5).

Tablo. 2: Sorunsalın Formüle Edilmesi

Nesnenin sınırlandırılması, bir başka deyimle, neyin incelenip neyin incelenmeyeceğinin ve yapılan konu seçiminin gerekçesinin ortaya konulması:	NESNE VE BOYUTLAR
Araştırmada çözüm üretilecek sorun ve sorunun altta yatan nedenler:	ODAK NOKTASI
Çözüm üretmek için seçilen yaklaşımın ifade edilmesi:	YAKLAŞIM
Verilerin derlenmeye analize, yorumlamaya rehberlik edecek bir veya daha fazla hipotezin formülasyonu:	HİPOTEZ

Kaynak: (Lotarski, 2007: 2).

Araştırma sorusu ise değişkenler arasında ilişki olup olmadığını sorgulayan, açıklama isteyen, merkezi nitelikte, temel bir sorudur. Ancak sorgulanan ilişkinin ortaya konulması için *ampirik* araştırma gerekir. Belirli bir araştırma sorusu, neyi bulmaya uğraştığımızı veya çalıştığımızı gösterir (Punch, 2011: 39). Araştırma temelde sistemli olarak sorulan sorulardan oluşur. Yerinde sorular sorabilmek ya da hipotezler geliştirebilmek, onları cevaplamak ya da sınamaktan daha güçtür. Elde edilen veriler, sorulan soruya ve nasıl sorulduğuna bağlıdır. Sorular tek bir nesne, durum vb. için olabileceği gibi belli bir grup ya da evren için de olabilir (Runkel ve McGrah'dan akt: Karasar, 1994: 67).

Araştırmalarda, olaylar ya da değişkenler arasında var olduğu söylenen ilişkiye, araştırma dilinde, hipotez denilir. Bir başka deyimle hipotez, denenen yargıdır. Bu yargı ise ölçülebilen ya da ölçülebilir olasılığı görünen en az iki değişken arasındaki ilişkiyi, kuvvetli olasılıklarla, önceden kestiren; gözlemlere yön vermek ve verileri yorumlamak için, geçici olarak kabul edilen ilişkiyel bir yargıdır (Karasar, 1994: 68). Hipotez, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkilerin test edilmesine olanak sağlayan önerme niteliğindeki açıklamalardır (Graziano ve Raulin'den akt: Şahin ve Gürbüz, 2014: 707). Basitçe hipotez, araştırma sorusuna önceden verilmiş bir yanıt denilebilir (Punch, 2011: 39). Teorik bir varsayım hipotez değildir. Varsayım test edilebilir ifadeye dönüştürüldüğünde veya test edilebilir (*gözlemlenebilir*) olduğunda hipotez olur. Bir araştırmada birden fazla hipotez olabilir (Erdoğan, 2003: 110). Ampirik tasarımda, hipotez denildiğinde, aslında aynı anda iki hipotezden bahsedilmektedir: alternatif hipotez, araştırmacının varsayımını sunan hipotezdir. Yokluk hipotezi "*anlamli bir ilişki yok*" hipotezidir (Erdoğan, 2003: 110).

Araştırma ile İlgili Mevcut Bilgi Durumu

Araştırma sorununun formüle edilmesinden sonra araştırmacı; ilgili alanyazınında sorunsal ile ilgili başkalarının yaptığı araştırmaları gözden geçirmelidir. İlgili alanyazında yapılan gözden geçirme işlemi ile konuyla ilgili ulaşılan sonuçlar, eleştiriler ve öneriler hakkında bilgi edinilmektedir (Şahin ve Gürbüz, 2014: 714). Yeni bir araştırmaya başlamadan evvel araştırma yapılmak istenilen konu ile doğrudan veya yakından ilgili araştırmaları incelemek yarar sağlar. Her araştırmada alanyazını taraması olduğu için bunlardan elde edilecek bilgiler araştırma açısından bir hareket noktası olabilir.

Sorunsal oluşturulduktan sonra teorilerin, anahtar kavramların, önceden var olan fikirlerin tanımlanması gerekir. Bu enformasyon, araştırmacıya bir çerçeve oluşturur ve konu ile ilgili teorik unsurları tanımayı sağlar. Kavramlar, önermeler, tanımlar, anahtar veriler ve önemli araştırmacıların tezleri teorik unsurlardır. Teorik çerçeve aynı zamanda araştırmacıya bilimsel bir gerekçelendirme ve araştırmaya bilimsel bir temel kazandırır. Teorik yaklaşımlar, modeller ve tanımlanan kavramlar yöntem bilim belirlenmeden sunulur. Başka çalışmalarda yürütülen mantık ortaya konulur. Sunulan teorilerde genelden özele bir sıra izlenir. Çalışma alanı ile ilgili alanyazını güncelleştirilir ve yapılan çalışmaların amaçları irdelenir (Universite d'Ottowa, 2015: 11).

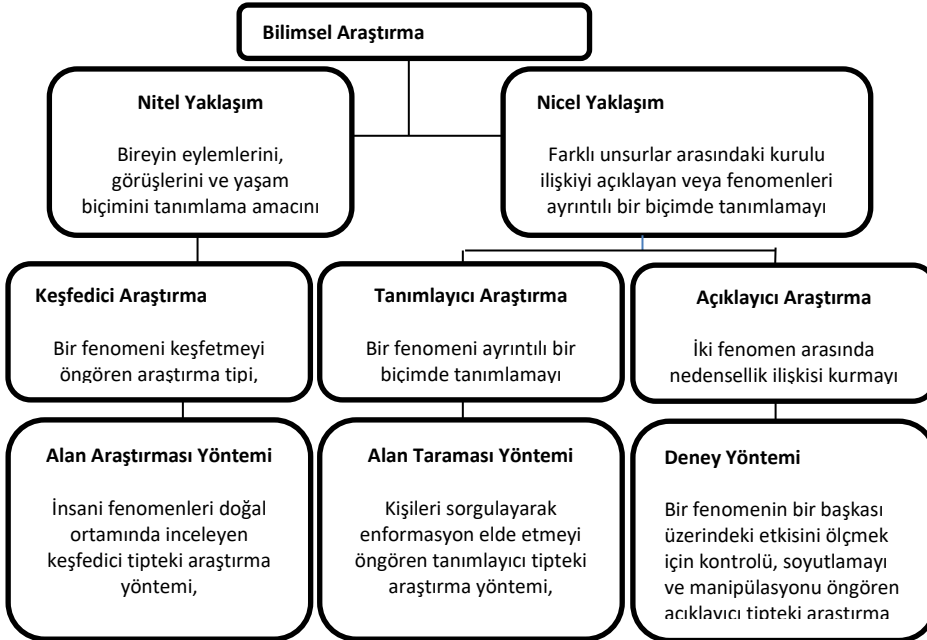
Sorun alanının bütünleştirilmesi, sınırlandırılması ve tanımlanması aşamalarında ilgili kaynakların (*alanyazının*) taranması önemli bir yer tutar. Bir araştırma sorunu için genellikle iki tür kaynak bulunmaktadır: Bunlardan ilki teorik yazını içeren kitap vb. leri; diğeri ise araştırma yazını oluşturulan ilgili araştırma raporlarıdır (Fox'dan akt: Karasar, 1994: 65). İlgili kaynakları taramanın amacı, araştırma için genel bir çerçeve oluşturmaktır. Bu amaçla, araştırılan konunun o ana kadar, hangi yönleriyle ve nasıl incelendiği, hangi gelişmişlik düzeyinde bulunduğu, sorunun çözümü için hangi yönlerde ve ne tür çalışmalara gerek olduğu belirlenir (Karasar, 1994: 65).

Şahin ve Gürbüz'e göre kısacası alan yazın taraması; araştırma konusuyla ilgili temel kavramların neler olduğunu, bu kavramların nasıl tanımlandığını, konuyla ilgili ünlü teorisyen ve teorilerini ve yapılmış olan ampirik çalışmaların sınırlılıklarını içermelidir (2014: 712). Bir başka ifade ile alan yazın taraması olarak görülen bu evre; sorunu çevreleyen çalışma ve teoriler arasından bir seçim işleminden oluşur. Burada sözü edilen çalışma ve teoriler sorunun tanımlanmasına katkı sağlar.

Yöntem ve Tekniklerin Belirlenmesi

Araştırmada ne yapılacağı kesinleşmeden, yani sorun belirlenmeden araştırma soruları/hipotezler ortaya konulmadan, yöntem konusu ele alınmaz. Söz konusu bu aşamada bir tasarıma gereksinim vardır. Tasarımın giriş bölümünde “*ne yapılacağı*” gerekçeli olarak belirlenir. Yöntembilim bölümünde ise “*neyin, nasıl yapılacağı*” açıklanır. Araştırma tasarımı yöntemin (*metodoloji* anlamında) özelliklerini içerir. Yöntembilim bölümü kendi içinde alt bölümlere ayrılır. Bu ayırım seçilen yöntemin özelliklerine göre bazı farklılıklar gösterebilir (Erdoğan, 2003: 123). Araştırmacı bu aşamada sorunsala dayalı olarak araştırmanın yaklaşım, tip, yöntem ve tekniğini belirlemek durumundadır. Yaklaşım olarak nicel ve nitel araştırma yaklaşımı; tip bağlamında, keşfedici, tanımlayıcı ve açıklayıcı tip söz konusudur. Bunlara bağlı olarak da araştırma yöntemlerinden *deneysel, alan taraması, alan araştırması, dolaylı ve alıntısız araştırma* yöntemlerinden biri veya birkaçı seçilebilir (Şekil 1).

Şekil.1: Bilimsel Araştırmada Yaklaşım, Tip ve Yöntem İlişkisi

Kaynak: (Balso ve Lewis, 2007: 33).

Araştırma tasarımı araştırmacının yol haritası olarak ifade edilebilir. Araştırma konusu ve problemi belirlenerek gerçekleştirilen literatür taraması faaliyetlerinden sonra araştırmanın yapılmasına yönelik bir çalışmadır. Araştırma tasarımı, araştırma sorunsalının formüle edilmesinden sonra başlayan, verilerin analizlerinin başlanmasına kadar izlenen aktif süreci ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile araştırma tasarımı çalışma sorunlarını çözmek için araştırmacının hedefe ulaşmasını sağlayan plan veya rehberdir. Araştırmacıya yol göstermek amacı güden tasarım aşaması kararlar dizisinden oluşmaktadır. Bu kararlar, tanımlanan araştırma sorununda hangi değişkenlerin kullanılacağı, ne tür hipotezlerin kurulacağı, değişkenlerin nasıl ölçüleceği, çözüm için hangi model ve yaklaşımların kullanılacağı ile ilgilidir (Özdemir, 2008: 45).

Araştırmalar, farklı ölçütlere göre sınıflandırılabilir. Araştırmalardaki yaklaşım farklılıkları; sorulacak soruları, seçilecek tip ve yöntemleri, kullanılacak veri analizi tekniklerini, yapılacak çıkarımları ve araştırmamanın sonuçlarını etkilemektedir (Dobbin ve Gatowski'den akt: Yeşil, 2010: 49).

Yaklaşım ve tipe bağlı olarak, yöntemin gerekçelendirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda araştırma sorularını cevaplandırılmak için gerekçeli kullanılan araştırma stratejisi belirlenir.

Araştırma stratejisi, araştırma sorusuna yanıt bulmayı hedefleyen yönelimler ve gerekli bilgiyi elde etmek amacıyla uygulanan bir eylem planıdır. Bu bağlamda araştırmacı, araştırması ile ilgili uygun stratejiler belirlemelidir. Bir başka ifade ile araştırma stratejisi araştırma sorunsalını izler. Araştırma yaklaşım, tip ve yöntem belirlemeleri araştırma stratejisini oluşturur. Araştırmacı, stratejik amaçlarını gerçekleştirmede farklı güçlüklerle karşılaşabilir. Araştırma sorularının yanıtlanması ve hipotezin doğrulanması için kullanılan araştırma stratejisi, seçilen yaklaşımın gerekçesini ortaya koyar. Elde edilen sonuçları ve verileri toplama tekniklerini en küçük ayrıntısına kadar tanımlar; ayrıca kullanılan araştırma araçlarının, uygulama stratejilerinin uygunluğunu gerekçelendirir. Ne tür araştırma olursa olsun (*ampirik, teorik*) seçilen yaklaşımın gerekçesi önemlidir. Yaklaşım seçiminde ölçütler esas alınır. Mantıklı seçim, diğerlerine üstün gelir.

Tip olarak keşfedici araştırma, hakkında çok az araştırma yapılmış konu hakkında güncel bilgileri öngörür. Tanımlayıcı araştırma, insani fenomenin belirleyici tanımını ve sistemik gözlemini içerir. Açıklayıcı araştırma ise olayların nedenlerini veya tekrarlayıcı gözlemlerle fenomenleri açıklamayı öngörür (Balso ve Lewis, 2007: 21). Tanımlama, açıklamadan daha sınırlı bir amaç taşır. Açıklama olmadan tanımlama yapılabilir; ancak tanımlama olmadan açıklama yapılamaz. Açıklama, tanımlamaya gerek duyduğu için; tanımlayıcı bilgi daha önemlidir. Açıklama, olayın nasıl ya da niçin böyle olduğuna odaklanırken; tanımlama, olayın ne olduğuna odaklanır (Punch, 2011: 16).

Araştırmacı, tiplere dayalı olarak, alan araştırması, alan taraması yöntemi ve deney yöntemlerinden birini seçmek durumundadır. Alan araştırması yöntemi, insani bir fenomenin doğal ortamında incelemeyi öngörür. Alan araştırması yöntemi keşfedici tipteki bir araştırmadır. Tanımlayıcı tipteki alan taraması yöntemi, sorguladığı popülasyonun yaşam koşulları, düşünceleri konusunda enformasyon elde etmeyi öngörür. Açıklayıcı tipteki deney yöntemi ise ilkesel olarak hipotez değişkenlerini soyutlayarak, kontrol ederek, manipüle ederek sonuçlar elde etmeyi öngörür (Balso ve Lewis, 2007: 22). Deney yönteminde iki karşılaştırma grubu oluşturulur. Arkasından gruplardan birine bir şey uygulanır ve bu grup deney grubu olarak adlandırılır. Diğer gruba (kontrol grubu) farklı bir şey uygulanır veya hiçbir şey uygulanamaz. Sonrada bu gruplar sonuç ya da bağımlı değişken açısından karşılaştırılır (Punch, 2011: 68).

Sonuç olarak araştırma tipine uygun, aralarında farklılık bulunan yöntemlerden (*keşfedici, tanımlayıcı, açıklayıcı*) biri belirlenir. Yöntemleri doğrudan veya dolaylı olarak da adlandırmak mümkündür. Doğrudan yöntemde veriler birey, nesne ve nesnelere doğrudan ilişki kurularak (*anket, görüşme, deney*) sağlanır veya onların durumları gözlemlenir. İkinci türde, insani aktivitelerin sonuçları olan, derlenmiş, toplanmış veriler (*fiziksel çevrenin değişimi, kalıntılar, buluntular, sanat eserleri, iz analizi*) dolaylı olarak aktarılır. Dolaylı ve alıntısız yöntem bu çalışmalara verilebilecek en iyi örnektir. Dolaylı ve alıntısız yöntem teknikleri (*iz analizi, içerik analizi, istatistiksel analiz*) ile tanımlamaya katkı sağlar. Kullanılan tüm bu yöntemler neticesinde elde edilen veriler hipotezlerin kabul ve reddine ışık tutar.

Yöntem olarak araştırmalar teorik ve ampirik araştırma olmak üzere de iki kümeye ayrılabilir. Bu ayırma ilişkin bilgiler izleyen paragraflarda verilmektedir:

Teorik araştırma: Teorik araştırma, ilişkili teoriler ve kavram analizlerinden hareketle araştırma sorularını cevaplandırmayı gerektirir. Teorik araştırma, alana uygun teorilerin eleştirel analizini, farklı eserlerin mantığını, farklı düşünce okullarının karşılaştırılmasını ve yorumlamaları içerir.

Teorik çalışma çerçevesinde araştırma alanı ile ilgili olarak alan yazını gözden geçirilerek teoriler ortaya konulur. Ortaya konulan bu teoriler karşılaştırmalı ve eleştirel bir analize tabi tutulur. Bu karşılaştırma ve eleştiriler gerekçeli iddialara dayandırılır.

Daha önce yapılmış araştırmalar-çalışmalar çerçevesinde mantıksal çözümler yapılır. Mevcut veriler gözden geçirilir ve yeni gelişmeler çerçevesinde yeni ilişkiler analiz edilir. Amaç; model ve kuramları geliştirmek ve desteklemektir. Teorik araştırma, belgelerin taranması, seçilmesi, çözümlenmesi, sınıflandırılması ile gerçekleştirilir. Teorik çalışma, analitik yaklaşım gerektirir; makro yaklaşımı içerir.

Teorik araştırmada araştırmacı, kendi elde ettiği verileri değil başkalarınınkini kullanır. Teorik araştırma yorumlama işlevi ile olgulara, nesnelere yeni birer anlam vererek açıklamaya çalışır. Teorik araştırma ele alınan konuyu aydınlatmak için uygun teorik bilgilerin tanımlanmasını, analizini ve sunulmasını içerir (Usta, 2011: 184).

Ampirik araştırma: Ampirik araştırma; araştırmacının bizzat yönettiği çalışmalar neticesinde, elde ettiği verilerden hareketle gerçek bilgiye ulaşmasını ve böylelikle araştırma sorusunun yanıtlanmasını sağlayan bir süreçtir (Salkind'den akt: şahin ve Gürbüz, 2014: 713). Ampirik tür çerçevesinde; araştırma taslağı hazırlanır ve sorunları ele almak için belirlenen yöntem uygulamaya konulur; böylelikle elde edilen verileri analiz edilebilir.

Ampirik araştırma, araştırma sorularına karşılık alınan yanıtların işlenmesini içerir. Yani kullanılabilir verilerden hareketle araştırma sonuçlarına ulaşılabilmektedir. Bu süreç verileri toplama stratejisi ve araştırma araçlarının hazırlanması gibi iki evreyi içermektedir (Universite d'Ottowa, 2015: 12). Bir başka ifade ile ampirik araştırma deney veya gözlem yapılarak verilerin elde edildiği araştırmalardır.

Ampirik araştırma şayet içerik analizi, deney, anket veya nitel görüşmeyi içeriyorsa veri toplanması söz konusu olur ve gereklidir. Anket yönteminde evrenden bir örnekleme; nitel görüşmede makul bir konu; medya veya doküman analizinde makul materyaller belirlenir.

Ampirik araştırmada, araştırma araçları, anket soruları, görüşme rehberi; içerik analizinde ise kodlama sistemidir. Bu hazırlıklar yapıldıktan sonra araçların geçerliliği test edilir ve benimsenen yol haritası (*süreç*) tanımlanır.

Verilerin Toplanması

Araştırma yaklaşımı, tipi, yöntemi belirlendikten sonra verilerin toplanması aşamasına geçilir. Verileri toplama çalışmaları araştırma tasarımına uygun olarak; nicel-nitel çalışma başlıkları altında iki farklı lte dayalı olarak gerçekleştirilir.

Araştırma nerisi hazırlanırken bilgi toplama yöntem ve tekniklerinin yanında verilerin hangi tekniklerle ve hangi istatistik yöntemleri ile czmleneceği de açıklanır. Ayrıca ne tür verilerin toplanacağı, bunların nasıl işlenip czmleneceği olası sorunların nasıl yorumlanıp değerlendirilebileceği ana çizgileriyle belirtilir (Kartal, 2010: 144). İzleyen alt başlıklarda bu çalışmalara ilişkin bilgiler sunulmaktadır. İki yaklaşım arasındaki farklılık, verilerinin doğasından ve verileri toplama ve czmlleme yöntemlerinden kaynaklanır.

Nicel alışma

Nicel çalışmada, bir fenomeni (*zelliği olan bir olay*) ayrıntılı biçimde açıklamak ve tanımlamak veya farklı unsurlar arasındaki ilişkinin açıklanması, araştırmanın hedefi olarak tercih edilmiştir. Nicel araştırma, sayısal veriler aracılığıyla kesin ölçümler yapar ve örnekleme ölçümlerinin güvenirliğini destekler. Bu süreçte istatistiksel analiz, deney ve anket yöntemlerinden yararlanır. Çalışma, grafik ve tablolar yardımıyla ilişkileri formüle eder. Tanımlayıcı istatistikler ve analizler sayesinde hipotezler doğrulabilir ya da yanlışlanır (Balso ve Lewis, 2007: 25). Bir başka ifade ile nicel çalışma, gerçekliği değişkenler ve değişkenler arasındaki ilişkiler açısından kavramsallaştırır.

Elde güvenilir teoriler, veriler ve bu verilerin sağlıklı bir şekilde analiz edilebileceği istatistik programları varsa, çalışmalarda daha çok nicel araştırma desenleri kullanılmaktadır. Ancak bazen bütünüyle veya sağlıklı biçimde bu verilere ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu durumda ise daha çok nitel araştırma desenleri kullanılmaktadır (Orhan, 2010: 54).

Nicel yaklaşımın avantajı çok sayıda insanın reaksiyonunu sınırlı sayıda sorular sayesinde ölçebilmektedir. Bu sayede verilerin karşılaştırılabilmesi ve istatistiksel olarak toplanması mümkün olmaktadır. Bu da kısa ve öz bir şekilde sunulmuş, genelleştirilebilir bir bulgu seti elde edilmesini sağlamaktadır (Patton, 2014: 14).

Kısacası nicel çalışma, standartlaştırılmış ve sistemli karşılaştırmalar yapmakla, sınır çizgilerini veya boyutları göstermekle ya da değişmeyi açıklamakla ilgilidir (Punch, 2011; 230).

Nitel çalışma

Nitel yaklaşım; bireyin yaşam biçimine, eylem ve işlemlerinin ayrıntılı tanımına, çevresine ve kültürel unsurlarına vurgu yapar. Bu yaklaşım örnek olay çalışmasını, durum analizlerini kapsar. Yöntem olarak daha çok alan araştırmasına; teknik olarak açık uçlu sorularla görüşmelere ve doküman analizlerine başvurur. Az sayıda sayısal veri içeren yazılı ve sözlü sunumları içerir. Nitel çalışmaların yazarları, süreçte, bireyin sosyal durumu, deneyimleri konusunda sorular formüle eder (Balso ve Lewis, 2007: 26).

Nitel çalışma, sosyoloji, psikoloji, eğitim ve benzeri alanlarda insan davranışları ile ilgili araştırmalardır. Deneysel kesin verilerden çok insanların tutum ve davranışlarını derinlemesine inceleyerek anlamaya çalışır. Daha çok niteliksel analiz tekniklerini kullanır (Arıkan, 2011: 18). Bir başka ifade ile nitel araştırmalar, bireylerin olaylara ve olgulara yönelik öznel bakış açılarını keşfetmeyi hedefleyen bilgi üretme yollarından birisidir (Patton, 2014: 14).

Bir olgudaki değişmeyi araştırarak ve bu değişimin nedenini açıklayarak bir olgu hakkında bilgi sahibi olma, nitel araştırma için de geçerlidir; nitel verilerin çözümlenmesine ilişkin bazı yaklaşımlarda ve özellikle de temellendirilmiş kuramda bunu görmek mümkündür (Punch, 2011: 77).

Nitel yaklaşım, kendi doğal akışı içindeki sosyal hayatın incelenmesine yoğunlaşır verilerin sayılar biçiminde olmadığı araştırmalardır. Nitel çalışma, insanların yaşadığı dünyayı tüm yönleriyle anlama ve tanımlama çabasında olan bir araştırma yaklaşımıdır (Myers ve Malterud'dan akt: Yeşil, 2010: 52). Bu nedenle, nitel veri, sayılar biçiminde olmayan görgül dünya bilgisi olarak tanımlanabilir (Punch, 2011: 58). Kavramlar, düşünceler, eylemler, tutumlar, cinsiyet, renk gibi birçok durum nitel özellik taşıyır. Ayrıca nitel veriler, yoruma açık ve kişiselliğe yönlendirici özellikler taşımaktadır. Nitel yaklaşımlarda çoğunlukla çevre, süreç ve algılarla ilgili olmak üzere üç tür veri toplanır (Yıldırım ve Şimşek'ten akt: Yeşil, 2010: 65).

Denzin ve Lincoln'un konu ile ilgili olarak kullandıkları "*nitel görgül malzemeleri*" kavramı; mülakat tutanak, kayıt ve notlarını; gözlem kayıt ve notlarını; belge ve maddi kültür ürün ve kayıtlarını; görsel-ışitsel malzemeleri (*el yapımı ürünler, gazete, günlük bilgiler ve anlatılar gibi*) ve kişisel deneyim malzemelerini içerir (Punch, 2011: 59).

Ölçümlerin ve gözlemlerin kolaylıkla kesinlik taşımadığı, sayılarla açıklanması güç olan, konusu insan ve toplum davranışları olan araştırmalardır. İnsan davranışlarının temel nedenlerini ve motivasyonlarını anlamayı amaçlar. Az sayıda, ancak temsil gücü düşük örnekleme çalışır. Derinlemesine yapılan gözlem ve görüşmelerden hareket ederek, tüme varım yoluyla gerçeklere ulaşmaya çalışır. İnsani bilimler nitel araştırmaların yoğun uygulandığı alanlardır (Arıkan, 2011: 23).

Nitel çalışmayı gündeme getiren en önemli fark incelenen rakamların arkasındaki öykülerin öğrenilmesindeki hassasiyettir. Nitel araştırma insanların deneyimlerine ve bireylerin bunları nasıl yorumladığına eğilir. Nitel araştırma yaklaşımı, yorumlamacı, post pozitivist paradigmanın ürünüdür (Orhan, 2010: 59).

Nitel çalışma, ilgilendiği olguları doğal ortamında birçok yöntemle ele almakta; yorumlamacı bir yaklaşımla insanların yargı, tutum ve algılarını ortaya koymakta; böylelikle konuları derinlemesine ele almaktadır (Çakıcı'dan akt: Orhan, 2010: 59). Nicel çalışma, karakteristik olarak daha çok kuram doğrulamaya yöneliktir; buna karşın nitel yaklaşım karakteristik olarak daha çok kuram üretmekle daha çok ilgilidir (Punch, 2011: 17).

Nitel bulgular, derinlemesine açık uçlu mülakatlar (*cevaplayıcıların bakış açılarıyla dünyayı anlamamıza olanak sağlar*), doğrudan gözlem ve yazılı dokümanlar gibi üç farklı veri kaynağından sağlanmaktadır (Patton, 2014: 4): Bunlardan ilk ikisi ampirik araştırma niteliğinde; üçüncü ise teorik araştırma niteliğindedir. Nitel yaklaşım, özellikle teori oluşturmada oldukça etkilidir. Nitel yöntemler, genellikle çok daha az sayıda kişi ve durum üzerinde çok daha fazla ve ayrıntılı bilgi elde edilmesine olanak sağlar. Bu, çalışılan durum ve durumların derinlemesine bir şekilde anlaşılmasını kolaylaştırır fakat genellenebilirliğini sınırlandırır (Patton, 2014: 14).

Kısacası, nitel araştırma daha çok olaylarla ilgilidir. Bağlama ve sürece, yaşanan deneyime ve yerel olana duyarlıdır ve araştırmacı araştırılana daha yakın olmaya çalışır. Sosyal yaşamın karmaşıklığının hakkını vermek için derinliğine ve bütünlüklü kavramayı amaçlar (Punch, 2011: 228).

Verilerin Analizi ve Sonuçların Yorumu

Toplanmış verilerin çözümleme yöntemi araştırma sorusuna yanıt bulmanın en önemli aşamalarından biridir. Veri analizi farklı yöntemlerle gerçekleştirilebilir. Önemli olan konuyla ilgili toplanan veriyi, uygun yöntemle çözümlenmek, tartışmak ve araştırma ile ilgili sağlıklı çıkarımlarda bulunabilmektir (Şahin ve Gürbüz, 2014: 721).

Araştırma sonuçları ve analizinin sunumunda çok sayıda biçimden söz edilebilir. İlke olarak benimsenmiş sunuş modeli sonuçların nicel ve nitel oluşuna bağlıdır. Verilerin analizi, farklı biçimlerde olabilir. Yani araştırmancının sahip bulunduğu karaktere göre nitel veya nicel olabilir.

Nicel sonuçlar ve analizi

Nicel analiz, deneysel ve gözlemsel verileri yaygın olarak kullanan, bunların istatistiksel analizlerine dayanarak genelleme yapan çalışmalardır. Deney verilerini, zaman serilerini ya da kesit verilerini kullanır (Arıkan, 2011: 18). Nitel analiz, verilerin toplanması ile eş zamanlı gerçekleştirilirken; nicel analiz, verilerin toplanmasını izler. Bu çalışma, verilerin düzenlenmesi, analizi ve yorumlanması olmak üzere üç evreyi içerir.

Nicel veri, bir nesneye/olaya ilişkin herhangi bir özelliğin sayısal olarak ifadesidir (Huck'dan akt: Şahin ve Gürbüz, 2014: 721). Nicel araştırmancının temel çalışma ilkesi, elde edilen bulguların bir şekilde sayısal değerlerle ifade edilmesi ve ölçülebilmesidir. Ayrıca araştırmancının hipotezlere dayandırılması ve bu hipotezleri test etmesi nicel araştırmancının üzerinde durduğu en belirgin ilkedir (Ekiz, 2009: 99). Genellikle çeşitli tekniklerle elde edilen nicel veriler, istatistiksel ve matematiksel yöntemler kullanılarak çözümlenir (Creswell'den akt: Şahin ve Gürbüz, 2014: 721).

Nicel analiz, verilerin işlenmesi sonucunda elde edilen tanımsal, yordamsal istatistikleri, grafikleri, tabloları ve farklı test çalışmalarını içerir. Nicel verilerin çözümlenmesine genellikle istatistik denir. İstatistiksel çalışmalarda amaç, görgül araştırmancının her evresinin arakasındaki mantığı göstermektir.

Tanımlayıcı istatistikler, bir değişkenin her bir değeri kaç kez aldığı; değerlerin merkez olarak seçilen bir nokta etrafında nasıl bir dağılım gösterdikleri gibi özet bilgileri içerir (Tharenou'dan akt: Şahin ve Gürbüz, 2014: 721). Yordamsal istatistikler ise örneklemeden elde edilen verilerden hareketle evren hakkında genellemeler yapılmasına imkân sağlar. Ayrıca araştırma konusuyla ilgili değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek veya grupları karşılaştırmak için yordamsal istatistiklerden yararlanır (Creswell'den akt: Şahin ve Gürbüz, 2014: 722).

Nicel araştırma yaklaşımında iki ana hattan söz edilmektedir. Bunlardan ilki, karşılaştırma gruplarına dayalı deney yönteminden türetilmektedir. Bunun istatistikteki karşılığı, çok değişkenli değişme analizine de uzanan ve t-testini içeren değişme analizidir. Bu araştırma hattında yukarıdan aşağıya ve bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru bakılır ve bir nedenin etkileri araştırılır (Punch, 2011: 108).

Diğer hat korelasyona dayalı araştırmadır ve asıl olarak deneysel olmayan ortamdaki değişkenler arası ilişkiler fikrine dayanmaktadır. İstatistiksel ifadesi korelasyon ve regresyondur. Bu hat, aşağıdan yukarıya ve bağımlı değişkenden bağımsız değişkene doğru yönelerek neden sonuç ilişkisini araştırır (Punch, 2011: 108). Bu tür çalışmalarda (*korelasyon ve regresyon*) etkinin nedenleri araştırılır. Şayet bir araştırmada; değişkenler arası ilişkiyi incelemek, etkileyen etkilenen unsurları saptamak gerekiyorsa nicel yaklaşım tercih edilir.

Hipotez testleri, örneklem istatistiklerini kullanarak, bir hipotezin doğru olup olmadığını bulmaya yönelik çalışmalardır. Hipotez testleri, araştırma konusuyla ilgili değişkenleri ölçmede kullanılan ölçüm aracına bağlı olarak parametrik hipotez testleri ve parametrik olmayan hipotez testleri şeklinde sınıflandırılabilir. Parametrik testler, değişkenlerin ölçümünde eşit aralıklı veya oransal ölçeklerin kullanıldığı hipotez testleridir. Parametrik olmayan testler değişkenlerin ölçümünde, sınıflama veya sıralama ölçeklerinin kullanıldığı hipotez testleridir. Bu konudaki özet bilgiler Tablo 3'te sunulmaktadır (Şahin ve Gürbüz, 2014: 722-723).

Nicel yaklaşım, bir yandan grupların karşılaştırılmasını, diğer yandan da değişkenlerin ilişkilendirilmesini esas alan araştırma tasarımıdır. Gruplar arası karşılaştırmalarda istatistiksel teknik olarak t-testi ve değişme analizi; değişkenlerin ilişkilendirilmesinde ise korelasyon ve regresyon testleri kullanılmaktadır.

Tablo. 3: Parametrik Testler ve Parametrik Olmayan Testlerin Karşılıkları

Amaç	Parametrik Test	Parametrik Olmayan Test Karşılığı
Bir grubun teorik bir değerle kıyası	Tek örneklem “t” testi	Wilcoxon test
Bağımsız iki grubun kıyası	Bağımsız örneklem “t” testi	Mann-Whitney “U” test
Eşleştirilmiş kıyas	İlişkili ölçümler “t” testi	Wilcoxon test
Üç ya da daha fazla grubun kıyası (ilişkisiz)	Tek faktörlü ANOVA (ilişkisiz)	Kruskal-Wallis “H” test
Üç ya da daha fazla grubun kıyası (ilişkili)	Tek faktörlü ANOVA (ilişkili ve tekrarlı)	Friedman test
İki değişken arasındaki ilişki	Pearson korelasyonu	Spearman Correlation (rho)
Bir ölçümün değerini tahminleme	Basit doğrusal regresyon	Non Parametrik Regression

Kaynak: (Şahin ve Gürbüz, 2014: 723).

Gruplar arası karşılaştırmalar veya değişim analizi; grupların bağımlı değişken açısından karşılaştırılmasıdır. Gruplar bir deneyde olabileceği gibi, araştırma tasarımında belirlenmiş veya kendiliğinden oluşmuş ve verilerin çözümlenmesi sırasında örneklemin bölümlenmesiyle oluşturulmuş olabilir. Gruplar arası karşılaştırmanın en basit şekli, insanları sınıflamanın ve grupları oluşturmanın tek bir yolu varsa mümkündür.

Cronbach, bu farklı hat izleyicilerini “deneyselciler” ve “korelasyoncular” olarak adlandırmıştır. Deneyselciler, sonuçlarını araştırmak için deney değişkeninde değişiklik yaparlar. Onlar, doğayı olduğu gibi almadan, doğayı değiştirerek ve bu değişikliklerin sonuçlarını anlayarak doğanın nasıl işlediğini araştırırlar. Korelasyoncular ise doğada kendiliğinden oluşan korelasyonları araştırırlar. Burada değişmeyi yönlendirme yoktur fakat doğa, olduğu haliyle araştırılır (Shulman’dan akt: Punch, 2011: 67).

Nitel sonuçlar ve analizi

Nitel araştırmalar, bireylerin olaylara ve olgulara yönelik bakış açılarını keşfetmeyi öngören bilgi üretme yöntemlerinden birisidir (Patton, 2014: 14). Buna dayalı olarak nitel analiz, sosyal ya da beşeri bir soruna bireylerin ya da grupların attığı anlamları keşfetme ve anlamaya yönelik bir çalışmadır (Creswell, 2013: 4).

Nitel veri analizi, araştırma sürdürülürken araştırma ile birlikte aynı zaman diliminde yürütülmektedir. Nitel veri, çoğunlukla gözlem, görüşme ve belge incelemesi ile elde edilmekte; bu tür verilerin analizi de anlamlı bir şekilde tartışmayı, sürekli karşılaştırmayı ve tekrar gözden geçirmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle nitel veri analizi, faklı ve ayrıntılı verinin tekrarı olan ve dikkatli bir biçimde incelenmesi sonucunda genellemeler yapan; ayrıca tümevarımcı bir düşünme biçimini tercih eden bir çalışmadır (Şahin ve Gürbüz, 2014: 724). Araştırmada kullanılan temel kavramlar ve teknikler, sadece soyut ve nötr akademik araçlar değil, belirli amaçlar doğrultusunda sosyal dünyayı ifade etmenin yoludur (Punch, 2011: 133).

Alanyazında, nitel veri analizi süreci betimleme, analiz ve yorumlama stratejilerinden birisini izleyebilir (Walcott’dan akt: Şahin ve Gürbüz, 2014: 724). Betimleme, toplanan verilerin araştırma sorusu ile ilgili olarak ne ifade ettiğini gösteren bir çalışmadır. Analiz, verilerde saklı olan temel niteliklerin, kodlama ve kategorileştirmeleryöntemi ile ortaya çıkartılması ve açıklanması sürecidir. Kısacası, betimleme, “ne” sorusuna yanıt verirken; analiz “neden” ve “nasıl” sorularına açıklık getirmektedir. Yorumlama ise araştırma örnekleminde gözlenen durumların ne anlama geldiğini belirtme sürecidir (Şahin ve Gürbüz, 2014: 724). Analizde neden sonuç ilişkisi araştırılmaktadır.

Nitel araştırma paradigmasının belirli bazı özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler araştırma yapmak isteyenlere felsefi yönden yol göstermektedir. Bu paradigmanın en belirgin özellikleri, bu alanda önemli çalışmalarıyla bilinen Bogdan, Biklen ve Bryman tarafından sıralanmıştır (akt: Ekiz, 2009: 31):

- Araştırılan kişilerin gözüyle görme,
- Tanımlama şeklinde olması,
- Durumsallaştırma,
- Sonuçlardan ziyade süreç üzerine odaklanma,
- Esnek ve yapılandırılmamış olması,
- Veri analizinin tümevarım şeklinde olması.

Nitel veri analizinin temel amacı, bireylerin öznel bir şekilde yapılandırdıklarının sistematik olarak anlaşılması ve sonuç olarak kavramsallaştırılması ya da kuramsallaştırılmasıdır. İlk bakışta nitel veri analizi, bir görüşmeden, gözlemden ya da incelenen belgeden verilerin doğrudan alıntılar yapılarak, çoğunlukla yanlı bir biçimde ortaya konulması gibi görünse de durum bundan daha karmaşık ve sistematik bir süreçtir (Ekiz, 2009: 73).

Nitel analizde elde edilen bulgular; araştırma soruları, teorik çerçeve ve hipotezler ışığında tartışılır. Bir başka deyimle, ampirik olarak gözlemlenenler sorunsal, metodoloji ve amaçlar çerçevesinde değerlendirilir. Araştırmanın teorik ve pratik etkileri gelecek araştırmalara yönelik olarak tartışılmalıdır. Sınırlılıkların kapsam ve karşıtlıkların sunumu ile bölüm sonlandırılır.

Nitel analiz için gerekli olan veriler genellikle alan çalışmasından elde edilir. Alan çalışması esnasında araştırmacı, çalışma yaptığı ortamda zaman geçirir (Patton, 2014:4). Nitel araştırma tasarımında, *örnek olay çalışması*, *etnografik araştırmalar* ve *temellendirilmiş kuram* çalışmalarından yararlanılmaktadır. Bunlar; nitel araştırmanın stratejileridir ve bu tür çalışmalarda sürece müdahale edilmez. Şayet bir araştırmada; bir süreci incelemek, deneyimleri betimlemek, bir durumu kavramaya yönelmek ve bir şeyi bulmak gibi faaliyetler söz konusu ise nitel yaklaşım tercih edilir.

Nitel araştırmadaki diğer yaklaşımlarla benzer biçimde örnek olay çalışması; olayı derinlemesine, doğal ortamında, karmaşıklık ve bağlamını dikkate alarak anlamayı hedefler. Araştırılan sosyal nesnenin bütünlüğünü koruyacak biçimde sosyal verileri örgütlemenin bir tarzıdır. Miles ve Huberman'a göre olay, sınırlı bir bağlamda bir biçimde ortaya çıkan bir biçimde ortaya çıkan bir fenomen olarak tanımlanabilir. Böylece, olay, bir birey, bir rol, küçük bir grup, bir örgüt, bir topluluk veya bir ulus olabilmektedir. Aynı şekilde, bir karar, bir politika, bir süreç veya belli türdeki sıra dışı bir durum ya da oluşum olabileceği gibi daha pek çok ihtimal söz konusudur. Brewer ve Hunter sosyal araştırma konusu olabilecek altı birim sayar (Punch, 2011: 144): Bireyler, bireylerin vasıfları, eylemler ve etkileşimler, davranış tortuları ve eserleri, ortamlar, sıra dışı durumlar ve oluşumlar ve kolektiflikler. Örnek olay çalışmasındaki temel fikir, bir olayın uygun gelebilecek herhangi bir yöntemle ayrıntılı bir biçimde incelenmesidir.

Etnografya, bir kültürü ve yaşam biçimini, bu bakışı paylaşımların bakış açısından tanımlamak ve kavramaktır. Etnografik çalışmanın birleştirici özelliği kültürel yoruma bağlılığıdır. Temellendirilmiş kuram ise verilerden kuram üretme amacı taşıyan bir araştırma stratejisi olarak tanımlanabilir (Punch, 2011: 153).

Miles ve Huberman, nitel önermeleri geliştirmede kullanılacak bir taktik listesi hazırlamışlardır. Yazarların bu yönelimlerinin, verilerin azaltılması, verilerin sergilenmesi ve sonuçların tanımlanması ve doğrulanması olmak üzere üç bileşeni bulunmaktadır. Bu üç bileşen, veri çözümlemesinin genel görünümünü verir. Bu üç bileşen, çözümleme boyunca iç içe geçmiş ve eş zamanlı olarak gerçekleşir. Bunlar, üç işlem gerektirir: Kodlama, not alma ve önermelerin geliştirilmesidir (Punch, 2011: 193).

Kodlama ve not alma, birlikte nitel çözümlemenin temelini oluşturur. Kodlama, etiketleme, kategorilendirme işlemidir. Nitel çözümlemede, zihinsel soyutlama ve genelleme işlemlerinden yararlanır. Soyutlama, bir şeyin veya olayın çeşitli özelliklerinden her birini zihin yardımı ile ayrı ayrı düşünebilmektir. Burada gerekli karşılaştırmalar yapılır. Genelleme ise cisimdeki temel olmayan vasıfları ayırıp attıktan sonra kalan temel vasıfları birleştirmedir.

Kısaca nitel analiz, olay ve bilinmeyene yönelik ne, nerede, ne zaman, niçin ve nasıl sorularıyla ilgilenir (Penfield'den akt: Turgut, 2012: 228). Nitel veri analizi sistematik bir anlamlandırmaya yönelik araştırma sürecidir (Hatch'dan akt: Turgut, 2012: 228). Bir olguyu ya da durumu, insanların getirdiği yorumlar, anlamlar ve amaçlarını ortaya çıkararak veya hangi süreçlerin işin içine karıştığını anlamaya çalışarak, ayrıntılı, bütünlüğü içinde ve bağlamını dikkate alan çalışmalarla ilgilenir (Punch, 2011: 230).

Sonuçların Yayınlanması (Araştırma Raporu)

Bilimsel yöntemin son evresi araştırma sonuçlarının yayınlanmasıdır. Yazar, sorunu seçme nedenini, verileri toplama yöntem ve tekniğini, araştırmayı yönetmek için kullanılan araçları, elde edilen sonuçları ve yapılan yorumları açıkça burada ortaya koymalıdır. Her bir unsur diğer araştırmacıların yararına sunulmalıdır. Farklı araştırmacılar bu araştırmadan elde edilen aynı sonuca ulaştıkları durumlarda araştırmanın değerliliği; doğal olarak da bilimsel alandaki bilgi birikimi artacaktır (Balso ve Lewis, 2007: 24).

Araştırmacı bulgularını, sonuçlar arasında göstermez; yeni araştırmalar ile mevcut durum iyi anlaşılmasa sosyo – ekonomik sorunları çözmeye çabaları yararsız kalacaktır. Her unsur ayrıntıları ile ifade edilmelidir ki bir başka araştırmacı aynı konuyu gözden geçirebilsin, araştırabilsin. Başka bir araştırmacı benzer sonuçlara ulaşırsa, başlangıçtaki araştırma değerli olacak ve yeni çalışmaların hareket noktası haline gelecektir. Sadece araştırmacıda kalan ve araştırmacının bildiği sonuçlar yararsızdır; bu nedenle mevcut uygulamayla ilgili olarak elde edilen bilgi, bilinen bilgiler arasında yerini almalıdır. Bir araştırma projesi, araştırma sonuçları başkalarıyla paylaşılınca kadar tamamlanmış sayılmaz. Sonuçları ve çalışmanın nasıl yürütüldüğünü aktarmak, araştırma sürecinin son ve en temel aşamasıdır. Bu aktarım çoğunlukla yazılı bir rapor biçiminde olur. Araştırma raporu yazmak, görece net tartışmalı olmayan kurallara ve becerilere yönelik donanımı gerektirir (Neuman, 2013: 706).

Araştırma raporu, araştırma çalışmalarını anlatan bir metindir. Araştırma raporu, araştırma sorunsalını, çalışma yöntemlerini, sonuçları ve sorunsala bağlı olan tartışmaları içerir. Kullanılan yöntemleri, elde edilen verileri ve sorunsalı ele alan araştırma raporunda sonuçlar tartışılarak genel bir kaniya varılır. Bir bilimsel araştırma kısaca sorunsalın formüle edilmesi, çeşitli yöntemlerle verilerin toplanması, alınan sonuçların incelenmesi ve yorumlanması süreçlerinden oluşur.

Araştırma raporu açık bir biçimde yazılmalı, çalışmayla ilgili olmayan anlatımlara raporda yer verilmemelidir. Gereken anlatımlar kısa ve öz yapılmalı, bitmez tükenmez tekrarlardan kaçınılmalıdır. Araştırma başlığı mümkün olduğu kadar tam ve belirli olmalı; ne uzun ne de kısa olmalı ancak, araştırma konusunu yansıtmalıdır.

Çalışmanın başında 10-20 satırlık bir özet sunulmalıdır. Özet, araştırma sorunu ile ilgili temel sonuçları ve çalışmayı özetlemelidir. Özete çalışmanın küçültülmüş bir biçimi olarak bakılabilir. Özet, makalenin ana kısımlarının her birinin kısa bir tanıtımını vermelidir. Özet, araştırmanın kapsamını ve esas amaçları belirtmeli; kullanılan yöntem bilimini tanımlamalı; bulguları sunmalı ve ana sonuçları içermelidir. Özet; sorunsalı, kullanılan yöntemi ve ulaşılan önemli sonuçları içerir. Özet genellikle dört paragraf halinde yazılır. Bu paragrafların içeriğinde; araştırmanın konusu, teorik çerçevenin kısa tanıtımı, araştırmanın yöntemi, araştırma ile ulaşılan sonuçlar ve araştırmanın bilimsel alana katkıları yer alır (Universite d'Ottawa, 2015: 10).

Farklı adlandırmalar kullanılmakla birlikte, genel olarak bilimsel bir araştırma; giriş, sorunsal, yöntem ve veri toplama tekniği, nicel çalışma, nitel çalışma, verilerin analizi, sonuçlar ve sunulması gibi ana başlıklardan oluşmaktadır. Girişte, ele alınan konudan ve güncelliğinden söz edildikten sonra, bu konuya yönelten motivasyon etmenlerinin neler olduğu ve konunun alana uygunluk gerekçesi açıklanır. Ayrıca önemine de değinilir.

Tablo.4: Bilimsel Çalışmanın Tipik Yapısı

GİRİŞ: Araştırmanın Konusu, Araştırmanın Önemi, İlgili Konular (Bilimsel/Politik), Çalışma Planı,
ARAŞTIRMANIN SORUNSALI: İncelenecek Problemin Tanımlanması ve İçeriğinin açıklanması, Araştırma Sorusu, Araştırmanın Hipotezleri veya Tezleri (Ampirik Araştırmalarda hipotez; teorik araştırmalarda tezler ortaya konulur),
ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ BİLGİ DURUMU: Araştırma ile İlgili Teoriler, Araştırma ile İlgili Kavramlar,

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMBİLİMİ VE TEKNİKLERİ:

Ampirik Araştırma: Verilerin Toplanması (Anket İçin Popülasyon Örnekleminin Seçiminin Gerekçelendirilmesi, Nitel Görüşmeler İçin Konu Seçiminin Gerekçelendirilmesi, Doküman Analizi İçin Materyal Seçiminin Gerekçelendirilmesi);
Araştırma Araçlarının (Anket Formu, Görüşme Soruları, İçerik Analizi Kodları) Hazırlanması,
Test Enstrümanlarının Doğruluğu, Belirlenen Sürecin Tanımlanması;
Teorik Araştırma: Araştırma Alanına Uygun Teorilerin Eleştirel Analizi, Diğer Düşünürlerin ve Eserlerinin Mantıksal Analizi, Farklı Düşünce Okullarının Karşılaştırılması, Yorumlama Çalışmaları,

VERİLERİN ANALİZİ:

Nicel Analiz: Grafik ve Tablolar Biçimlendirilir, Sunulur; Ayrıca Analiz Edilir, İstatistik Analizler yapılır, Bulgular Yorumlanır, Hipotezler Kabul veya Reddedilir,
Nitel Analiz: Grafik ve Tablolar Biçimlendirilir, Sunulur; Ayrıca Araştırma Raporu İçerisinde Analiz Edilir, Sosyal Süreç veya Organizasyon Tanımlanır (Örneğin, Roller, Bir Grubun Entegrasyon Sürecinin Evreleri, Gözlemlenen Kişiler arasındaki İlişkiler vb.), Bulgular Yorumlanır, Çalışmanın İçeriği Tanımlanır, Verilere Bağlı Olarak; Teori, Model, Konu Sunumu Yapılır, Kavramsal, Metodolojik, Epistemolojik ve Normatif Teorik Tartışmalar Yapılır,

SONUÇ ve SENTEZ: Temel Sonuçların Vurgulanması, Yeni Bilgilerin Sunulması ve Uygulamadaki Önemi Vurgulanır, Kapsam ve Sınırlılık Hakkında Bilgi verilir, Başka Çalışmalarla Karşılaştırma Yapılır, Araştırmacılara Önerilerde Bulunulur.

GENEL SONUÇ

Bilimsel araştırmalar diğer araştırmalardan farklıdır. Ancak her araştırmada ortak sorun bilgi eksikliğidir ve araştırma bu bilgi eksikliğini gidermeye; fenomenleri anlamaya, açıklamaya veya tahmin etmeye yönelik çabalar toplamıdır denilebilir.

Çalışma konusu çerçevesinde, bilgi, beceri düzeyine sahip olunması, bilimsel çalışma yapma yeteneğini gösterir. Çünkü içerik ve yorumda kalite, biçim göz önüne alınmakta ve daha sonra da ileri sürülen fikirler savunulmaktadır. Bu anlamda çalışma alana katkı sağlamaktadır. Çoğunlukla bilimsel bir çalışmanın yazım ve sunumunda genel kurallar mevcuttur.

Her araştırma para, zaman ve araştırma yöntem bilgisini gerektirmektedir. Ayrıca her araştırma çeşitli zorunlu unsurları da içermektedir. Bu unsurların içerisinde en önemlisinin yöntembilim olduğu söylenebilir. Çünkü doğru bilgiye erişimde gereken yöntem bilinmiyorsa kaynaklar boşa harcanmış olacaktır.

Bilimsel bir araştırma yapılabilmesi için, araştırma sorununu, araştırma sorularını, araştırma hipotezini, araştırma yöntemlerini belirlemek gerekli işlem basamaklarıdır. Tüm bu çalışmalar araştırma sorunsalı (*problematigi*) çerçevesinde yürütülmektedir. Söz konusu bu işlem basamaklarının her biri aynı derecede öneme sahiptir. Bu unsurlara gereken önemin verilmesi araştırmacının başarı şansını artırmaktadır. Yöntemine uygun gerçekleştirilen bir araştırma, hem ilgili bilim alanına, hem de yapılması düşünülen diğer araştırmalara katkı sağlar.

Gerçekte bilimsel araştırma mantıklı çalışmalar silsilesidir. Bu bakımdan bir evreyi bir başka evre izlemekte; evreler arasında bir bağ bulunmaktadır. Çalışmalardan birisi yetersiz kaldığında araştırmanın başarılı olması mümkün değildir. Çünkü bilimsel araştırma kesinlikleri ve belirginlikleri taşımaktadır. Duruma bu açıdan bakıldığında araştırmanın her bir evresi ve her bir etmeni araştırma açısından yaşamsal öneme sahiptir (Usta, 2012: 112).

Her araştırma özgün bir çalışmadır; yani her araştırmanın kendisine özgü yaklaşımı, veri analizi, amacı, araştırma yöntemi, araştırma soruları, hipotezleri bulunmaktadır. Bu farklılıklar araştırmanın yapısını farklı bir biçimde etkilemektedir. Bir araştırmanın bu farklı karakteristiklerinin yerindeliği, araştırmanın bilimselliğini artırmaktadır. Çünkü bilimsel araştırma yöntemsiz; yöntem ise bilimsiz olamaz (Usta, 2011: 195).

Sonuç olarak denilebilir ki; bir araştırmaya, araştırılacak bir sorun veya konu ile başlamalı; sorunun/konunun tanımlanmasını sağlayacak araştırma soruları hazırlanmalı; bu sorulara yanıt olduğu varsayılan hipotezler kurulmalı; arkasından da hipotezlerin doğruluğunu sorgulama anlamındaki araştırmaya girişilmelidir.

KAYNAKÇA

Arıkan, Rauf (2011) **Araştırma Yöntem ve Teknikleri**, Ankara: Nobel.

Balso, Michael Del ve Lewis, Alan D. (2007) **Recherche en Sciences Humaines**, Mont-Royal: Thomson.

Ekiz, Durmuş (2009) **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Ankara: ANI Yayıncılık.

Erdoğan, İrfan (2003) **Pozitivist Metodoloji**, Ankara: ERK.

Erdoğan, İrfan (2001) “Sosyal Bilimlerde Pozitivist-Ampirik Akademik Araştırmaların Tasarım ve Yöntem Sorunları”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Yıl 12, Güz 2001, s. 17-34.

Karasar, Niyazi (1994) **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara: Araştırma Eğitim ve Danışmanlık Ltd.

Kartal, Sebahattin (2010) “Araştırma Önerisi (Projesi) Hazırlama”, (Edt: Erdinç Tutar ve Cafer Gariper), **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, İstanbul: Lisans yayıncılık.

Long, Donald (2004) *Definir une Problematique de Recherche*, Donald Long Agent de Recherche CRDE, <http://web.umoncton.ca/umcm-longd02/TheorixDownload/probleme.pdf>.

Lotarski, Angeline Aubert (2007) *Formuler une Problematique*, ESEN, <http://www.esen.education.fr/conseils/commande/operations/formuler-une-problematique/>

Mace, Gordon ve Petry, Françoise (2017) **Guide d'Elaboration d'un Projet de Recherche**, Canada: Presses de L'Universite Lawal.

Neuman, W. Lawrence (2013) **Toplumsal Araştırma Yöntemleri**, (Çev: Sedef Özge), Ankara: YAYINODASI.

Orhan, Kamil (2010) “Bilim ve Araştırma Yaklaşımları”, **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, (Edt: Erdinç Tutar ve Cafer Gariper), İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Özdamar, K. (2003) *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Eskişehir: Kaan Kitabevi.

Özdemir, Ali (2008) **Yönetim Biliminde İleri Araştırma Yöntemleri ve Uygulamaları**, İstanbul: Beta Basım yayım Dağıtım A.Ş.

Patton, Michael Quinn (2014) **Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri**, (Çev. Edt: mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir), Ankara. Pegem Akademi.

Punch, Keith, F. (2011) **Sosyal Araştırmalara Giriş**, (Çev: Dursun Bayrak, H. Bader Aslan, Zeynep Akyüz), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Robert, Paul (1978) **Petit Robert, Dictionnaire**, Paris: S. N. L.

Roger, Assie Guy ve Raoul, Kouassi, Roland (2010) *Cours d'Initiation a la Méthodologie de Recherche*, Ecole Pratique de la Chambre de Commerce et d'Industrie, Abidjan.

- Şahin, Faruk ve Gürbüz, Sait (2014) “Örgütsel Davranışta Araştırma Yöntemleri”, (Edt: Ünsal Sığı ve Sait Gürbüz), **Örgütsel Davranış**, İstanbul: Beta.
- Tremblay, Robert, Raymond ve Yvan, Perrier (2006) **Outils et Methodes de Travail Intellectuel**, Les Edstsons de la Cheneliere inc.
- Turgut, Yıldız (2012) “ Verilerin Kaydedilmesi, Analizi, Yorumlanması: Nicel ve Nitel”, **Bilimsel Araştırma Süreci**, (Edt: Abdurrahman Tanrıöğen), Ankara: ANI Yayıncılık.
- Universite d’Ottawa (2015), **Guide de Redaction de These et de Memoire**, u Ottawa, Departmente de Communication.
- Usta, Aydın (2011) “Bilimsel Araştırmalarda Problematik: Projelendirme ve Raporlaştırma”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Kış 2011, Cilt:2, sayı:2.
- Usta, Aydın (2012) “Bilimsel Araştırmalarda Yapısal Etmenler ve Evreler”, **İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2012.
- Yeşil, Rüştü (2010) “Nicel ve Nitel Araştırma Yöntemleri”, **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, (Edt: Remzi Y. Kınca), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

GÜÇLENDİRMENİN HASTA GÜVENLİĞİ KÜLTÜRÜNE ETKİSİ

Ali Arslanoğlu*

Öz

Bu araştırmada güçlendirilen sağlık çalışanlarının hasta güvenliğine katkısı incelenmiştir. Hastane yöneticilerinin çalışanlara aktarmış oldukları yetkilerin sağlık çalışanlarının güçlendirilmesine sebep olacağı düşünülmektedir. Güçlenme sayesinde sağlık çalışanlarının hastane ortamında karşılaştıkları zorlukları daha kolay bir şekilde aşacağı aşikârdır. Hasta güvenliğinde güçlenmiş personelin gelişimini sağlamak için iyi bir hasta güvenliği kültürünün oluşturulması gereklidir. Bu şekilde oluşturulan bir sistematik uygulama gelecek nesillere aktarılmasında pozitif etki yaratabilir. Bu şekilde sağlık çalışanlarının hata yapmaları engellenmiş olabilir. Araştırma Ocak 2017 ile Nisan 2017 tarihleri arasında araştırmaya katılmayakabul eden 508 kişiyle yapılmıştır. Çalışmaya katılanların %50,8'i hemşire, %74,4'ü kadın, %53,7'si evli, %87,5'i 40 yaş altında, %57,2'si ön lisans ve lisans mezunu olduğunu, %48,2'si 41-50 saat arasında çalıştığını beyan etmiştir. Güçlendirme ile hasta güvenliği kültürü arasında ilişkinin ve güçlendirmenin hasta güvenliği kültürü üzerine etkisi olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak; yetkilendirilmiş ve güçlendirilmiş olan insan kaynağı hasta güvenliği kültürünü artırabilmek için önemli bir kaynak olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler:Güç, Güçlendirme, Hasta Güvenliği, Hasta Güvenliği Kültürü

THE EFFECT OF EMPOWERMENT ON PATIENT SAFETY CULTURE

Abstract

In this study, the contribution of the health workers who were strengthened to the patient safety was examined. It is thought that the authorities that the hospital administrators have transferred to the employees will lead to the strengthening of health workers. With strengthening, it is obvious that health workers will overcome the difficulties they will face in the hospital environment more easily. A good patient safety culture must be established to ensure the development of empowered staff in patient safety. A systematic practice in this way will have a positive impact on future generations. In this way, health workers will be prevented from making mistakes. The study was conducted between January 2017 and April 2017 with 508 people who agreed to participate in the study. 50.8% of the participants were nurses, 74.4% were women, 53.7% were married, 87.5% were under 40, 57.2% were associate degree and bachelor's degree, 48.2% of them stated that they worked between 41-50 hours. It was determined that the relationship between empowerment and patient safety culture had an effect on patient safety culture. As a result; It is considered that it is an important resource for increasing the human safety and culture of human resources.

KeyWords:Power, Empowerment, Patient Safety.

سلامة المريض والتعزيز

مقتطف

في هذا الدراسة ، تم فحص مساهمة العاملين الصحيين الذين تم تعزيزهم في سلامة المرضى . ويعتقد أن السلطات التي نقلها مسؤولو المستشفى إلى الموظفين في تعزيز العاملين الصحيين ، من الواضح أن العاملين الصحيين سي تغلبوا على الصعوبات التي يسببها نهجهم في بيئة المستشفى شفيبسهو له أكبر . يجب إنشاء ثقافة جيدة لسلامة المرضى لضمان تطوير الموظفين المفوضين في مجال سلامة المرضى . إن الممارسة المنهجية بهذا الطريقة سيكون لها تأثير إيجابي على الأجيال القادمة . بهذا الطريقة ، سيتم منع العاملين الصحيين من ارتكاب الأخطاء . أجريت الدراسة بين يناير 2017 وأبريل 2017 بمشاركة 508 شخصاً وافقوا على المشاركة في الدراسة . من المشاركين كانوا مرضات ، 74.4 % من النساء ، 53.7 % كانوا متزوجين ، 87.5 % كانوا دون سن 40 ، 57.2 % ، 50.8 % كانوا من درجة الزمالة أو درجة البكالوريوس ، صرح 48،2 منهم بأنهم يعملون بين 41-50 ساعة . تم تحديد أن العلاقة بين ثقافة سلامة المرضى كانت لها تأثير على ثقافة سلامة المرضى . نتيجة لذلك ؛ يعتبر أنهم مورد مهم لزيادة سلامة الإنسان وثقافة الموارد البشرية

الكلمات الرئيسية: التخدير النخاع الشوكي والتخدير الشوكي والتخدير

* Dr.Öğr.Üyesi, Sağlık Bilimler Üniversitesi, aliarslanoglu18@gmail.com.tr

1. GİRİŞ

Güç herkesin her zaman elinde bulundurmak istediği önemli bir özelliktir. Güç insanların kendilerine ve takipçilerine güven vermektedir. Bir örgütte güç belli birkaç kişinin elinde bulundurulmaktadır. Bu güç sahibi kişiler bu gücün veya diğer adıyla yetkinin alt departmanlarında çalışan personeline adil bir şekilde dağıtmasıyla güçlendirilmiş insan topluluğunu meydana getirirler. Bu güçlendirilmiş insanların bilgi ve becerileri de güçlenmeye paralel olarak artacaktır.

Güçlendirmenin bir yönetim kavramı olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda güçlendirme örgütlerdeki yardımlaşmanın sağlanması, paylaşımın artırılması, çalışanların yetiştirilmesi ve takım çalışması ile çalışanların yetkilerinin artırılması ve çalışanların geliştirilmesinin sağlanması süreci olarak ifade edilmektedir (Kılıçaslan ve Kaya, 2018: 59).

Sağlık hizmetlerinde kalite ve güvenlik sorunları günümüzde önemli bir yer almaktadır. Hasta güvenliği kültürünün rolü, hasta güvenliği için önemli olarak kabul edilmektedir. Pozitif bir Hasta güvenlik kültürünün, sağlık çalışanlarının hasta güvenliğinin en yüksek önceliklerinden biri olarak görülmesine yönelik isteğe bağlı davranışlarını yönlendirdiği görülmektedir. Hasta güvenliği kültüründe kalitenin artırılması ile birlikte hata ve yanlışlıkların azalmasına sebep olacağı değerlendirilmektedir (Fujita vd., 2013: 1).

Sağlık kuruluşlarında meydana gelen kazalar hasta güvenliğinin ne derece önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bu yüzden hasta güvenliğini sağlamak için gerekli önlemlerin alınması önemlidir. Bu nedenle hasta güvenliği için personelin güçlendirilmesi gereklidir.

Bu araştırmanın amacı, güçlendirilen hastane çalışanlarının hasta güvenliğine sağlayacağı fayda ve yararlarının tartışılmasıdır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Türk Dil Kurumuna göre (2015) güç, fizik, düşünce ve ahlak yönünden bir etki yapabilme veya bir etkiye direnebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2015: 221). Güçlendirme, iş görenlerin karar vermedeki hızının ve otoritelerinin artırılması sebebiyle çalışanların motivasyonunun üst düzeye yükseltilecek, organizasyonların hedeflerine ulaşmasını sağlamaktır (Kerse ve Karabey, 2014: 24).

Güçlendirme bazı yazarlar tarafından yetkilendirme ile eş anlamlı olarak görülse de, güçlendirmenin yetkilendirmenin bir uzantısı olduğu söylenebilir. Ancak yetki devri güçlendirmeden daha dar bir bölümü oluşturur. Yetki devrinde yönetici tüm sorumlulukları alarak, kendine ait gücü, iyi sonuç alacağı varsayımından yola çıkarak çalışanlarına devreder. Güçlendirmede ise işi yapanın bilgi ve becerisi ile uzmanlığını kullanarak doğru kararı vermesini sağlamak ve işe bakışını değiştirmek ve işi sahiplendirmektir (Akçakaya, 2010: 151).

Güçlendirmede hedef çalışanların çalışma ortamlarını sağlıklı bir şekilde oluşturmalarını sağlamaktır. Bu hedef her örgütün ulaşmak istediği önemli bir özelliktir. Örgütte çalışan insanların güçlenmesi hem kişilerin hem de yöneticilerin motivasyonunu arttıracaktır. Bu amaçla örgütlerin kültürlerine güçlendirme gibi bir özelliğin yerleştirilmesi örgüt çalışanlarının değişmesi halinde de devam ettirilmesi örgütün başarıları için önemli bir yer sağlamaktadır.

Güçlendirmek kolay elde edilemeyecek kadar zor bir süreçtir. Güçlendirmede önemli olan yöneticilerin personelin güçlendirilmesine yönelik çalışmalarıdır. Bu çalışmalarda yöneticilerin personele vereceği destek önemli bir süreci ifade eder. Bu sürecin olumlu bir şekilde tamamlanması ile birlikte personelin güçlenmesi sağlanmış olmaktadır. Güçlenen personel bilgi ve beceri kazanmış olmaktadır. Bu bilgi ve beceri sayesinde personel hatalardan ve yanlış uygulamalardan uzaklaşmış olacaktır (Karaçelebi, 2016: 2).

Güçlendirme, var olan bilgiyi paylaşmak, çalışanların yapılan işi anlamasını sağlamak, güven oluşturmak, hata ve yanlışlıkları görmek, çalışanlara yetki vermektir. Güçlendirme yasa, kural ve yöntemler oluşturulmasıyla birlikte değişime ayak uydurabilecektir. Güçlendirme iş görenlerin yeteneklerine duyulan güvenin başlangıcını oluşturmaktadır (Şahanalan, 2016: 26-27).

Güçlendirmeye günümüzde bazı nedenlerden dolayı ilginin arttığı görülmektedir. Bu nedenler çağımız şartlarındaki risk ve öncelik alma, yenilikçiliğe yönelmek, belirsizliklere karşı önlem almaktır (Bordin vd., 2007: 35). Bu nedenle güçlendirmenin yönetimlerde ve örgütlerde önemli bir unsur sayılması veyayöneticilerin yetki ve çalışanların kontrollü davranması ile bilgilerin paylaşılmasının örgütlerin güç ve etkinliğini artırması ve güçlendirme yöntemlerinin grupların gelişimi ve sürdürülmesinde önemli pay sahibidir(Conger ve Kanungo, 1988: 471).

Güçlendirilmiş çalışanların, fikirlerinin önemli bir kaynak olduğu değerlendirilmektedir. Güçlendirilmiş çalışanlar, işlerini yaparken görev tanım formları, ikiz ve üçüz görevleri ile sınırlı kalmayıp fikirlerini de işlerine katmaktadırlar (Altındış ve Özutku, 2011: 163).

Hasta güvenliği kültürünün, sağlık hizmet kalitesini etkilemede önemli bir faktör olduğu kabul edilmiştir (Feng vd., 2001: 249). Hasta güvenliği, hastanelerdeki kalitenin iyileştirmesi ve riskin iyi yönetilmesidir. Herhangi bir sağlık kuruluşunda hasta güvenliğinin gelişebilmesinde, kurum kültürününbileşenlerinden olan hasta güvenliği kültürünün varlığı önemlidir. Bu bağlamda hasta güvenliği, diğer süreçlerin ortak fonksiyonudur denilebilir (Sözer, 2012: 3).

Hasta Güvenliği sağlık kurumlarında yaşanan küçük hata ve yanlışlıkların sağlık personeli ve hastalara zarar vermesini engellemek amacıyla tedbir almak, hata ve yanlışlıkların sağlık personeli ve hastalarda görülmeden önce belirlenerek, rapor edilmesini ve düzeltilmesine olanak sağlanmasıdır (Erkul vd., 2015: 331).

Sağlık kuruluşlarında meydana gelen hataların birçoğunun bire bir aynı olduğu görülmektedir. Bunun nedeni geçmişte yaşanılan hataların geriye dönüp akıllıca irdelenmemesinden kaynaklandığı bilinmektedir. Bu sebeple sağlık kuruluşlarında aynı hatalar devamlı olarak tekrarlanmaktadır. Bu aşamada hasta güvenliği kültürünün oluşturulması önemli bir zorunluluk haline gelmektedir. Bu durum profesyonel yöneticilerin akılcı izlenimleri ile başarıya ulaşabilir (Altındış, 2010: 18).

Hasta güvenliği ile ilgili yaşanan olaylar sonucunda hastanede tedavi altına alınan hastalar için zararların oluşması ile birlikte sağlık kuruluşlarına ilave maliyetlerde meydana getirmektedir. Hastaların yaşayacağı zararlar, önemli yaralanmalara, tedavi sürecinin uzamasına, geçici sakatlığa ve şahsın ölümüne neden olabilecek düzeyde olabilmektedir. Hasta güvenliğinde hata ve yanlışlıkları önlemeye yönelik iyi bir sistematik yaklaşımlar geliştirilmelidir(Karaca ve Arslan, 2014: 10).

Amiri ve diğerleri (2018)'nin "Hemşirenin Güçlendirilmesi Eğitim Programının Hasta Güvenliği Kültürüne Etkisi" konulu Nisan-Eylül 2015 döneminde İnan'ın Şiraz Namazi Hastanesi'nde yapılan çalışmada, hemşirelerde ve hemşirelik öğrencilerinde iletişim becerisinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, hasta güvenliğini artırmak açısından profesyonel iletişimi geliştirmek için yeni stratejiler ve hasta güvenliği konusunda bir eğitim programının gerekliliği vurgulanmıştır.(Amiri vd., 2018: 2).

Literatürde güçlendirme ile hasta güvenliği iklimi arasında ilişki olduğuna ilişkin çalışmalar bulunmaktadır (Armstrong vd., 2009: 55-62). Literatürde güçlendirme ile iş tatmini arasında pozitif bir ilişki olduğuna yönelik bulgular ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Robinson vd., 2011: 90-100; SpenceLaschinger, 2008: 322-330; Proenca, 2007: 370-378) güçlendirme ile örgüt kültürü arasında pozitif bir ilişki olduğuna yönelik bulgular ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Yücel ve Koçak, 2016, 1-24).

Hasta güvenliği kültürünün oluşturulması ve kalıcılığını sağlamak için yöneticilerin bu konuyu çok iyi benimsemesi gerekir. Bu kültürü benimseyen yöneticilerin aşağıdaki basamakları yerine getirmesi gereklidir (Akalin, 2004: 12);

- Hasta güvenliğinin herkes tarafından benimsemesi gerekli bir konu olduğunun ilan etmesi,
- Hasta güvenliği konusunda çalışanların iletişimi benimsemesine teşvik edilmesi,
- Sağlık çalışanları tarafından iş kazalarının belirlenmesi ve azaltılması açısından yetki verilmesi,
- Hasta güvenliği için kaynakların belirlenmesi ve tüm çalışanların hasta güvenliği açısından devamlı suretle eğitilmelerinin sağlanması.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı, Evren ve Örneklemi

Araştırmanın amacı; güçlendirmenin hasta güvenliği kültürü üzerine etkisini detaylı şekilde araştırmaktır. Araştırmanın örneklemini, İstanbul'da faaliyet gösteren 11 özel hastanede çalışan ve kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiş 550 kişi arasında kullanılabilir veri elde ettiğimiz 508 kişi oluşturmaktadır. Dağıtılan anketlerin geri dönüş oranı %92,36'dır. Veri toplamak için 3 bölümden oluşan bir anket dizayn edilmiştir. Anketin birinci bölümünde sosyo-demografik özellikleri belirlemek amacıyla hazırlanan 8 soru, ikinci bölümde güçlendirmeyi ölçeğine ait 8 madde, üçüncü bölümünde hasta güvenliği kültürünü ölçeğine ait 42 Madde bulunmaktadır. Araştırma verileri Ocak 2017 ile Nisan 2017 tarihleri arasında toplanmıştır.

3.2. Veri Toplama Araçları

Güçlendirme ölçeği

Güçlendirmeyi ölçmede Hartline and Ferrell (1996) tarafından geliştirilmiş olan 8 maddelik ölçek kullanılmıştır. Temel bileşenler (principal component) yöntemi ile yapılan keşifsel faktör analizi sonucunda, 8 madde tek faktör altında yüklenmiştir ve faktör yükleri, 719-,863 arasındadır. Açıklanan toplam varyans oranı %66,31'dir (Spence Laschinger, 2008).

Hasta Güvenliği Kültürü Ölçeği

Agency for Healthcare Research and Quality (AHRQ) tarafından 2004 yılında geliştirilmiş olan "Hospital Survey on Patient Safety Culture" anketinin Türkçe'sidir (Sorra ve Nieva, 2004). Sağlık çalışanlarının hasta güvenliği, tıbbi hata ve olay raporlama konusunda ki görüşlerini değerlendirmek amacı ile AHRQ tarafından geliştirilerek 2004 yılında yayınlanan Hasta Güvenliği Kültürü Hastane Anketi 42 madde ve 12 boyuttan meydana gelmiştir. Filiz (2009) tarafından 2009 yılında yapılan "Hastanede Hasta Güvenliği Kültürü Algılamasının ve Sağlık Çalışanları ile Toplumun Hasta Güvenliği Hakkındaki Tutumunun Belirlenmesi" adlı çalışmasında geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılarak literatüre kazandırılmıştır. Ankette hasta güvenliği kültürünün boyutlarını ünite/birim düzeyinde ve hastane düzeyinde ölçen sorular ile, sonuç değişkenlerinin yer aldığı sorular bulunmaktadır (Filiz, 2009). Hasta güvenliği kültürü ölçeği, bu çalışmada tek boyut olarak ele alınmıştır.

Cevaplanmada A, B ve F bölümlerinde "kesinlikle katılmıyorum", "katılmıyorum", "ne katılıyorum ne katılmıyorum", "katılıyorum", "kesinlikle katılıyorum" ifadeleri, C ve D bölümlerinde "hiçbir zaman", "nadiren", "bazen", "çoğu zaman", "her zaman" ifadeleri kullanıldı.

3.3. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırma kapsamında güçlendirme bağımsız değişken ve hasta güvenliği kültürü bağımlı değişken olarak modele dahil edilmiş ve aşağıdaki model ortaya konulmuştur.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Literatür ışığında bu araştırma modeli kurulmuştur. Literatür ve bu model ışığında da aşağıdaki hipotezler kurulmuştur.

H₁: Güçlendirme ile hasta güvenliği kültürü arasında ilişki vardır.

H₂: Güçlendirmenin hasta güvenliği kültürü üzerine etkisi vardır.

3.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın İstanbul bölgesinde faaliyet gösteren özel hastane çalışanları üzerinde yapılması kapsam yönünden sınırlılık olarak ifade edilebilir. Araştırma kapsamında hazırlanan anketleri cevaplayan çalışanların gerçekçi ve tarafsız olarak anketi cevaplandıkları kabul edilmiştir. Fakat anketi cevaplandıran çalışanların sosyal beğenirlik etkisiyle verdikleri cevaplar kullanılan anket metodu bakımından araştırmanın diğer bir sınırlılığı olarak düşünülebilir. Çalışma belirli bir tek zaman kesitinde incelenmiştir. Verilerin anlık (cross-sectional) olarak toplanması ve zaman içinde değişimin de belirlenebilmesi için değişik zamanlarda araştırmanın yapılamaması, konuları bu araştırmanın sınırlılıkları olarak görülmektedir.

3.5. Verilerin Analiz Edilmesi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 22 programına aktarılmış ve analizleri yapılmıştır. Araştırmanın kategorik değişkenleri sıklık ve yüzde cinsinden; ölçümsel değişkenleri ise ortalama, standart sapma, en büyük değer ve en küçük değerleri verilerek özetlenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin sınanmasında ise Pearson Korelasyon testi ve Spearman Korelasyon testi yapılmıştır. Etki analizi için regresyon testi yapılmıştır. Yapılan istatistik analiz sonuçları; p=0.05 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Sosyo-demografik Özellikler

Katılımcıların demografik özelliklerine ait bulgular bölümünde, araştırmaya katılmayı kabul edenlerin cinsiyetleri, medeni durumları, yaşları, eğitim durumları, haftada çalışma saatleri ve mesleklerine ait olan bilgiler incelenmiş, her bir değişkene ilişkin frekans (sıklık) ve yüzde değerlerine yer verilmiştir. Bu değerler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişken		n	%	Değişken		n	%
Cinsiyet	Kadın	377	74,2	Öğrenim Durumu	Lise	124	24,4
	Erkek	124	24,4		Önlisans	146	28,8
	Cevapsız	7	1,4		Lisans	144	28,4
	Toplam	508	100		Lisansüstü	75	14,7
			Cevapsız		19	3,7	
Medeni Durum	Evli	273	53,7	Toplam	508	100	
	Bekar	222	43,7	Haftalık Çalışma Saati	40 saat	132	26,0
	Cevapsız	13	2,6		41-50 saat	245	48,2
	Toplam	508	100		51 ve üstü	110	21,7
			Cevapsız		21	4,1	
Yaş	15-20	31	6,1	Meslek	Toplam	508	100
	21-25	121	23,8		Doktor	20	3,9
	26-30	113	22,2		Hemşire	258	50,8
	31-35	98	19,3		Sağlık Tek./Teknisyeni	82	16,1
	36-40	82	16,1		Sağ. Memuru	38	7,5
	41 ve üstü	57	11,3		Diğer	110	21,7
	Cevapsız	6	1,2		Toplam	508	100
	Toplam	508	100				

Tablo incelendiğinde; cinsiyetlerine bakıldığında, %74,4’ü kadın ve %24,4’ü erkek olduğu görülmüştür. Medeni durumlarına bakıldığında; %53,7’si evli ve %43,7’si bekârdır. Yaşlarına bakıldığında; Genel olarak %87,5’i 40 yaş altında olduğu görülmektedir. Buda hastanelerin genç çalışanlarla hizmet verdiği görülmektedir. Öğrenim durumlarına bakıldığında; %28,8’si ön lisans, %28,4’ü lisans, %24,4’ü lise,

%14,7'si silansüstü olduğu görülmektedir. Haftalık çalışma saatlerine bakıldığında; %48,2'si 41-50 saat arasında çalıştığını beyan etmiştir. Mesleklerine bakıldığında; araştırmaya katılanların %50,8'inin hemşire olduğu görülmektedir.

4.2. Ölçeklerin Güvenirlilik ve Geçerlilik Analizleri

Bu bölümde araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirlilik analizleri ve açımlayıcı/doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır.

Güvenirlilik Analizi

Güçlendirme ölçeğinin güvenilirliği için cronbach alfa testii yapılmıştır. Test sonucuna göre; yetkilendirme ölçeğinin cronbach alfa değeri ,927; hasta güvenliği kültürü ölçeğinin cronbach alfa değeri ,891 olarak bulunmuştur. Sonuçlara göre her iki ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

Geçerlilik analizi

Güçlendirmeve hasta güvenliği kültürü ölçeği için faktör analizi yapıp yapılmayacağını belirlemek için Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçütü testi ve Bartlett's Testi yapılmıştır. Güçlendirme ölçeği KMO değeri ,823 ve bartlett's testi sonucu anlamlı (p=0,000) olarak bulunmuştur. Hasta güvenliği kültürü ölçeği KMO değeri ,888 ve bartlett's testi sonucu anlamlı (p=0,000) olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre her iki ölçekte faktör analizi yapmaya uygundur.

Açımlayıcı faktör analizleri sonuçlarına göre güçlendirme ölçeği tek boyutta ve varyansın%66,13 ünü açıkladığı bulunmuştur. Ölçeğin maddeleri; ,719 ila ,863 arasında faktör yükü aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Hasta güvenliği kültürü ölçeği 12 boyutta ve varyansın %68,56'sını açıkladığı bulunmuştur. Ölçeğin maddeleri; ,414 ila ,868 arasında faktör yükü aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmamız da elde ettiğimiz güçlendirme ölçeğimize ait geçerlik ve güvenirlilik sonuçları faktör yapıları aşağıdaki tablolarda görülmektedir. Veri yapımıza uygun modelin uyum indeksleri ($\chi^2/sd=2,350$, NFI=0,987, CFI=0,992, TLI=0,986, IFI=0,992, RMSEA=0,052, GFI=0,982) güçlendirme ölçeğinin doğruluğunu göstermektedir.

Tablo 3: Güçlendirme Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Sonuçları

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Hesaplanan Değer	Uyum Durumu
χ^2			37,597	
Df (p)			16	
χ^2/df	≤ 3	$\leq 4-5$	2,350	İyi uyum
RMSEA	$0 < RMSEA < 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$	0,052	Kabul edilebilir uyum
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1$	$0,90 \leq NFI < 0,95$	0,987	İyi uyum
NNFI (TLI)	$0,95 \leq NNFI \leq 1$	$0,90 \leq NNFI < 0,95$	0,986	İyi uyum
CFI	$0,97 \leq CFI \leq 1$	$0,95 \leq CFI < 0,97$	0,992	İyi uyum
IFI	$0,95 \leq IFI \leq 1$	$0,90 \leq IFI < 0,95$	0,992	İyi uyum
GFI	$0,90 \leq GFI \leq 1$	$0,85 \leq GFI < 0,90$	0,982	İyi uyum

(Kaynak: Meydan ve Şeşen, 2015: 37)

Araştırmamız da elde ettiğimiz hasta güvenliği kültürü ölçeğimize ait geçerlik ve güvenirlilik sonuçları faktör yapıları aşağıdaki tablolarda görülmektedir. Veri yapımıza uygun modelin uyum indeksleri ($\chi^2/sd=4,310$, NFI=0,944, CFI=0,956, TLI=0,914, IFI=0,956, RMSEA=0,08, GFI=0,955) hasta güvenliği kültürü ölçeğinin doğruluğunu göstermektedir.

Tablo 4: Hasta Güvenliği Kültürü Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Sonuçları

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Hesaplanan Değer	Uyum Durumu
χ^2			146,541	
Df (p)			34	
χ^2/df	≤ 3	$\leq 4-5$	4,310	Kabul edilebilir uyum
RMSEA	$0 < RMSEA < 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$	0,081	Kabul edilebilir uyum
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1$	$0,90 \leq NFI < 0,95$	0,944	Kabul edilebilir uyum
NNFI (TLI)	$0,95 \leq NNFI \leq 1$	$0,90 \leq NNFI < 0,95$	0,914	Kabul edilebilir uyum
CFI	$0,97 \leq CFI \leq 1$	$0,95 \leq CFI < 0,97$	0,956	Kabul edilebilir uyum
IFI	$0,95 \leq IFI \leq 1$	$0,90 \leq IFI < 0,95$	0,956	İyi uyum
GFI	$0,90 < GFI \leq 1$	$0,85 < GFI < 0,90$	0,955	İyi uyum

(Kaynak: Meydan ve Şeşen, 2015: 37)

4.3. Değişkenler Arasındaki İlişki Analizleri

Tablo 5: ortalama, standart sapma ve ilişki sonuçları

	x	sd	GÜÇ	HGK
Güçlendirme	3,34	,793	1	
Hasta Güvenliği Kültürü	3,36	,406	,420**	1

**r 0,001 anlamlılık düzeyinde

Tablo 5’de kullanılan değişkenlere ait korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Tablo incelendiğinde hasta güvenliği kültürü değişkeni ile güçlendirme değişkeni arasında ($r=0,420$, $p<0,001$) istatistiksel olarak anlamlı pozitif, doğrusal ve orta bir ilişki elde edilmiştir.

Tablo 6: Güçlendirmenin hasta güvenliği kültürüne etkisi

Bağımsız Değişken	B	β	t	R	R^2	F	p
Güçlendirme	0,215	,420	10,403	0,420	0,176	108,215	0,000

* Bağımlı değişken “hasta güvenliği kültürü”, $p<0,05$

Güçlendirmenin hasta güvenliği kültürüne etkisinin araştırıldığı regresyon analizinde, güçlendirmenin hasta güvenliği kültürünün 0,176’lık (%17,6’lık) kısmını açıkladığı ve modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($R^2=0,176$; $p=0,000$). Güçlendirmenin hasta güvenliği kültürü üzerinde 0,215 katsayı ile etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Yetkilendirme puanındaki 1 değerlik artış hasta güvenliği kültürü puanında 0,215’lik bir artışa neden olmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Elde edilen bulgular sonucunda güçlendirme ile hasta güvenliği kültürü arasında pozitif yönlü bir ilişki belirlenmiştir. Güçlendirmenin hasta güvenliği üzerine etkisi olup olmadığı amacıyla kurulan hipotez desteklenmiştir.

Örgüt kültürü ile güçlendirme arasında pozitif bir ilişki vardır. Hasta güvenliği için sağlık personelinin hasta güvenliği kültürünün yüksek olması önemlidir. Sağlık personelinin örgüt kültürüne sahip olması, örgüt bağlılığı, iş tatmini, motivasyonun, gelişimi ve bunlar gibi pek çok örgütsel davranış iş performansını artırmaktadır. Hasta güvenliği kültürü artırmak içinde örgütsel davranışlarının artırılması ve iyileştirilmesi önemli bir etkidir. Bu çalışma sonucunda organizasyonlar için önemli bir kaynak olan insanın bir değer olarak görülüp güçlendirilmesi, yetkilendirilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Güçlendirilen bir insan sağlık kurumlarında hasta güvenliği kültürü artan ve hasta güvenliği için önemli bir kaynaktır. Güçlendirilmehasta güvenliği kültürünü artıran ve pozitif bir ilişki olan bir kavramdır.

Güçlendirmenin hasta güvenliğine katkı sağlaması için etkili bir hasta güvenliği kültürü oluşturulması gereklidir. Bu kapsamda hasta güvenliği konusunda çalışanların eğitim almaları sağlanmalıdır. Hasta güvenliği kültürünün oluşturulmasında yöneticilere çok büyük iş düşmektedir. Söz konusu yöneticilerin oluşturacakları sistematik uygulamalar güçlendirilmiş personelin hasta güvenliğine katkı sağlamasını katkıda bulunacaktır.

Bu çalışma sonunda hastane yöneticilerine şu şekilde önerilerde bulunmaktadır:a) Hasta güvenliği ve hasta güvenliği kültürü için tüm çalışanların güçlendirilmesi, b) Hasta güvenliği ve hasta güvenliği kültürü için tüm çalışanların görev, yetki ve sorumluluklarının açık bir şekilde tanımlanması, c) Hasta güvenliği ve hasta güvenliği kültürü için tüm çalışanların eğitilmesi ve geliştirilmesi,

Bu çalışma sonunda araştırmacılara şu şekilde önerilerde bulunmaktadır:a)Hasta güvenliği kültürünün artırılması için başka değişkenler ile çalışma yapılması, b)Bu çalışmanın kamu hastanelerinde uygulanması, c) Bu çalışmanın başka illerde bulunan hastanelerinde uygulanması,

KAYNAKÇA

- Akalın, H. E. (2004). "Hasta Güvenliği Kültürü: Nasıl Geliştirebiliriz?." *ANKEM Dergisi*, 18(Ek-2): 12-13.
- Akçakaya, M. (2010). "Örgütlerde Uygulanan Personel Güçlendirme Yöntemleri: Türk Kamu Yönetiminde Personel Güçlendirme." *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*(25): 145-174.
- Altındış, S. (2010). "Sağlık Hizmetlerinde Olay Raporlama ve Hasta Güvenliğine Etkileri." *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*(1), 17-32.
- Altındış, S. ve Özutku, H. (2011). "Psikolojik Güçlendirme ve Güçlendirmeyi Etkileyen Faktörler: Türkiye'deki Devlet Hastanelerinde Bir Araştırma." *Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1): 161-191.
- Amiri, M., Khademian, Z. and Nikandish, R. (2018). The Effect of Nurse Empowerment Educational Program on Patient Safety Culture: a Randomized Controlled Trial. *BMC Medical Education*, 1-8.
- Armstrong, K., Laschinger, H. and Wong, C. (2009). "Workplace Empowerment and Magnet Hospital Characteristics as Predictors of Patient Safety Climate." *Journal of Nursing Care Quality*, 24 (1): 55-62.
- Bordin, C., Bartram, T. and Casimir, G. (2007). "The Antecedents and Consequences of Psychological Empowerment among Singaporean IT Employees." *Management Research News*, 30(1): 34-46.
- Conger, J. and Kanungo, R. (1988). "The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice." *The Academy of Management Review*." 13(3): 471-482.
- Erkul, M., Bilişli, Y. ve Özdoğan Tüm, N. (2015). "Hemşirelerde Hasta Güvenliği Kültürü Algısı: Üniversite Hastanesi Örneği." *The Journal of Academic Social Science*(12): 330-337.

- Feng, X., Acord, L., Cheng, Y., Zeng, J. and Song, J. (2001). "The relationship Between Management Safety Commitment and Patient Safety Culture." *International Nursing Review*, 58: 249–254.
- Filiz, E. (2009). *Hastanede Hasta Güvenliği Kültürü Algılamasının ve Sağlık Çalışanları ile Toplumun Hasta Güvenliği Hakkındaki Tutumunun Belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Fujita, S., Seto, K., Ito, S., Wu, Y., Huang, C.-C. and Hasegawa, T. (2013). "The Characteristics of Patient Safety Culture in Japan, Taiwan and the United States." *BMC Health Services Research*, 13(20): 1-10.
- Hartline, M.D. and Ferrell, O.C. (1996). "The Management of Customer-Contact Service Employees: an Empirical Investigation." *Journal of Marketing*, 60: 52-70.
- Karaca, A. ve Arslan, H. (2014). "Hemşirelik Hizmetlerinde Hasta Güvenliği Kültürünün Değerlendirilmesine Yönelik Bir Çalışma." *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 1(1): 9-18.
- Karaçelebi, F.G. (2016). *Algılanan Güç Mesafesinin İşletmenin Personel Güçlendirme Faaliyetlerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kerse, G. ve Karabey, C. (2014). "Personel Güçlendirme İle Bireyin Yaratıcılık Algısı Arasındaki İlişki: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama." *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (29): 22-41.
- Kılıçaslan, S. ve Kaya, A. (2018). "Personel Güçlendirme İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Kamu Kurumu Çalışanları Örneği." *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(1): 57-71.
- Meydan, C.H. ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi AMOS Uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Proenca, E.J. (2007). "Team Dynamics and Team Empowerment in Health Care Organizations." *Health Care Management Review*, 32 (4): 370-378,
- Robinson, L.J., Neeley, S.E. and Williamson, K. (2011). "Implementing Service Recovery Through Customer Relationship Management: Identifying the Antecedents." *Journal of Services Marketing*, 25 (2): 90–100.
- Sorra, J.S. ve Nieva, V.F. (2004). *Hospital Survey on Patient Safety Culture*. Rockville, MD: AHRQ Publ. No. 04-0041.
- Sözer, E. (2012). *Hasta Güvenliği Kültürü ve Ölçüm Yöntemleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- SpenceLaschinger, H.K. (2008). "Effect of Empowerment on Professional Practice Environments, Work Satisfaction, and Patient Care Quality Further Testing the Nursing Worklife Model." *Journal of Nursing Care Quality*, 23 (4): 322–330.
- Şahanalan, V. (2016). *Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Yetkilendirme ve Sorumluluk Paylaşımı Üzerine Bir Alan Araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TDK. (2015). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yücel, İ. ve Koçak, D. (2016). "Örgüt Kültürü ile Personel Güçlendirme Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma." *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (12): 1-24.

ORGANİK TARIMIN EKONOMİK ANALİZİ: KİLİS İLİ UYGULAMASI*

*Mehmet Serkan ÇINAROĞLU***

*Taner AKÇACI****

ÖZET

Bilimsel, teknolojik, endüstriyel ve kırsal gelişmişlikle ilgili alanlardaki ilerlemeler, tarımsal faaliyetlerin oluşma şeklini ve tarım faaliyetlerinden beklentilerin değişmesine yol açmıştır. Bu değişim sürecinin tarım alanlarına etkisi, organik tarım biçiminde ortaya çıkmıştır. Hayvansal ve bitkisel üretimlerin bütünlüğü içinde ele alan, toprağın verimliliği ile hayvan sağlığını amaç edinen, gelişmiş bilimsel ve teknolojik verilerden faydalanan; tohumdan toprağa, girdilerden ürünlerin işlenmesine kadar belli kurallar içerisinde kontrol etmeyi ve belgelendirmeyi gerekli kılan bir tarımsal sistem olan organik tarım, bir tarım yöntemi olmakla kalmayıp aynı zamanda, sağlık ve hayat formülü olarak da kabul edilmektedir. Toplumlar da çevreye vesağlı bakışta ki duyarlılık seviyesine doğru orantılı olarak organik tarıma olan ilgi de yükselmekte ve küresel anlamda organik tarım piyasası her geçen gün büyümektedir.

Bu çalışma, genelde Türkiye’de, özelde ise Kilis ilinde organik tarım ürünlerinin oluşturduğu piyasanın ekonomik boyutu değerlendirilmiştir. Türkiye, özellikle Kilis ili mevcut potansiyelinin çok gerisinde kalarak bünyesinde bulunan ekolojik tarım avantajlarını henüz harekete geçirememiştir. Bu gerçekler ışığında uygulanacak tarım stratejilerinin, ilin ihtiyaçlarını giderme yeteneğinin üst düzeylerde olması beklenmektedir. Bu süreç içinde, kırsal kalkınmanın amaçlanan seviyede oluşabilmesi için üretici ve tüketicilerin zihninde organik tarımla ilgili farkındalığın artırılması büyük bir önem taşımaktadır. Kilis ilinin mevcut durumu ve potansiyeli ortaya konulmuş, üretimin artırılması için çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Organik Tarım, Kırsal Kalkınma, Kilis

ECONOMIC ANALYSIS OF ORGANIC AGRICULTURE: THE APPLICATION OF KİLİS

ABSTRACT

Progressions in areas which are related to scientific, technological, industrial and rural developments has led to changes in the expectations in which agricultural activities and the way occurring of agricultural activities. The effect of this period of change over agricultural lands has emerged in the form of organic agriculture. Organic farming is not only an agricultural method, but also it is accepted as a form of health and life. The interest on organic farming in the societies is growing in direct proportion to the view of environment and health, also the organic agriculture market is growing day by day.

This study evaluates that the economic dimension of the market created by organic agricultural products mostly in Turkey and in private of Kilis Province. In Turkey, especially Kilis Province is far from the advantages of ecological agriculture found in it and they have not yet been activated. It is expected that agricultural strategies to be applied in the light of these facts will provide all the needs of provinces. In this process, it carries a great importance for the rural development which can take place at the intended level and to raise the awareness of organic farming in the minds of producers and consumers.

Keywords: Organic Agriculture, Rural Development, Kilis

*Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında tamamladığı aynı isimli yüksek lisans tezinden özetlenmiştir.

** Yüksek Lisans Mezunlu, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABDmserkancinaroglu@hotmail.com

*** Doç. Dr. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABDakaci@kilis.edu.tr

1. GİRİŞ

Organik tarım, günümüzde yalnızca kalkınmış ülkelerde değil, kalkınmakta olan ülkelerde de yaygınlaşmaktadır. Bilinçlenen tüketici ve üreticiler, doğal dengeye zarar vermeyen yöntem ve tekniklerle insanlara zarar olmayı amaçlayan tarım ürünleri üretmek ve bu ürünleri tüketmek tercih edilmeye başlanmıştır. Sürdürülebilir ve alternatif tarımı destekleyen bu yeni üretim tarzı ise “Organik Tarım” kavramı olarak adlandırılmaktadır (Candemir, Arpacı ve Akıncı, 2012). Organik tarım, ekolojik sistem içinde yanlış uygulamaların etkisiyle bozulan doğal dengenin tekrar kurulmasını amaçlayan, çevrenin ve insanın sağlığını önemseyen dost bir üretim sistemidir. Organik tarım, esas itibarıyla kimyevi gübre ve ilaçların kullanılmasına yasak getirilmesinin yanı sıra organik ve yeşil gübre kullanma, nöbetleşe ekim, toprağın korunması, bitki direncini yükseltme ve biyolojik mücadelede yararlanmayı ilke edinen, üretim artışından ziyade ürünün niteliğinin artırılmasını hedefleyen bir üretim biçimidir (Çobanoğlu ve Işın, 2009:64).

Yükselen eğitim seviyesi ile birlikte çevre ve sağlık bilinci düzeyindeki artış; organik tarımı, son yıllarda sıklıkla gündeme gelen konulardan biri haline getirmiştir. Buna bağlı olarak organik tarım ürünlerine olan talebin artması, bu ürünlerin ticareti hacimlerinin artmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla devletler, sivil toplum kuruluşları ve üreticiler; bu piyasadan daha yüksek pay alabilmek amacıyla organik tarıma yönelik düzenlemelerle organik tarımı geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Sonraki nesillere temiz ve yaşanması mümkün bir dünya bırakabilmek amacıyla organik dengenin bozulmasına sebep olan kimyevi maddelerden çevreyi korumak için organik tarım üretimi yapılması yoluna gidilmiştir.

Dünya nüfusunun artışına bağlı olarak artan taleplere cevap vermek için bir maldan en yüksek verim sağlama için yeni yöntem ve teknikler üretilmiştir. Böylece suni gübre, hormon ve veteriner ilaçlarının bilinçsizce kullanılmasıyla verimde yükselme elde edilmiştir. Bu bilinçsiz yaklaşım, çevre kirliliğine sebep olan büyük etken durumuna getirmiştir (Sönmez ve Kaplan, 2008).

Hayvanlarda hastalıkların artmasıyla beraber genetiği değiştirilmiş ürünlerin (GDO) yaygınlaşmasıyla tüketicilerin bu konudaki artan kaygıları, organik ürünlere olan ilgiyi arttırarak talebin de artması sonucunu doğurmuştur.

Organik tarım, tabiatın düzenini bozmadan, ona zarar vermeden sağlıklı gıda üretebilmek için bitkisel ve hayvansal üretimin elverişli ortamlarda, kültürel önlemler, biyolojik mücadele ve tabii gübre kullanımı yöntemleriyle yapılan alternatif bir üretim biçimi olarak tanımlanmaktadır.

Organik tarımda öncelik, sadece çevrenin ve insanın sağlığını zarar vermemek değil, tüketiciler ve üreticiler için ikna edici bir yarar-maliyet/kâr ortamı sağlayarak toplumun güvenli besin gereksinimini sağlayabilmektir.

Organik tarımda beklenen düzeyde bir ilerleme sağlamak için, kanuni düzenlemelere gidilerek yeni amaçlar tespit edilmeye, organik tarım yöntemiyle elde edilmiş ürünlere olan yüksek talebe karşılık vermenin gerekleri yapılmalıdır.

1.1. Literatür Taraması

Türkiye’de organik tarımla ilgili bazı çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Olhan (1996); organik tarımın ilkelerini ve Türkiye’deki organik tarım uygulamalarının genel durumunu değerlendirdiği çalışmada üreticilerin ve tüketicilerin bilinçlenmesi, tarım politikası çerçevesinde desteklenmeleri ile organik tarımın gelişiminin giderek hızlanacağını söylemiştir.

Akgüngör (1998); yaptığı çalışmada ekolojik tarımsal faaliyetlerin üreticiler, tüketiciler ve ülke ekonomisi bakımından farklı bakış açılarını değerlendirerek ekolojik tarımla ilgili araştırmaların önemi üzerinde durmuştur.

Akbay ve Usal (2000); bildirilerinde, geleneksel tarım metodunda kullanılmakta olan kimyasal

girdilerde yüksek seyreden fiyatlarının ürünlerde maliyetleri artırıcı bir etken olduğunu, ekolojik tarım sayesinde elde edilen kazancın geleneksel yöntemle yapılan tarım faaliyetlerine göre daha iyi düzeyde bulunduğunu söylemişlerdir. Öteyandagelenekseltarımdagübre, hormon kullanımının çevreye ve sağlığa yaptığı negatif etkileri de göz önünde bulundurulduğunda ekolojik tarımsal faaliyetlerin topluma yararı artı bir gelir olacaktır hükmüne ulaşmışlardır.

Demirci, Erkuş ve Tanrıvermiş (2002); çalışmasında, organik tarımla geleneksel tarımı ürün verimliliği bakımından karşılaştırarak organik yöntemle yapılan tarımda dekar başına düşen karın gelenekseltarımla yapılan üretimden çok daha yüksek düzeyde bulunduğu kanaatine varılmıştır.

Sayın (2002); çalışmasında Türkiye'nin neredeyse kuru meyvelerle sınırlı olan organik yöntemle üretilmiş ürünlerin ihracının çeşitliliği artırılmış bir düzeye ulaştırılması için plan yapmanın gerekli olduğunu söylemektedir.

Vatansever (2007); çalışmasında Türkiye'de organik üretimin denetim ve belgelendirme kapsamına alınmadığı için ürünlerin organik ürün niteliğinde pazarlanmasının zorluğu üzerinde durmuştur. Türkiye'nin organik şartları, zengin biyolojik yapısı, geniş ürün çeşitliliği ve doğal kaynaklarında henüz kirlenme olmadığı için organik tarımla ilgili birçok avantaja sahip olduğunu vurgulamıştır.

Er ve Başalma (2008); çalışmasında organik üretim fikrinin ilk önce bitki kökenli ürünlerde uygulandığını, bu konularda bazı çalışmalar yapıldığını, yapılan faaliyetlerden beklenen sonuca ulaşılmadan sonra aynı görüşün farklı sahalarda da tatbik edilme fırsatı yakalandığını belirtmiştir.

Gök (2008); çalışmasında genetiği ile oynanmış gıdaların son yıllarda sürekli artarak pazara sürülmesi gıdaların güvenilirliği konusunda artan endişelerle birlikte genetik medifikasyonun tümüyle reddeden organik üretimin önemine değinmiştir.

İlbaş (2009); çalışmasında organik ürünlerin pazarlamasını yapacak olanların her dönem yeteri kadar ve aynı nitelikte ürünler buldurmasına, üretici, toptancı ve perakendeci üçgeninde iyi bir pazarlama ağı oluşturmasına vurgu yapmaktadır.

Durmaz (2010); tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de organik tarım faaliyetlerin epeyce pahalı ve karmaşık işlemler gerektirdiği için hak ettiği düzeyde ilgi görmediği, yapılan üretimin ise ihracata yönelik üretilmiş olduğu belirlenmiştir.

Özbağ (2010); tarafından yapılan doktora tezi çalışmasında Türkiye'nin küresel piyasalarda yer alabilmesi için işlenmiş tarım ürünleriyle piyasaya girmesiyle rekabet ortamında avantaj sağlayacağını ifade etmektedir. Bu alanda birçok avantajları olan Türkiye'nin organik ürün pazarında bir şansa sahip olması tüketici ve üreticilerin bilinçlendirilmesi, bu alanın teşvik edilmesinin önemi üzerinde durulmuştur.

Rehber (2011); çalışmasında organik tarımsal sektörde üretici ile tüketici arasındaki bütün kademelerde çözülmesi gereken birçok sorun ortaya çıkarmıştır. Organik tarımla ilgili üretim, pazarlama, pazarlama kanalları, tüketici eğilimleri ve fiyatlandırma, belgelendirme konularında bilgilendirme yapılarak aşılması mümkün sorunlar tartışılmış ve bunlarla ilgili çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

Merdan (2014); yaptığı çalışmada organik tarım alanında önemli bir gelişim süreci yakalayabilmek amacıyla yasal düzenlemelere gidilerek yeni hedefler belirlenmeye, organik tarımsal ürünlere olan taleplerin karşılanmasına gayret edilmektedir. Çoğu hükümetin organik tarımla ilgili girişimleri desteklemesiyle beraber daha nitelikli ve daha güvenilir besin üretimiyle ilgili konularda kamu kurumlarının ve tüketici kitlesinin organik ürünlere artan ilgileri organik tarım alanında görülen hızlı gelişme sürecinde önemli etken olduğu yönünde bulgular elde etmiştir.

1.2. Organik Tarım Kavramı

İnsanoğlu, çevreyi göz ardı ederek devam ettirdiği tarımsal, teknolojik ve endüstriyel çalışmalar sonucunda, canlı ve cansız çevresi ile beraber şimdiki ve ilerideki hayatını riske atacağını farkına varmıştır. Bu farkındalık, insanları tarımsal, teknolojik ve endüstriyel etkinliklerinde ve tüketimle ilgili alışkanlıklarında farklı arayışlara yöneltmiştir (İlbaş, 2009:1).

Tarımsal ürünlerin üretiminde kullanılan ilaç, gübre ve diğer kimyasal maddelerin bireysel ve toplumsal sağlık üzerindeki olumsuzlukları artmak suretiyle kendisini hissettirmiştir. Bu negatif olumsuz etkilerin yok edilmesi amacı ile kimyevi gübre ve tarım ilaçların hiç veya olabildiğince düşük oranda kullanılması, yerlerine bunlarla eşdeğer nitelikte olan doğal gübre ve biyolojik yöntemlerin getirilmesi temeline yaslanan Organik Tarım Sistemi ortaya çıkmıştır (Ayla, 2011:4).

Organik tarım uygulamalarında, geleneksel tarım çalışmalarına oranla en bariz farklılıklar, zararlı yöntem ve teknikler, mikrobiyal ilaçların kullanılmaması, yeşil gübre, örtü bitkisi, azot sağladığı bilinen bitkilerin dönüşümlü olarak ekilmesi, ileri düzeyde ve korumaya dönük toprak sürümü, çapa yapma, tohum ekimi ve belgelendirme olarak gösterilebilir (www.ito.org.tr, 07.11.2016).

Organik tarıma geçiş sebepleri şunlardır (Marangoz, 2008:4-5):

- Bir sonraki nesilleri korumak,
- Sağlığa uygun ve gıda kalitesi yüksek ürünü yetiştirmek,
- Yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmak ve enerji tasarrufu sağlamak,
- İlaç ve gübrelerin insan ve çevreye olumsuz etkilerinden sakınmak,
- Küçük üreticinin güvenlik ortamını, üretim sistemini yadagelirseviyelerini artırarak devam ettirmek,
- Ekonomiyi canlandırmak.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ORGANİK TARIM

Başlangıcı XIX. yüzyılın ilk yıllarına dayanan organik tarım, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra endüstrileşmenin gelişmesiyle daha da önemi artmıştır. Çevreye duyarlı kırsal alanların etki ve etkisinden dolayı organik tarım son on yıllık süreçte büyük bir hızla ilerleme kaydetmiş ve bunun sonunda ülkelerin birçoğu kendilerinin organik tarım ilgilili programlarını oluşturmuştur. Almanya'da 1893-1925 yılları arasında kaliteli ürünlerin pazarlandığı reform mağazalarının oluşturulması da organik tarıma dönük programları arasında kabul edilebilir (Uzun, 2006:4).

20. yüzyılın ilk yıllarında sentetik tarımsal maddelerin oluşturduğu olumsuz etkiler ilk olarak bu maddelerin yoğun şekilde kullanıldığı gelişmiş ülkelerde kendini göstermiş, 1910 senesinde Albert Howard'ın 'Tarımsal Vasiyetnamesi', 1924 senesinde Dr. Rudolf Steiner'in 'Biyodinamik Tarım Yöntemi' adlı çalışmaları ile konvansiyonel tarım metoduna alternatif yöntem arayışlarına başlamıştır (Babaoğlu, 2006:683).

1972 yılına kadar ayrı ayrı devam eden çalışmalar, bu yılda bir çatı altında toplanmış, organik tarıma daha düzgün bir şekilde yön vermeyi, gerekli yasal düzenlemeleri yapmayı, bütün gelişmeleri üreticilere ulaştırmayı hedefleyen Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu'nun (IFOAM) kurulmasıyla değişik bir konuma gelmiştir (Er ve Başalma, 2008:28).

1990'ların son yıllarında doğrudan oksin, delidan ve GDO gibi bitkilerle ilgili hissedilen korku nedeniyle organik ürünler için tüketici tercihi yükselişler ortaya çıkmış ve organik tarım, uluslararası kuruluşların gündem konusu haline gelmiştir (Er ve Başalma, 2008:28).

2.1. Dünyada Organik Tarımın Üretim Yapısı

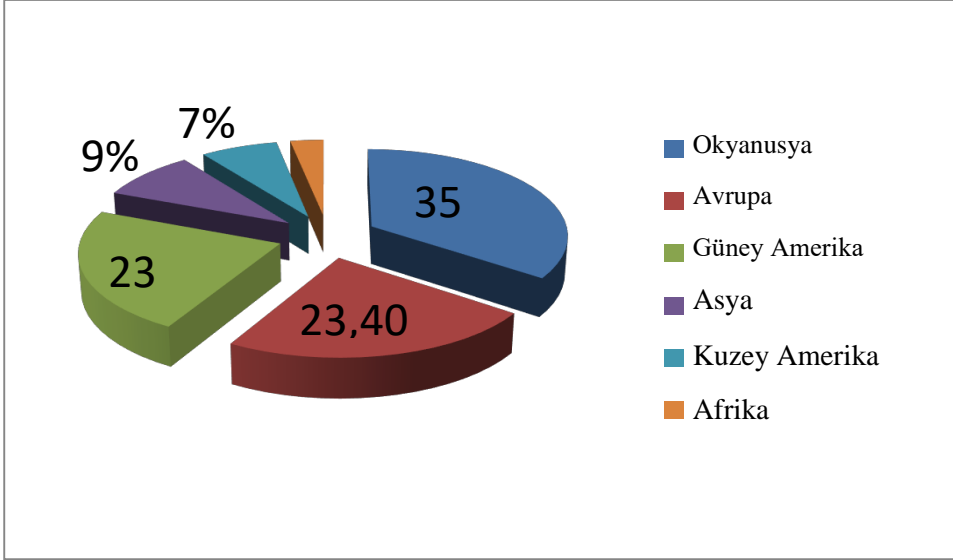
Organik tarım alanında üretim yapan ülkeler, bütün dünyada genel olarak üretime geçiş sürecinde kendi yaygın ürünlerini üretmekle başlamayı seçmişlerdir (Marangoz, 2008:30). Hindistan'da çay, Arjantin'de et, Danimarka'da süt ve süt ürünleri, Orta Amerika ve Afrika ülkelerinde muz, Tunus'ta hurma, zeytinyağı, Türkiye'de kurutulmuş ve sert kabuklu meyveler, organik tarım yöntemiyle üretilmiş başlıca ürünlerdendir (Usal, 2006:18).

Afrika ve Asya kıtasında otuz ülke, Orta Amerika ve Karayipler'de yirmi ülke, Latin Amerika'da on ülke, Pasifik ve Avusturya'da beş ülke ve öte yandan Avrupa'da bulunan ülkelerin birçoğuyla Kanada ve

ABD'nin de bu grubun içinde olması toplamda 130 ülkede organik tarımsal ürün üretimi yapılmaktadır (Atlı, 2005:156).

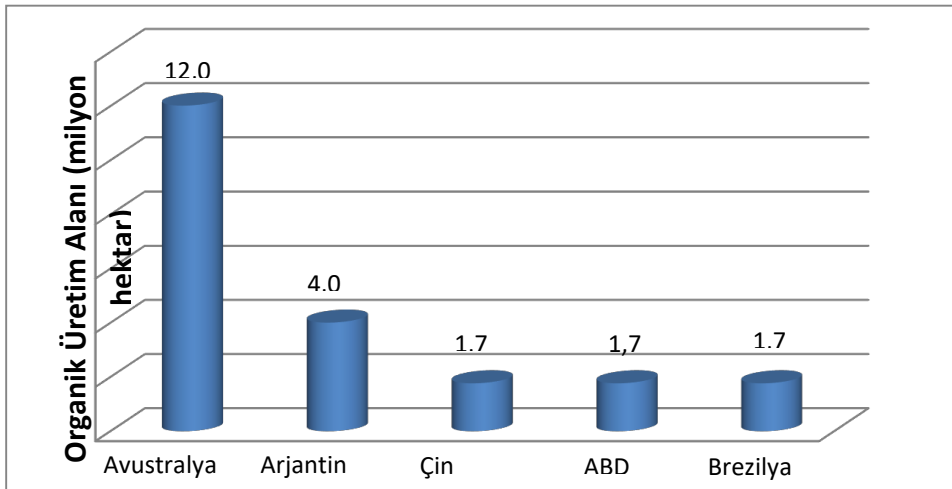
Kıtalarındaki organik tarım yapılan alanlarla ilgili bir değerlendirme yaptığımızda, tarıma elverişli alanlarındaki %35 gibi büyük bir oranı organik tarıma ayırmasıyla en yüksek paya sahip olan Avusturya ilk sıralarda yer bulmaktadır. Okyanusya'yı %23,4 ile Avrupa, %23 ile Güney Amerika, %9 ile Asya, %7 ile Kuzey Amerika ve %3'lük pay ile Afrika kıtası takip etmektedir (Şekil 2.1).

Şekil 2.1. 2016 Yılında Kıtalara Göre Organik Tarım ve Doğal Toplama Alanlarının Dağılımı

Organik üretim alanları ülkeler nezdinde incelendiğinde beş ülkenin öne çıktığı görülmektedir. 2016 yılı istatistiklerine göre en büyük pay 12,02 milyon hektar gibi geniş alanda organik tarım yapılan öncü ülke olarak görülen kıta, Avustralya'nın bulunduğu Okyanusya'dır. Son yıllarda ABD, Çin ve Hindistan organik tarımda gelişme gösteren ülkeler olarak göze çarpmaktadır. İspanya ise 2016'da AB ülkeleri arasındaki en büyük payın sahibi olan ülke konumunda yer almıştır (www.eto.org.tr, 30.12.2016).

Şekil 2.2. Organik Üretim Alanına Sahip En Büyük 5 Ülke

2.2. Türkiye'de Organik Tarımın Yeri

Türkiye’de organik tarım, 1984-1985 döneminde kuru üzüm ve kuru incir satışlarıyla başlamış ve sonraki dönemlerde hızlı bir artış göstererek neredeyse tamamı öncelikle AB ülkeleri, ardından da ABD ve Japonya gibi kalkınmış ülkelere gönderilmektedir. Kurutulmuş meyve başta olmak üzere organik pamuk piyasasında da Türkiye en önde gelen ülkelerdendir (<http://www.tarim.gov.tr>, 25.01.2017).

Organik tarımsal çalışmaları, Türkiye’de ilk kez Ege Bölgesi’nde, özelde de İzmir’de başlamıştır. Ürünlerin işlenebileceği kuruluşların önemli bir ağırlığının İzmir’de bulunması ve bunların ihracının İzmir Limanı’ndan yapılıyor olması bu faaliyetlerin burada başlamasının temel nedenidir (<http://www.izmirtarim.gov.tr>, 25.01.2017).

Türkiye, çok çeşitli organik şartlara sahip olması, biyolojik çeşitliliği, bu farklılıklara uyum sağlamış geniş üretim skalası, temizliğini koruyan başta toprak ve su gibi doğal kaynaklara sahip olmasından dolayı organik tarımda birçok avantajı olan bir ülkedir (Vatansever, 2007:115).

Türkiye’de organik tarım, 2015 yılında elde edilen verilerine göre 69.967 çift taraftan 515.260 hektar alanda sürdürülmektedir. Buarazinin 29.199 hektarlık kısmı doğadan toplama sahası olup, 486.069 hektarlık arazide ise yetiştiricilik yapılmaktadır. 2015’teki verilere göre tamamı organik olmak üzere 8.234 tane büyükbaş, 36.863 adet küçükbaş, 952.610 adet kanatlı varlığı ve 38.296 adet kovan yetiştirilmektedir. Türkiye’deki toplam tarım faaliyetleri içinde organik tarım yapılmakta olan arazi, %2 düzeyindedir. Dünya genelinde artan organik ürün talebi, Türkiye’nin pazar şansını da beraberinde getirmiştir (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2016).

Organik tarım üretiminin başladığı yıllarda dışarıya satılmakta olan kuru üzüm ve kuru incirle başlamış olan organik ürünlerin çeşitliliği ilerleyen yıllar içinde hızlı bir biçimde artarak bunlara hububat, yağlı tohumlar ve hayvanlardan imal edilen bazı ürünlere klenmiştir.

Tablo 2.1. Türkiye’de Üretilen Başlıca Organik Ürünler (Ton)

(TÜİK ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 27.01.2017).

Ürünler	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Buğday	20.010	17.782	19.660	20.800	20.100	22.050	19.000	22.600
Arpa	9.551	5.923	7.240	760	7.100	7.900	6.300	8.000
Ayçiçeği	1.118	992	1.320	1.335	1.370	1.523	1.638	1.681
Mercimek	623	131	447	405	438	417	345	360
Üzüm	16.687	15.510	22.012	22.665	27.782	28.961	29.054	31.286
İncir	7.563	5.938	7.891	9.644	10.256	10.054	11.112	11.564
Ş.Pancarı	14.452	15.488	17.942	16.126	15.000	16.489	16.743	16.462
Kayısı	9.019	9.628	9.491	7.767	14.925	13.564	13.856	14.156
Soğan (K)	1.765	2.007	1.900	1.141	1.736	1.905	1.790	1.879

Günümüzde yaklaşık 197 değişik üründe, 515.260 bin hektarlık alanda 69.967 civarında üretici 168.306 ton organik ürün üretimi yapmaktadır.

2.3. Türkiye’de Organik Hayvancılığın Yeri

Organik tarım, Avrupa Birliği ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ekonomik kalkınmışlığını sağlamış ülkelerin tarım sektörleri içinde en büyük gelişme hızını yakalamış alanlar içinde bulunmaktadır. Dünyada ekolojik tarım alanında bitkisel üretimin yanı sıra hayvansal üretim alanında da dikkate değer gelişmeler olmuş, süt, süt mamulleri, yumurta, et ve bal gibi ürünlerin ekolojik denge ortamında üretilmesine ve tüketilmesine başlanmıştır (Ak, 2007:175).

3. KİLİS İLİNDE ORGANİK TARIM ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Kilis ili Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Hatay ve Kahramanmaraş ovalarıyla Fırat nehri arasındaki Gaziantep platosunun güneybatısında bulunan bölümde, Türkiye ile Suriye sınırları arasında kalmaktadır. Bu konumundan dolayı Kilis, Akdeniz Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi arasında yer alan geçiş kuşağında bulunmaktadır. Kilis ili yaklaşık olarak 1.642 km²’lik bir alana sahiptir (<http://www.kilis.gov.tr>, 06.02.2017).

3.1. Araştırmanın Amacı

Türkiye’de son dönemlerde tarımsal ürünleri, sebze meyve üretilmesinde hem tarımsal ürünlerin, hem de bilinçsiz gübre kullanımının, bitkisel üretimdeki yükselmenin yanında niteliksiz ve insan sağlığına olumsuz etkileri olacak üretim yapılmasına yol açmıştır. Bütün negatif şartlar karşısında gelir seviyeleri belli düzeylerin üzerinde bulunan ülkelerin öncülüğünü yapıyor. Ülkelerin birçoğunda bilinç kazanan büyük üreten üreticiler ve tüketiciler; doğayı koruyan, insanlarda olumsuz etkiler bırakmayan tarım ürünlerinin üretilmesini ve tüketilmesini önemsiyorlerdir.

Bu bölümde Kilis ilinde organik tarımın üreticileri bakımından yaratmış olduğu katkı, şehrin ekonomiyi, yapıyı, sanayi ve organik tarımsal faaliyetlerin önemi ve yeri saptanmaya gayret edilmiştir. Bu belirlemeler bir anket uygulamasıyla yerine getirilmiş ve araştırma organik tarım çalışmalarının il çapında uygulanabilirlik düzeyini tespit etmeye yönelik olarak düzenlenmiştir.

3.2. Araştırmanın Veri Toplama Tekniği

Bu çalışmanın hazırlanmasında öznel sayısal bölümleri için resmi yayınlar, bilimsel ve süreli yayınlar taranmış, veriler, bilgi ve belgeler bilimsel araştırma yöntemlerine uygun olarak yalınlaştırılarak derlenmiştir.

Araştırma için yapılan literatür taramasının ardından anket soruları hazırlanmıştır. Anket soruları hazırlanırken konu ile ilgili daha önce yapılmış olan benzer çalışma ve araştırmalardan kullanılan soru listelerinden de faydalanılmıştır. Araştırma metodunda kullanılan anket çalışması, 42 sorudan ve çoktan seçmeli cevapların bulunduğu bir form aracılığı ile Kilis ilini esas alarak çiftçilerle bire bir görüşülerek yapılmıştır. Çalışmada organik tarımsal üretim yapan çiftçilere kolay bir şekilde ulaşım sağlanmıştır. Bu doğrultuda verileri belirlemek için anket uygulamasından yararlanılmıştır. Hazırlanmış olan anket formu dört temel kısımdan oluşmaktadır. Anketin ilk kısmında kişilerin demografik özellikleri ve organik tarım dair sorular, ikinci bölümünde organik tarımsal üretime ilişkin sorular, anketin üçüncü bölümünde organik tarımın pazarlanması ve finansmanına dair sorular, dördüncü bölümünde ise organik tarım üreticilerinin düşüncelerine dair sorular 5’li LİKERT ölçeği kullanılarak;

1: Kesinlikle Katılmıyorum

2: Katılmıyorum

3: Kararsızım

4: Katılıyorum

5: Kesinlikle Katılıyorum biçiminde ölçeklendirilmiştir.

Örneklem hacmi aşağıda yer alan formül yardımıyla hesaplanmıştır (Weiers, 2008:300).

$$n = \frac{q * p * \left(\frac{Z_{\alpha}}{d}\right)^2}{1 + \frac{1}{N} * \left[q * p * \left(\frac{Z_{\alpha}}{d}\right)^2 - 1\right]} + p$$

p: Ana kütlede özlenen X'in oranı q: (1-p) değeri

N: Ana kütle hacmi

n: Örneklem hacmi

Z_α: α=0.05 için 1.96.

d: kabul edilebilir hata oranı

Yukarıdaki formülde, p ve q değerleri genel olarak bilinmemektedir. Bu nedenle ana kütleyle ilgili temsil edilecek örneklem seçimi için başarı oranı (ana kütlede gözlenen X olayının oranı) p=0,5 olarak kabul edilir. Ana kütlede 530 olduğu bu çalışmada güven seviyesi %99 kabul edilebilir hata payı %3 ile önerilen örneklem büyüklüğü 312 adettir. Bu çalışmada 313 organik tarım yapan çiftçiyle anket yapılmıştır.

Bütün sorular, SPSS paket programında bir bir değerlendirilmek suretiyle frekans dağılım tabloları elde edilip, 0,05 anlamlılık seviyesinde güvenilirlik testleri uygulanmış, standart sapma ve ortalama değerleri mukayese edilmiş, çapraz tablolara ise Pearson'ın Chi-Square (ki-kare) testi uygulanmıştır.

3.3. Anket Uygulanan Üreticilere Ait Bilgiler

Anket uygulanırken ilin sınırları dâhilinde yer alan tarımsal alanların dekar oranları göz önünde bulundurularak dağılım yapılmaya çalışılmıştır. Anketin uygulandığı organik tarım üreticilerinin bulunduğu yerlere göre yapılan dağılıma bakıldığında zaman zaman 93 tanesinin yani %30 Kilis Merkez ilçesinde bulunduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla Bulamaçlı köyü %19, Kocabeyli köyü %18, Gözkaya köyü %13, Gülbaba köyü %12, Duruca köyü %8 oranla takip etmektedir. Tarımsal alanlarında dağılım bakımından en dikkate değer oran Merkez ilçe ve Bulamaçlı köyüne aittir (Tablo 3.6.).

Tablo 3.1. Anket Yapılan Üreticilerin Dağılımı

İlçe-Köy	Adet	Yüzde (%)
Merkez	93	30
Bulamaçlı	58	19
Kocabeyli	56	18
Gözkaya	42	13
Gülbaba	39	12
Duruca	25	8

Organik tarımsal faaliyette bulunan üreticilerle ilgili kişi bilgileri verilmiştir. Araştırmanın kapsamı içinde organik tarımla uğraşan üreticilerin demografik nitelikleri, yaş grupları, cinsiyetleri, eğitim durumları, medeni durumu, arazi mülkiyet durumu, aile fert sayısı gibi ölçütler değerlendirilerek ortaya konulmuştur.

Araştırmaya katılan organik tarımsal üretim yapan üreticilerin demografik nitelikleri göz önünde bulundurularak hazırlanmış olan Tablo 3.2.'ye göre araştırmaya %80,2'lik oranla 251 erkek, %19,8'lik oranla 62'si kadın olarak toplam 313 bireye uygulanmıştır.

Araştırmaya katılmış olan tarım üreticilerinin %42,5'i 51 yaşında ve bunun üstündeki yaş aralığındayken, %30,0'u da 41-50 arası yaş grubunda bulunmaktadır. Buradan tarımsal etkinlikleriyle daha çok belli yaşın üstünde nüfusun uğraştığını; genç yaşta bulunanların tarımsal faaliyetlere yeteri kadar ilgi göstermedikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Eğitim düzeyi bakımından değerlendirildiğinde üretici grubunun %28,1'inin ilkökul mezunu, %25,6'sının ise sadece okuma yazma bildiği görülmektedir.

Araştırma kapsamındaki tarım üreticilerinin aile fert sayılarına dikkate alındığında en başta %84,7'lik oranla 4 ve üstü, %10,5'lik oranla 3, %4,8 ile de 2 kişilik bir aileden meydana geldikleri belirlenmektedir. Arazilerin mülkiyet özellikleri dikkate alındığında tarımsal üretim yapanların kullanmakta oldukları alanların %87,5'inin kendi sahibi oldukları arazilerden oluşurken, %9,9 kısmı da ortak olarak kullandıkları görülmektedir. Bu durum Tablo 3.2.'de belirtilmiştir.

Tablo 3.2. Araştırmaya Katılan Organik Tarım Üreticilerinin Demografik Özellikleri (N=313)

Cinsiyet	Frekans	%	Eğitim Durumu	Frekans	%
Erkek	251	80,2	Okur-YazarDeğil	72	23,3
Kadın	62	19,8	Okur-Yazar	80	25,6
Medeni Durumu	Frekans	%	İlkokul	88	28,1
Evli	273	77,2	Ortaokul	18	6,8
Bekâr	40	22,8	Lise	47	15,5
Aile Fert Sayısı	Frekans	%	ÖnlisansveLisans	8	0,7
1	-	-	YüksekLisans	-	-
2	15	4,8	Doktora	-	-
3	33	10,5	YaşGrubu	Frekans	%
4 veÜzeri	265	84,7	0-20	-	-
AraziMülk Durumu	Frekans	%	21-30	55	17,6
Mülk	274	87,5	31-40	31	9,9
Kira	8	2,6	41-50	94	30,0
Ortakçı	31	9,9	51 veÜzeri	133	42,5

3.4. Organik Tarıma DairBulgular

Anket uygulamasına katılan üreticilerden 250 kişi %79,9'luk bir oranla aile büyüklerinden öğrenerek organik tarımsal üretime başlamış olduklarını ifade etmişlerdir. Bunun dışında araştırmadaki sorulara cevap verenlerin %16,9'luk bölümü olan 53 kişi, TV-radyolardan, %1'lik oranla 3 kişi gazete-dergilerden, 2 kişilik bir kısım ise diğer seçeneği olan Organik Zeytinyağı Üreticileri Birliği'nden öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

Ankete katılanlardan 160 kişinin (%51,1) 20 yıl ve üzeri, 78 kişinin (%24,9) 11-20 yıllarında, 51 kişinin (%16,3) 0-5 yıllık bir süreçte üretim yaptıklarını tespit edilmiştir.

Üreticilerin organik tarım yapımlarındaki en önemli etkenin 247 kişi (%78,9) ile geliri artırmak, 54 kişi (%17,3) ile sağlığın korunması, 12 kişi (%3,8) ile de deneyim kazanmak ve işgücünü değerlendirmek olduğu görülmektedir. Budurumda üreticilerin daha çok ceplerini düşündükleri insan sağlığının ikinci planda olduğu görülmektedir.

Ankete katılan üreticilerden 160 kişi, %51,1'lik oranla genel olarak kendi imkânlarıyla sermaye meydana getirdikleri belirtilmiştir. Üreticilerin sermaye yapılarına bakıldığında sırası ile %35,5'lik oranda aile katkısı sayesinde, %8,3'lük oranla devlet yardımıyla yerine getirdikleri görülmektedir. Netice itibarıyla organik tarım üreticilerinin üretim sürecine geçerken genellikle kendi çabalarıyla veya aile desteği sayesinde gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Ankete katılanların 254'ü (%81,2) hayvansal gübre kullanmadığını, 33 kişi (%10,5) ise kullandığını ifade ederken, 26 kişi (%8,3) ise sonraki yıllarda kullanmayı düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Üreticileri organik tarım yöneten önemli faktörün 144 kişi (%46,0) ile ürünlerindeki kolay satılması garantisini, 113 kişi (%36,1) ile organik tarımın geleneksel tarıma göre daha karlı olduğu belirlenmiştir.

3.5. Organik Üretime Dair Bulgular

"Hangi organik tarım ürünü üretiyorsunuz?" sorusuna üreticiler özellikle ilin uyumluluk düzeyi ve yetiştiriliş yöntemini de dikkate alarak, zeytin, üzüm, antepfıstığı, buğday ile ilgili ürünlerde organik üretimde bulduklarını belirtmişlerdir. Bu cevaplar değerlendirildiğinde üreticiler özellikle zeytin ve üzümde %80 üstünde organik tarımsal üretim yapılırken, bunu sırasıyla %10,5 ile antepfıstığı, %4,2 ile buğday izlemektedir. Organik hayvancılıkla ilgili gelir elde edip etmediği sorulduğunda ise üreticiler, herhangi bir gelir elde etmediklerini belirtmişlerdir.

Ankete katılan organik üreticilerin %61,3'lük bölümü, yıllık kazançlarının 10.001 – 30.000 TL arasında değiştiğini ifade etmişlerdir.

Ankete katılanlarda 170 üretici, %54,3'lük oran ile zeytin üretimi yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bunları 82 kişi %26,2 ile üzüm, 33 kişi %10,5 ile antepfıstığı izlemiştir.

Çiftçilerin üretim yaptıkları alanda "yalnızca organik tarımsal üretimde mi bulunuyorsunuz?" sorusuna 166'sı %53,1'lik oranla yalnızca organik tarımsal üretimde mi bulunduğu ifade ederken 'Evet' cevabını verirken, 141 kişi %45,0'lık oranla "Hayır" cevabını vermişlerdir. Her ikisini de yapan ise %1,9'lük oranla 6 kişidir.

Üreticilerden 216 kişi, getirisi daha fazla olduğu için organik tarımsal üretimi tercih ederken; %29,1'lik oranla 91 kişi, fiyatı da önemli bir avantaj olarak görmektedir. 6 kişi ise %1,9'lük oranla ise önceki üreticiler için iyi bir örnek teşkil etmek, ekimi yapılmayan ve verimli alanların değerlendirilmesi, organik tarımsal üretim faaliyetlerinin avantajları içinde gösterilmiştir.

Ankete katılanlardan 141 kişinin %45,0'lik oranla kendini geliştirmek için daha çok yenitohum, yeni üründen edikleri görülmüştür. Üreticilerin kendini geliştirmek için başvurdukları yöntemler sırasıyla 112 kişi %35,8'lik oranla eş dostas olduklarını, 40 kişi %12,8 ile organik üretimle ilgili yayınları takip ettiği dikkat çekmektedir.

Araştırmaya katılanların %19,5'i organik üretimle ilgili bir eğitime katıldıklarını ifade ederlerken %76,7'si hiçbir eğitim faaliyetine katılmadıklarını belirtmişlerdir. Eğitim aldıklarını ifade eden 61 üretici, "kursu katılarak veya özel işletmelerde çalışarak" eğitim aldıklarını belirtmişlerdir.

Üreticilerin %61,4'ü 10.001-30.000 TL arasında bir getiri elde ettikleri; %31,6'sı da 1 ile 10.000 TL aralığında kazanç sağladıkları yanıtını verirken üreticilerin %7'si de 30.001 TL ve üzeri bir kazanç sağladıklarını ifade etmişlerdir. Buradan kimi üreticilerin yıllık gelirlerini ifade etmekten kaçındıkları dikkati çekmiştir.

Ankete katılan üreticilerin %62,6'sı organik bir ürüne bakıldığında anlaşılacağı cevabını verirken, %26,2'sinin kesinlikle anlaşılacağı konusunda görüş bildirmişlerdir. 35 kişi %11,2'lik kısım ise konuya ait fikirlerinin olmadıklarını beyan etmişlerdir.

Ankete katılanların %78,3'ü organik tarımın il koşullarına en yüksek uyumu gösteren tarım çeşidi

olduğunu ifade ederken; geleneksel tarım %21,7 oranla bunu takip etmektedir.

Ankete katılan üreticilerin %75,1'i semt pazarlarındaki ürünlerin organik olmadığını, üreticilerin bu işten haksız getiri sağladıklarını ileri sürerken; %7,3'ü ürünlerin organik olduğunu, satıcıların kazançlarının haksız olmadığını belirtmişlerdir. 55 kişi %17,6'sı ise konuya dair fikirlerinin olmadığını beyan etmişlerdir.

Üreticilerin %80,2 gibibüyükbölümü ürünsatışlarınıpeşinolarakyaptıklarını ifade etmişlerdir. Bunu sırasıyla 33 kişi (10,5) 1-3 ay arasında, 16 kişi (%5,1) 3-6 ay arasında, 13 kişi (%4,2) 6 ay ve üzerinde tahsil ettiklerini bildirmişlerdir.

Araştırmaya katılan üreticilerin %27,1'inin herhangi bir sivil toplum birliğine üye olmadıkları; üye olanların da %70,0'i ziraat odasını, %2,9'u tarımsal amaçlı kooperatifleri tercih ettiklerigörülmektedir.

Organik tarımsal üretim yapanların %66,8 oranındaki büyük bir bölümü hiçbir sosyal güvence kapsamında yer almadıkları belirlenmiş; sadece %33,2'sinin sosyal güvenceye sahip olduğu görülmüştür. Bu sebeple organik tarım üretimi yapanların sağlıklı bir biçimde yaşayabilmeleri kazançlarının yetersiz olduğu tespitine varılmıştır.

3.6. Pazarlama ve Finansa DairBulgular

Üreticilerin organik ürünün satış biçimleri ve üretim safhasında kredi kullanım durumları, bu kredilerin destek düzeyine dair cevaplar aranmıştır.

Organikürünlerin en çok 191 kişi ile yerel pazar ve marketlerle pazarlandığı ortaya çıkmaktadır. Bunu sırasıyla toptancılar aracılığıyla ve diğer pazarlama yöntemleri takip etmektedir.

Üreticilerin büyük bir çoğunluğu, organik tarımla ilgili devlet desteklemesinin yeterli olmadığını ifade etmişlerdir.

Organik üretim yapanların %62,6'sinin uygun krediye ulaşabilmekte ilgili üreticilerin problemler yaşadıklarıgörülmektedir.

3.7. Organik Tarım Üreticilerinin Düşüncelerine Dair Bulgular

2016 yılındaki organik tarımsal üretim yapanların düşünceleri, sorulara verdikleri cevaplar 5'lilikertölçeğibazalımarakdeğerlendirilmiştir.

"Organiktarımüretimininpiyasadurumukonusundaüreticininbilgidüzeyini yeterli buluyorum" şeklindeki önermeye 159 kişi "Katılıyorum"ve154kişi"KesinlikleKatılıyorum"yanıtınıvermişlerdir. Organik tarım üretimi yapanların pazarın durumuyla ilgili bilgi seviyelerinin yeter derecede olduğu kanısına varılmıştır.

"Organik tarım üretiminin ihracata katkısı konusunda üreticinin bilgi düzeyini yeterli buluyorum" önermesine %51,1'i "Kesinlikle katılıyorum" ve %48,9'u ise "Katılıyorum" cevabı vermişlerdir. Buradan üretim yapanların tarımsal üretimlerinin ihracata katkılarıyla ilgili yeterli bilgileri olduğu anlaşılmaktadır.

Üreticilerin %44,7'si "Organik tarım ürünlerinin pazarlama yollarını yeterli buluyorum" görüşüne "Kesinlikle Katılmıyorum" diyerek pazarlama yollarının yetersiz olduğuyılilgidüşünceleriniifadeetmişlerdir.

Organik tarımsal üretim için devlet tarafından yapılan desteklerin yeterli olmadığını düşünenlerin oranı %89,1 düzeyindedir.

Ankete katılan organik tarım üreticilerin %90,4 gibi büyük bir bölümü, devletin sağladığı olanaklardan yararlanmadıklarını ifadeetmişlerdir.

Üreticilerin önemli bir bölümü organik tarımsal üretimin kendilerine sağladığı kazançtan memnun olmadıklarını belirtirken; sadece %7,7'lik bir bölümün kazançlarından memnun oldukları görülmüştür.

Organik tarım üreticilerin %100'ü organik üretim sürecinin kırsaldan kente göçün hızını azaltacağıyla ilgili önermeye katıldıkları görülmektedir.

Üreticilerin %98,1'i organik tarımsal üretimleriyle il ekonomisine katkı sağlayacakları kanısındadırlar. Bu konuda sadece 6 üretici kararsızlığını ifade etmiştir.

Üreticilerin %100'ü de organik tarımsal faaliyetlerinin bireylere farklı iş olanakları açacağını,istihdamı artıracığınıdüşünmektedir.

Organik tarımsal üretim yapanların %100'lük kısmı, organik tarımın diğer tarımsal yöntemlerden daha kazançlı olduğu düşüncesindedir.

Üreticilerin %16,3'ü ileride organik üretim faaliyetlerinin her alanında üretim yapmak konusunda kararsızlık içindedirler. Ankete katılanların %1,6'sı ise organik tarımsal faaliyetlerin bazı türlerinde üretimi düşünmediklerini ifade etmektedirler.

Araştırmaya katılanların %94,6'lık bölümü diğer üreticilerin de organik tarımsal faaliyetlerde bulunmasını tavsiye ederken; katılımcıların %3,8'i de bu soruda kararsız kalmışlardır.

Ankete katılan üreticilerin %83,1'lik büyük bir oranı tarımda verilen desteklemelerin amacına ulaştığını düşünmektedirler. Ankete katılan üreticilerin %13,1'lik kısmı da sözü edilen desteklemelerin amacına ulaşmadığını bildirmişlerdir.

Katılımcıların %77'lik bir kısmı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı/İl Müdürlüğü personellerinden yeterince teknik destek aldıklarını ifade ederken; üreticilerin %23'ü herhangi bir teknik destek almadıklarını bildirmişlerdir.

3.8. Verilerin Ki_Kare (x^2) Çapraz Test Analiz Sonuçları

Yapılan x^2 testinde, 0,05 anlamlılık seviyesinde katılımcıların aile fert sayısına göre organik tarımsal üretimden elde edilen yıllık kazanç arasında bir ilişki vardır. Bu iki değişken birbirinden bağımsız değildir. Bu değişkenlerin istatistiği bakımından anlamlı olduğu kabul edilir.

Tablo 3.3. Aile Fert Sayısına Göre Yapılan Organik Tarımsal Üretimden Elde Edilen Yıllık Kazanç Arasında Ki_Kare (x^2) Çapraz Test

AİLE FERT SAYISI	ORGANİK TARIMSAL ÜRETİMDEN ELDE EDİLENYILLIK KAZANÇ			Toplam	
	1 – 10.000 TL	10.001 – 30.000 TL	30.001 TL ve üzeri		
2	Sayı	7	8	0	15
	%	46.7	53.3	0	100
3	Sayı	18	15	0	33
	%	54.5	45.5	0	100
4 ve üstü	Sayı	74	169	22	265
	%	27.9	63.8	8.3	100
Toplam	Sayı	99	192	22	313
	%	31.6	61.3	7.0	100

$$x^2=13,456 \quad sd= 4 \quad p=0,009$$

Araştırmaya katılan üreticilerin aile fert sayısına göre organik tarımsal üretimden elde ettikleri yıllık kazançla dair tespitler Tablo 3.3.'de gösterilmiştir. Görüldüğü üzere aile fert sayısı arttıkça organik tarımsal üretimden elde edilen yıllık kazanç artış göstermektedir. Aile fert sayısı 4 ve üstü iken %27,9 oranla 1 – 10.000 TL arasında bir gelire de ederlerken, %63,8 gibi büyük bir oranla 10.001 – 30.000 TL arasında bir yıllık kazanç elde edilmiştir. Organik tarımsal üretimden elde edilen yıllık kazanç aile fert sayısının

artış göstermesiyle artmaktadır. Araştırma neticesinde üreticilerin birçoğunun kalabalık aile yapısına sahip olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, organik tarımsal üretimden elde edilen yıllık kazanç aile fert sayısına göre farklılık göstermektedir.

Tablo 3.4. Eğitim Durumunun Organik Tarımsal Üretim Süreci Boyunca Kendinizi Geliştirmek İçin Ne Tür Çaba Sarf Edildiğine Dair Ki_Kare (χ^2) Çapraz Test

EĞİTİM DURUMU		KATILIM DÜZEYLERİ					Toplam
		Eşedostasoyorum	İlgiliyayınlarizliyorum	Yenitohumlar, yeniürünlerdeniyorum	Tarımilmüdürlüğüpersonnellerindenestekalıyorum	Gereksuyuyorum	
Okur – yazar değil	Sayı	31	0	41	0	0	72
	%	43,1	0	56,9	0	0	100
Okur - yazar	Sayı	20	0	54	0	6	80
	%	25	0	67,5	0	7,5	100
İlkokul	Sayı	47	3	38	0	0	88
	%	53,4	3,4	43,2	0	0	100
Ortaokul	Sayı	2	9	4	3	0	18
	%	11,1	50	22,2	16,7	0	100
Lise	Sayı	12	20	4	11	0	47
	%	25,5	42,6	8,5	23,4	0	100
Önlisans veLisans	Sayı	0	8	0	0	0	8
	%	0	100	0	0	0	100
Toplam	Sayı	112	40	141	14	6	313
	%	35,8	12,8	45,0	4,5	1,9	100

$$\chi^2=246,925 \quad sd=20 \quad p=0,000$$

Eğitim durumuna göre organik üretim süreci boyunca kendinizi geliştirmek için ne tür çaba sarf edildiği arasındaki ilişki Tablo 3.4.'de gösterilmiştir. Eğitim durumu açısından okuma – yazma bilmeyenlerin %43,1'i, ilkökul mezunlarının %53,4'ü eşe – dosta sorarak kendilerini geliştirmektedirler. Yine okuma – yazma bilmeyenlerin %56,9'u, okuma - yazma bilenlerin %67,5'i ve ilkökul mezunlarının %43,2'si ise yeni tohumlar, yeni ürünler deneyerek kendilerini geliştirmektedirler. Görüldüğü gibi eğitim düzeyi arttıkça organik tarıma eğilim azalmaktadır, hatta giderek yok olmaktadır. Sonuç olarak, organik üretim süreci boyunca kendini geliştirmek için çaba sarf edenlere eğitim düzeyine göre değişkenlik göstermektedirler.

Tablo 3.5. Organik Tarım Ürünleri Açısından Pazarlama Yollarına Göre İstihdam Düzeyi Arasında Ki_Kare

(χ^2) Çapraz Test

ORGANİK TARIM ÜRÜNLERİNİN PAZARLAMA YOLLARINI YETERLİ BULUYORUM		İSTİHDAM DÜZEYİ		Toplam
		Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
KesinlikleKatılmıyorum	Sayı	60	80	140
	%	42.9	57.1	100
Katılmıyorum	Sayı	77	0	77
	%	100	0	100
Kararsızım	Sayı	0	11	11
	%	0	100	100
Katılıyorum	Sayı	22	52	74
	%	29.7	70.3	100
KesinlikleKatılıyorum	Sayı	11	0	11
	%	100	0	100
Toplam	Sayı	170	143	313
	%	54.3	45.7	100

$\chi^2=112,528$ $sd=4$ $p=0,000$

Organik tarımla iştigal eden üreticiler bakımından istihdamla pazarlama yöntemleri arasında bulunan ilişkiyi Tablo 3.5.ortay koymaktadır. Organik tarımsal ürünlerin pazarlama yollarının düşüklüğüne katılmadığı gibi organik tarım sektörünün istihdamın seviyesini yükselttiğine de katılmayanların oranı, ankete katılanların %42,9'luk bir bölümünü meydana getirmektedir. Organik tarımsal ürünlerin pazarlama yollarının düşüklüğüne katılmadığı gibi istihdamın seviyesini yüksek bulanlar, anket sorularını cevaplayanların %70,3'ünü meydana getirmektedir. Bu işten anlayan kişiler istihdam edildiği sürece pazarlama yollarının daha da gelişeceği farklı satış alternatifleri oluşturacağı gözlemlenmiştir. Burada organik tarım ürünleri açısından kıyaslandığında istihdam pazarlama yollarına göre değişmektedir.

Tablo 3.6. Arazi Mülkiyet Durumuna Göre Organik Tarımın Yapılma Süresi Arasında Ki_Kare (χ^2) Çapraz Test düzeyi

ARAZİ MÜLKİYET DURUMU	ORGANİK TARIM YAPILMA SÜRESİ				Toplam
	0 – 5 yıl	6 – 10 yıl	11 – 20 yıl	20 yıl ve üzeri	

Mülk	Sayı	33	24	69	148	274
	%	12.0	8.8	25.2	54.0	100
Kira	Sayı	0	0	0	8	8
	%	0	0	0	100.0	100
Ortakçı	Sayı	18	0	9	4	31
	%	58.1	0	29.0	12.9	100
Toplam	Sayı	51	24	78	160	313
	%	16.3	7.7	24.9	51.1	100

$$x^2=56,209 \quad sd= 6 \quad p =0,000$$

Araştırmaya katılan üreticilerin arazi mülkiyet durumuna göre organik tarım yapılması üresine dair tespitler Tablo 3.6.'de gösterilmiştir. Görüldüğü üzere 148 kişi %54'lük oranla 20y ve üzeri organik tarımla uğraşıp kendi mülklerinin sahibi olmuş, bunu 69 kişi 25.2'lik oranla 11 – 20 yıl arası çalışanlar takip etmiştir. Organik tarımla uğraşıp kiracı olan neredeyse yok denecek kadar azdır. 20 yılı aşkın süredir bu işi yapıp da sadece 8 kişi mülk sahibi olmamıştır. Henüz tarımla uğraşmaya yeni başlayan kişiler ise ortakçılık yöntemine başvurmuştur. Görüldüğü üzere 0 – 5 yıl arası organik tarım yapan kişiler %58.1'lik bir kısmı oluşturmaktadır. Bu oran tecrübe arttıkça düşmektedir. Sonuç olarak; organik tarımla yıllardır uğraşan üreticilerin birçoğu kendi mülklerini edinmiş yeni başlayan üreticiler ise çokta riske girmeyip ortakçılık yöntemine başvurmuşlardır.

Tablo 3.7. Aile Fert Sayısına Göre Üreticilerin Çiftçilik Dışında Başka Bir İşle Uğraşılıp Uğraşılmadığı Arasında Ki_Kare (x^2) Çapraz Test

ÇİFTÇİLİK DIŞINDA BAŞKA BİR İŞLE UĞRAŞIYOR MUSUNUZ?		AİLE FERT SAYISI			Toplam
		2	3	4 ve üstü	
Evet	Sayı	0	21	91	112
	%	0	18.8	81.3	100
Hayır	Sayı	15	12	174	201
	%	7.5	6.0	86.6	100
Toplam	Sayı	15	33	265	313
	%	4.8	10.5	84.7	100

$$x^2=19,740 \quad sd= 2 \quad p =0,000$$

Araştırmaya katılan üreticilerin aile fert sayısına göre çiftçilik dışında başka bir işle uğraşılıp uğraşılmadığına dair tespitler Tablo 3.7.'de gösterilmiştir. Görüldüğü üzere aile fert sayısı 4 ve üstü iken 91 kişi % 81.3'lük oranla çiftçilik dışında başka bir işle uğraştıklarını belirtmişlerdir. Bu oran aile fert sayısı azaldıkça %0'lara kadar gerilemiştir. Yani ailedeki birey sayısı çoğaldıkça üreticiler başka işlere eğilmek zorunda kalmışlardır. Ancak bunun aksine 174 kişilik %86.6'lık bir oranla üreticiler tek bir işin üstesinden gelemediklerini, bir kısım ise ailesine vakit ayırmak adına başka bir işe girişmediklerini belirtmişlerdir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumsal yapıda giderek bir sorun haline gelen çevre bilinci ve sağlıklı yaşama bilinci, tarımsal alanlarda kullanılmakta olan yanlış teknik ve uygulamalardan kaynaklanan zararları üretici ve tüketiciler tarafından hissedilir duruma gelmiştir. Nitelikli, sağlık şartlarına uyan ve çevresel dengeye zararı olmayan tarım ürünleri üretmek için öteki tarımsal yöntemlerin alternatifi noktasında olan organik tarımsal metot meydana çıkmıştır.

Dünyada organik ürün üretimi 1930'lardan bu yana devam etmekte ve organik gıda ürünleri pazarı hızla büyümektedir. Organik tarımsal üretim yapmakta olan ülkeler, organik tarımsal üretim sürecini ülkelerinde yaygınlaştırmış, gelenek haline gelmiş ürünler ile başlatmayı seçmişlerdir. Dünya genelinde 130 civarında ülkede, 24,1 milyon hektarlık bir arazide organik tarım faaliyeti sürdürülmektedir.

Organik tarımsal üretimde alanında ön sıralarda olan Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri, tüketim alanında da ön sıralarda yer almaktadır.

Türkiye'de, 1985-1986 yılları arasında yurtdışından artan talepler istikametinde başlayan organik tarımsal etkinliklere rağmen Türkiye'nin hak ettiği yerin çok uzağında olduğu görülmektedir.

Türk üreticisi organik tarımla ilgili geniş bir bilgi birikimine sahip olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Üreticilere organik tarımla ilgili bilgi verilmesi ve teknolojik gelişmeleri takip etmeleri sağlanmalıdır. Tarım İl Müdürlüklerinin ilgili personelin üreticinin bulunduğu il kapsamında hangi ürünün, hangi şartlarda yüksek verimli ve daha nitelikli olarak elde edileceğine dair üreticileri bilgilendirmeleri gerekmektedir. Öte yandan, iç piyasada tüketiciye doğal, tabii, köy ürünü gibi birtakım sıfatlarla anılmakta olan ürünler, organik üretilmiş gibi arz edilmekte, bu durumun tüketicilerin organik ürünlere yaklaşımını ve güven duygusunu etkilemektedir. Tüketicilere her konuda bilgi verilmesi ve tüketicilerde belli bir bilinç düzeyi oluşturulması, organik tarım faaliyetlerinde gelişme sağlanması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Organik tarımsal üretimin geliştirilmesi amacıyla ülke genelindeki büyük üretici firmalara maddi destek sağlanması ve ürünlerin uluslararası pazarlara açılmaları önemlidir.

Kilis ilinde organik tarımsal alan ve üretici sayısında günden güne yükselme görülmektedir. 2014'te Kilis ilinde 308 çiftçi üretim yapıyorken, 2015 yılında 465 ve 2016 yılına gelindiğinde ise 530 çiftçi ile üretim yapılmaktadır. Üretim alanı ise 2016 yılında 1.055,000 dekadır. Kilis ilinde en çok zeytin ve üzüm üretimi yapılmaktadır.

Çalışmada yer alan uygulama bölümü dört basamakta değerlendirilmiştir. Kilis ilinde uygulanmış olan anket çalışmasının ilk basamağında, araştırmanın sonunda elde edilen verilerde organik tarımsal üretimle işteğal eden üreticilerden elde edilmiş bulgular aşağıdaki bölümde ana hatlarıyla verilmiştir:

- Ankete katılan organik tarım üreticilerinin organik tarım hakkındaki bilgiyi daha çok aile büyüklerinden, önder çiftçilerden ve organik zeytinyağı üretici birliğinden edindiklerini belirtmişlerdir.
- Ankete katılan organik tarım üreticilerinin %51,1'i 20 yıldan fazla süredir organik tarım yaptığını, %24,9'u 11-20 yıl arasında organik tarım yaptığını dile getirmişlerdir.
- Araştırmaya katılan organik tarım üreticileri organik tarım yapımlarındaki en büyük etkenin %78,9'luk bir oranla geliri artırmak olduğunu belirtmişlerdir.
- Araştırmaya katılanların %51,1'i organik tarım için gerekli sermayeyi kendi imkânlarıyla oluşturduklarını belirtmişlerdir.
- Ankete katılan organik tarım üreticileri üretimlerini gerçekleştirirken %81,2'lik bir oranla hayvansal gübre kullanmadıklarını belirtmişlerdir.

Anket çalışmasının ikinci aşamasında Kilis İl'inde organik tarım yapan üreticilerin organik tarımsal üretimler bakımından durumu aşağıdaki bölümde ana hatlarıyla verilmiştir:

- Ankete katılan üreticilerin %27,2'sinin herhangi bir sivil toplum birliğine üye olmadığı, %66,8'inin herhangi bir sosyal güvencesi olmadığı görülmüştür.

Ankete katılan organik tarım üreticilerinin üretim yaparken karşı karşıya kaldıkları en önemli avantajın ne olduğuyla ilgili konuda üreticilerin %69,0'lık kısmı ürünlerin getirisinin daha fazla olması ve %29,1'lik kısmı da fiyat avantajı olarak görmüşlerdir.

- Ankete katılan organik tarım üreticilerinin il şartları açısından %78,3'lük bir oranla organik tarımın daha elverişli olduğunu belirtmişlerdir.

- Ankete katılan organik tarım üreticilerinin %80,2'sinin organik tarım ürün satışlarından elde ettikleri kazancın tahsilini nakitle gerçekleştirdikleri görülmüştür. Yani satılan ürünlerin paraya çevrilmesiyle ilgili konuda problemlerle karşılaşmamaktadır.

- Ankete katılan organik tarım üreticilerin %62,6'lık kısmı organik bir ürünün gerçekten organik olduğu anlaşılabilir cevabını vermişlerdir.

Anket çalışmasının üçüncü aşamasında Kilis ilinde organik tarımla uğraşan üreticilerin pazarlama ve finans açısından elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

- Anketekatlanorganiktarımüreticileri%61,0'lıkbiroranlaürünleriniyerel pazarda ve marketlerde pazarladıklarını bildirmişlerdir.

- Organik tarımsal üretim yapan üreticilerin %62,6'sı kredi bulmakla ilgili zorluklarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Üreticilerin %65,2'si devletin yaptığı destek ve teşviklerin yeterli olmadığını belirtmişlerdir.

Anket çalışmasının dördüncü aşamasında Kilis ilinde organik tarımla işgal eden üreticilerin organik tarımsal üretimleri bakımından cinsiyet, eğitim seviyesi gibi nüfus yapısıyla ilgili etkenlerle beraber istihdam, gelir seviyesi, pazarlama gibi kimi iktisadi değişkenler birbirleri ile ilişkilendirilmesiyle anlamlılık seviyeleri belirlenmeye çalışılmış, anket yapılan dönemdeki durum aşağıdaki bölümde ana hatlarıyla verilmiştir:

- Organik tarım yapmaya yönelten faktörler cinsiyete göre değişmektedir.

- Organik tarım alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına üye olma durumları cinsiyet özelliklerine göre değişiklik göstermektedir.

- Organik tarımsal üretimden elde edilen yıllık kazanç aile fert sayısına göre değişkenlik göstermektedir.

- Organik tarımda istihdam düzeyi organik tarım ürünleri açısından pazarlama yollarına göre değişkenlik göstermektedir.

- Organik tarımda üreticilerin piyasa durumu konusunda bilgi düzeyi yaşa göre farklılık göstermektedir.

- Organik tarımsal üretimle ilgili eğitim alınıp alınmadığı üreticilerin eğitim durumuna göre değişmektedir.

- Üreticilerin organik tarımı herkesin yapmasını tavsiye etme konusundaki görüşleri organik tarım yapma süresine göre değişmektedir.

Kilis ilinde organik tarımsal üretimle uğraşan çiftçilere yapılan anket çalışması sonucunda organik tarımın genel durumu, karşılaşılan sorunlar ile ilgili elde edilen bulgular doğrultusunda yapılan öneriler aşağıda yer almaktadır.

- Organik üretimin geliştirilmesi için devlet teşvik edici önlemler almalıdır. Bunlar; ucuz girdi desteği, gelir desteği, kredi kolaylığı gibi mali destekler olabilir.

- Organik tarımsal üretim yapanların %66,8 gibi büyük bir bölümü hiçbir sosyal güvence kapsamında değildir; devletin bunu kendi kapsamında çözmesi gerekmektedir.

- Üretim planlaması, üretici teşvik çalışmaları, pazarlama gibi çok yönlü konularda destekleme çalışmaları yapılmalıdır.

• Organik tarımın hızlı ve sağlıklı gelişmesinde yetişmiş insan gücü büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle üretici, işleyici, tüccar, tüketici, kontrol ve sertifikasyoncu, araştırmacı gibi zincirde yer alan tüm aşamalarda, bilinçli bir eğitim sağlanarak bilginin paylaşılması sağlanmalıdır.

• İç pazarın gelişmesi çok sınırlı kalmaktadır. Bunun en baştaki nedeni, halkımızın ekonomik durumunun gelişmiş ülkelere göre daha kötü olmasıdır. Bizde organik üretim dış pazardan gelen taleplere göre yapılmaktadır. Geleneksel ihracat ürünlerimiz olan kuru üzüm, kuru incir, kuru kayısı ve fındık gibi ürünler dışardan talep görmektedir.

• Üreticilerin gelir ve eğitim düzeyleri düşüktür. Geleneksel tarımın da problemlerinin esas sebeplerinden biri olan bu sorun, daha fazla bilgi birikimi gerektiren organik tarımda kendisini daha fazla hissettirmektedir. Organik tarımda verim direkt the defolmayıp, sağlıklı ve kaliteli ürün ön plandadır. Durum böyle olunca, birçok üretici hızlı bir şekilde organik üretim yapmaya yönelememektedir. Ülkemizde bazı kesimlerin de dediği gibi üreticilerin büyük bir kısmı organik tarımı hâlâ atalarımızın, dedelerimizin yaptığı tarım şekliyle algılamaktadırlar. Bu durum da tarımsal üretimini içinde bulunan kişilerine eğitim düzeyleri hakkında bilgi vermektedir.

Organik tarımsal üretim yapan üreticiler bakımından, organik tarım ilin ekonomik yapısına önemli katkılar sağlayacaktır. Bunları aşağıdaki bölümde ana hatlarıyla verecek olursak:

- ▶ Organik tarım yeni iş imkânları yaratmak suretiyle işsizliğin azalmasını sağlayacaktır.
- ▶ Halkın toprağa bağlılığını artırıcı bir rol üstlenecektir.
- ▶ Toprağın ve çevrenin kirlenmesi önlenmiş olacaktır.
- ▶ Kullanılmayan atıl durumdaki arazinin işlenip daha verimli kullanımının önü açılacaktır.
- ▶ Parçalanmış arazileri bütünleştirici bir etki yaratmış olacaktır.
- ▶ İl içinde ekonomik gelişmeye hız vererek ihracatın artmasına yönelik önemli etkiler yaratacaktır.

Kilis ilinin en çok önem taşıyan ürünleri zeytin ve üzüm olup, üretiminden ihracına kadar olan sürecinde ortaya çıkan problemlerine karşın devamlı olarak talep görmeleri, bu iki temel ürünün ilin ve ülkenin ekonomisindeki önemini göstermektedir. Devletin, bu sektörü desteklemek amacıyla faizsiz veya düşük faizli ve uzun döneme yayılmış kredi olanakları sağlaması gibi bazı özendirici mekanizmaları çalıştırması faydalı olabilir. Tarımda girişimcilik desteklenmeli, yeni sermaye yöntemleri geliştirilmeli ve üreticilere bu yönde yardım edilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ak, İ. (2007). “Ekolojik Tarım ve Hayvancılık”, 4. Ulusal Zootekni Bilim Kongresi Sözlü Bildiriler, C.1, 490-497, Isparta.
- Akbay, A. ve Usal, G. (2000). “Ekolojik Tarımda Çiftçi Gelirleri”, Harran Üniversitesi Mühendislik ve Ziraat Fakülteleri, GAP – Çevre Kongreleri, Şanlıurfa.
- Akgüngör, S. (1998). “Issues Related to Marketing and Extension for Sustainable Agricultural Production in Turkey.” Turkish Journal of Agriculture and Forestry, TUBITAK - The Scientific and Technical Research Council of Turkey, Sayı: 22, No: 4
- Atlı, S. (2005), Orgüder ve Dünya’da, AB ülkelerinde Organik Ürün Pazarları ve İhracatındaki Gelişmeler, Şanlıurfa.
- Ayla, D. (2011). Türkiye’de Organik Tarım. (Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü.
- Babaoğlu, M. (2006), Dünya’da Organik Tarım Uygulamaları, Selçuk Üniversitesi. Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri, Konya.
- Candemir, S., Arpacı, B. B. ve Akıncı, İ. E. (2012), “Organik Kırmızı biber Üretiminde Uygulanan Üretim Sistemlerinin Ekonomik Performanslarının Karşılaştırılması”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi, Cilt 15, Sayı 1
- Çobanoğlu, F. ve Işın, F. (2009) “Organik Kuru İncir Üreticilerinin Organik Tarım Sistemi Tercihini Etkileyen Kriterlerin Analitik Hiyerarşi Süreci ile Analizi” Tarım Ekonomisi Dergisi, C. 15, S.2
- Demirci, R. , Erkuş, A. ve Tanrıvermiş, H., (2002), “Türkiye’de Ekolojik Tarım Ürünleri Üretiminin Ekonomik Yünü ve Geleceği: Ön Araştırma Sonuçlarının Tartışılması”, Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, 18-20 Eylül 2002. Erzurum.
- Durmaz, D. H. (2010). Türkiye ve Dünya’da Organik Tarımın Ekonomik Boyutu: Organik Tarımın Adana İli Ekonomisindeki Yeri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Er, C. ve Başalma, D. (2008). Organik Tarımdaki Gelişmeler, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, (2016), Tarımsal Üretim ve Geliştirme Müdürlüğü, Organik Tarım Strateji Belgesi (Taslak), Ankara.
- Gök, S. A. (2008). AB Uzmanlık Ödevi. Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- İlbaş, İ. A. (2009), Organik Tarım (İlkeler ve Mevzuat), Eflatun Yayınevi, Ankara.
- Marangoz, M. (2008). Organik Ürünlerin Pazarlanması. Bursa: Ekin Yayınevi, s.193.
- Merdan, K. (2014), Türkiye’de Organik Tarımın Ekonomik Analizi: Doğu Karadeniz Uygulaması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Olhan, E. (1996), “Türkiye’de Bitkisel Üretimde Girdi Kullanımının Yarattığı Çevre Sorunları ve Organik Tarım Uygulaması-Manisa Örneği”, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara.
- Özbağ, C. B. (2010). Türkiye’de Organik Tarımın Ekonomik Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Rehber, E. (2011), Organik Tarım Ekonomisi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Sayın, C. (2002), “Avrupa Birliği’nde Organik Tarıma Yönelik Politikalar”, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, C. 15, S. 2, Antalya.
- Sönmez, İ. ve Kaplan, M. (2008) Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Derim Dergisi.
- TÜİK. (2016). Türkiye İstatistik Kurumu Web Sayfası Bitkisel Üretim İstatistikleri; Organik Bitkisel Üretim, Organik Bitkisel Üretim ve Yüzde Değişimi İstatistiksel Tabloları <http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>. Erişim Tarihi: 27.01.2017

- Usal, G. (2006), Toros Dağ Köylerinde Organik Tarım Yoluyla Üretici Gelirlerini Artırma Olanakları, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Uzun, F. (2006). Organik Tarım Üretim ve İhracatı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Vatansever, H. (2007), AB ve Türkiye’de Organik Tarım, Ankara.
- Weiers, R (2008). Introduction to Business Statistics, 7th. South Western Cenage Learning.
- <http://www.eto.org.tr/tureko.asp>, (Erişim Tarihi: 12.12.2016).
- <http://www.ito.org.tr/wps/portal/tesvikler-destekler?initView=true>, (Erişim Tarihi: 07.11.2016).
- <http://www.izmirtarim.gov.tr/organik/orgtardon.asp>, (Erişim Tarihi: 25.01.2017).
- [http://www.kilis.gov.tr/kurumlar/kilis.gov.tr/DigerDosyalar/TarimHayvancilik/tarim Hayvancilik.pdf](http://www.kilis.gov.tr/kurumlar/kilis.gov.tr/DigerDosyalar/TarimHayvancilik/tarim_Hayvancilik.pdf), (Erişim Tarihi: 06.02.2017).
- http://www.tarim.gov.tr/uretim/organiktarim/organiktarim_taslak_strateji.html. (Erişim Tarihi: 11.11.2016).